

Kopátsy Sándor

Harmadszor Nyugat felé

C E T
Belvárosi Könyvkiadó

2001

ISBN: 963 9114 545

TARTALOM

Előszó

1. A Nyugat felveszi a kereszténységet
2. A reformáció meghódítja a Nyugat többségét
3. Nyugat-Európában győz az ipari forradalom

Történelemszemléletem

Mi fontos a történelemben?

1. Szent István
2. Bethlen Gábor
3. Kádár János idején alakult át a magyar társadalom nyugativá

A történelmi személyek megmértetése

Mi a társadalom érdeke?

A marxista történelemfelfogás

A nyugatosodástól való félelem

Mennyire érdek a saját államiság?

A magyar történelem 1200 éve ismétlődik

Mitől függ a népek sorsa?

Mi a nemzet történelmi célja?

A cseh és a magyar sors összevetése

A történelemből is megárt a sok

A gazdaságföldrajzi adottságok szerepe

A Közép-Európa sorsát meghatározó gazdasági tényezők

Az első ezredforduló körül

A honfoglalás korának Európája

A honfoglalás világtörténelmi körülményei

A nyugati hatás három fogadója

A király országa nem mindig a nép országa

A magyarság száma és aránya

A magyarság történelmének igazi mércéje a Nyugathoz való közeledés eredményessége

Szent István és kora

Kádár János

A két pásztorkodási mód

Miért vált vonzóvá a magyarok számára az erdei pásztorkodás?

Miért sikerült a magyarság tartós államalapítása?

A három irányba orientálódó magyar állam

A magyarok és a szomszédos szlávok

Miért nem mentünk nyugatabbra?

A német orientáció megítélése

A magyar nemesség szerepe

A magyar közigazgatás

Magyarország az ezredközépen

Közép-Európa fénykora

A Török Birodalom a világtörténelemben

A magyar társadalom lemaradása

A protestantizmus megítélése
A török terjeszkedés és a reformáció
A mohamedán vallás megítélése
A Török Birodalom a világpolitikában
 A török közigazgatás
 A török oktatási rendszer
 A török kultúra, a tudomány és a technika
 A török közbiztonság
 A nép helyzete a Török Birodalomban
 A török külkapcsolatok
A magyar külpolitika választási lehetősége
A pápaság politikája a Balkánon
Bakócz keresztes hadjárata és Dózsa parasztháborúja
Mi lett volna, ha a törökökkel megegyezünk?
A török megszállás Magyarországon
A török és a szovjet államszervezet rokonsága
Bethlen Gábor

Magyarország – magyarok országa

Út a nemzeti állam felé
 A szent korona tanának kialakulása
A Magyar Királyság megmaradásának feltételei
Az etnikai összetétel alakulása
Társadalmi haladás és nemzeti függetlenség
Nemzet, polgárság nélkül
A nemesség és a zsidóság közötti munkamegosztás
Az ideális kiegyezés
Az Osztrák-Magyar Monarchia a világháború előtt
A Trianon utáni idők
A Monarchia népeinek sorsa Trianon után
 A gazdasági lemaradásunk az osztrákokhoz képest
 Helyzetünk az osztrákokéhoz képest
 Helyzetünk a csehekhez képest
 Helyzetünk az utódállamokhoz képest
A kivándorlók etnikai összetétele
Az első világháborút követő forradalmak
A nemesi Magyarország túlélte önmagát
A városok etnikai összetétele és növekedésük dinamikája
A Monarchia rossz szelleme voltunk
Jalta megértése
Másokat szeretek szívem szerint, másokat becsülök eszem szerint
A két tűz között elbukott forradalom
 A forradalmak jellemző sorsa
 A 48-as és a 18-as forradalom rövid értékelése
 Az 56-os forradalom sírásói
 Személyes beszámoló
Ötven évünk a történelem mérlegén (1947–1997)

Előszó

A címválasztás magyarázatra szorul. NYUGAT FELÉ címmel már írtam egy könyvet, amiben azt mutatom be, hogy a nyugati kultúra és civilizáció éle ötezer éve nyugatnak tart. Akkor a témát Amerika felfedezésével zártam, vagyis a megtett út Mezopotámiából csak Nyugat-Európa Atlanti-óceáni partvidékéig tartott. Azóta átjutott az óceánon, majd az észak-amerikai kontinens nyugati partjára, és azon keresztül mára már a Csendes-óceán nyugati partvidékén aratja diadalát. Ez a második könyv még várat magára.

Máig nincsen feltárva annak oka, hogy **a nyugati kultúra kelet, észak és dél felé igyekezve mindig áthághatatlan akadályba ütközött, és megállásra kényszerült.**

Nemcsak a nyugati kultúra történetét jellemzi ez a sikeres nyugat felé haladás, hanem nagyon igaz a kontinensen belül Közép-Európára, azon belül Magyarországra is. Az első európaiság Athénból a Földközi-tenger medencéjében nyugatabbra, azaz Rómába ment, majd onnan átkelt Északnyugat-Európába. **Ez az állandó nyugati orientáció a magyar történelemre is igaz.** Keletről, lényegében a közép-ázsiai pásztorkultúra utolsó nagy nyugati áramlásaként jöttünk Európába. **Sorsunk a honfoglalástól kezdve azt kívánta meg, hogy a nyugati kultúrkörbe épüljünk be.** Ez a kíváncsi nem mindig volt érett a megvalósításra. **Ezeréves történelmünk másból sem áll, mint a nyugat-európai kultúrába való szerves beépülésre irányuló erőfeszítésekből, illetve az ellene való tiltakozásokból.**

A magyar történelem megértéséhez arra van szükség, hogy megértsük Nyugat-Európa történetét. **Nyugat társadalma és kultúrája a magyar honfoglalás óta hat nagy forradalmon ment keresztül.** Ebből csak három formálta át alapjaiban Közép-Európa népei, köztük a magyarság történetét:

1. A Nyugat felveszi a kereszténységet

A X. században vált az egész térség népe kereszténnyé és földművessé. Az Alpoktól északra, ezen belül a Kárpát-medence nyugati felén ugyan korábban is jelen volt a kereszténység, de az csak a nagyon gyér városi lakosság vallása maradt. A kereszténység a X. század előtt Európán belül csak a mediterrán térségben volt az egész nép vallása. Az Alpoktól északra még nagyon alacsony szintű volt az urbanizáció. A lakosság óriási többsége vidéken élt, döntően erdei pásztorkodással foglalkozott, és csak kiegészítésképpen földműveléssel – és pogány maradt. **Azaz a honfoglalást megelőző időben Nyugat- és Közép-Európa lakosságának 90 százaléka még pogány volt, és csak ezután vált szinte egységesen, a kor viszonyaihoz mérten nagyon gyorsan kereszténnyé.** A honfoglalást követő század során lesznek keresztények a dánok, a svédek, a frízek, a szászok, a csehek, a lengyelek – és mi, magyarok. Az máig alig hangoztatott tény, hogy még az ezektől délre élő népek falusi lakossága, azaz nagy többsége is csak ekkor lett keresztény.

Vagyis **a Nyugat számos népével szinte azonos időben lettünk keresztények.**

2. A reformáció meghódítja a Nyugat többségét

A XVI. század során Nyugat-Európa puritán kultúrájához ekkor kapcsolódik hozzá a nyugati kereszténység. Ez a század hozza meg Nyugat-Európa számára a fölényt a mediterrán Európával szemben. Ekkor helyeződik át Európa gazdasági súlypontja az Atlanti-

óceán partjaira. Ezen a megnövekedett gazdasági alapon érzi magát a Nyugat érettnak arra, hogy a vallása is a kultúrájához igazodjon, hogy megkérdőjelezze Róma ideológiai egyeduralmát. **Nyugat-Európa ebben a században válik a világ többi magas kultúrájának egyenrangú társává.** Eddig ugyanis mind a gazdaságban, mind a tudományokban azok mögött kullogott, és még saját kultúrájához illeszkedő vallása sem volt.

Vagyis **minket ugyanúgy megéri a reformáció, akárcsak Nyugat-Európát.**

3. Nyugat-Európában győz az ipari forradalom

A XIX. században Nyugaton győz az ipari forradalom. Ennek mély hatása Közép-Európában csak a század közepét követően hoz jelentős változásokat. **A XX. század közepén robban be a minden előzőnél sokkal nagyobb és gyorsabb változásokat hozó tudományos és technikai forradalom.** Ennek hatására a világ mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben többet változik, mint előtte évezredek alatt az összes technikai és társadalmi forradalom során.

A Nyugat elmúlt ezeréves történelmének e három fordulója a magyarság sorsa szempontjából is meghatározó, a magyar társadalom minden rétegét érintő változást hozó. Ezért választottam e három időszakot arra, hogy megvizsgáljuk, hogyan és miért volt képes, illetve miért nem tudott élni a magyarság e három kor kihívásával.

Ezer éven belül alapvetően csak három századot vizsgállok, mégis a könyv terjedelmének háromnegyede az én életem hatvan esztendejére terjed. **Minden, amit az előtte történetekről írok, csak azt szolgálja, hogy a közelmúltról és az előttünk álló jövőről szóljak.**

E könyvemnek úgyszintén van egy másik fontos mondanivalója is: **új történelemszemléletre van szükség!** E téren három feladatot tartok elsődlegesnek:

1. A történelmet formáló fő erőnek a gazdaságot, és a fejlődés következtében egyre inkább a kultúrát kell tekinteni. A népek sorsát alakító tényezők között éppen a legfontosabbak mélyen a politika története alatt és mögött vannak.

2. A magyarságra vonatkozó, izoláltan tanított történelem sem nem tudomány, sem nem érthető. A magyar történelmet a honfoglalás óta csak a közép-európai népek történetével párhuzamosan, az ipari forradalom óta pedig csak a világtörténelembe ágyazottan lehet megérteni.

3. Történelemoktatásunkat meg kell tisztítani a nemzeti romantikától. A tanított történelem sokkal inkább romantikus nemzeti irodalom, mintsem tudomány.

Történelemszemléletem

Mi fontos a történelemben?

Magyarázatra szorul az, hogy a magyar történelem számos alakját miért az eddigtől eltérően ítélem meg.

Az ország hatalmasait, azaz a királyainak, hadvezéreinek, főurainak, később a vezető politikusainak szerepét sokkal kevésbé jelentősnek ítélem meg, mint azt történelem-felfogásunk teszi. A magyar történelem nagy hullámvásárai nem érthetők meg az Európában lejátszódó nagy folyamatok ismerete nélkül. Ennek ellenére én sem kerültem meg, hogy a három nagy nyugatosodásunk illusztrálásához ne válasszak három történelmi személyt.

A jelen könyvnek három történelmi fő alakja van: **Szent István, Bethlen Gábor és Kádár János.**

1. Szent István

Az ő érdeme nem annyira a végrehajtott történelmi fordulat, az államalapítás és a kereszténység felvétele, hanem annak ideje és módja. A szántóföldi földművelésre és a kereszténységre való áttérésünk a kor Európájában lejátszódó folyamatok szerves és megkerülhetetlen része volt. **Ha ezt a bölcs és nagyon erőskezű Szent István nem valósítja meg az ezredforduló elején, megtörtént volna valamelyik kevésbé karizmatikus utódjának az uralkodása alatt.**

2. Bethlen Gábor

A sorsunkat is meghatározó világpolitikai helyzet karakterisztikus felismerője és szolgálója. A Török Birodalom katonai erejének Bécsig történő előrenyomulása, Magyarország jelentős részének tartós török megszállása és Erdélynek vazallus állapotban tartása, valamint a reformáció térhódítása a Kárpát-medencében csak a Nyugat-Európában történtek ismeretében érthető meg. Ha nem ismerjük a tőlünk nyugatra folyó eseményeket, akkor keveset érthetünk meg abból, ami velünk, illetve az országunk területén történt.

Aki nem tartja szem előtt a XVI. század magyar történelmének vizsgálata során, hogy milyen szerepet játszott a Török Birodalom abban a vetélkedésben, sok tekintetben élethalál harcban, ami a kor mediterrán és Nyugat-Európa között folyt, nem értheti meg azt, mi és miért történt ebben az időben Magyarországgal.

3. Kádár János idején alakult át a magyar társadalom nyugatírá

Amennyire érthető, hogy a nacionalista politika nem hajlandó tudomásul venni azt, hogy a magyar társadalom 1945 előtt még nem volt nyugati abban az értelemben, hogy nem volt saját etnikumú polgársága. Operettország voltunk a polgárosult nyugathoz képest, hiszen nem is volt polgárságunk. Ezt a történelmi fogyatékoságunkat csak a szocializmus évtizedei pótolták.

A tudományos és technikai forradalommal teljesen új helyzet állt elő az egész világ-történelemben. Ettől kezdve Nyugat-Európa, s ma már Észak-Amerika nélkül egyetlen föld-

részen sem érhetők meg a történetek. Fokozottan igaz ez Közép-Európára, benne Magyarországra. **Ezer éve még elég volt Európa történelméhez kapcsolódni, az utolsó kétszáz évben az egyes nemzetek történelme már csak a világtörténelem eseményeibe illeszthető meg.**

A marxista, általánosabban a materialista történelemfelfogás nagy eredménye, hogy a történészek figyelmét a gazdasági tényezőkre terelte. De egyoldalú maradt abban, hogy csak a gazdaság közvetlen szerepét hangsúlyozta. Igaz, hogy elmaradott társadalmi viszonyok között a gazdasági tényezők döntő fontosságúak. Ilyen viszonyokról még el lehet mondani, hogy az ember a természetnek van kiszolgáltatva. Ezt bizonyítja, hogy a nyugat-európai előtt minden magas kultúra súlypontja a mérsékelt égöv déli térségében alakult ki, sehol másutt. A tény, hogy az első magas kultúrák Indiában, Kínában, Egyiptomban és Mezopotámiában, a nagy folyórendszerek öntözhető síkságain alakultak ki, azt jelenti, hogy azok létrejöttére más természeti környezetben nem is volt lehetőség.

A nyugat-európai kultúra alapja is gazdaságföldrajzi: a Golf-áram által mérsékelt, és viszonylag csapadékos éghajlaton vált élenjáróvá.

Az óceánok meghódításáig és a nyugati kultúra fölényének fokozatos kialakulásáig tartó időszakról a történelmi materializmus magyarázata indokolt volt. **E korok történelmét csak materialista alapon lehet megérteni.** A történelemben a minőségi fordulatot az ipari forradalom indította el, és csak a második ezredfordulóra vált egyértelművé.

Ahogy az ember győzött a természet felett, úgy az ember vált a természettel szemben is az elsővé. Ettől kezdve a történelem fejlődési tendenciái, az elért eredmények és az elszenvedett kudarcok elsősorban a kultúrákkal magyarázhatók. Erről győz meg az, ha körülnézünk korunk világában, választ keresünk arra a kérdésre, hogy kik és miért vannak elől, és kik miért maradnak hátra a viharos gyorsaságúvá vált fejlődés során.

Hol találhatók ma a fejlett népek?

A fejlett társadalmak és a jómód csak földünk területének azon tizedén jelent meg, ahol az éghajlat mérsékelt, és szállítási szempontból nincsen távol a tenger, valamint ahol akár a nyugati puritanizmus, akár a kelet-ázsiai konfucianizmus jellemzi a kultúrát. Ebből még nem derül ki, hogy a természeti környezet másodlagos. Ezt csak akkor látjuk bizonyítva, ha azt is hozzátesszük, hogy **a társadalmi és gazdasági fejlődés kulturális igénye a megelőző évezredek során csak bizonyos gazdaságföldrajzi körülmények között alakulhatott ki.**

Mind a nyugat-európai puritán, mind a kelet-ázsiai konfuciánus kultúra csak ott jöhetett létre, ahol a tél megszakította a természet kizsákmányolhatóságát. **A takarékoság, a beosztás, a szolidaritás csak a téllal is megbirkózni kényszerült éghajlati viszonyok között alakulhatott ki.** Ezt igazolja, hogy ahol nincs tél, ott sehol nem jellemezte a kultúrát a takarékoság, a beosztás, a szolidaritás. Tehát **a fejlődés szempontjából kedvező karakterű kultúrák kialakulásában még nem lehet nélkülözni a materializmust.** Annak, hogy hol és milyen kultúra alakul ki, elsősorban gazdaságföldrajzi okai vannak. Ezek felkutatása azonban a gyakorlat számára értelmetlen. Meg kell elégedni azzal, hogy az adott kultúra mennyire felel meg a kor követelményeinek.

A tények tanúsága alapján: **a polgári demokrácia és az ipari forradalom csak ott valósulhatott meg, ahol a kultúrát már sokkal előbb a puritanizmus, azaz a takarékoság, a fegyelmezettség, a tisztaság, a szolidaritás jellemezte.** Ez után már másodlagos azoknak a materiális okoknak a feltárása, amelyek a puritán erkölcsöket szülték. Megelégedhetünk azzal, hogy aki fejlődni akart, annak előbb puritánnak kellett lennie. A kapitalizmus olyan termelőforma volt és maradt, amiben a sikeres működésnek a puritanizmus alapvető feltétele.

Ahol nem vált előzetesen jellemzővé a puritán magatartás, ott a kapitalizmus sikeres építésének minden kísérlete kudarcra van ítélve. A kudarc alatt azt kell érteni, hogy a világgazdaság élvonalába kerülés nem valósulhat meg. Lehet gazdasági növekedés, de az szükségszerűen lassabb, mint a puritán viszonyok között élő népeké, tehát a relatív lemaradás szükségszerű.

A kulturális feltételek hiányából fakadó tények olyan kegyetlenek, hogy azt sem a tudomány, sem a közvélemény, tehát a politika sem képes elfogadni. Marad az az áltatás, ami elsősorban a kereszténységből fakad, hogy az üdvözülés útja senki elől nem lehet elzárva. Ezért aztán a közgazdaságtudomány sem merete bevallani, hogy az ajánlott módszerei csak ott vezethetnek eredményre, ahol a kultúrát a puritanizmus jellemzi. Különösen nem vallhatja be ezt a kegyetlen igazságot a politika.

A népek és országok történetírása azért nem találkozott ezzel a keserű ellentmondással, mert a történelmet úgy fogta fel, mint a hatalom birtokosainak döntéseinek múltó folyamatot. Ez a történelemfelfogás ezért aztán nem is lehetett tudomány, hiszen a tények előtt be kellett csuknia a szemét.

Mit mondhat a politikára épült történetírás az alábbi tényekre?

a) Egy kultúrkörön belül hiába él több nép, és van több ország, azok társadalmi és gazdasági viszonyai mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben viszonylag nagyon homogének.

– **A szorosan vett nyugat-európai kultúrkörön belül ezer év óta sok politikai egység, sok állam volt és van, társadalmi és gazdasági fejlettségük mégis azonos. Lehetek nagyon különböző királyaik, politikusaik, az eredmény azok szándékaitól, tetteiktől függetlenül alakult.** Vagyis a politikai hatalom birtokosainak, de egyetlen más konkrét személynek sem volt olyan befolyása az események alakulására, aminek hosszabb távon látni lehetne az eredményét.

– Mexikótól Argentína déli csücskéig nagyon eltérő gazdaságföldrajzi viszonyok ellenére nagyon hasonló társadalmi és gazdasági lemaradás tapasztalható, mert ezen az óriási térségen egyetlen kultúra, a mediterrán rendezkedett be. Ez már annak a konkrét bizonyítéka, hogy egy nagyon jelentős világjelenségnek konkrét kulturális oka van.

– A kelet-ázsiai kis tigrisek nagyon különböző politikai rendszerük és céljaik ellenére nagyon hasonló eredményeket értek el. Ha a politikai történész írná meg Dél-Korea és Tajvan történetét, nem sok hasonlatosságot találna bennük. Az eredmény mégis nagyon hasonló, mert közös a kultúrájuk.

– Afrika politikai térképe nagyon színes, a rohamos elszegényedés, a túlszaporodás, a törzsi belharcok, a korrupció mégis egyformán nyomja őket.

b) A több kultúrát magába foglaló birodalomban, azaz egyetlen politikai egységen belül a társadalmi és gazdasági fejlettség nem hozható közös nevezőre.

– A Szovjetunió 20 millió négyzetkilométernyi területen egyetlen, betegesen centralizált és türelmetlen ideológiájú birodalmat hozott létre. Ezen belül megtalálhattuk a kelet-európai ortodox kultúra mellett a közép-ázsiai, a lényegében puritán baltikumit, a nagyon tarka kaukázusit. Ezek hetven év terrorja ellenére megtartották karakterüket és a közöttük korábban már fennálló gazdasági különbségeket is. Sztálin mindenhatónak tűnő diktatúrája ebben a tekintetben sem igen hagyott nyomokat maga után.

– Kína politikai tekintetben több évezred óta a leginkább egységes politikai állam, a birodalom nyugati és keleti fele közötti különbségek mégsem kerültek közös nevezőre. Még Kína

népességének nyugaton élő négyötödén belül sem vált elmoshatóvá az északiak és a déliek közötti jelentős kulturális különbség.

– Az előbbi példákhoz viszonyítva csöppnyi területű Appennin-félszigeten több mint kétezer éve közös nyelvet beszélő, közös vallású nép él, akinek sokszor volt, ma is már 150 éve közös az államuk, mégsem lett közös a kultúrájuk. Ezért a fejlettségi szintjük is inkább távolodik, mintsem közeledne.

– Az Ibériai-félszigeten a közös államiság ellenére az andalúziai spanyolok és a katalánok sem kerültek közös kulturális és gazdasági szintre.

A fentiek, és sok hasonló tény győzött meg arról, hogy a kultúrák eredetét, karakterét vizsgálva materialistának kell lennem, a történelmi folyamatok feltárásában azonban a kultúrát tekintem a fő mozgatóerőnek.

A fejlődés újabb és újabb technikai lehetőségeket tár fel, de ezekkel a különböző kultúrák nagyon különböző mértékben képesek élni. Volt igazság abban a kísérletben, amely a történelmet a szellem fejlődésére akarta építeni. Az emberi szellem, a tudás, az ember hatalma a természet felett ugyan szakadatlan növekszik, de az mégis nagyon különböző, ahogyan a különböző kultúrák a tudást képesek hasznosítani. **Minél nagyobb lesz az embernek a természet feletti hatalma, annál jobban fogja differenciálni a kultúra e tudás hasznosításának hatékonyságát.**

Amikor a jelen könyvben a magyarság ezeréves múltjának három nagy, fordulatot ígérő, illetve hozó korszakát vizsgálom, abban a kulturális háttérrel tekintem elsődlegesnek.

A történelmi személyek megmérése

A történelemfelfogásunk általános hibája, hogy a politikai hatalom birtokosait túlértékeli. Azt az elvet követi, hogy akinek politikai hatalma van, az eleve fontos történelmi személyiség. Ennek az alapvetően hibás történelemfelfogásnak alapja az a téves hiedelem, hogy a történelmet a politikai hatalom birtokosai formálják. Ezt az alapelvet az élet egyáltalán nem igazolja. **A történelem hosszú távú tendenciái alig függenek a politikai hatalomtól, annak birtokosainak szándékától.** A tények azt mutatják, hogy népek, országok fejlődése sokkal inkább függ a kulturális és gazdasági eredményektől, mint a politikusok teljesítményétől, illetve **a politikusok sikerei és kudarcai mögött mindig a kulturális és gazdasági háttér determinál.**

E könyv másik mondanivalója: a történelmi szereplők reális megítélése.

Ma már eléggé mosolyogtató, a történelemoktatásunk mennyire a királyokra és az ország területi nagyságára koncentrált. A királyokat akkor is fontosnak tartja, ha a szerepük és hatásuk elhanyagolható volt. Még én is úgy tanultam a magyar történelmet, hogy minden királynak pontosan tudni kellett az uralkodási idejét. Ma már tudom, hogy bőven elég lett volna, ha a legfeljebb tucatnyi legfontosabb királyunkról meg tudjuk mondani, hogy melyik század melyik felében uralkodott.

A múltban nem ok nélkül történt az uralkodók szerepének felnagyítása, mert egy gazdasági téren nagyon gyengén összeszövődött társadalmat állami egységként az ő személyük tartotta össze. Az uralkodók szerepének e felnagyítása tehát nemcsak az uralkodók és udvaroncuk egyéni érdekeit, hataloméhségét szolgálta, hanem a társadalmat is összetartó erő volt. Tehát nem az a hiba, hogy az uralkodók a saját szerepüket minden eszközzel felnagyítani igyekeztek, hanem az, hogy ezt a történészek évezredek, de akár évszázadok távlatából is túlzottan felértékelik. A történész értse meg azt, hogy miért volt egykor jellemző az uralkodók ma már

babonásnak tartott tisztelete, tekintélye, és ennek megalapozása érdekében a piramisok, a paloták építése, a kincsek felhalmozása, az ereklyék babonás tisztelete, de vigyázzon arra, hogy a múlttal szembeni tudományos tárgyilagosság megmaradjon.

Nem győzőm hangsúlyozni, hogy a történelmi személyiségek jelentőségét, értékét nem elkövetett bűneik alapján kell megítélni, hanem az uralmuk alatt bekövetkezett változások mérlegelése után. Akinek uralma alatt a nép anyagi és kulturális körülményei javultak, a társadalom pedig csökkentette a Nyugathoz viszonyított lemaradását, az történelmünk nagyja akkor is, ha bűnöket követett el. A történész ne gyóntató legyen, hanem társadalma ügyének szolgálója.

Itt térek ki arra, hogy a kereszténységnek a kor igényeihez mért lemaradását látom abban, hogy csak a bűnök alapján osztja az üdvösséget. Aki halálos bűnt követett el, és nem nyert feloldozást, az elkárhozik. Ez a katolikus egyház hivatalos álláspontja. Ennél is rosszabb a legtöbb történészé, akik még azt sem vizsgálják, hogy az illető politikai hatalmasság meggyóna-e a bűneit, a bűnöket eleve megbocsáthatatlannak tartják. Ez a szocialista közelmúlt történészeit jellemzi a legjobban. Nem azt nézik, hogy mi történt e korban a magyar társadalommal, hanem csak azt, hogy annak vezetői milyen bűnöket követtek el. Erre néhány illusztrációt:

– Szent István megítélése esetében nem az a fontosabb szempont, hogy milyen szerepet játszott hatalmi rivalísi, Vajk megcsonkításában, hogy jelen volt-e a kegyetlen büntetés végrehajtásán. Szerencsére nincsen a kérdésre választ adó korabeli dokumentum, ezért nem is feszegetik ezt a számukra más esetben alapvetően döntő kérdést.

– Már sokkal több dokumentum bizonyítja azt, hogy Bethlen Gábor milyen úton és milyen eszközökkel lett Erdély fejedelme. De ettől is eltekintünk, hiszen akkor a török befolyás egyoldalú káros voltát és Erdély aranykorát kérdőjeleznénk meg.

– Kádár megítélésekor sem az uralkodása alatt beálló változásokat mérlegeljük, hanem az általa elkövetett bűnöket.

– A két háború közötti kort sem annak alapján ítélik meg, hogyan alakult a nép sorsa, mennyire nem voltunk nyugat-európaiak, hanem a kormányzó úr úriember voltát méltatják.

Még általánosabb hiba, ha a történészek a múlt történelmi eredményeit azon mérik le, hogy mekkora volt az ország területe. Ez az értékrend még nehezebben érthető meg, hiszen a nép, a nemzet sorsa soha nem függött attól, mekkora az uralkodó birodalma.

Ez érinthette ugyan az uralkodó nagyságát, gazdagságát, de még ez is kivételesnek számított, hiszen az uralkodók gazdagsága inkább a kizsákmányolás mértékétől, mintsem az országa területének nagyságától függött. Az már a történelmi újkor kezdete volt, amikor lehettek a hatalmas királyoknál gazdagabb tőkések. **Ahogy nőtt a magántulajdon szentsége, úgy vált el a hatalom és a gazdagság egymástól.** Ez is olyan szempont, amit a történészeknek sokkal nagyobb súllyal kellene kezelniük. **A társadalmi fejlődés egyik fontos mértéke az, hogyan fordult meg a hatalom és a gazdagság viszonya. Kezdetben csak a hatalmas lehetett gazdag, aztán fokozatosan úgy fordult a viszony, hogy ma már kevés kivételtől eltekintve csak a gazdag lehet hatalmas.** Ez a folyamat oda jutott, hogy a világ leggazdagabb népei a kis országokban élnek. A kis városállamok lakosai 500 éve gazdagabbak, mint a nagy birodalmaké. Ma Európában nemcsak a törpe városállamok előznek meg minden nagy országot, de még az öt leggazdagabb ország is kisebb lakosságú, mint a harmadára csonkított Magyarország. **Ma tehát anakronizmus azt tanítani, hogy egy ország akkor kerül előbbre, ha nagyobb lesz a területe, vagy a lakosságának a száma.** Ez nem kisebb ostobaság, mintha az egyének emberi nagyságát nem a szellemi és gazdasági teljesítményükkel, hanem a kilójukkal mérnénk.

A népek értékelését annak alapján mérni, mekkora volt a területük, a romantikus történelemfelfogás divatja volt. Nálunk, magyaroknál sokakban máig megmaradt, sőt az utódállamokban hisztérikussá vált. Ideje volna ezt is felszámolni.

A történészek többsége még mindig a keresztény erkölcsök szempontjából ítéli meg a történelem szereplőit. Ez még annak a maradványa, amikor az egyházi klérus írta a történelmet. Amennyire ezen ma már túl van a legtöbb nyugati nép történelemírása, annyira nem számoltuk fel mi ezt a magyar történelemben. Ez az erkölcsi alapon történő megítélés különösen beteges e század magyar történelmében, és azon belül is szocialista múltunk megítélésében.

Mi az én történelmi mércém?

A hatalom birtokosa hogyan szolgálta azokat az objektív, hosszú távon a politikától független folyamatokat, amelyeket a környezet kényszerített népére és országára? Aki segítette azt, ami végül úgyis elkerülhetetlen, az pozitív szerepet játszott, aki ezt fékezte, az negatívot. Ebben az ítéletben nagyon másodlagos szerepe van az érintett történelmi személyiség erkölcsének és tehetségének.

Mi a helyzet az erkölccsel?

Az erkölcs másodlagossága ellenére **nagy áldásnak tartom, ha valakinek az erkölce a birtokolt hatalmával lenne összevethető.** Sajnos ennek szinte nulla a lehetősége. Nemcsak azért, mert a kiemelkedő erkölcsösség eleve nagyon ritka, de még inkább azért, mert a hatalom viszonyai között az erkölcs törvényszerűen romlandó. A hatalom birtoklása olyan szenvedély, aminek a megszerzése és megtartása érdekében könnyen megteszik a kíváncsok erkölcsi engedményeket. Aki pedig erre nem hajlandó, az eleve reménytelen helyzetbe hozza magát a politikai porondon.

Az eszmei elvárás az lenne, ha a hatalommal arányos volna az erkölcs. A gyakorlatban ennek inkább az ellenkezője az igaz.

Mi a szerepe a képességnek?

A történelemben nagyon ritka eset az, hogy a hatalom birtokosának kiváló képességei vannak. Még ritkább az, amikor a képesség a hatalommal arányos. Az lenne az ideális, ha az, aki milliók között a leghatalmasabb, az a milliók között is a legtehetségesebb legyen. Erre pedig a millió között egy az esély, azaz eleve el is tekinthetünk ettől a követelménytől. De ha el is tekinthetünk, akkor eleve hiba a hatalom birtokosait annak alapján rangsorolni, mint akiknek a képessége a hatalmukkal arányos. Ilyen aligha volt. Ezt Nagy Sándorról hittem, de bizonyítani még ezt sem tudom.

Ha a történelmi személyiségeket értékük alapján kellene mérni, akkor az alábbi képletet ajánlanám: **a rátermettség mércéje legyen a hatalom, az erkölcs és a képesség szorzata.**

De nem a rátermettség a történelmi szerep mércéje, hanem a teljesítmény. A politikai teljesítményt csak azzal lehet mérni, mennyit segített abban az irányban, ahova a nép, a társadalom, az ország később eljutott.

Azt, hogyan kellene a történelmi személyiségek teljesítményét, azaz értékét felmérni, azt ezeréves történelmünk első és néhány nagyra tartott alakjának értékelésével kívánom illusztrálni.

Miért volt nagy történelmi személyiség Szent István?

Azért, mert céltudatos intézkedések sorozatával abba a mederbe kényszerítette a magyar népet és annak sorsát, amit az helyzeténél fogva úgysem kerülhetett volna el. A róla alkotott kép ezért hamis, mert őt az utókor számára mint valamiféle nagyon vallásos embert mutatja fel. Sokkal inkább reális annak feltételezése, hogy nagy reálpolitikus volt, aki belátta, hogy bármi áron nyugati értelemben vett államot kell szerveznie a népe számára, és

ebben azért kell nagyon következetesnek lennie, mert népe egészen más társadalmi és hatalmi viszonyokhoz szokott. Ez a szilárd állam csak úgy valósítható meg, ha az általa létrehozott egyházi szervezetre építi. Feladata szempontjából tehát alapvető fontossága volt a klérushoz való szoros viszonyoknak. Ezért kellett sokkal inkább hangsúlyoznia a kereszténységét, mint a magyarságát.

A kereszténység hangsúlyozása nem jelentette azt, hogy a gyakorlatban nem maradt volna igazi pásztorfejedelem, azaz korlátlan hatalmú. Kifelé európai királynak, befelé keleti despotának kellett mutatkoznia. Ezt támasztotta alá azzal, hogy feleséget, udvari környezetet a bajoroktól kölcsönzött. Sok tekintetben jobban bízhatott az idegen származású püspökökben, apátokban, a külföldről behívott udvaroncokban, lovagokban, mint a saját családjában és a honfoglaló törzsek vezetőiben.

Aki nem érti meg első királyunknak e társadalom-átalakító munkájában a magára utaltságot, az nem értheti meg tetteit.

Neki szeretnie kellett a számára idegeneket, és kegyetlen harcot folytatni azokkal szemben, akikkel közös kultúrája volt. Támogatta az idegeneket, felnégyeltette, megvakította, megsüketítettette legközelebbi rokonait, nehogy a trónutódlás körüli vita romba döntse művét, amit úgyis óriási áldozatok árán újra kellene építeni. Sorsának tragédiáját jelzi, hogy az utódlás szempontjából az ősi jog alapján jogosult Vazult megsüketíteni, hogy majd annak unokája szilárdítsa meg azt az országépítő művet, amire a korán elhalt fia hiányában az utódai nem voltak képesek. Az általa megsüketítettnek unokája, Szent László intézi el a pápánál nemcsak az ő, hanem fiának és kedvenc püspökének a szentté avatását is, és ezzel örökre megalapozza kultuszát.

Szent István sorsa tragikus volt abban az értelemben, hogy kereszténységet hirdetve ázsiai módszerekkel kellett kegyetlenkednie. Az utókor mégis mint jámbor keresztényt őrzi, mert nem az ő egyéni élete, lelkiismerete alapján ítélték szentnek, hanem a műve alapján. Ha nem lett volna kegyetlen, ha nem fordul szembe az ősi szokásokkal, családjával, ha jámbor keresztényként mindenkinek megbocsátott volna, neve nem lett volna ennyire maradandó. Ezt mi sem bizonyítja jobban annál, hogy semmi érdemlegeset nem cselekedő fiát is máig nemzeti szentnek kijáró tisztelet övezi.

Szent István kultuszát nem a büntetlenégének köszönheti, hanem éppen annak, hogy a nagy cél érdekében nem ismert keresztényi szeretetet, könyörületet. Tétélezzük fel, hogy milyen kép maradt volna fenn ugyanerről a személyről másként. Nem szentként tartanák számon, ha nem szilárdul meg a kereszténység. A pogány utódok, mint népét, annak ősi kultuszát eláruló, családjával szemben kegyetlen zsarnokot emlegetnék. Vagyis az ítélet soha nem a személyek viselkedésén, erkölcsén, képességén, hanem alkotásuk igazolódásán, illetve bukásán múlik. Szent István minden bizonnyal nagy emberként látta el feladatát, de nem ezért lett nagy ember, hanem azért, mert a kapott és választott feladat eredményességét évszázadok igazolták. Az, hogy ezt a feladatot milyen eszközökkel oldotta meg, mellékesnek bizonyult.

De lássunk illusztrációul két kisebb jelentőségű történelmi alakot: Bethlen Gábort és Görgey Artúrt.

– Bethlen Gábor joggal történelmünk nagy alakja lett volna, ha a Magyar Királyság a XVI. században nem a Habsburgokkal, hanem a nyugati protestáns államokkal szövetkezik, és a törökkel barátkozik, ha a magyar állam többségi vallása nem a katolikus marad. Okos volt, okosan politizált, Erdélyt európaivá tette, de tevékenysége nem igazolódott a Habsburgok és katolikus ellenreformáció sok százados uralomra kerülésével.

– Görgey Artúr zseniális hadvezér és okos reálpolitikus volt, de mert ő tette le a már elvesztett harcban a fegyvert, száz éven keresztül persona non grata maradt, és mára is csak elismert, de nem dicsőített státusát nyerte el.

A XX. század legnagyobb történelmi alakjának Kádár Jánost tartom, annak ellenére, hogy erkölcsi magatartását soha nem tudtam elfogadni. Ő is barátokat irtott, kegyetlenkedett annak érdekében, hogy minél kisebb legyen a magyar társadalom külső erőszakkal rákényszerített deformációja. A lelkiismerete soha nem lehetett nyugodt, mégis azt fogja tartani róla az utókor, hogy a súlyos terhet nála senki sem tudta volna kevesebb kárt és több sikert hozóként elhordani. Most a róla alkotott hivatalos ítélet teljesen negatív, de az utókor mégis őt fogja a század legnagyobb történelmi alakjának tekinteni. Magam is úgy vagyok vele, hogy amíg hatalmon volt, húsz éven keresztül gyűlöltem, aztán ugyan megengyhültem, de leváltásának őszintén örültem. Azóta elmúltak az indulataim, tárgyilagosan látom, és minél több átkot szórnak rá, annál inkább felértékelődik előttem. De erről majd a jelenkori viszonyok tárgyalásakor.

Mi a társadalom érdeke?

A magyar történelmet máig azon az alapon írják, hogy mi szolgálta jobban a mindenkori magyar uralkodó osztály, a nemesség spontán érdekeit, és mi szolgálta jobban az ország területének nagyobbítását. Ezt a történelmet próbálták átírni a marxisták azon az alapon, hogy mi volt a nép pillanatnyi érdeke. **A marxista történelemfelfogás legnagyobb hibája az, hogy az elnyomott osztályok érdekeivel azonosította a társadalom érdekét.** Ez a klasszikus kapitalizmus végén bizonyos időre és akkor is csak a nagyon szűk Nyugat-Európára volt igaz. **A jelenkor fogyasztói társadalma az első, amiben indokoltta ugyanakkor lehetségessé vált a kizsákmányolás megszüntetése. Előtte, és ma is a társadalmak többségében társadalmi érdek az, hogy alapvetően egy osztály érdekei érvényesüljenek.** Az osztálytársadalmakban, kivéve jelenleg a fejlett világot, korábban és ma is objektív szükségszerűség a marxi értelemben vett kizsákmányolás. Ez azt jelenti, hogy a társadalom érdeke csak egyetlen osztály érdekén keresztül érvényesülhetett. Ebből fakadóan csak az olyan forradalomnak volt és van értelme, amelyek a fejlődés adott fokán leváltja a túlélő osztályt, és helyette hatalomba helyezi a már indokoltan uralkodót. Minden forradalomban az egyik uralkodó osztály váltotta le az előzőt, az idejét múltat. A forradalomban pozitív szerepet játszhatott a kizsákmányolt osztály is, de az nem győzhetett, nem kerülhetett hatalomra, a kizsákmányolása nem szűnhetett meg, annak sorsa a forradalom győzelme után csak az lehetett, hogy a korábbi helyett egy újabb kizsákmányolási forma érvényesült.

Ezt jól bizonyította a polgári forradalom győzelme a feudális társadalom felett. Eredményeként ugyan megszűnt a korábbi kizsákmányolt osztály hatalma, a jobbágyság feudális kizsákmányolása, de a volt jobbágyok kizsákmányolása csak formájában változott meg.

A korábbi jobbágyoknak talán huszada polgárrá emelkedett, a négyötöde azonban proletárrá süllyedt, még szegényebb, még jogfosztottabb lett, mint elődei voltak. Mire a polgári társadalom felett is eljárt az idő, a lakosság háromnegyedét kitevő jobbágyokból lassan csak a lakosság 2–4 százaléka lett farmer, azaz polgár. Talán tizedük részben értelmiségi, részben kistisztviselő lett, a nagy többség proletársorba süllyed, hogy onnan generációk múlva felemelkedhessen a társadalom egyenjogú tagjává. **A polgári forradalom tehát nem közvetlenül hozta meg a feudalizmusban kizsákmányoltak felszabadulását, hanem csak az utódok számára, generációk múltán és nagyon közvetve.** A kizsákmányoltak felszabadítását nem a polgári forradalom hozta meg, az csak állomás volt abban az irányban. Ez a társadalmat össznépivé tevő tudományos és technikai forradalomnak köszönhető.

A polgári forradalom ugyan a társadalmi fejlődést szolgálta, annak irányában az egyetlen reális megoldás volt, de azt közvetlenül még a lakosság nagy többségét kitevő dolgozók durva kizsákmányolásának kellett követnie. **A marxizmus vulgáris alkalmazói abban tévedtek, hogy a polgári forradalom képes lehetett volna a társadalom egészének felszabadítására.** A társadalom fejlődésének adott fokán ugyan elengedhetetlenné vált a polgárság hatalomra jutása, de egyelőre nemcsak a kizsákmányolás megszüntetése, de még csökkentése sem valósulhatott meg. Ahhoz, hogy a polgári társadalom képes legyen néhány generáció alatt kihordani azt a technikai és tudományos fejlődést, ami a társadalom össznépivé válását, azaz a kizsákmányolás megszüntetését, a nyomor korábbi kegyetlen formáinak felszámolását meg- hozhassa, objektív szükségesség volt a korábbi jobbagyság óriási többségének proletársorba való süllyesztése, a kizsákmányolásnak a korábbinál is durvább megvalósítása.

A vulgáris marxizmus ezt a kegyetlen átmenetet látta elkerülhetőnek. Ennek a legélesebb megjelenése volt **a kelet-európai marxizmusnak nevezett bolsevizmus, ami át akarta ugrani a polgári társadalom első, kegyetlen szakaszát.** Ez eleve nem sikerülhetett, ebből a közben jelenősen humanizálódott polgári demokráciákhoz képest sokkal kegyetlenebb társadalmi viszonyok jöttek létre.

Itt kell megjegyezni, hogy **a bolsevik rendszer kegyetlensége, csúfos kudarca elsősorban nem is ideológiájából, hanem az érintett térségben élő népek kulturális alkalmatlanságából és gazdasági elmaradottságából fakadt.** Ezt a hidegháborúban győztes Nyugaton, még kevésbé a szovjet megszállástól megszabadult Közép-Európában képtelenek tudomásul venni. **A bolsevik rendszer összeomlását Közép- és Kelet-Európában kizárólag annak hibás ideológiájával magyarázzák.**

Ez a felfogás ugyan érzelmi okokból érthető, de a tények alapján nem védhető. A jövő fogja megmutatni, hogy Kelet-Európában a polgári ideológia és a liberális piacgazdaság a bolsevik rendszernél is nagyobb csődöt, kudarcot hoz. A kelet-európai társadalmi és gazdasági állapotok mellett ugyanis objektív szükségszerűség volt és maradt a lemaradás, ezt sem a marxistának, sem a polgárinak induló rendszer nem képes megakadályozni. **A belátható jövőben és a ma elképzelhető módszerek, ideológiák egyike sem lesz képes a világ négyötödében a lemaradást fékezni, nemhogy a felzárkózást biztosítani.**

Az emberiség nagy többsége számára bármennyire objektív tény a lemaradás, a bevallása több okból nem fogadható el:

1. A világ élvonalába tartozók nagy többsége a keresztény kultúra hordozója. Ez pedig nem fogadja el az evilági üdvözülés lehetetlenségét. Nem fogadta el a korábbi, sokkal reménytelenebb kétezzer év során, még kevésbé hajlandó tudomásul venni ma. **A keresztény ideológia kétezzer éven keresztüli győzelmét elsősorban annak köszönheti, hogy reménytelen helyzetben is reménykeltő tudott maradni.**

2. Az elmaradt világ politikusai számára alapvető szükségszerűség, hogy az utolérés útjának a megmutatását ígérjék. Az olyan politikus, aki bevallja az igazságot, hogy például az ő országában a lakosság életviszonyai még több generáció múlva sem lehetnek ott, ahol ma a fejlett világ van, és ráadásul az addigra még messzebb előttük fog járni, az mondjon le a politikai karrieréről. **Lábon csak az a politikus maradhat, aki az irreális utolérés realitását vallja.**

3. A jelenkor kommunikációs feltételei közepette még a legelmaradottabb tömegek is tájékozódnak arról, hogy hozzájuk képest milyen csodálatos világban élhetnek a fejlett társadalmak lakosai. Ebből fakadóan szükségszerű, hogy a fennálló viszonyokkal nincsenek mege- légedve, a belátható jövőben úgy akarnak élni, ahogyan a már gazdag társadalmakban. Az emberiség elmaradt négyötödében az emberek egyre kevésbé vannak megelégedve a fennálló helyzetükkel, azon gyorsan változtatni szeretnének. **Nem várható, hogy a lakosság tudomásul vegye a lemaradása objektív szükségszerűségét.**

4. A fejlett világ kielégíthetetlen tehetségigénye azzal jár, hogy karrierlehetőséget kínál az elmaradt világ elitjének. Ebből az fakad, hogy még a nagyon elmaradt országban is példákat látnak a fejlett világban való érvényesülésre. Először csak a sportolók, aztán a tudósok és művészek is a gazdag világban építhetnek karriert. Ezért a lakosság egyre nagyobb hányada a gazdag világba való vándorlásban látja a jövőjét, ott akar élni. Ez ellen pedig a fejlett világ minden eszközzel védekezik, és még inkább védekezni fog. **Tehát a kommunikációt uraló fejlett világ is azt kénytelen szuggerálni az elmaradott világ lakossága felé, hogy maradjatok otthon, ott is megvan a jobb élet megteremtésének a lehetősége.**

5. A világfejlődés élére került Egyesült Államok és a fejlett világ liberalistái általában önhitt és önérdékből hirdetik, hogy a boldoguláshoz elég, ha a világ azokat a politikai, közgazdasági és jogi módszereket alkalmazza, amelyek nála eredményeseknek bizonyultak. Ennek a legbetegesebb formája az, amikor **az elmaradt világra ugyanolyan politikai demokráciát, ugyanolyan emberi jogokat és ugyanolyan liberális piacgazdaságot akarnak kikényszeríteni, mint ami nálunk eredményesen működik.** Ez az erőszakolt demokratizálás és piacosítás sikerült Kelet-Európában, de ott is gyorsan kiderült annak működésképtelensége, anarchiát és még a bolsevik diktatúránál is rosszabb viszonyokat teremtett. Lényegében ez folyik szerte a világon, kivéve Kínát, ahol a maguk kulturális és gazdasági viszonyainak megfelelő mértékben adagolják mind a demokráciát, mind a piacosítást. Annak a ténynek máig hiányzik a tudomásul vétele, hogy az utóbbi húsz évben egyetlen sikeres utolérési folyamat zajlik, a kínai.

A néhány távol-keleti országnak sikeres utolérése nem az általuk alkalmazott módszerek általános üdvöztető erejének, hanem két kivételes adottságnak köszönhető:

1. A távol-keleti kultúra alkalmassága. Ebben a térségben az ipari forradalmat egyedül sikeresen végrehajtó nyugat-európainál is puritánabb kulturális örökség az általános. Márpedig a tények tanúsága szerint amelyik népre a puritanizmus volt a jellemző, a módszerektől függetlenül felkerült a világ élvonalába. A skandináv országok szociális piacgazdasága éppen úgy sikert hozott, mint az angolszász országok erős liberalizmusa. Nyugaton az összes puritán nép a világ élvonalába került.

Ez az alapfeltétel a Távol-Keleten is adott.

2. Viszonylag kis országok vállalták a politikai és gazdasági liberalizáció útját. Azt máig nem vallják be a történészek, hogy a kapitalizmus fényes és gyors sikere azon is alapult, hogy azt először a nyugati világ egészét tekintve két viszonylag kis népességű ország, Anglia és Németalföld hajtotta végre. Ezek csak azért járhattak sikerrel a liberalizáció és a gazdasági szabad verseny útján, mert a lakosságuk a kontinensének tizedét, a világpiacon lévőknek pedig még az egyetlen százalékát sem érte el. A kevés erős lehet sikerrel liberális, a többség soha. **Nyugat-Európa mára felzárkózott többi országa azonban annak köszönhetette a sikerét, hogy nem siette el a liberalizációját.** Ennek első klasszikus példája a védővámrendszerre épülő német iparosítás, a második lépcsője pedig a skandináv országok szociális piacgazdasága volt.

3. Japán, majd a kis tigrisek sikere az exportra épült. Ezt a politikát csak egy olyan ország alkalmazhatja sikerrel, amelynek lakossága a világpiacba bevont lakosság legfeljebb néhány százalékát éri el, és a munkaereje az árához képest nagyon jó. Ezért Kína számára ez az út nem lett volna járható.

Tudomásul kellene venni a tényeket. Az elmúlt száz év során jobban differenciálódott a világ, a korábbinak sokszorosára nőtt a fejlett és az elmaradott társadalmak közötti különbség. Ennek az egész világon érvényesülő folyamatnak a tanulságát azonban nem vagyunk hajlandók tudomásul venni.

A marxista történelemfelfogás

A magyar történészek egyelőre azon az alapon állnak, hogy a marxista történelemfelfogás vulgáris alkalmazását röviden el lehet intézni azzal, hogy mára még a kíváncsnál is kevesebb nyoma maradjon. Amíg a legnagyobb nyugati történészek felfogása egyre inkább alapvetően marxista, addig nálunk ezt az ország bolsevik megszállásával való egyetértésnek, azaz nemzetellenes bűnnek fogják fel. **Nem veszik tudomásul, hogy a marxista történelemfelfogásnak semmi köze nincs ahhoz, amit a marxizmus neve alatt általában a politikában, különösen pedig Kelet-Európában műveltek.** Abból csak az fakad, hogy a különböző korok termelési viszonyaival, már rendelkezésre álló technikájával, demográfiájával, közlekedési és szállítási viszonyaival többet kell foglalkozni, mivel ezek nagyobb történelemformáló erők, mint a klasszikus értelemben vett politika, a mindenkori politikai hatalom fő szereplőinek egyénisége, szándéka.

A bolsevikok marxista történelemfelfogása azért volt vulgáris, mert nem a lényegét érintette, hanem a történelmükből csak azt és csak úgy, ahogy azzal a napi politikában is megelégedett az egyre inkább félműveltté váló politikai vezetés. Egyszerűen a múltból mindazt pozitívnak, nagyszerűnek és hősinek minősítettek, amiben a nép napi kívánságainak, elkeseredésének a kitörését láthatták. Így lett a Dózsa-lázadás egyoldalúan progresszív forradalom, az 1919-es proletárforradalom és a szovjet nyomásra ránk kényszerített bolsevizmus maga a dicsőség netovábbja, és a második világháborút követő szovjet megszállás alatt ránk kényszerített rendszer a tökéletes megoldás. Az úgynevezett marxista történelemfelfogásból, ami alapvetően antimarxista, tudománytalan és elfogult volt, lényegében e három esemény forradalmi dicsőítése emelkedett ki.

– **A Dózsa-lázadás az alsópapság hitújító buzgalmának és a jobbágyok jogos elkeseredésének volt az anarchikus viszonyokkal szembeforduló spontán kitörése – minden reális cél nélkül.** Erről azt lehet mondani, hogy a kor felső klérusának és főurainak romlottságával szemben érthető volt a népharag robbanása, de ez nem volt forradalom, mert nem volt semmiféle reális célja.

– **Az 1919-es forradalom is túlment minden reális célon.** Győzelmét ugyan a háborúban iszonyú veszteségeket és megpróbáltatásokat elszenvedett tömegeknek a félféudális rendszer elleni haragja, az irreális célokért folytatott háborúba való teljes belefáradás és az általános nyomor magyarázza, de nem teszi céljait sem indokolttá, sem elérhetővé. Vezetői politikai holdkórosok voltak abban az értelemben, hogy az adott korban és viszonyok között reálisan elérhető jót, a polgári forradalmat semmisítették meg, hogy az oroszok által kialakuló, a magyar kultúrától és civilizációtól idegen, új társadalmat akarták bevezetni, hogy olyan vezetőket állítottak az élre, akiknek társadalmi elfogadottságát, életismeretét, politikai felkészültségét, de még magyarságát sem lehetett komolyan venni.

– **A második világháborút követő bolsevik uralomátvétel eleve nem volt forradalom, hiszen nem a magyar társadalom belső erőire épült, hanem Sztálin hisztériás akarata szerint, a helyi szolgálótól pedig a moszkvai elvárásokat is túllihegve alakult.** Vezetőinek sem voltak társadalmi gyökerei, nem ismerték a magyar társadalmi viszonyokat, képtelenek voltak még a radikális reformokra éhes tömegekkel sem kommunikálni, a hatalom csúcsára kerültek többségében a zsidóság sérelmeinek megtorlása és Sztálin kegyeinek elnyerése volt az iránytű. Ez a sztálinista rendszer annyira idegen volt a magyarság többsége számára, hogy csak a külső erőszak tudta ránk erőltetni, és ideig-óráig hatalmon tartani. Ami nálunk 1949 és 1956 között történt, az még a szovjet vezetésnek is sok volt. Ez magyarázza, hogy 1956. november 1-jéig a reformkommunisták oldalán álltak. Mire negyven év után ez a rendszer megbukott, már annyira nem hasonlított a kezdetire, hogy az nemcsak elfogadható, de a létező

legjobb megoldás lett volna 1949-ben. **Ha 1945 után a 80-as évek Kádár-rendszerének stílusában valósították volna meg a földreformot, hozták volna létre az új alkotmányt, a volt uralkodó osztály elleni erőszak nem lépte volna túl a 80-as évek gyakorlatát, akkor a szocialista rendszerről mint forradalomról beszélhetnénk.** Ez sem jelenti azonban azt, hogy az a szocializmus túlélhette volna az 1990-es rendszerváltást, csak azt, hogy sokkal pozitívabb történelmi szerepet játszott volna. Ennél sokkal rosszabb megoldás lett volna, ha a magyar közvélemény által demokratikusan hatalomra segített erők kezébe került volna a magyar társadalom megreformálása. Ez nemcsak 56-ban, de **1990–94-ben**, sőt még ma is igazolódik. **Nálunk 1945-ben még túl erősek voltak a két háború közötti, már akkor is betegesen elmaradott társadalmi viszonyok restaurációján munkálkodó politikai erők.**

Amit a szocialista történészek a közelmúlt történelmeként írtak és tanítottak, az minden volt, csak nem tudomány, az még a propagandának is alacsony szintjén maradt. A marxizmus e három forradalmától és az utolsó század egyoldalú és primitív tálalásától eltekintve nem hozott sok változást történelmi múltunk feldolgozásában.

A rendszerváltás után a politika által sugallt magyar történelemfelfogás lényegét illetően túlságosan visszatért a korábbi romantikus, nemzeti vágányra. Pedig indokolt lenne azzal a romantikus történelemfelfogással vitatkozni, ami a múlt században alakult ki, és a második világháborút követő vereségig tartott.

Ez lényegében három lábon állt.

1. A magyar történelem csupán az uralkodó osztály, az arisztokrácia és a nemesség történelme volt. Az uralkodó osztály érdekét úgy kezelte, mintha azonos volna a magyar etnikum egészének érdekeivel. Azaz e tekintetben az is vulgáris marxista volt.

2. Alapvetően romantikus és nacionalista volt. Ebből fakadóan a Magyar Királyságot csupán a magyarság érdekei hordozójának tekintette, holott az gyakran sokkal több volt, mint a magyar nép és nemzet királysága.

3. Azt érezte, hogy a Magyar Királyság sorsa lényegében a belső hatalmi viszonyoktól alig függött. Nemcsak az Európa történetét meghatározó alaperők szerepét, de még a szomszéd népek velünk általában párhuzamosan futó történelmét sem vette figyelembe.

A magyar történelemfelfogás alig veszi tudomásul:

- **hogy az ország lakosságának nagyobbik fele Trianon előtt soha nem a magyarság volt;**
- **hogyan alakult a szomszéd népek sorsa a mienkéhez viszonyítva, és az hogyan hatott ránk;**
- **milyenek voltak azok az európai, később világpolitikai viszonyok, amelyek sorsunkat alapvetően befolyásolták;**
- **azt sugallta, hogy a magyarságot fenyegető legnagyobb veszély mindig kívülről jött, belül egyébként minden kitűnően alakult volna;**
- **úgy állítja be történelmünket, mintha a magyar nemesek ezer éve alkotmányos országa lettünk volna.**

A nyugatosodástól való félelem

A magyar történelemfelfogás másik jellemző hibája az a nézet, hogy a magyarságot, különösen a nyelvét, kultúráját mindig leginkább a nyugatosodás fenyegette. A tőlünk elmaradtabbaktól soha nem féltettük a nemzet jövőjét, annál inkább a haladó nyugati befolyástól.

Azt a tényt, hogy az országalapításunk lényegében a nyugatosodás érdekében történt, senki nem vonja kétségbe. Ma pedig nincs is nagyobb gondunk, mint a Nyugathoz való integrálódás. Ennek ellenére történelmünk magyarázatában mindvégig tapasztalható, hogy a fő veszélyt mindig a Nyugat jelentette, azok voltak a hősök, akik ez ellen védekeztek. Ezzel szemben az sem kivétel, amikor a törökben láttuk a fő veszélyt és Európa védelmezőjének a szerepében éreztük magunkat. A tény ekkor is az volt, hogy a Nyugatot nem az általunk védett Spanyol–Osztrák Birodalom jelentette, hanem a protestáns Nyugat-Európa, aminek a török volt a fő szövetségese. Akkor a Nyugat, a kor haladásának védelme a Török Birodalommal való kompromisszumot igényelte volna.

A nyugatosodás veszélyét mindig a nyugati nagy szomszéd, a németiség jelentette. Ez ugyan a valóságban nem annyira volt a jellemző, mint a történelemírásunkban. Mivel történelmünk akkor vált tudománnyá, amikor az osztrák elnyomást kellett meglovagolni, a történészek is ennek megfelelően írták a történelmet.

A romantikus történelemszemléletből az következik, hogy a nemzeti érdeket mindig a nagy és erős szomszéd veszélyezteti.

Ez rövidtávon nem is vitatható, de az igazi veszélyt sokkal inkább jelenti a szomszédok elmaradottsága, szegénysége. Ezt ugyan nehéz megmagyarázni, tételelesen levezetni, a tények mégis egyértelműen ezt bizonyítják. Az okok azonban sejthetők:

a) A gyenge, szegény és elmaradott szomszéd mindig terjeszkedésre csábít. Ezt bizonyítja, hogy Mátyástól eltekintve nem volt olyan királyunk, amelyik nem esett volna a balkáni terjeszkedés csábításának áldozatául. Az ilyen hódítás ugyan általában könnyű katonai sikerrel jár, de soha nem maradt megtartható.

b) A politikai és gazdasági elmaradottság fertőző betegség. Minden nagy birodalom akkor indult hanyatlásnak, amikor a területét elmaradottabb térségek bekebelezésével gyarapította.

Ezzel szemben Európa leggazdagabb népei mindig a nagy birodalmak között egyensúlyozva éltek. Elég, ha a mai törpe államokra, vagy a nálunk is sokkal kisebb Svájcra és Dániára hivatkozom.

A fejlettebb népektől nemcsak az országunkat, de még inkább a kultúránkat, mindenekelőtt a nyelvünket féltettük, és féltik sokan ma is.

Azt kell tisztázni: **kellett-e az elmúlt korokban, de akárcsak ma is, a nép kultúráját, nyelvét az idegen hatás ellen védelmezni?**

Erre a kérdésre csak a tények ismeretében lehet választ adni. Nem ismerünk az íreken kívül egyetlen jelentős államalkotó népet sem, amelyik elvesztette a kultúráját. A jelenkor azt igazolja, hogy még azoknak a népeknek is sikerült megőrizniük sajátos nemzeti kultúrájukat, amelyek nem is ismerhették az önálló állami létet, amelyek ennek előzménye nélkül léptek a jelenbe.

– A finnek finnek maradtak, annak ellenére, hogy történelmük során egészen a jelen századig elnyomott kisebbség voltak.

– Oroszországon, majd a Szovjetunió belül egy tucatnyi nép ma is élheti sajátos kultúráját, használhatja az orosztól teljesen eltérő nyelvét, annak ellenére, hogy mindig elnyomottak voltak.

– Még olyan területi kisebbségek is, mint a baszkok és a katalánok, meg tudták őrizni nyelvüket és kultúrájukat.

– Az ír az egyetlen jelentős létszámú nép, amelyik elvesztette a nyelvét, de kultúráját meg tudta őrizni.

Nekünk, magyaroknak még tanulságosabb **a Magyar Királyságon belül élő kisebbségek kultúrájának és nyelvének a sorsa.** Ezek, a szászoktól eltekintve, még elemi önkormányzatukat sem élhették meg, de a kultúrájuk és nyelvük megmaradt, létszámuk a magyarokéhoz képest nem csökkent, inkább nőtt.

– Két népnek volt a leginkább módja arra, hogy országunkban boldogulhasson, a németeknek, nevezetesen a szászoknak, majd a sváboknak, és a kiegyezés után a 30-as évekig a zsidóknak. Ezek azok a kisebbségek, amelyek mára szinte eltűntek a Kárpát-medencéből.

– Trianon után az utódállamokhoz került magyar kisebbség fogyása minden érintett országban kisebbségi jogainak érvényesítésével fordított arányban alakult. Ausztriában asszimilálódott, szinte eltűnt a magyar kisebbség, mert jólétben és egyenjogúságban volt része. Azóta a magyarok száma a legkevesebb Romániában csökkent, ahol a legerősebb volt az elnyomásuk.

– A Magyar Királyságon belül bizonyos autonómiát a horvátok élveztek, mégis az ő népességük relatíve csökkent. Ezzel szemben a románok még az önálló Erdélyben sem számítottak államalkotó népnek, mégis létszámarányuk gyorsan növekedett.

A tények alapján azt kell megállapítani, hogy, **egészen a jelen századig a nép olyan távol, olyan izolációban élt az állam politikai hatalmától, hogy annak nyelvét, kultúráját alig érintette az, hogy ki gyakorolja a hatalmat, ki szedi be az adót.** Ezzel szemben az uralkodó osztály szempontjából alapvető fontosságú volt, hogy ki a politikai hatalom birtokosa. De őket sem elsősorban az uralkodó hatalom nyelve és kultúrája érdekelte, hanem a hatalom őket adóztató, jogaikat korlátozó vagy jutalmazó viselkedése. Jellemző módon az arisztokrácia sok országban, nálunk is, otthon idegen nyelvet használt, tette ezt annak érdekében, hogy a saját etnikumú cselédség ne értse, mit beszélnek. A nemzeti nyelvet védő nemesség azért használta hivatali nyelvként a latint, mert ez is kiemelte a vele szemben jogot követelő népből, és kizárta azokat a helyi törvényhozásból.

Mennyire érdek a saját államiság?

Már első királyunk halála után problémát jelent a királyválasztás. Az, hogy a magyarok királya magyar legyen, már akkor sem szerepelt a követelmények között. Ennek ellenére az Árpád-házhoz való ragaszkodás áthidalta a problémát. Ha nem is a nemzeti, a családi hovatartozás megoldást jelentett. Az sem volt vitatott, hogy az utódlás elsősorban családi ügy. Ezért az csak akkor vált zavarossá, ha a király halála előtt nem rendezte utódlását, ahogyan fia halála után Szent István sem tette meg azt.

Az Árpád-ház kihalása után két kérdés vetődött fel:

1. Fontos-e az, hogy a magyarok királya magyar, vagy ha nem is, de legalább magyar családi kötődése legyen?

2. Mennyire nemzeti érdek az önálló magyar államiság?

Ennek a két kérdésnek a fontosságát a történészek nem vetik fel, holott nagyon indokolt volna.

Az első kérdésre a kor viszonyai között könnyű a válasz: a király családi előkelősége, a mögötte álló vagyon és hatalom fontosabb, mint a nemzetisége. Ezért aztán királyaink többsége nem volt magyar, a többségének nem magyar volt az anyanyelve, jó részük nem is sajátította el azt. Jó volna, ha mai nyelvőreink utánanéznének, hogyan is álltunk ebben a tekintetben?

A második kérdésre azért kellene választ adnunk, mert a térségünkben rajtunk kívül egyetlen népnek, tehát nemcsak az utódállamok népeinek, nem volt tartós az államisága, múltjuk sokáig még állammá válásuk előtti történelem.

Ha azt nézzük, hogyan alakult a közép-európai népek létszáma, életszínvonala az elmúlt századok során, és hol tartanak ma a magyar etnikumhoz viszonyítva a saját államiságukat sokáig nélkülözni kénytelenek népességük számát, életszínvonalukat, várható életkorukat illetően, akkor nem látnánk igazolva azt, hogy az önálló államiság a nép és kultúrája számára különösebb előnnyel járt volna. **A népek sorsa számottevően nem függ attól, hogy velük azonos, vagy éppen tőlük idegen etnikum gyakorolja felettük az államhatalmat.**

Kimondhatjuk tehát: az önálló államiság csak az ipari forradalmat követő időkben vált a nép számára is egyre fontosabbá. Ezt megelőzően az állam hatása a nép sorsára elhanyagolható volt. **Egészen a XIX. század közepéig az állami lét a nép története szempontjából másodlagos jelentőségű volt.**

Márpedig, ha ez így van, akkor miért maradhat államiságunk története mindmáig a magyar nép történelmi létének elsődleges témája? Azért, mert **a mi történelmünk még ma is lényegében a magyar uralkodó osztály történelme.** Ennek megértése érdekében szükséges a történelemírás szempontjából is megnézni a társadalomfejlődés útját:

I. A történelem sokáig az uralkodók sorsának történetével azonosult. Ekkor még uralkodó osztály sem volt, csak uralkodó. Olyan osztály ugyan volt, amelyik sokkal jobban élt, mint a nép, de ez a népnél is sokkal inkább rabszolga volt. A zsarnoki uralmat a jelenkorban is azért nem értik meg, mert nem látják a zsarnokság, mint államforma lényegét: ebben a zsarnokot kiszolgáló réteg lefelé ugyan közvetíti a zsarnokságot, de maga is teljesen a zsarnok tulajdona, nemcsak a jóléte, de az élete is teljesen kiszolgáltatott. Ennek bizonyítására nem kell visszamenni a kevésbé dokumentált ókori társadalmakhoz, elég, ha megnézzük a már ismert korok és a jelen század zsarnoki uralmainak működését.

– Ilyen volt a görög demokráciák előtt minden, a magas kultúrákhoz tartozó társadalom. Nagy Sándort azért fogadták örömmel a kis-ázsiai országok urai, mert annak uralkodása számukra tisztázott, tartós hatalmi viszonyokat ígért.

– Ilyen volt a Kínai Birodalom, amiben mindenki a császár szolgája volt, sem a hatalom, sem a vagyon nem volt örökölhető.

– Ilyen volt a császárok korában a Római Birodalom. Abban is még a hatalmasok is a császártól függtek.

– Ilyen volt Napóleon Franciaországa, aki nemcsak hadvezéreket, de királyokat nevezett ki, váltott le.

– Ilyen volt a Török Birodalom, amiben minden fontos posztot a szultán által kinevezett, bármikor leváltható, kivégezhető tisztviselő ült, minden ingatlanvagyon a szultán birtoka volt.

– Ilyenek voltak a fasiszta diktatúrák, különösen Hitleré.

– Még szélsőségesebben ilyen volt Sztálin Szovjetuniója.

Minden zsarnoki rendszerben a hatalomhoz közel állók köréből végezték ki, küldték börtönbe a legnagyobb hányadot. A zsarnokot csak azok érdekelték, akik nevükben a hatalomhoz közel kerültek.

Ha a zsarnokságot, azon belül Sztálin vagy Hitler rendszerét mi magyarok meg akarjuk érteni, akkor a legjobb először megvizsgálni, hogyan épült fel a Török Birodalom. Abban a nép viszonylag nagy szabadságot élvezett. Jellemző módon a pásztorok felett csak törzsi vezetőjük gyakorolhatott hatalmat. A szultánnak csak ő volt alattvalója. A törzsön belül viszont felülről korlátozatlan hatalmat kapott. Ezzel szemben a birodalom minden tisztségviselője a szultán rabszolgája volt. Azoknak nemcsak hivataluk, hatalmuk, de az életük felett is korlátlanul rendelkezett a szultán. Ha valahol valami nem tetszett neki, nem kereste a bűnösöket, a helyi hatalom vezetőit csapta el, küldte halálba. Még a halálos ítéletet sem kellett végrehajtatnia, elég, ha elküldte a kegyvesztés jelét, a selyemzsinórt, az öngyilkosság kötelezettsége volt.

A sztálini Szovjetunóban nagyon hasonló volt a hatalmi struktúra. A párt- és állami vezetőknek teljhatalmuk volt lefelé, de ők voltak a legjobban kiszolgáltatva a zsarnok önkényének. A párt legfelső szervének, a legnagyobb arányban politikai okokból, a központi bizottság tagjai közül végezték ki a legtöbbet. A kivégzettek arányát illetően őket követte a korlátlan hatalommal működő titkosszolgálat. Az igaz, hogy ők küldték a legtöbb embert halálba, internálótáborokba, de az is, hogy a politikai tisztogatás is náluk aratott a legjobban. Az a tény, hogy a jelen századi zsarnokságok milliókat öltek meg a százmilliók közül, eltakarja azt, hogy a Lenin korában megválasztott központi bizottsági tagok 90 százalékát kivégezték, hogy az államvédelmi hatóságok magasabb rangú tagjai között is közel így aratott a halál.

Szögezzük tehát le: **a zsarnokság története a zsarnok történetére egyszerűsíthető le.** Abban a terror kivitelezőinek még kevesebb a joga, bizonytalanabb a léte, mint a népé.

A nyugat-európai társadalmak alkotmányossága volt a ritka kivétel.

II. Az osztálytársadalmak államainak történelme az uralkodó osztály története. Ezt kezdettől fogva így akarta az uralkodó osztály. A marxi történelemszemlélet ennek a korábbi gyakorlatnak akarta megteremteni az elméleti alapjait a munkásosztály számára. Az ilyen társadalmakban az események alakítója az osztályérdek. Jellemző módon száz éve még a nyugati társadalmakban is csak a felnőtt lakosság tizede volt választópolgár, azaz teljes jogú állampolgár.

A mindenkit megillető emberi jogok elismerésének a gyakorlata csak a közelmúlt fejlett társadalmában vált elérhető céllá. Ezért alapvető hiba ma azt követelni, hogy az elmaradt, szegény és műveletlen társadalmakban is érvényesítsék az emberi jogokat.

III. A lakosság társadalmában az állam már össznépi, azaz mindenkié. A történelem csak ebben válik a nép történetévé. Mivel ma már a nép előtörténete a helyes felfogású történelem, az átalakulás meg is indult ebben az irányban. Nálunk és az utódállamokban ez az átalakulás tudati okokból megkésett – és ma is akadályokba ütközik.

Ezen az alapon a magyar történelem lényegében a jelen század közepéig osztálytörténet. 1848-ig a nemesek történelme, azután a hozzájuk csapódó, többségében nem is magyar etnikumú és kisszámú polgároké. Ezt váltotta fel a bolsevik diktatúra, és alig tízéves a demokratikus, össznépi társadalom. Ideje volna a magyar történelmet a jelen igényeihez igazítani, abban megfelelő helyet biztosítani a magyar nép kultúrájának, életszínvonalának, demográfiájának. **Történelmünk máig nem a magyar nép, hanem a magyar uralkodó osztály, és jó száz éve már a vertikális felemelkedésre képes szűk magyar értelmiség szemszögéből íródott.** Ezért nem is beszélhet a magyar történelem a szomszéd népekével

közös nyelven, hiszen azok számára eleve lehetetlen államiságuk szempontjából feldolgozni a múltat.

A magyar történelem arra épül, hogy a nép számára nincs fontosabb, mint a saját államisága. Ez alatt azt kell érteni: **nem az a fontos, hogy a népé legyen az állam, hanem a nép felett a saját etnikumához tartozó réteg uralkodjon.** Mi tehát arra építjük fel a történelmünket, hogy a magyar nép számára semmi sem volt fontosabb annál, hogy a földesurai magyarok legyenek.

Nem tagadható, hogy hétszáz éve a magyar állam első emberétől még azt sem várták el, hogy magyar legyen, hiszen a hatalmat tartósan birtokló királyunk az Árpádok kihalása óta csak egyszer volt magyar.

Még azt sem tartja fontosnak a történelem, hogy a magyar nép földesura magyar legyen, hiszen az uralkodó osztályt egyáltalán nem zavarta, hogy a magyar jobbágyok földesura esetleg nem magyar, csak azt követelték meg évszázadokon keresztül, hogy magyar nemesi státusa legyen. Márpedig nem jó történész az, aki tagadja, hogy a **jobbágy sorsa nem a királytól, hanem a földesúrtól függött.** Ezért aztán a történelmünknek sokkal inkább a földesúr és a jobbágy, a falusi pap és a falu népe közötti viszonyal kellene foglalkoznia.

A magyar történelem annyira azonosul a nemesség érdekeinek tálalásával, hogy fel sem veti: hogyan alakult annak a Kárpát-medencében élő népnek a sorsa, amelyiknek nem is volt királyuk és nemességük. Ellenben minden szomszédos népnek volt a saját etnikumából származott falusi papja, akivel a sorsa összeforrt, aki leveleznyelte kulturális életének eseményeit, később iskoláztatását.

Nem tanítjuk a történelemórán, hogy ma azok a népek is együtt szerepelnek a leggazdagabbakkal, akiknek nem volt saját államuk, más államokban és más etnikumú uraik alatt éltek. Ezeket mi lenézzük, mint olyanokat, akiknek nincs történelmük. Ilyenek a másutt említett finnek, írek, tiroliaiak. Nekik nincs a miénkhöz hasonló gazdag történelmük, mégis nálunk sokkal többre vitték, kultúrájuk legalább annyira sajátos és eredeti, mint a mienké.

Függ-e a nép számszerű növekedése attól, hogy saját állama van?

Ilyen összefüggést sem állapíthatunk meg. **A demográfiai eredmény sokkal inkább a kultúra, a civilizáció, az iskolázottság függvénye, mint a politikai önállóság.** Másutt idézek adatokat arról, hogy az utóbbi négyszáz évben Közép-Európában az átlagosnál kevésbé nőtt a független államok etnikumához tartozó népesség, mint azoknál a népeknél, amelyeknek nem volt saját államuk.

A történész számára még érdekesebb annak a vizsgálata, hogyan alakult azoknak a népeknek a sorsa, amelyeket valamilyen forradalom, vagy az idegen erőszak megfosztott saját uralkodó osztályától.

Erre a cseh történelem ad példát azzal, hogy a Habsburgok az ellenük forduló cseh nemességet szinte likvidálták. Ezzel ugyan halálos csapást akartak mérni, a valóságban azonban ezáltal a polgárság kapott szabadabb kezét. A cseh nemesség kiirtása fontos szerepet játszott abban, hogy a cseh nép államisága kiszélesítésénél fontosabb feladatnak tekintette a gazdasági növekedést. Szinte klasszikus ellenpélda ezzel a magyar történelem hasonló szakasza. A mi nemességünknek sikerült kompromisszumot kötnie a bécsi udvarral, ezért aztán volt elég ereje arra, hogy lefékezze a társadalmi fejlődést jelentő polgárosodást.

a) Mi a jozefinista reformokat azzal utasítottuk el, hogy az nemcsak a magyar nyelv fennmaradását, de alkotmányosságunk szent ügyét, mindenekelőtt a nemesi hatalmat garantáló megerendszert is veszélyezteti. A csehek viszont tudomásul vették, hogy a német a birodalom hivatalos nyelve, amit szinte mindenkinek kötelessége megtanulni, annál

is inkább, mivel a német nyelvet a cseh polgárság eddig is beszélte. A közigazgatásukat is modernizálták. Mindezt az tette lehetővé, hogy nem volt már erős nemesi rétegük, amelyik a gazdaság érdekeinél fontosabbnak tartotta volna a politikai jogai védelmét.

b) A kiegyezés még inkább megvilágítja a két nép közötti különbséget. Mi a bécsi udvarral kiegyeztünk. Elfogadtuk az idegen királyt, ha az nem szól bele a konzervatív magyar társadalmi viszonyok, mindenekelőtt a kisebbségek sorsának alakításába. A cseheket, döntően a mi erőszakosságunknak és szlávellenességünknek köszönhetően kiszorítottuk a „kettős” Monarchiából, nem engedték meg, hogy annak az osztrákokkal és a magyarokkal egyenrangú harmadik tagja lehessenek. Ők ismét megelégedtek azzal, hogy a Monarchia ipari műhelye lesznek és maradnak. **A cseh érdekeket szolgálta a konzervatív magyar nemesség kiegyezése a császárral, mert minél nagyobb lett a magyar nemesek és arisztokraták hatalma, annál kevésbé kellett attól félni, hogy Magyarország az iparosításban a versenytársuk lesz.** Nekik jó volt, hogy Magyarország élelmiszert ad ipari termékeik ellenében.

c) A csehek az első világháborúban is okosabbak voltak. Ők a háború alatt, mint a legnagyobb hadfelszerelési szállító iparosodtak, gazdagodtak, a férfiak jelentős hányada nem a frontra ment, hanem a fegyvergyárakba. A háború elvesztése után, annak a kirobbantásáért sem kellett vállalniuk a felelősséget, sőt arra játszhattak, hogy a végén a győztesek oldalán lehetnek, és elnyerhetik állami függetlenségüket is. Ez meg is történt, de az új Csehszlovákia nem a nemesek félf feudális állama, hanem a nép demokráciája lett. A két háború között Csehszlovákia népe nyugati demokráciában és nyugati életszínvonalon élhetett. Ők lettek az általunk indított háború igazi győztesei.

A XX. században Közép-Európában az igazi nyertesek az utódállamok, vagyis azok lettek, amelyeknek nem volt állami múltjuk, ha volt is, a mienkéhez mérten nagyon szegényes. Ezek népessége semmivel sem nőtt kevésbé, mint a történelmében gazdag magyarságé. Ráadásul ők mára a saját etnikumuk által lakottnál nagyobb országot mondhatnak magukénak, amiben a legnagyobb kisebbség éppen a magyar.

A magyar történelem gazdag múltja csak a feudális uralkodó osztálynak és egy nagyon szűk értelmiséggé felemelkedett rétegnek jelentett előnyt. A magyarság 95 százalékának, a népnek azonban nem.

A fentiekből az következik, hogy a Nyugat fellendülésének hatása alatt Európa keleti felében kialakult második feudalizmus nem lett attól jobb, és a jövőt jobban előkészítő, mint ennek az uralkodó rétegnek a megsemmisülése, illetve hiánya. Ettől a visszahúzó réteg hatalmától térségünkben nálunk előbb csak két nép szabadult meg. Előbb a csehek, az első világháború után pedig az osztrákok. Nemcsak a leginkább nyugati földrajzi elhelyezkedésük, hanem ez is magyarázat arra, hogy a két nép áll a legközelebb a Nyugathoz.

Az a tény, hogy az idejét túlélő uralkodó osztálytól való erőszakos megszabadulás a történelmi jövő számára pozitív hatású, nem jelenti azt, hogy az ilyen osztály felszámolásának megvalósítási módja erkölcsös. A történelem tele van olyan eseményekkel, amelyek során a progresszív erők elfogadhatatlan eszközöket használtak ellenfelükkel szemben. Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy a rendeltetésüket túlélő osztályok mindig olyan viszonyokat tartottak fenn, ami tele volt hasonló erkölcsileg elfogadhatatlan eszközökkel.

Néhány példát illusztrációul:

1. A francia forradalom előtti viszonyok tele voltak embertelenséggel. Ennek következtében sokszorta több volt az áldozat, mint az arisztokraták vesztesége a vérpadon. Csak arra gondoljunk, hogyan számolta fel a francia arisztokrácia a lényegében polgárookra támaszkodó hugenotta mozgalmat. Erről is megfélemedeznek azok, akik azt a világot siratják vissza. Az a

tény, hogy az arisztokrácia jelentős ereje túlélte a vele szemben kegyetlen forradalom vérengzését, mutatják a még sokáig fel-fellobbanó restaurációs kísérletek éppen úgy, mint az a tény, hogy Franciaországban ma is sokkal inkább élnek a feudális maradványok, mint a polgári forradalmukat következetesen végig vivő nyugat-európai népeknél.

2. E század legvéresebb terrorját az 1917-es bolsevik forradalom hozta. Ennek a terrorja valóban nyugati mértékkel mérve erkölcstelen, sőt borzasztó volt. De hozzá kell tenni, hogy a cári rendszer során még több volt a borzalom. Azt a rendszert nem lehetett volna kesztyűs kézzel felszámolni, az orosz nép számára a vertikális felemelkedés lehetőségét biztosítani. Nem véletlen, hogy az orosz nép ma is pozitívabban ítéli meg a bolsevik rendszerét, mint a bukása utáni úgynevezett demokráciát. Márpedig, hogy milyen kegyetlenség engedhető meg az adott társadalomban, azt ne a kívülállók, hanem az érintettek maguk döntsék el.

3. Nálunk ma a bolsevik forradalom kegyetlenségei kapcsán divatos botránkozni, és ez azt is jelenti, hogy az előtte lévő Horthy-kor viszonyait annál jobbnak ítéljük meg. Ez csak azért lehetséges, mert:

- egyrészt az akkori viszonyoknak már alig vannak tanúi,
- a fiatalok pedig nem vették a fáradságot, hogy megismerkedjenek azzal, hogyan élt akkor az ország lakosságának 90 százaléka,
- sokkal divatosabb azt szidni, ami a mai politikai karrier szempontjából kedvező.

Mint szubjektív megjegyzést teszem hozzá: **nem szívesen ülök le, dolgozom együtt olyanokkal, akik aktív részesei, túllihegői voltak annak az erőszaknak, amit a történelem utólag lényegében, részleteitől függetlenül igazolni fog. Ennél jobban csak azoktól óvakodok, akik az előző rendszer egyoldalú kritikájából csinálnak maguk számára politikai és gazdasági karriert.**

Azt, hogy a közép-európai népeknek rossz uralkodó osztályuk volt, bizonyította a XX. századi történelmük. Ebben a században a nyugat-európai országokhoz képest katasztrofálisan csökkent e térség minden népének az életszínvonala, kivéve az osztrákokat. Minden itt élő népnek volt fasiszta korszaka, kivéve a cseheket. Át kellett élniük a sztálinizmust, kivéve az osztrákokat.

A saját király és a saját etnikumú uralkodó réteg szerepének reális értékelését megkönnyítené, ha tárgyilagosan megvizsgálnánk a török megszállás hatását.

A török uralmat azért értékeljük hamisan, mert csak a földbirtokos arisztokrácia és nemesség érdekeit tekintjük iránytűnek, a magyar nép sorsát nem.

Mit jelentett a török megszállás, illetve a protektorátusi státusz?

a) Megszűnt volna a földesúri réteg és a főpapság hatalma. Ennek megtartása a XVI. században már nem állt a magyar nép érdekében. Nem maradt volna olyan társadalmi erő, amelyik a múltat akarja konzerválni.

b) A magyarság többsége valamelyik protestáns egyház híve lett volna. Ebből is előnyünk származott volna. A közös vallási háttér alapján a progresszív és gazdag Nyugatnak lettünk volna szövetségese.

Ebben a könyvben azt fejtegetem, hogy a magyar történelem lényegében a jelen század közepéig nem a nép, hanem a nemesség történelme volt. Hiba a kettő közé egyenlőségi jelet tenni, de hiba az is, ha a választóvonal merev. Amennyire nem szabad a politikai hatalom és a nép között egyenlőséget tenni, legalább annyira hiba az is, ha a történelem csak attól kedve a nép története, amióta a nép is helyet kap a politikai hatalomban.

A magyar történelem azért találja hibásan a magyarság sorsát, mert az alatt szinte csak a politikai hatalom történetét írja le. A politikai hatalom csak addig fontos a történész számára, ameddig a nép sorsa összefonódik a hatalomával. Ez az összefonódás nem olyan szoros, hogy a történelmet szinte csak mint a hatalom sorsának alakulását lehessen tálni.

A történészek csak a jelen század során jutottak el odáig, hogy figyelmet fordítsanak arra is, mi is zajlott a hatalom alatt és mögött, hogyan is alakult a nép sorsa. Ez nemcsak azért fontos, mert a hatalom részese csak a nép elenyésző kisebbsége volt, hanem azért is, mert a hatalom hosszú távú sorsa sem a saját körén belül, hanem az alatt, a nép körében alakult. Ezért minél nagyobb összefüggéseket keres a történész, annál mélyebbre kell ásnia.

A magyar történelem 1200 éve ismétlődik

Joggal kapcsolják a mai Nyugat-Európa születését Nagy Károly koronázásához. A Frank Birodalom létrejöttével Európa politikai súlypontja végérvényesen az Alpoktól északra tevődött át. **Nyugat-Európa felemelkedése a magas kultúrák közé, s ezáltal a mediterrán térség megelőzése az agrárforradalomnak, az ezt követő urbanizációnak és a kereszténység vidéken való elterjedésének köszönhető.** Nyugat-Európa azonban még jó 500 éven keresztül, bár katonailag már erősebb volt, félbarbár kultúrának számított mind az arab világhoz, mind Konstantinápolyhoz képest, nem is szólva Kínáról.

Ebben a helyzetben Nagy Károly 812-ben bölcsen állapodott meg a bizánci császárral abban, hogy a két birodalom békéje érdekében a Kárpát-medencét mindketten érdek-telen területnek, mai szóval pufferzónának tekintik. A kor két európai birodalma megállapodott abban, hogy kettejük között politikai tekintetben legyen egy semleges zóna. **Ez a megállapodás teremtette meg a honfoglalás nagypolitikai feltételeit.** Nem kellett a Dunántúlról kiszorítani a frankokat, Erdélyből a bizánciakat, azaz a két, hozzánk képest nagy-hatalmat.

E megállapodást a honfoglalás kori magyar történelem fontos elemeként, a magyarok államalapítása szempontjából az európai nagypolitika által biztosított feltételként kelle-ne tanítani.

A honfoglalás és az államalapítás sikere három feltételnek volt köszönhető:

- 1. Sem a Frank Birodalom, sem a Bizánci Császárság nem tartott e térségre igényt.**
- 2. Mi voltunk az első nyugatra tört pásztornép, aki itt a Dunántúlon és az Alföld peremterületein a hármas vetésforgót átvett, letelepedett lakossággal találkozott.**
- 3. Államalapításunk időben egybeesett az európai félbarbár népek keresztény hitre térésével.**

Később még kétszer kerülünk újra abba a helyzetbe, hogy térségünket a nyugati és a keleti nagyhatalmak a közöttük létesített senki földjének nyilvánítják.

A XVI. században azért lettünk a senki földje, mert az óceánokat meghódító és vallási alapon is függetlenné váló Nyugatnak a Spanyol–Osztrák Császársággal vívott harcában jól jött, hogy a török rajtunk keresztül Bécsset fenyegetheti. A Török Birodalom sem tartott ránk, sőt még a Balkánra sem igényt. Nem térített, nem asszimilált, soha nem tartott itt számottevő megszálló hadsereget, biztosította a vallásszabadságot. Jellemző, hogy a törökök máig nem értik meg, hogy mi miért beszélünk török megszállásról, amikor ők itt csak a Habsburgokat, a nyugat-európai protestánsok elnyomóját akarták szorongatni.

Még kísértetiesebb a párhuzam a Jaltában kötött osztozkodás során. Lényegében 1944-ben az történt, ami 812-ben: a nyugati és a keleti nagyhatalom senki földjének deklarálja térségünket. Csak annyi a különbség, hogy e senki földjén nem a Török Birodalom, hanem a kor keleti nagyhatalma, a Szovjetunió diktálhatott, hadaival felvonulhatott, kinevezhette a vazallus fejedelmeket.

Tekintettel arra, hogy a magyar történelem azon felfogása, hogy sorsunkat sem a külső politikai erők, sem a belső társadalmi és gazdasági valóság nem befolyásolja jelentősen, hanem azt politikai vezetésünk, azon belül is elsősorban királyaink alakították, nem akarjuk tudomásul venni, hogy mi is – igaz, csak eléggé megkötött szereppel –, de részesei voltunk egy nagy európai színjátéknak.

A honfoglalás a hét vezér cselekedete volt, abban mások alig szóltak bele, annak sikere a Kárpát-medencében akkor uralkodó körülményektől alig függött. Jellemző erre a cseh fejedelemmel, Szvatoplukkal kötött lóvásár.

A török háborúk közel két évszázadát úgy állítottuk be, mintha csak mi és a törökök között folyt volna a harc, annak számunkra kedvezőtlen kimenetele rajtunk múlt. Történelem-oktatásunk mélyen hallgat arról, hogy mi ebben az esetben is csak szereplői voltunk az európai történelem egyik legnagyobb harcának, ami lényegében nem is a Kelet és a Nyugat között folyt a hatalomért, hanem mi védtük a kereszténységet a pogány törökkel szemben. Máig nem vagyunk hajlandók tudomásul venni, hogy **a Török Birodalom balkáni és afrikai terjeszkedése nélkül alig győzhetett volna ilyen gyorsan és ilyen kevés áldozat árán a puritán Nyugat-Európa a dekadenssé váló mediterrán Európával szemben.** Talán a nyugat-európai vallási forradalmak sem győzhettek volna, de az aligha vitatható, hogy hazánk területén nem terjedhetett volna el, és főleg nem verhetett volna gyökeret a reformációnak a kereszténység egészét megújító hatása.

A második világháború utáni fél évszázadból csak azt láttuk, hogy minket megszállt a sztálini Szovjetunió, és ebből ránk nézve milyen hátrányok és szenvedések származtak. Az imperialista Szovjetunió nyugati terjeszkedése és szuperhatalommá válása nélkül nem jöhetett volna létre a nyugat-európai népek politikai és gazdasági együttműködése, azaz nem létezne az a Nyugat-Európa, melynek tagságára ma olyan betegesen vágyunk.

Mitől függ a népek sorsa?

Ha azt akarjuk feltárni, hogy népünk ma miért olyan helyet foglal el az emberiség egészen belül, amelyet elfoglal, akkor még az egyetlen nép sorsa is csak felszínnek bizonyul, azt alapvetően a kultúrkörhöz tartozása determinálja. A történész első kérdése az legyen: **Mi alakítja a kultúrkört?** Ennek megválaszolásához már nemcsak a vele érintkező kultúrákat, de még inkább a gazdaságföldrajzi viszonyok hatását is ismerni kell. A történelem kútja feneketlen, ahogyan azt Thomas Mann írja *József és testvérei* című regényében.

A magyarság mai helyzetét az determinálta, hogy mit hozott magával, és ennél is sokkal inkább az, hogy mikor és hol alapította első, máig élő államát. Az, hogy mit hozott magával, nagyon a ködbe vész. A nyelvészek és a zenetudósok egyre messzebb találják meg a rokonságokat. Engem mindennél jobban az lepett meg, hogy még az öngyilkosságra való hajlamunkat is több ezer éve vettük fel. Ezt bizonyítja, hogy a világ több száz népe között a három egymástól több ezer éve elszakadt rokon jár élen az öngyilkosságban, még hozzá minden más népet alaposan megelőzve: a finn, az észti és a magyar. Ehhez hasonló biológiai kódolt örökségünk még számos lehet.

Azt, hogy a sztyeppén élő népek közül csak azok emelkedtek magasabbra, akik nyugatra jöttek, azt mutatja, hogy a nyugati hatás döntő. Ha a rokon finnekkel hasonlítjuk össze a sorsunkat, egyértelmű, hogy a legutóbbi ötven évtől eltekintve mi jártunk jobban, akik a füves pusztán maradtunk, akik onnan Közép-Európába jöttünk. Hozzánk képest a finnek évezredek óta szegények voltak, nem szervezhettek maguknak államot. Az utóbbi ötven évben azonban nemcsak behozták a lemaradásukat, de messze elhagytak bennünket.

Ez jó példa arra, hogy mi jó egy nép sorsára nézve, az esetleg csak évezredek távlatában dől el. Azzal, hogy a finnek északra, az erdővidékre vonultak, több mint ezer évre a nagyobb szegénységet vállalták. De közel ezer év után velünk szemben, akik lényegében ugyanazon a délkörön maradtunk, ma óriási előnyhöz jutottak. Ma sokszorta gazdagabbak, mint mi vagyunk. Az ő évezredes szegénységük a zord éghajlatnak volt a következménye, jelenkori meggazdagodásuk pedig annak, hogy kulturálisan az északnyugati népekhez csatlakoztak.

Lebeszélék minden történészt arról, hogy a döntéseket évezredes távlatokból próbálják mérlegelni, viszont tiszteljék azt, hogy mikor mi jó egy népnek, abban nagyon óvatosan kell ítélni. A gazdaságföldrajzi kedvezőség azonban sokkal fontosabb annál, mintsem annak mérlegelése nélkül történelmet írni, illetve a történelmi eredményeket mérlegelni lehetne.

Minden európai történelemnek azzal kellene indítani, hogy milyen egyedülállóak Európa nyugati felének adottságai.

A görög és római történelmet nem lehet megérteni anélkül, hogy a Földközi-tenger vidékének gazdaságföldrajzi adottságait nem tekintjük a történelmét formáló elsődleges tényezőnek. Mivel ez a térség kedvező adottságai mellett közel volt a megelőző idők két nagy kultúrájához, determinálta, hogy közel ezer éve a világ közepe legyen.

Nyugat-Európa ezer éve elindult a fejlődés útján, és e minden más kultúra fölé való emelkedését elsősorban egyedülálló gazdaságföldrajzi adottságainak köszönheti.

Miben egyedülálló Nyugat-Európa?

1. Egy meleg tengeri áramlat teszi páratlanul mérsékeltté és csapadékosná az éghajlatát.

Az északi mérsékelt övön belül nincs még egy olyan elegendő nagyságú térsége a világnak, ahol a nyári és a téli hőmérséklet között ilyen kicsi volna a különbség, ugyanakkor nemcsak bőven elegendő a csapadéka, hanem a levegője is párás, vagyis kicsi a csapadék párolgása. Csak ez tette lehetővé, hogy a tőle délebbre, évezredekkel korábban kialakult öntözéses kultúra mezőgazdaságának eredményei egy természetes csapadéku vidékre legyenek adaptálhatók.

Az is a Golf-áramlat sajátossága, hogy viszonylag jelentős az ár-apály mozgása, ami már az ősembereknek is a sekély partokra hordta a táplálékot, a későbbi korok tapasztalatlan hajósait fejletlen járműveiken is visszahozta a hazai kikötőkbe. Erre a speciális adottságra máig sem figyeltek fel a történészek, pedig az óceánok meghódítása sokat késett volna, ha a tengerár fordított, könnyűvé tette volna a partoktól való eltávolodást, de megnehezítette volna a visszatérést.

2. Nyugat-Európa páratlanul tagolt térség, ahol a viszonylag kis folyók soktucatnyi vízrendszere hozta létre az etnikai, nyelvi, kulturális tagoltságot. Ennek jelentőségét csak az érti meg, aki ismeri azokat a kultúrákat, amelyek akár a nagy folyamok egységes vízrendszerén, akár a kontinensméretű síkságokon alakultak ki. Az utóbbi területeken szinte mindig csak egy, nagyon centralizált birodalom van, amelyikkel nem lehet versenyezni. Márpedig a fejlődés elengedhetetlen motorja a verseny, a konkurencia, a kulturális és gazdasági másság. Erre Európa nyugati feléhez hasonló adottság szinte sehol a földünkön nem található.

3. Nyugat-Európa számára az is szerencse, hogy az első nagy kultúrák közül kettő is a közelében alakult ki, majd ezeket még közelebb hozta a mediterrán térség görög–római kultúrája. Arról még kevesebb szó esik, hogy az arab kultúra milyen jelentős mértékben járult hozzá a nyugati sötét középkorból való szellemi kiláboláshoz. Bármennyire kedvező adottságot jelentettek az első két pontban kiemelték, azok önmagukban nem voltak elégségesek a magas kultúra létrehozására Nyugat-Európában, az csak az előtte kialakult kultúrák hatásának hasznosításával volt lehetséges.

Mi a nemzet történelmi célja?

Vizsgáljuk meg: **igaz-e az, hogy a nagyobb és erősebb állam az alapja a nép fejlettebb kulturális és gazdasági színvonalának?** Az aligha vitatható, hogy ma nem, sőt ennek inkább a fordítottja az igaz. Európa kulturális és gazdasági élvonalában előbbre állnak a kicsi államok, mint a nagyok. **A nagyobb állami létre és nemzetközi befolyásra való törekvés ugyanis mind a kultúra, mind a gazdaság fejlődése elől von el forrásokat.** Az egész Nyugat diadalmas története arról szól, hogy a kisebb, a kevésbé független államok jártak az élen.

a) Már a középkori fellendülés igazi motorjai sem a birodalmak, hanem a városállamok és a politikai hatalommal szemben függetlenséget élvező városok, azaz a viszonylag kis politikai egységek voltak. Ez a technikai és kulturális fejlődéssel párhuzamosan egyre inkább igazolódott. Mi a történelemben mégis alig szólunk arról, hogy az urbanizációban a nyugati szomszédokhoz képest mindig jelentősen lemaradtunk, hogy a nemességhez képest a gyér városi polgárságunknak nagyon szűkre szabottak voltak a politikai jogai, és hogy a kevés polgár között mindig nagyon kevés volt a magyar. Ez volt a jellemző egészen a XX. század végéig. Éppen a polgárgyűlölő bolsevista rendszer hozta létre azokat a feltételeket, amiknek a birtokában sikeres lehetett a rendszerváltás, utána pedig megindulhatott a tömeges polgárosodás. Az ezredfordulóra a magyar társadalom a polgárosodók számát és képzettségét illetően elérte, sok tekintetben meghaladta a nyugat-európai mértéket. **A polgárosodás kibontakozásának az alapfeltétele a megnőtt vertikális társadalmi mobilitás, a nép fiainak az egyetemekre juttatása, és a „maszek világ” létrejötte volt.** A további jövőnk is erre a hármas alapra épül.

b) Ma Európa és a világ leggazdagabb népei kis országokban élnek. Ma a leggazdagabbak mind kisebbek a megcsonkított Magyarországnál is.

c) A jelenkor legsikeresebb népei alig tekinthetnek úgy vissza magukra, mint jelentős politikai hatalomra. Ezek többségének nem is volt saját államuk, vagy ha volt is, az vazallusi szerepre kényszerült.

– **A hozzánk képest harmadnyi finnek** ezer évig csak egy elnyomott, az oroszoknál is szegényebb nagyhercegség rangjáig emelkedhettek fel. Száz éve még boldognak érezték magukat, ha elmehettek Szentpétervárra ácsnak, szolgának, katonának, cselédnek. Ma a történelmére büszke magyarság mellettük minden tekintetben vészesen elmaradott.

– **Az írek** az angolok lenézett szolganépe voltak. Még a nyelvüket is elvesztették. Mára egy szintre kerültek az angolokkal és négyszer gazdagabbak, mint mi, holott ezer évig mindig szegényebbek voltak nálunk.

– **A tiroliaknak** soha nem volt államuk, legfeljebb tartomány voltak. Az első világháború után két állam között osztották meg őket. Alig hetven éve Hitler még szeretettől fűtve ki akarta menteni a hegyek közötti szegénységből, és megkezdte a Kelet-Poroszországba való áttelepítésüket. Ma mindkét érintett államukban a leggazdagabb népek. A számukra kijelölt „kedvező” területen pedig a katasztrofális szegénység uralkodik.

– **A katalánok** soha nem tudtak megszabadulni a spanyol uralom alól, ma mégis gazdagabbak, mint a korábbi elnyomójuk.

– **Ma a világ két leggazdagabb etnikuma a kínai és a zsidó diaszpóra.** Ezt csak annak köszönhetik, hogy kétezer éve nem volt államuk, sőt századokon keresztül minden államban hátrányos megkülönböztetésekkel kellett szembenéznük.

– **Szingapúr és Hongkong** csak ötven éve nem gyarmati kikötő, azóta is csak városállam. Sajnos az utóbbi egyre kevésbé az. Mégis mindkettő az egyébként sikeres távol-keleti térség két gyöngyszeme, a nemzetközi tőke paradicsoma.

– Európában ma is mindenki **Monte-Carlóban, Andorrában, Liechtensteinben vagy Luxemburgban** szeretne állampolgár lenni. Ott a legalacsonyabb az adó, és a legmagasabb az életszínvonal. Mivel ez csak a leggazdagabbaknak sikerül, a többség a náluk sokkal nagyobb, de nálunk kisebb lélekszámú skandináv országokba vágyik.

Az állampolgárok, ha a lábukkal szavazhatnának, elsősorban a nálunk is kisebb államokra esne a választásuk.

Mi az oka annak, hogy a történelemtudomány értékrendje ma is a nagyobb állami létet tekinti a minden mást megelőző politikai célnak?

Elsősorban az, hogy **a történelem még mindig a politika, a hatalom és nem a nép szolgálóleánya.** Márpedig a hatalom is olyan tulajdon, amiből minél több jutott valakinek, annál éhesebben vágyik még többre. **A hatalom saját növekedése érdekében törvényszerűen befelé diktatúrára, kifelé terjeszkedésre törekszik.** Legyen az egyén vagy osztály nem gazdagabb, hanem számosabb, nem képzetebb, hanem könnyebben befolyásolható alattvalóra van szüksége.

A Nyugat történelmében volt egy közel kétszáz éves időszak, amikor az imperializmusból nemcsak a tőkések és arisztokraták húztak hasznot, hanem a gyarmattartó ország lakosságának egésze is. Ezért viszonylag könnyű volt egy imperialista háborúhoz megnyerni a tömegeket.

Ennek a kornak volt a terméke az is, hogy a nacionalista politika élén a humán értelmiség állt. Ebben a tekintetben a kiegyezés utáni időben aligha tett rajtunk túl más náció. Ez a történelmi romantikánk Trianon után sem lankadt, de ekkorra az utódállamok már ebben a tekintetben elénk kerültek. Ma a szomszéd népekkel való kíváncsú bizalom legfőbb akadályja az, hogy mindkét oldal történelme egymástól távolodó sínen fut.

Trianont máig úgy fogja fel a megcsonkított ország lakossága, mint történelmének legnagyobb csapását, holott annak következtében az anyaország lakossága mind gazdasági, mind civilizációs tekintetben nyert. Trianon igazi vesztese azok a magyarok, akik a nálunk is elmaradottabb utódállamokba kényszerültek. De erre még visszatérünk.

Először tehát azt kell a történésznek eldönteni, hogy mi a nemzet célja. Akik a célt a nemzet hatalmának, kiterjedésének maximalizálásban látják, azoknak elfogadható mindaz, amit ma magyar történelemként tanítunk. De az nem vitatható a szomszéd népek történelmét, hiszen nekik is ugyanaz a rendezőelvük, mint nekünk, csak a maguk szempontjából.

A történészek sem vonhatják kétségbe, hogy a nemzet célja tagjainak minél kulturáltabb és gazdagabb életet biztosítani. Ezt azonban a sovíniszták úgy értelmezik, hogy a nép számára nincs nagyobb kulturális és gazdasági öröm, mint a minél nagyobb ország állampolgárának lenni. Ebben annyira hisznek, hogy meg sem kérdezik az állampolgárokat, azokat az ilyen fontos válasz adására még éretlennek tartják, ezért a lakosság véleménye

számukra közömbös. A kérdést annál inkább nem teszik fel, mert nekik nem tetsző válasz esetén át kellene írni az általuk elsajátított és művelt történelmet.

Mégis azt javaslom, játsszunk el azzal a gondolattal, hogy a nép szellemi és gazdasági téren emelkedni akar, és ehhez képest másodrangú, hogy országának mekkora a többiekhez viszonyított hatalma.

A cseh és a magyar sors összevetése

A magyar történészeknek érdemes volna megvizsgálni: **mivel járt volna, ha német-római császártól kapott koronát viselnek a magyar királyok, és ezen az alapon választófejedelemség lettünk volna?** E kérdés megválaszolása viszonylag könnyű akkor, ha a magyarság sorsát a csehekével állítjuk szembe, akik velünk egy időben másként döntöttek, és eleve vállalták a császárságon belüli helyzetüket, a választófejedelemséget.

Az elemzés előtt meg kell jegyezni, hogy nem egészen azonos helyzetben voltunk mi és a csehek. Már a honfoglalást követő században a mi helyzetünk több tekintetben is eltérő volt az övékétől.

Miben voltak mások a csehek adottságai?

1. A csehek nem frissen érkeztek mai hazájukba, hanem annak már akkor sok évszázados lakói voltak. Korábban is kapcsolatban voltak a kereszténységgel, régtől fogva a fálvakban való letelepedéssel járó erdei pásztorkodást folytatták, amihez egyre jelentősebb földművelés társult.

2. Sokkal jobban be voltak ékelődve a germán környezetbe. Három oldalról germánok vették őket körül.

3. Nem volt olyan jelentős területük, amelyiken továbbra is nomád pásztorkodás folyt. Ebből fakadóan az ő katonai erejük kisebb volt, mert nem a könnyűlovas pásztorokra épült.

Miben volt a mi helyzetünk más?

1. A honfoglalással teljesen a korábbtól eltérő, új helyzetbe kerültünk. Fel kellett adnunk a pusztai pásztorkodást. Át kellett térnünk a letelepedéssel járó erdei pásztorkodásra és az azzal járó jelentős földművelésre. Először találoztunk a kereszténységgel. A mi népünk számára mindez vonzó, de ugyanakkor teljesen új volt.

2. Tőlünk a vizek a Balkán felé folytak. Ezért jelent meg újra és újra a Balkán felé történő terjeszkedés hibás, reménytelen ambíciója. Ez az első világháború kirobbantásával talán végleg lezárult.

3. Minket sokkal inkább a szlávok vettek körül, nem a germánok. A germán befolyást csak a bajor térítőkön keresztül éreztük. Minket akkor nem fenyegetett a germán tenger elárasztása.

4. Katonai erőnk fölénye ekkor és még századokig a pásztorokból verbuvált könnyűlovasságon alapult. A puska elterjedéséig sok tekintetben a mienk volt Európában a legjobb hadsereg. Ebből fakadóan a mi katonai erőnk egyrészt sokkal nagyobb volt, mint a gazdasági, másrészt relatíve nagyobb, mint a tőlünk nyugatra élő népeké.

Talán éppen a mi nagyobb katonai erőnk alapján döntöttek úgy királyaink, hogy a csehekkel szemben az állami önállóságot jobban garantáló utat választják. Ezt az indokot igazolta a történelem: **a puska megjelenéséig mi, ha nem is gazdagabb és kulturáltabb nép, de nagyobb és önállóbb államhatalom voltunk, mint a csehek.**

A csehek az állami függetlenségnél fontosabbnak tartották a németiséggel való szoros politikai kapcsolatot. Ennek első szimbóluma az volt, hogy nem a pápától kértek koronát, nem törekedtek teljes állami függetlenségre, hanem megelégedtek azzal, hogy a Német-római Birodalom választófejedelmei lettek. Mivel járt ez a döntésük?

A csehek ezer éve kulturáltabban és időnként jobban is élnek, mint a magyarok.

Nincs arra módomban, és a cseh történelemre vonatkozó ismereteim is hiányosak ahhoz, hogy össze tudnám vetni a cseh és a magyar nép fejlődését az ezredfordulót követő századok során. Ez sokkal inkább lehetséges a XIV. századtól kezdve napjainkig.

Megállapíthatjuk az alábbiakat:

A csehek állami önállósága formai tekintetben ugyan kisebb volt, mint a magyaroké, de ez a tényleges állami függetlenség tekintetében alig állítható. Mi háromszáz évig önállóbb állam voltunk, de az Árpád-ház kihalása óta csak elvétve volt a magyar állam vezetője magyar. Nem mintha ez alapvetően érintette volna a nép sorsát, életét. Ezt azoknak mégis illene hangsúlyozni, akik nagyon fontosnak tartják a mi önálló államiségünket. Ez csak az Árpádok alatt volt tény. Aztán már nagyon változó. Mohács után pedig csak Erdélyre, mint török vazallusra volt némileg igaz. De ahogyan ezt az Erdélyt a Török Birodalom vazallus-államának kell tekinteni, még inkább az volt a királyi Magyarország Mohács után. A magyar állam függetlensége a kiegyezés után ugyan fokozódott, de formailag csak Trianon után jött létre. Azóta is nagyon vitás módon voltunk függetlenek, hiszen hol német, hol szovjet uralom alatt működött az állam.

Érdemes volna egyszer végigelemezni a magyar századok függetlenségmértékét. Nem azért, mert ezen múltott a nép, a lakosság sorsa, hanem azért, mert történelemfelfogásunk máig ezt tekinti a magyarság elsődleges céljának. Ezen az alapon él az ezeréves magyar államiség eszméje, a szent korona mítosza. Az igazság az, hogy a magyar állam igazán csak az Árpádok alatt létezett, azóta Trianonig még a királya sem volt magyar, jó részük a nyelvünket sem beszélte. Magyarul beszélő fejedelmei csak Erdélynek voltak.

Amennyire én ismerem, a cseh történelemben sokkal inkább hiányzik a nagyságuk és önálló államiségük közötti egyenlőségtéves. Ők büszkéek arra a Prágára, ami tartósan a német-római császárok székvárosa volt, amiben akkor sokkal inkább a német, mint a cseh volt a használatos nyelv. A cseh királyi címük alapján választott császárok többsége nem is tudott csehül. Ezt ők nem is tartották és ma sem tartják fontosnak; a fontos az, mit tettek Csehország érdekében.

Jó volna nálunk is kimutatni, hogy az utóbbi 700 évben hány olyan királyunk volt, aki beszélte a magyar nyelvet. Ebből kiderülne, hogy nem sokat nyertünk azzal, hogy Szent István a pápától kérte a koronát, ennyire jutottunk volna akkor is, ha közvetlenül a császárhoz fordul.

A XIV. századtól kezdve egyértelmű, hogy a csehek előttünk járnak. Két századon át Európa élvonalához tartoznak.

– Prága már a XIV. században valóban világváros, hozzá képest a Kárpát-medence legvirágzóbb városa is törpe és jelentéktelen, ráadásul azokat nem magyarok lakják. De nemcsak Prágát kell említenünk, hanem a viharos cseh urbanizációt is.

– A Prágai Egyetem Európában az első öt között volt, és Közép-Európa legnagyobbja. Az újkori szemlélet legnagyobb gényusa nem Kolumbusz, hanem a Prágai Egyetem tudósa: Kepler.

– A cseh bányászat, ipar és világkereskedelem a XIV. században már a kor élvonalába tartozik. Amerika felfedezése és Afrika megkerülése előtt Csehország kontinensünk legdinamikusabb állama.

– A mediterrán kereszténység kritikája cseh földről indul el. Náluk tudatosul és válik népi mozgalommá, hogy a mediterrán kereszténység nem igazi, legalábbis nem rájuk szabott kereszténység. Az Alpoktól északra élő népek puritanizmusa más vallási gyakorlatot igényel, mint ami Rómából akkor kiáradt. A reformáció cseh földön lesz először népmozgalom. Annak ellenére, hogy a csehek reformáló igyekezete elbukott, mert nem akadt olyan erős politikai háttér, mint Németországban és Angliában, de az indulás dicsőségét nem lehet elvenni tőlük.

– Az ipari forradalom után Közép-Európában az első nép a cseh, amelyik azt következetesen megvalósítja. E térségben sokáig csak ők érik el a nyugat-európai színvonalat. Ez ugyan lefékeződik azzal, hogy az első világháború után a nyakukba veszik szlovák testvérüket, és közös államot alakítanak, amiben Szlovákia sokszor nagyobb segítséget élvez, mint élvezett volna a Magyar Királyságon belül. A cseh nyugat-európai viszonyokat aztán összetöri a jaltai egyezmény azzal, hogy szovjet vazallussá degradálja az országot. Közben tőlük Közép-Európa térségében az osztrákok vették át az egyetlen nyugati szinten élő nép kitüntető szerepét.

– A XVIII. század vége után kulturális téren is előttünk járnak, annak ellenére, hogy ekkor mi is jeleskedünk. E tekintetben is csak követni tudja Prágát a nagyságában a XIX. század végére eléje került Budapest.

Csehország csak Trianon után lesz igazi nemzeti állam, ahogy mi is csak akkor. Ennek elérése során ők nem területet veszítenek, mint mi. A többségben a velük szlovákok által lakott, de jelentős magyar kisebbséggel rendelkező Felvidék tőlünk elválva Szlovákiaként hozzájuk csatlakozik. A két háború között a csehek mind a demokráciában, mind az életszínvonalban a nyugati szintre emelkednek. A második világháború után őket veti vissza a legjobban a szovjet megszállás.

A cseh és a magyar ezeréves út, legalábbis az, ami eddig vezetett, nagyon különböző; ezer év után a célnál, a nép államánál mégis nagyon azonos eredményhez jutottunk.

A történelemből is megárt a sok

Azt, hogy az, amit mi még ma is történelemnek hívunk, nem lényeges a népek sorsának alakulása szempontjából, az egyértelmű tapasztalatok ellenére nem veszik tudomásul azok, akiknek a történelmi kép kialakítása a feladatuk.

Számos olyan népnek van magas kultúrája, és él ma már nálunk sokkal magasabb színvonalon, amelyiknek a mi fogalmaink szerint nem volt dicső története.

Csak néhány példát:

Az írek ősei keletről jöve, sok évszázadon keresztül a mai Közép-Európa területén éltek, többek között itt, a mai Magyarország területén. A Római Birodalom és a germánok közé szorulva vándoroltak egyre nyugatabbra, és ma ők Európa legnyugatibb népe. Új hazájukban, mint az első nyugat-európai nép, ők lettek először keresztények. Körükben alakult ki a kereszténységnek az a formája, ami az első ezredforduló előtt meghódította a germánokat, az angolszászokat, a skandinávokat és a nyugati szlávokat, velük egy időben minket is, a nyugati kereszténységnek.

Az írek mai fergeteges fejlődésük egyik fő motorja az a tény, hogy elvesztették a nyelvüket, hogy a kor világnyelvének, az angolnak az átvételére kényszerültek. A tőke örömmel megy olyan országba, ahol a munkaerő minden szintjén angol az anyanyelv. Az íreket kellene megkérdezni, hogyan mérlegelik az anyanyelvük elvesztéséből fakadó kárt, és az angol nyelv tudásából fakadó előnyt. Sok sovíniszta el lenne keseredve, ha a véleményeket meg kellene ismernie. Tegyük hozzá, hogy az íreknek aligha lett volna az ír nyelven olyan világirodalmi sikerük, amit az angol nyelven elértek, és el fognak érni. (Ez is bizonyíték arra, hogy nincs olyan szentség, aminek az időállóságát nem kellene időnként lemérni.)

A mi történelmünk is tapintatosan elhallgatja, hogy korai kereszténységünkben és az Árpádok alatt legfontosabb szentjeink között van az ír Szent Coloman, azaz Kálmán, akinek a védelmét a királyi családunk is kereste, akinek a bebalzsamozott jobbát évszázadokig szent ereklyeként tiszteltük; Szent Gál, akinek a tisztelete és neve ugyancsak elterjedt a magyarság körében.

Írorszáiban az írek ezer évig az angolok elnyomása alatt, mint szolganép éltek. Nincs még egy olyan nyugat-európai nép, mely lakosságának olyan nagy többsége kényszerült volna hazája elhagyására, és élne ma országa határain kívül, akikből olyan sokan menekültek volna, illetve internáltak volna Észak-Amerikába és Ausztráliába. Mai becslések szerint tízszer annyi, származását hűen őrző ír él távol hazájától, mint otthon.

Az írek nemcsak a nemzeti függetlenségüket veszítették el, hanem még a nyelvüket is. Ma második nyelvként úgy kell megtanulniuk saját eredeti nyelvüket.

Ennek ellenére az írek kulturális karaktere éppen úgy megmaradt, mint számos nagy történelmi szerepet játszó népé. Mi joggal vagyunk büszkéek arra, hogy zenei kultúránk sajátosságait meg tudtuk őrizni. Az írek ebben a tekintetben is az európai népek élvonalához tartoznak.

Az utóbbi ötven év másik sikernépe a **finn**. Nekik sincs a mienkéhez hasonló dicső történetük. Csak e században érték el a függetlenséget. Méghozzá azt is nagyon korlátozottan. Jaltában őket is szovjet érdekszférának minősítették, csakhogy ők másként éltek ezzel a nagyon szűkre szabott lehetőséggel. Mára azonban a többi skandináv nép társaságában a világ egyik leggazdagabb országa az övék. Ők történelem nélkül is történelmet csináltak, **sok-sok nép, köztük mi is, a múltból akarunk jövőt kovácsolni, közben azonban vészesen lemaradunk.**

Az alpi népek sosem voltak a történelem főszereplői, ma mégis a leggazdagabbak családjába tartoznak.

Ha megkérdezzük egy svájcit, kit tartanak az első számú történelmi nagyságuknak, Tell Vilmos a válasz. Az angoloknál csak az irodalomban van megfelelője: Robin Hood. De őt sem tekintik az angol történelmet szerintük formáló nagyok egyikének. Nálunk ilyen történelmi szerepet szánt Móricz Zsigmond Rózsa Sándornak. Nem sok sikerrel.

A svájciak ma sem akarnak történelmet formálni, kerülik a nemzetközi szervezeteket (nem tagjai, csak az egyik fő szállásadói az ENSZ-nek), az integrációkat (nem tagjai az EU-nak, és nem is akarnak azok lenni), minimumra korlátozzák a diplomáciai kapcsolataikat, s külügyminiszterüknek tilos külföldön hivatalosan szerepelnie.

Gazdagságuk oka sanyarú sorsukból fakadó legendás takarékoságuk, szorgalmuk, tisztaságuk, szigorú erkölceik. Azaz csupa olyan tényező, amit nemcsak a történészek, de a közgazdászok is mellékesnek tartanak.

A tiroliai fényes jelene még kevésbé a történelmükből fakad. Annál inkább abból, hogy kultúrájuk, viselkedési normarendszerük, erkölcsük a svájciakéval rokon.

A Pireneusok déli oldalán **a katalánok** szintén nem gazdagabb állami történelmük eredményeként élnek lényegesen jobban, mint a történelmükkel joggal büszkélkedő spanyolok, vagy a hegyek északi oldalán élő franciák.

A fenti példák alapján: **Nyugat-Európában sokkal inkább lehet azt állítani, hogy minél szegényebb egy nép története, annál jobban él, mint ennek a fordítottját.**

A klasszikus értelemben vett történelem a legjobban **a zsidóság** esetében nem mondható sikereik alapjának. Az ő történelmük súlypontja az időszámítás előtti időkre nyúlik vissza. Sokkal inkább lehet az ő esetükben azt mondani, hogy nem utolsósorban ma annak ellenére a világ leggazdagabb etnikuma, hogy nincs állami történelmük, hiszen az utóbbi kétezer évben még államuk sem volt.

Ma a világtörténelem centruma már nem Nyugat-Európa, hanem **Észak-Amerika**. A most befejeződött század történelmét úgy fogják tekinteni, mint Észak-Amerika túlsúlyos hatalmának kialakulását. Ez esetben egy olyan térségről van szó, ahol csak az utóbbi kétszáz évben beszélhetünk történelemről. Amerikát felfedezése után háromszáz évig alig lakták. Akik oda vándoroltak, nem vágytak politikai babérokra, egyszerűen csak megélni akartak. Velük szemben a kontinens délebbi részére, a mai Latin-Amerikába azok mentek, akik másokat kizsákmányolni, erőszakkal leigázni, megtéríteni és kirabolni akartak, akik ott történelmi szerepre vágytak.

Az ötszáz éves európai történelmü, és közel kétezer éves térségbeli kultúrájú Latin-Amerikával szemben az Egyesült Államok történelme alig múlt kétszáz éves, Kanadáé pedig annál is rövidebb. Aligha vitatható, hogy sikerük egyrészt az időközben a technikai forradalmak hatására nagyon kedvezővé vált földrajzi adottsággal, másrészt a történelem hiányával magyarázható.

A két Amerikáról is azt mondhatjuk, hogy a jelenbeli színvonaluk fordítva arányos múltjuk nagyságával. A két nagy indián kultúra térsége ma a legreménytelenebb helyzetben van. A jelen és a belátható jövő ott a leggazdagabb, ahol a történelem szegény és rövid időre nyúlik vissza.

Kelet-Ázsiában is azt kell tapasztalni, hogy a mai jólét sokkal inkább a történelmükkel fordítva, mint egyenesen arányos. A gazdagság csúcsán **Szingapúr, Hongkong, a kínai diaszpóra és Japán** található. Közülük csak Japánnak van a szó klasszikus értelmében történelme, de Kínához képest az is fiatal. A kultúrkör bölcsője, Kína messze le van maradva, még a volt szegény gyarmatától, Tajvanhoz képest is.

Még figyelemre méltóbb tanulság származik abból, ha az új hazába, új kulturális viszonyok közé bevándorlók sorsát vizsgáljuk. Ehhez az Egyesült Államok elmúlt kétszáz éves tényei adnak adatokat.

a) Az első bevándorlók közül a nyugat-európaiak voltak a legsikeresebbek. Ők ugyan sem kulturális, sem gazdasági tekintetben nem jelentették az anyaország elitjét, mégis már Tocquevillenek irigykedve kellett megállapítania, hogy a kivándorlók társadalma máris sok tekintetben az anyaországok előtt jár. Őket még az előző nemzedéken belül is megkülönböztetésként az elitet jelentő WASP-nak (west-european, anglosaxon, puritan) tekintették.

b) Hozzájuk zárkóztak fel fokozatosan azok a népek, amelyeknek anyaországa egyre jobban lemaradt a fejlődés csúcsától. Így lettek a lengyelek, oroszok, ukránok, olaszok, görögök, spanyolok és többek között a magyarok is ott lényegesen képzetebbek és gazdagabbak, mint az otthon maradottak, pedig kivándorlásuk idején ők is társadalmuk átlaga alatt éltek.

c) A zsidók csak a hitleri üldözés elől és után mentek tömegesen Amerikába. Ők minden bevándorló etnikumnál sikeresebbnek bizonyultak.

d) Napjainkban a távol-keleti bevándorlók sikerei a legnyilvánvalóbbak. Amióta a tanulás az érvényesülés alapja, ők járnak az élen.

e) A mediterrán latin népek a legkevésbé sikeres európaiak, ha ott is tartósan a saját etnikai körzetükben élnek tovább.

f) Az Afrikából behurcolt rabszolgák őshazájukhoz képest óriási eredményeket értek el, de a felzárkózásuk mégis – még akár generációkon keresztül is – problematikus marad. Ők is sokkal jobban szerepelnek, ha kivonulnak a fekete közösségekből, azaz jobban otthagyják a múltjukat.

A fentiekből az a tanulság vonható le, hogy a bevándorló minél inkább folytatni akarja a saját etnikai múltját, annál lassabb fejlődésre számíthat.

Mielőtt nagyon megbotrátkoznánk, nézzük meg közelebbről az Amerikába vándorolt magyarok sorsát:

a) Az első bevándorlók nagy többsége a magyar parasztság földhöz nem jutott, szegény, alacsonyan képzett rétegeiből került ki. Bármilyen munkát elvállalt, és abból meg akart élni. Az ő utódaik ma olyan amerikai állampolgárok, akiknek a képzettsége valamivel, életszínvonala sokkal meghaladja az otthon maradt szerencsésebbekét.

b) A szovjet megszállás elől menekültek általában a volt úri középosztályt képviselték, s többségük közigazgatási, katonai vagy valamilyen humán képzettséggel rendelkezett. Ők ott még a háború előtti hazai életviszonyokat sem érték el – a többszörösen gazdagabb országban. Általában ott sem tartják őket sikeres bevándorlóknak.

c) Az 56-os menekültek nagy többsége egyetemi hallgató volt, aki mögött otthon sem állt vagyon és anyagi jólét. Őket a zsidók mellett a XX. század legsikeresebb európai bevándorló csoportjának tartják.

A fent felsorolt tények nem azt jelentik, hogy annak a népnek nincs jövője, amelyiknek gazdag a múltja, még azt sem, hogy a nép számára elérhető eredmény a történelem gazdagságával fordítottan arányos, de annyit minden esetre jelent, hogy **a történelem minél élesebb, annál veszélyesebb fegyver.** A hatalom többször visszaél, mintsem él a történelemmel. Azt úgy deformálja, hogy abból a társadalom egésze számára több kár, mint haszon származik.

A különböző kultúrájú és nyelvű népek ott élnek békésebben egymás mellett, ahol történelmük nem szítja őket egymás ellen. Amerikában vagy Ausztráliában még az otthon egymást irtó balkáni népek is rokonokként élnek egymás mellett. **A vagyoni, a vallási, a faji türelmetlenség csak ott válhat erőssé, ahol erősek a kulturális és történelmi gyökerek.** Ez is sokkal kegyetlenebb igazság annál, hogy ki merjük mondani, pedig könnyű volna legalább az ellenkezőjét bizonyítani: **csak ott válik erőssé a vagyoni, felekezeti és faji gyűlölet, ahol erős a saját történelemre épülő büszkeség.**

A gazdaságföldrajzi adottságok szerepe

A történelem nem ad magyarázatot arra, hogy miért csak az északi mérsékelt égövnek a szállítás adott szintjén nem nehezen megközelíthető kikötőkhöz jutó részein élnek jól az emberek?

A szállításnak a történelemben játszott szerepe sokszorta nagyobb, mint az uralkodóké, vagy az ideológiáké, vagyis mindazé, ami a történelemtudomány és a politika szerint alapvető.

Még általánosabb érv az, hogy Európában a népek mai színvonalára jobban lehet következtetni abból, hol él az a nép, és abból, hogy milyen történelmi úton jutott odáig, vagyis milyen dicsőséges története van. Sokkal inkább állítható ennek az ellenkezője: **nagy előny, ha egy nép sorsát nem a történelméhez, hanem adottságaihoz igazítja.**

Ha Európa térképén meghúzzunk egy Stockholmot Konstantinápolyval összekötő vonalat, akkor azt látjuk, hogy annak mentén felülről lefelé haladva csökken a jólét. Nagyon leegyszerűsítve: **ahogyan csökken a Golf-áram hatása, úgy csökken az életszínvonal.**

Természetesen ez a vonal nem mindig volt értékmérő rendező. Az időszámításunk előtti 500-ban az Athént Madriddal összekötő vonal alapján igazodtunk volna el. Az attól a tengelytől való távolság volt a fejlettség megközelítő mértéke.

Közben is többször változott a koordinátarendszer, de mindig valahol meg lehetett húzni, és arra a kor technikai és kulturális eredményei által igényelt gazdaságföldrajzi feltételek ismeretében magyarázatot lehetett adni.

Sokáig joggal mondták a rómaiak, hogy az Alpoktól északra a barbárok élnek.

A fejlődés fokát mérő koordináta nyugati vége csak a X. század környékén kezdett egyre északabbra fordulni, ugyanakkor a keleti még délebbre vándorolt. Így lett **előbb a Danzigot (Gdynia) Trieszttel összekötő vonal, mára a Helsinkit Milánóval összekötő vonal a mérce alapja. Csak ettől nyugatra volt nyugati a kereszténység, tipikus az európai feudalizmus, és sikeres az iparosítás. Ez esetben azt lehet mondani, hogy a Nyugat kultúrája és civilizációja addig tartott, ameddig a kiscsalád volt a társadalom sejtje.**

A legutóbbi ötven év gazdasági sikerei ott voltak a legnagyobbak, ahol a nép kül- és belpolitikai mozgásszabadsága kisebb volt. Minél kisebb egy ország, annál inkább reálpolitikára kényszerül. Nagyon ostoba, erőszakra épülő politika elsősorban a nagy és erős országok, népek esetében fordul elő. Márpedig a realitásokkal való szembefordulás mindig és minden körülmények között megbosszulja magát.

Az említett jelenségek alapján egy nép jelene és főleg a jövője történelménél sokkal jobban megítélhető, azt jobban mutató iránytű.

– Ha megnézzük egy állomás vagy parkoló illemhelyét, annak állapotáról az országra és jövőjére minden politikai elemzésnél jobban következtethetünk.

– Ha megvizsgáljuk a devianciák mértékét, megbízható iránytűt kapunk a várható jövőről.

– A háztartások jövedelmének felosztási struktúrája többet elárul a nép kultúrájáról és jövőjéről, mint a történelem lapozgatása és a múzeumok látogatása.

– Az időpontok betartása sokkal fontosabb záloga a jövőnek, mint a kormányok politikája.

– Ha megismerjük, hogy egy nép adott jövedelem mellett hogyan lát vendégül, hogyan ünnepel, biztonsággal megítélhetjük a jövőjét.

A fenti példák arra figyelmeztetnek, hogy **vagy valami egészen mást kell érteni történelem alatt, mint amit akként tanítanak, vagy nem a történelem az alapja annak, hogy mely nép mire viszi.**

Az eddig felsorolt tények azt sugallják, hogy az állam politikai hatalmának, az ország területének maximalizálására épülő történelemnek semmi köze nincs a népek sorsához. **Vagy sikerül megtalálni a népek életében azt, ami sorsuk alakulása szempontjából valóban fontos, vagy a történelem egyre inkább elveszti a fontosságát.** Ezért aztán a mai történelesznek nincs fontosabb feladata az ilyen sorsformáló tényezők felkutatásánál.

Az éghajlatnak és a szorgalomnak a társadalom tudatára való hatását a nyugati, azaz keresztény kultúra nem tartja jelentősnek. Ezért aztán csak a vallás ellenségei merték felvetni, hogy e téren is sokkal szorosabb az összefüggés, mint azt többek között a történelemtudomány is elismeri.

Aligha vitatható, hogy egyrészt a fejlettség követelményeinek függvényében változik a természeti, a gazdaságföldrajzi feltételek kedvezősége, másrészt a fejlettség függvényében csökken a természeti környezettől való közvetlen függőség. **Ahogy egyre nagyobb lesz az emberi közösségek függősége a természeti környezettől, úgy nő meg a kulturális adottságoktól való függőség.** De ha a kultúra létrejöttének okait keressük, a mögött is korábbi természeti hatások rejlenek. Ebből fakadóan akkor vagyunk képesek a fejlődés okainak a mélyére hatolni, ha a kultúrák mögött is feltárjuk a létrehozó természeti hatásokat.

Kezdjük azzal, hogy minél alacsonyabb fejlettségi fokon áll az emberi közösség, annál fontosabb számára, hogy a természet minél rendszeresebben és nagyobb mértékben elégítse ki igényeit.

a) Arról kevés szó esik, hogy az emberi közösségek létrejöttének és fenntarthatóságának első feltétele az egészség bizonyos mértékű védettsége. Ahol az éghajlati feltételek nagyon kedveznek a baktériumok és a vírusok számára, ott a halandóság meghaladja az emberek szaporodási képességét, és kipusztulást okoz. Ebből következik, hogy az emberek sokáig csak a földünk nagyon kis részén bizonyultak életképeseknek, kevés helyen és ott is kevesen éltek.

b) Az emberi közösség fejlődésének eleve feltétele a viszonylag jelentős létszámsűrűség fenntartása. Ezért volt szükség a gyűjtögető életforma viszonyai között a mérsékelt éghajlatra és a termékeny földre. Az éghajlat mérsékelt volta azt jelentette, hogy nem kemény és nem hosszú a tél, vagyis a vegetáció szünetelése. A kemény tél ellen a korai ember eleve csak nagyon nehezen tudott védekezni, és az siker esetén is sok munkájába került. Ennél is nagyobb gondot jelentett, hogy télen a gyűjtögetés feltételei hiányoztak. A fejlődés feltételének kritikus értéke továbbra is csak nagyon kevés helyen volt biztosított. Ilyenek voltak a mérsékelt éghajlatú, lösz talajú térségek, valamint a mérsékelt éghajlatú, lapos tengerpartok ott, ahol a dagály jelentős volt. Tehát még mindig kevés ember és kevés helyen hozhatott létre közösséget.

c) A vadászatot és halászatot megtanult ember élettere kiterjedt a termékeny szavannákra. Vagyis az emberek kellő sűrűség mellett már ott is megéltek, ahol a növényevő állatok számára kedvező volt az élettér. Ezt a gazdaságföldrajzi feltételt tekinthetjük az emberi nem szaporodásában és társadalmi fejlődésében a következő lépésnek.

d) A szavannák kiszáradása, sivatagosodása kényszerítette az ott élő, viszonylag nagy számú embert arra, hogy öntözéses földművelésre térjen rá. Az első magas kultúrák mindegyike, lényegében egymástól függetlenül, azért jött létre, mert a körülötte elterülő óriási, vadban gazdag szavannák az utolsó jégkorszak megszűnésével párhuzamosan elsivatagosodtak.

e) A már történelminek nevezett korban az öntözéses kultúrák adják tovább eredményeiket oda, ahol annak a gazdaságföldrajzi feltételei fennállnak. A legtöbb esetben azonban hiányzott az a térség, ahol egy kultúra megváltozott formában tovább élhetett volna. Ezért aztán a történelem során a legtöbb kultúra vagy elpusztult, vagy megállt, csak nagyon ritka volt az, amikor új formát ölthetett.

A történelmi kort tehát olyannak kell tekinteni, amiben a természeti környezet már nem hozhat létre eredeti kultúrát. Ebben az új mindig valaminek a folytatása. A meggyorsult fejlődés ugyanis nem képes megvárni az újakat, abban csak a réginek valamilyen új formája jöhet létre.

A fentiek értelmében vázoljuk fel a mai nyugati kultúra útját.

A mezopotámiai és az egyiptomi alapjain jön létre a görög és az azt gyorsan követően a római, közös nevén a mediterrán kultúra. Az lép majd át az Alpokon Nyugat-Európába. Ez rajzik ki mára a világ jelentős részére, mindenekelőtt a két Amerikára és Ausztráliára, ugyanakkor ez alakítja át, módosítja, vagy pusztítja el a világ összes többi kultúráját. Jelenlegi centruma ma már nem is annyira Nyugat-Európa, mint inkább Észak-Amerika. Csak a XX. században jut el az emberi fejlődés odáig, hogy az éghajlat másodlagossá válik. E század közepén a nyugati világ leggazdagabb népei a skandinávok. Jelenleg pedig a kontinentális éghajlatú Észak-Amerika a társadalmi fejlődés csúcsa. Ennek okát már elsősorban a kulturális viszonyok megfelelőségében, azaz az emberekben és nem a természetben kell keresni. A jelenkor tudományos és technikai súlypontja ugyan még mindig az északi mérsékelt éghajlat alatt van, de már egyre szaporodó mértékben jelen vannak a világon az olyan fejlett társadalmak is, amelyek részben a trópusi övezetben, részben az északi hidegben találhatók.

– Szingapúr és Izrael az elsők abban, hogy a világ magas kultúrája és civilizációja a meleg égövben is képes kiemelkedő eredményekre. Mindkét csoda az odatelepült emberek kultúráján alapszik, abban az éghajlat szerepe sokkal inkább negatív, mint pozitív.

– Kanada meg arra mutat példát, hogy az északi hideg övben is lehet nagy eredményeket elérni. Itt is azt látjuk, hogy nem az ottani emberek emelkedtek magasra, hanem a másutt magasra emelkedni képes emberek rendezkedtek be ott. Szibéria és Kanada gazdaságföldrajzi adottságai hasonlóak, az eredmények azonban nem. Kanadát az angolszászok telepítették be, vagyis azok, akik otthon és bárhol a világon képesek a kor kihívásaira választ adni. Szibériában pedig az orosz kultúra képviselői telepedtek le, akik még Kubányban is szegények maradtak.

A fentiek alapján az emberi társadalmak történetét tehát három nagy szakaszra kell osztani:

I. Az ember csak a természet részeként képes megélni.

II. Az ember csak bizonyos gazdaságföldrajzi körülmények között képes a természetet saját igényei szolgálatába állítani.

III. A fejlődésre képes kultúrájú ember mindenütt szolgálatába tudja állítani a természetet.

A fenti három korszak között sem időben, sem térben nem lehet merev határokat húzni, azok csak több tényező közül a legfontosabb szerepét hangsúlyozzák.

A Közép-Európa sorsát meghatározó gazdasági tényezők

A történelemírásunk még mindig túlságosan romantikus és politikacentrumú. Különösen az a mienk, holott sorsunkat már a honfoglalás idején nem annyira a politika, sokkal inkább a kontinensünk nyugati felének gazdagsága alakította. Minél fejlettebb, gazdagabb egy társadalom, annál jobban hat rá a tágabb világ gazdasági környezete. **Csak a nagyon elmaradott társadalmak lehetnek másoktól függetlenek.** Függetlenek, de ma már pusztulásra ítélték. Az a nép, amelyik büszke akar lenni a történelmére, lássa be, hogy sorsát nagymértékben idegen erők, mindenekelőtt a világpolitikai környezet erősen befolyásolta.

Most csak a Monarchia népeinek sorsával kívánok foglalkozni, azzal is csak 1848 óta, módszerem illusztrációjaként és indokoltságának bizonyítékaként, mégis adok egy rövid áttekintést a magyar történelemről.

Történelmünk nagy változásait mindig külső okok váltották ki. Különösebb bizonyítás nélkül csak utalok ezeréves történelmünk néhány fordulatra.

Az első ezredforduló körül

A honfoglalás korának Európája

A történészek azt sugallják az iskolák tanulói számára, hogy Szent István szinte a Kárpát-medencét teljesen kitöltő, az 1914-es Magyarországot szervezte meg – teljes megyerendszerével és egyházi szervezetével. Nem adunk képet a diákoknak arról, hogy a kor Európája, de főleg annak az Alpoktól északra lévő része milyen viszonyok között élt és szerveződött a X. század elején.

Ebben a korban nemcsak az Alpoktól északra lévő, de már a nyugati kereszténységre tért lakosságú területén szinte nem is volt város, legalábbis a szónak abban az értelmében, amit a Római Birodalomban még ez alatt értettek. Különösen igaz volt ez a Kárpát-medencére és Lengyelország területére.

Csak egy illusztrációt arról, mekkora volt a nagyváros a kor magas kultúráiban:

- A Kínai Birodalom akkori fővárosának, Changannak 1 millió lakosa volt, s mind a városfalon belül lakott.
- Az arab világ legnagyobb városa akkor Bagdad volt, mintegy 600 ezer lakossal.
- A Bizánci Birodalom fővárosa és az egyre jobban önállósuló ortodox kereszténység egyházi központja, Konstantinápoly akkori lakosságát 400 ezerre becsülik. Ott is mindenki a városfalon belül élt.
- Nyugat legnagyobb városának, Cordobának, ami akkor az arab birodalom hispániai közigazgatási központja volt, mintegy 250 ezer lakosa volt, ott is többségük a városfalon belül élt.
- Az időszámításunk kezdete körüli századokban milliós lakosú Rómának, a nyugati kereszténység központjának talán 10 ezer lakosa van. A korábbi kerületek, mint kis falvak élnek tovább.
- Aix-la-Chapelle, a mai Aachen Nagy Károlynak egy erdősült vidéken felépített császári lakóhelye. Annak legfeljebb 2 ezer állandó lakója lehetett, azaz nagyságát illetően falu volt.

Az első évezred végére az Alpoktól északra még az az urbanizáció is eltűnt, amit a rómaiak odavittek.

Miért nem jöttek léte városok az Alpoktól északra?

A fordulat csak a hármaskör, illetve szélesebb értelemben az agrártechnikai forradalom után indult meg. **Az urbanizáció nagyon lassan növekedett, és egészen az ipari forradalomig Nyugat-Európa a legkevésbé urbanizálódott magas kultúra volt.**

Mert a kor mezőgazdasága csak nagyon alacsony, alig pár fős népsűrűséget volt képes eltartani, a városokra ilyen elmaradt termelési mód mellett nem volt szükség. Jellemző módon a királyoknak lényegében nem is volt állandó székhelyük, közigazgatási központjuk, birodalmuk területét járták, az ott található felesleget élték fel. Ekkor még a magyar uralkodóknak és a főuraknak szálláshelyeik voltak, amiket az éghajlati viszonyoknak megfelelően sorról sorra kerestek fel. Máig nem tudatosult, hogy a vadászat miért volt fejedelmi jog. Azért, mert a fegyveres udvartartás élelmézését a szálláshelyről szálláshelyre történő vándorlása során jórészt a lelőtt vad biztosította.

A nyugat-európai agrárforradalmat megelőző erdei pásztorkodás nem bírt el négyzetkilométerenként két főnél nagyobb népsűrűséget. Ez még nem volt nagyobb, mint a sztyeppék nomád pásztoraié, vagy a szavannák vadászaié. **Az erdei pásztorkodásnak egyetlen előnye volt a nomád pásztorokkal szemben: letelepedetten éltek.** Márpedig ilyen alacsony népsűrűség mellett nem jöhetnek létre a városok. Nyugat-Európában az agrárforradalom egyszeriben megkétszerezi, majd 500 év alatt fokozatosan közel megtízszerezi a terület eltartó képességét. Nemcsak azzal, hogy a hármas vetésforgó mellett a munkaerő és az ígás állat kihasználtsága legalább másfélszeresére nő, hanem azzal is, hogy a forgató ekék az olyan talajok megművelését is lehetővé tették, amelyek korábban csak erdők vagy rétek lehettek.

A Kárpát-medencében a honfoglalás idején a népesség nagyságát az határozta meg, hogy a Dunántúlon és az Alföld peremvidékén a lakosság száma négyzetkilométerenként 3–4 fő, az Alföldön 2, a térség harmadát kitevő hegyekben pedig legfeljebb 1 fő volt. Mivel e korban az elemi közigazgatási szervezet kialakíthatóságának alsó határa a 3–4 fős népsűrűség, érthető, hogy az államszervezet elsősorban a Dunántúlra és a peremterületekre korlátozódott. Ezt világosan mutatja az államalapítás során kiépült egyházi szervezet.

A honfoglalás világtörténelmi körülményei

A honfoglalás tényét, azt, hogy éppen mi és éppen itt álltunk meg, és alapítottunk szilárd államot, és a nyugati kereszténységhez csatlakoztunk, a nyugat-európai gazdaságban végbemenő technikai forradalom determinálta: **a legjobb történelmi pillanatban érkezünk.**

– **Akkor zajlott le és akkor ért el már ide a nyugat-európai agrárforradalom gyakorlati alkalmazása.** Ennek köszönhetően vált először lehetővé az Alpoktól északra az erdei és a pusztai pásztorkodásnál fejlettebb életformává a szántó-vető földművelés. Ennek hatására lettek a pásztorokból egyre inkább földművelők, falulakók a korábbi Római Birodalom északi térségét és annak peremvidékét jelentő terület összes népei, Koppenhágától Kijevig. **A magyar történelmet nem lehet megérteni annak hangsúlyozása nélkül, hogy a mi bejövételünkkel egy időben lettek tőlünk nyugatra elsősorban földművelők az összes korábban már letelepedett, falvakban élő, erdei pásztornépek.**

Ez az átalakulás ugyan már régen elindult, de a fordulat csak ekkor következett be. A már korábban falulakó pásztorok (az angolok, a germánok, a skandinávok, a csehek, a lengyelek), továbbá az eddig nomád sztyeppéi pásztor magyarok is ekkor váltak földművelőkké.

Az említett népek mindegyike lényegében ezzel egy időben vált kereszténnyé. Az a nép, amelyik falvakban él, és már elsősorban földművelő, nem maradhatott pogány, mert az a pásztorok vallása volt. Ezt a tényt az egyháztörténészek elhallgatják. A vallások és a termelési mód szoros kapcsolatát ellentétesnek érzik a szentté avatott térítők és királyok szerepével. Ez azért is súlyos hibája a történelemfelfogásnak, mert eltakarja azt a tényt, hogy **a nyugati kereszténység ekkor válik a városlakók vallásából az egész nép, tehát a vidéken élő nagy többség vallásává.**

Az erdei pásztorkodás miért válik az agrárforradalom szempontjából kedvezőbbé? Miért kedvez a fejlődésnek az erdei pásztorkodás?

A letelepedett erdei pásztor számára nyitva van az út ahhoz, hogy fokozatosan átvegye a földművelés másutt elterjedt technikáit. Ehhez nem kell lakhelyet változtatnia, hiszen korábban is falvakban, házakban lakott.

Kezdjük azzal, hogy **csak ott mehet végbe gyorsan a szántó-vető földművelés átvétele, ahol az éghajlat hasonló a korábbi, azaz mediterrán földművelés területén jellemzővel.**

Ez a követelmény leginkább fennállt a Golf-áram által érintett Nyugat-Európában, különösképpen a lényegében mediterrán éghajlatú Dél-Franciaországban. Ott kezdettől máig keveredik a mediterrán és nyugat-európai földművelési mód.

Az anyakultúra, jelen esetben a mediterrán, közelsége és az azzal fennálló kapcsolat szorossága megkönnyíti az életmódváltást. Máig nem tudatosult e kor történései számára, hogy a mediterrán tapasztalatokért nem a nyugat-európai népek mentek az Alpoktól délre, hogy megtanulják a fejlettebb termelési módot, hanem a mediterrán világ ment északra, ott próbálta művelni azt, amit délen megszokott. Ebben is a történelmi véletlen játszott a nyugat-európai fejlődés javára. Azzal, hogy a mediterrán térség városainak lakosságát tört részére pusztították a járványok, és a hadsereg tartózkodása ott szinte lehetetlenné vált, a Római Birodalom az egészségesebb életkörülményeket garantáló északra tette át súlypontját, magával vive a mediterrán társadalmi és gazdasági tapasztalatokat. Ott nemcsak mediterrán jellegű városokat és úthálózatot építettek, de elvitték a kultúrnövényeiket is. Mindenekelőtt a búzát, az árpat és a szőlőt.

Az Alpoktól északra élő pásztornépek örömmel fogtak hozzá az egyre jelentősebbé váló gabonatermeléshez és szőlőműveléshez. Ez az átvétel azonban nagyon sok kudarccal és időigénnyel járt. Lényegében csak a X. századra lesz a búza és az árpa téltűrő, a szőlőtermelés meghonosodó. A közel ezeréves lassú folyamatot koronázza meg az úgynevezett első nyugat-európai agrárforradalom, azaz **a hármas vetésforgó, ami aztán példátlan gyorsasággal meghódít minden olyan korábbi erdei pásztorkultúrát, ahol az éghajlat még alapvetően mérsékelt, vagyis ahol a Golf-áramlat hatása még érvényesül.** Ennek a keleti határa a Dunántúl és az Alföld peremvidéke.

Máig csak csodálni lehet azt a sebességet, amivel a hármas vetésforgó eljut egészen a Kárpát-medence dombos tájaiig.

A változatos, dombos erdővidék különösen alkalmas volt arra, hogy az erdei pásztorokból földműves váljon. Az ilyen tájon mindenütt bőven volt olyan erdőterület, aminek kiirtásával szántóföldet lehetett nyerni. Tekintettel arra, hogy ez az erdőfoglalási folyamat közel másfélezer évig tartott, könnyű felmérni a jelentőségét. Sokkal könnyebb volt a dombos erdővidék pásztorainak lassan növelniük az erdők rovására a szántóföldeket, mint a pusztai pásztoroknak a gyökeres életforma megváltoztatása.

Harminc éve írott tanulmányban bizonyítom, hogy milyen óriási jelentősége volt a nyugati kultúra kialakításában annak, hogy a földművelés kiscsaládi keretek között, az állattartás döntően a faluközösség szervezetében folyt.

Amennyire hangsúlyozza a gazdaságtörténelem a pásztorkodásról a földművelésre való áttérés jelentőségét, annyira figyelmen kívül hagyja, hogy csak az állandó letelepedés tette lehetővé a mediterrán technikák és vallás átvételét. Márpedig a nyugat-európai földrajzi viszonyok, a nagyon mérsékelt éghajlat, a szinte egész éven át tartható legeltetés és a nagyon változatos tájegységek eleve lehetővé tették a pásztorok számára, hogy állandó telephelyen élhessenek. Ráadásul az állandó telephely bőven biztosított olyan területet, ahol az erőirtásokon földet lehetett művelni. Nagyon kevés olyan térsége van földünknek, ahol a letelepedett pásztorkodás feltételei olyan kedvezőek, mint Nyugat-Európában. Elég ma is megnézni egy francia falu határát, az ország északnyugati részén, ott az erdők mellett források, mélyebb völgyek, dombok találhatók a falu pár ezer hektáros határán belül. Ráadásul a párás éghajlat következtében az állatok legeltetése szinte az egész év során folytatható. Mindez a Golf-áramlatnak és a viszonylag kis tengerszint feletti magasságoknak, a mégis tagolt terepnek köszönhető.

Ezzel szemben sem a nagy kontinentális síkságokon, sem a szezonálisan kiváló legelőt biztosító hegyekben eleve nem volt lehetőség arra, hogy állandó telephelyek létesülhessenek.

– A kontinentális síkságokon nagyon szélsőséges volt az éghajlat, a legelőterületek ennek megfelelően nem jelentettek állandó takarmányt az állatok számára, az évszakok során több száz kilométeres távolságokat kellett vándorolni ahhoz, hogy az állatok mindig a megfelelő legelőn élhessenek.

– A hegyi legelőkön pedig a pásztorok arra kényszerültek, hogy télre a völgyekbe, nyáron a hegyekbe hajtsák a jószágot, amivel a kor viszonyai között az embereknek is együtt kellett vonulniuk. Viszonylag kedvezőbb területen az vált jellemzővé, hogy a gyerekek és az öregek állandóan a völgyekben maradnak, az erősek viszont a jószággal vándorolnak.

Mivel a földművelés kezdeti formáihoz is az állandó lakhely volt szükséges, csak azok a pásztornépek válhattak fokozatosan földművelőkké, akik előzőleg állandó letelepedettek lettek. Ez a korábban kialakult magas kultúrák közelében csak Nyugat-Európában valósulhatott meg. **Az öntözéses gabonatermelésről a természetes csapadékra való első és következetes áttérés csak Nyugat-Európában valósulhatott meg. E térség minden népe sokkal előbb élt állandó lakóhelyen, mintsem átvette a mediterrán kultúrákban már egy évezred óta termelt kultúrnövények termelését, azaz pásztorból földművéssé vált.**

Nekünk magyaroknak, a kelet-európai pusztáról jött nomád pásztoroknak kellene a legjobban hangsúlyozni, hogy a nyugati kultúra első nagy agártechnikai forradalma a jóval korábban letelepült erdei pásztorok körében történt. **A honfoglalás utáni században földművéssé váló népek, az angolszászok, a germánok, a skandinávok és a nyugati szlávok már sokkal korábban letelepedett erdei pásztoreletet éltek, mintsem földművelők és keresztények lettek volna. Mi, magyarok vagyunk az egyetlen olyan pásztornép, amelyik csak akkor költözött az állandó lakóhelyet jelentő házakba, amikor földműves és keresztény lett.**

Példa nélküli lépés volt az, hogy a nyugat-európai földművelés és a mediterrán, város-lakó kultúra eredményeit egy nomád községekben élő pásztornép, mint a magyar, átvegye, és ahhoz illeszkedve állandó lakhelyen éljen, egyúttal nyugati keresztény is legyen. Az ipari forradalom előtt nem ismer a történelem példát arra, hogy a nomád nép a pusztán maradvá képes lett volna átvenni a nyugati földművelő kultúrát. Ezzel szemben a már földművelő kultúrájú területeket elfoglaló nomád pásztorok mindig és mindenütt gyorsan földművesek lettek. A pusztán maradvá az átvétel legfeljebb úgy történt, hogy a felső világi és egyházi vezetés átvette a kor vívmányait, azokat rabszolgákkal hozta létre és működtette, de a nép óriási többségének nomád pásztorkodó életkörülményeit egyáltalán nem érintette. A nép körébe legfeljebb azok a mesterségek és technikai felszerelések jutottak el, amiknek az eszközeit, felszerelési tárgyait a nomád élet során magukkal tudták vinni. Erre jó példa az ötvös-, a tímár- és a kovácsmesterség. A pusztai pásztoroknak voltak jó kovácsaik, de a nyersanyagot vették. Mindez vonatkozott a honfoglaló magyarságra is.

Az erdei pásztorok falvaiban már sok helyütt jelen voltak a réz-, majd a vaskohászok. Még fontosabb volt életük szempontjából, hogy a földművelés és a nomád életforma nem egyeztethető össze, a földművelés és az erdei pásztorkodás annál inkább. Nemcsak a pusztai pásztor nem alkalmas az állandó helyhez kötöttséget követelő földművelésre, de még a nomád pásztorok társadalmának vezetői is jó okkal tiltották a földművelést. Ez a tilalom nálunk is, a gyepekre települt pásztoroknál az Árpádok korában még jellemző volt.

A hatalom azért tiltotta a határörvidéken és az alföldi pusztán élő pásztorok földművelését, mert könnyen mozgósítható és kiváló minőségű katonákra volt szüksége. Márpedig a puszkapor előtti hadviselés számára csak a pásztor volt ilyen, a földművelő nem.

A nyugati hatás három fogadója

Közel ezer évvel a honfoglalás előtt került sor a Kárpát-medencében élők első közeledésére Nyugat-Európához. Ekkor a Római Birodalom kölcsönözte kultúráját a térségnek, történetesen csak a Dunától nyugatra és Erdélybe. Ez esetben nyilvánvaló, hogy nem az itt élő népek akartak a Római Birodalom részévé válni, hanem a mediterrán térség vált, főleg egészségügyi okokból, egyre kevésbé alkalmassá arra, hogy a Római Birodalom katonai központja lehessen. **A mediterrán térség járványokkal való nagyfokú fertőzöttsége kényszerítette a birodalom katonai erejét, ezzel a császárok katonai hatalmát az Alpoktól északra.** Ennek a kényszerű északra történő súlyponteltolódásnak vette hasznát nem csupán Nyugat-Európa délebbi, akkor már a kultúra számára legalább minimálisan megkívánt népességet eltartó része, hanem a Kárpát-medence nyugati és keleti harmada is.

Azért maradt ki a mediterrán kultúra kisugárzásából az Alföld és a Felvidék, mert a rómaiak csak addig mentek, ameddig legalább a kor még nagyon primitív földművelésének a lehetőségei adva voltak. Azt is mondhatjuk, ameddig dombos volt a táj, a szőlőt és a tavaszi gabonát is elviselő az éghajlat. Nem mentek a Skócia déli határától Trieren és Regensburgon keresztül a Dunától délre elterülő vonal fölé, kivéve Erdélyt. **A Kárpát-medencén belül csak a két Pannónia és Dacia vált római provinciává.**

A Felvidék azért nem érdekelte a rómaiakat, mert akkor még gyakorlatilag lakatlan volt, még a nagyon primitív földművelésre is alkalmatlan, hiszen ehhez zord volt az éghajlata és hegyes a terepe.

Az Alföld azért nem érdekelte a rómaiakat, mert az urbanizációra és a földművelésre még alkalmatlan volt. Az Alföldön élők nagy része csak a XIX. század közepe után vált elsősorban állattartóból földművelővé. Ezért erre még a honfoglalás után is sorra jöttek a kelet-európai népek nomád pásztorai.

Hangsúlyozni kell, hogy **a rómaiakat a megszállt területeken csak a városok érdekelték.** Az északra hozott mediterrán kultúra poliszokra, azaz városokra épülő volt. Az Alpoktól északra lévő provinciákban csak a városok voltak rómaiak, a nép adófizetőként élte tovább az életét, a római uralomhoz tartozás nem jelentette életmódjuk megváltozását. Ennek ellenére **a pár évszázados római uralom máig megőrizte a nyomait. Máig más a kultúra ott, ahol a rómaiak uralkodtak.**

Csak a második ezred végére tűnt el a kulturális különbség a németsegen belül azok között, akik a limesektől délre és északra éltek.

A sokkal kisebb térségben élő magyarság esetében szinte a jelenkorig más volt a Dunántúlon és Erdélyben élő magyarok kultúrája, értékrendje, mint az Alföldön élőké.

Még élesebb ez a különbség a délszlávok és a románok esetében. A horvátok ma is mások, mint a szerbek. Az erdélyi románok ma is mások, mint a regátiak.

Aligha vitatható: **a Kárpát-medence nyugatosítására az első kísérletet a Római Birodalom tette.** Ennek az volt a célja, hogy ebben a térségben is bevezesse a mediterrán kultúra vívmányait. Tehát ekkor még nem a Dunántúlon és Erdélyben élő népek, vagy akár azok vezetői, uralkodói akarták volna átvenni a mediterrán kultúrát. **A mediterrán kultúra politikai birodalma kísérlete meg, hogy gyökeret verjen a Kárpát-medencében.** Ők építettek először utakat és városokat, ők hozták ide a szőlőt és a gabonát.

Szögezzük tehát le: **a Kárpát-medencének az európai kultúrkörbe való első bevonási kísérlete nem belülről indult el, hanem kívülről jött.**

A király országa nem mindig a nép országa

Oktatásunk úgy tekinti a magyar történelmet, hogy a magyar királyok uralma alatt lévő terület természetesen azonos a magyarok országával. Ha Nagy Lajos egyúttal lengyel király is volt, akkor úgy kell venni, mintha Lengyelország is Magyarország része lett volna. Ha egyik-másik királyunk egyúttal cseh király is volt, akkor Csehország is Magyarország része lett. Ez a ferde logika a visszájára fordult akkor, amikor az osztrák császárok lettek a magyar királyok. Attól kezdve az uralkodó személyét már nem tekintettük az ország hovatartozását meghatározó feltételnek, és ettől kezdve Magyarország fokozatosan történelmi fogalommal vált, függetlenül attól, hogy ki a király, hogy az ország területét kik lakják.

Ezt az államfelfogást törte össze Trianon, amikor a térségben kialakították a nemzeti államokat. Többségében olyanokat, amelyek többek között jelentős magyar kisebbséget is magukba foglaltak. **Trianon óta vált elfogadottá a magyar történelemben az a felfogás, hogy a nemzethez tartoznak a határon túl élő magyarok is, ha olyan területen élnek, amelyik korábban a történelmi Magyarországhoz tartozott.**

Az egyetlen magyarnak nem jutott eszébe, hogy mi lenne akkor, ha ezt a határoktól független nemzethez tartozást a múltunkra is alkalmaznánk. Ebből ugyanis az következne, hogy a történelmi Magyarországon élő szászok és svábok a Német Birodalomhoz, vagy legalábbis Ausztriához; az Erdélyben élő románok Romániához; a Bácskában és a Bánátban élő szerbek pedig Szerbiához tartoztak. Ezt a problémát elűjtjük azzal, hogy mi akkor is, most is történelmi alapon néztük az államhoz való tartozást, ezért van jogunk a határon túl élő magyarokat a nemzet részének tekinteni. Mivel a Magyar Királyságban élő kisebbségeknek nem volt ilyen történelmi joguk, azok nem is állhattak volna elő azzal, hogy nem hozzánk, hanem etnikai testvéreikhez tartozzanak. Jellemző módon a trianoni Magyarországon maradt német kisebbség nagyobb részét azért telepítettük ki, mert ők nem magyaroknak, hanem németeknek érezték magukat. A zsidók ellen pedig annak ellenére alkalmaztunk drasztikus korlátozásokat, majd a kiirtásukat annak ellenére néztük el, hogy ők magyarnak vallották magukat. Legfeljebb közülünk sokan, főleg az akkori illetékesek nem tartották őket annak. Nekik az volt a bűnük, hogy előttünk jártak a nyugatosodás elkerülhetetlen – és ma már általunk is elfogadott – útján.

Térségünkben az uralkodóhoz való tartozást a nemzettel a legkevésbé az osztrákok keverték össze. Eszükbe sem jutott az ő császáruk uralma alá tartozó területeket Ausztriának, országuknak tekinteni. Ma sem láthatunk Ausztriában olyan térképeket, amiben a Monarchia területét az Osztrák Monarchia történelmi területeként ábrázolnák. Még attól is tartózkodnak, hogy az osztrák császárok címerét, amiben tucatnyi ország, tartomány címere szerepel, Ausztria címerének deklarálják. Bezzeg nálunk, ha nem is hivatalosan, mégis gyakran fordul elő, hogy a több nemzet felett uralkodó, vagy legalábbis arra valamiféle történelmi igényt tartó népek címerét is Magyarország címereként terjesztik. Az eszünkbe sem jut, hogy mennyi népet sértünk meg ezzel.

Bármennyire nehéz feladat, **különbséget kellene tenni Magyarország és a magyar királyok uralma alatti terület között.**

A magyarság száma és aránya

Azt, hogy mennyi magyar élt az elmúlt ezer év során a Kárpát-medencében, alig vizsgáljuk, még kevésbé tudatosítjuk. Ezt a problémát történelemfelfogásunk elintézte azzal, hogy aki a Magyar Királyság területén élt, az magyar volt, a nemzetiségek csak később jelentek meg, nagy többségük hivatlan bevándorló, illetve a gonosz politikusok és urak által betelepített

szolganép volt. Mi magyarok azért lettünk viszonylag kevesen, mert mindig mi harcoltunk, véreztünk az ország és Európa védelmében.

Gyakran hivatkoznak arra, hogy a török hódoltság előtt közel annyi magyar volt, mint francia, de sokkal több, mint angol. Arról azonban nem szól a krónika, hogy az ország lakosainak nagyobb fele akkor sem volt magyar.

A magyarság történelmének igazi mércéje a Nyugathoz való közeledés eredményessége

A honfoglalás óta a magyar nép története szorosan összeforr a nyugatosodással. Ezer éve a nép jólétének növekedése nem képzelhető el a Nyugathoz való egyre jobb idomulásunk nélkül. Ezt nagyon jól érzékeli a magyar történelemfelfogás azzal, hogy a Szent István-i művet, a kereszténység felvételét, a nyugati típusú feudális állam kialakítását, a földművelésre való áttérést, a sátrakból a házakba való költözést a magyarság történelmében megtett legjelentősebb lépésként ismeri el.

Ettől eltekintve a nyugati kultúra és civilizáció erősítését pozitívumként legfeljebb Mátyás király esetében ismerik fel. Az, hogy ez a nyugati hatás lényegében csak a királyi udvarban érvényesült, nem említjük.

Jó volna, ha a magyar történelem vázát a nagy nyugati hatásokhoz igazítanánk.

Melyek voltak a nagy, Nyugatról jövő hatások?

1. A kereszténység és a földművelés forradalmi tempóban meghódítja Nyugat- és Közép-Európát.

a) Megjelenik a Római Birodalom területén túl is a kereszténység, és az Alpoktól északra a vidéken élő nép is, azaz a lakosság nagy többsége a keresztény hitre tér.

b) Robbanásszerű gyorsasággal terjed el a Nyugat azóta is tartó felemelkedését megalapozó földművelés, ami a hármas vetésforgót, a ló sokoldalú hasznosítását és számos új technikai eszköz alkalmazását jelenti.

Ez alkalommal az ideológiai, azaz vallási forradalom és a technikai forradalom kéz a kézben együtt jár.

Ezzel Európa északi fele átalakul, nagyot lép előre. Ehhez csatlakozunk mi is. Ez a nyugat-európaisághoz való átállás nálunk magyaroknál még nagyobb változást jelent. Levezénylése Géza fejedelem és Szent István nevével fonódik össze. A levezénylés szót azért használom, mert a magyar történetírás ezt a folyamatot felülről kezdeményezettnek és irányítottnak tartja. Sokkal inkább az az igazság, hogy ez a fordulat a nép körében indult el és vált általánossá, Géza és István csak bölcsen keretbe foglalta, levezényelte az objektív folyamatot. Ezt tette tucatnyi másik fejedelem is.

2. A reneszánsz, ami a Nyugatot szellemi téren is nagykorúvá tette

Ennek hullámai kelet felé addig terjednek, ameddig négyszáz évvel korábban a nyugati kereszténység eljutott. Ez a szellemi áramlat nálunk csupán Mátyás uralkodásával, a király, továbbá néhány püspökünk udvari életével forrt össze. Azt kell mondanunk, hogy a reneszánsz hatása mulandónak bizonyult, és virágkorában is alig terjedt túl a társadalom ezrelékét sem meghaladó csúcson.

3. A kereszténység megújulását, nyugatosodását a reformáció és az ellenreformáció jelentette.

Ez a Nyugatot nagykorúsító, kultúráját tovább formáló nagy szellemi forradalom nálunk a török befolyással és megszállással esik egybe. Ebből fakad számos sikere és kudarca, még

inkább a róla kialakított történelmi kép. Igazán csak Erdélyben mutathatta meg azt, hogy mivé fejlődhetett volna az ország egész területén. Ezt a kort Bethlen Gábor személyével kívánom összekapcsolni.

4. A felvilágosodás volt a Nyugat következő szellemi forradalma.

Ezt mint az állami önállóságát évszázadokkal korábban elvesztett ország éltük meg. Ebből fakadóan belőle azt is értetlenül fogadjuk, ami pedig a magyarság számára áldás lehetett volna. Ezt a kort számomra II. József testesíti meg. A felvilágosodás számunkra potenciális sorsfordító jelentőségét máig nem értjük meg. Közép-Európában ebből a szellemi forradalomból csak a csehek és az osztrákok kerülnek ki győztesen, válnak nyugatibb néppé.

5. A polgári és az ipari forradalom.

Ez ugyan nálunk is győzni látszik a kiegyezés és az első világháború közötti időben. De, mint az előzők, nemcsak minket, de a térség minden országát érinti, és mindenütt kudarcba fullad. **A kudarc elsődleges oka, hogy a térség népeinek, köztük nekünk sem volt erős saját etnikumú polgárságunk.** A polgári és a nemzeti nem forrott össze, sőt szembekerült egymással. Az ígéretes felzárkózásra a halálos döfést mégis a világgazdaságban és a világpolitikában beálló fordulat adta meg.

– A XX. század küszöbétől kezdve a Nyugatnak e térség olcsó munkaerejére és agrár-termékeire már nem volt szüksége.

– A közép-európai népek mindegyike fontosabbnak tartotta önálló államiságát, mint gazdasági és kulturális felemelkedését.

A fenti okokból eredt aztán az, hogy az itt élő népek gazdasági téren a Nyugathoz képest sokkal jobban lemaradtak, mint előtte ezer év alatt bármikor. Az ipari forradalmat Közép-Európában csak a csehek tudták hasznosítani.

6. A tudományos és technikai forradalom.

Ez a XX. század közepén bontakozik ki. Az emberiség életében nagyobb változást hoz, mint előtte bármelyik forradalom. Hatása még mindig egyre szédületesebb tempóban valósul meg. Ennek eredményeként Nyugat-Európa, az Egyesült Államok, később néhány távol-keleti ország a történelemben páratlan sebességű gazdasági növekedésen és ebből fakadóan társadalmi változásokon megy keresztül, ugyanakkor **Közép-Európa népei ötven évre szovjet, azaz kelet-európai fennhatóság alá kerültek.** Csak ez az idegen uralom törte össze számos közép-európai társadalomban, elsősorban nálunk végre azokat a konzervatív társadalmi erőket, amelyek ötszáz év során a Nyugathoz való felzárkózást tették lehetetlenné. A keleti zsarnokság megszállása ugyanakkor óriási tudati és gazdasági lemaradást idézett elő.

Az a tény, hogy a második világháborút megnyerő hatalmak ötven évre Kelet-Európához csatolták térségünk egészét, rövidtávon tragédiát, hosszú távon eredményt biztosító változást hozott. **A kelet-európai zsarnokság alatt nemcsak a szerepüket régen betöltött osztályok képviselői, de a népek is sokat szenvedtek, az életviszonyok tovább romlottak, a Nyugathoz mért lemaradás katasztrofálisan megnőtt, ugyanakkor a keletről ránk szabaddított zsarnokság összetörte mindazt, amitől már jóval előbb meg kellett volna szabadulni ahhoz, hogy nyugat-európai társadalommá és gazdasággá emelkedhessünk.**

Ennek a megszállásnak vége szakadt, és most Közép-Európa minden népe ott állhat a Nyugathoz való végleges felzárkózás kapujában. Létrejött a felzárkózás társadalmi alapfeltétele. Ezt az ötven évet, ami ugyanakkor óriási gazdasági lemaradást is hozott, Kádár János személyével fogja összekapcsolni az utókor.

Mivel a hat nagy nyugati hatásból csak három hatolt a magyar társadalom mélyére, az azokat megszemélyesítőkkal, Szent Istvánnal, Bethlen Gáborral és Kádár Jánossal kívánom, klasszikus tudományos igény nélkül, de ellentmondásosságukat sem mellőzve, bemutatni ezeket a korokat.

Erre e három személy számomra nem csak azért alkalmas, mert a három nagy nyugatosodási kísérlet fő alakjai voltak, hanem azért is, mert mindhárom esetben az utókor erősen érdekelt volt abban, hogy alakjukat, történelmi szerepüket egyoldalúan állítsa be.

Szent István és kora

Róla azt tanítjuk, hogy a magyar állam megszervezésén túl a kereszténység bevezetője, mélyen vallásos életet élő, jóságos ember, valóságos szent volt.

Ami a magyar állam megszervezését és a keresztény egyházi szervezet kialakítását illeti, aligha vonhatjuk kétségbe történelmi szerepét és egyéniségét. Őt joggal tekintjük a magyar állam megalapítójának, **történelmünk legnagyobb nyugatosítójának**. Mellette azonban indokolt volna apját, Géza fejedelmet is e mű létrehozójának tekinteni. Aligha vitatható, hogy apja István számára alaposan előkészített feladatot hagyott. Ezeréves történelmünk során ritkán fordult elő, hogy a jelentős történelmi személyeket jelentős utódok és rendezett viszonyok követték volna. Még ritkább az, amikor az örökhagyó érdeme az utód kiválasztása.

Géza fejedelem a hatalom átruházását nemcsak azzal készítette elő, hogy erről a német-római császárral, Ottóval tárgyalt, hanem azzal is, hogy a fia számára bajor, tehát germán, keresztény feleséget választott, és nem alaptalan még az a feltételezés sem, hogy ő döntött úgy, hogy a királyi koronát a pápától kell kérni. Géza tehát rendezett viszonyokat hagyott utódjára, így a hatalom öröklésének útja sima volt, nem keletkezett miatta anarchia, annak ellenére, hogy a fiú utódlása nem felelt meg a nomád magyarság hagyományainak. Ezt minden valószínűség szerint úgy sikerült megoldania, hogy nem kellett a tradicionális öröklés szempontjából szóba jöhető rokonokat előzetesen eltenni az útból, sem megölni, sem megsüketíteni. Ez annál nagyobb érdem, mert fia, István esetében ez nem így történt. **Istvánnak azzal bocsátjuk meg legközelebbi rokonaival szemben elkövetett kegyetlenségét, hogy ezt az állam érdeke követelte meg.** Nem tesszük hozzá, hogy apjának ez békés, keresztényi eszközökkel sikerült. István volt az, aki az utódlásban riválisát, Koppányt felnégyeltette. Azt ne tekintsük meggyőzőnek, hogy Koppány fegyveres trónkövetelése indokolta a kegyetlen felnégyelést. István később sem mutatkozott keresztényinek az utódlását igénylő Vazullal szemben. De erre még vissza kell térnünk.

Az ugyan tagadhatatlan, hogy a keresztény magyar államnak a hatalom öröklését is a nyugati mintára kellett rendezni, de az hiba, hogy ezt nem tekintélyi alapon, hanem barbár kegyetlenséggel, keresztényietlen módon oldotta meg. Ebben a tekintetben apja, Géza volt az inkább keresztény. Ez a példa is jól illusztrálja, hogy a korai magyar történelmet ma is a klérus érdekeihez igazítjuk. A középkori keresztény egyházi szervezetnek, később a római katolikus klérusnak alapvető érdeke volt, hogy Szent Istvánra hivatkozva védje a klérusnak az állami életben elfoglalt fontos szerepét. Jellemző módon számos egyházi szervezet az évszázadokkal később hamisított okmányok alapján is a Szent István-i alapítást igyekezett bizonyítani.

Szent István kiválóan megfelelt a ráruházott feladatnak abban az értelemben, hogy a keresztény, feudális magyar államot megszervezte. Ez az érdeme nem vitatható. Ezt a művét ezer év után is joggal ünnepeljük.

A magyar történelem oktatásában viszont elhallgatjuk a kereszténységnek jóval Szent István előtti jelenlétét, és ebben Konstantinápoly szerepét. Ezt a tudomány ugyan feltárta, de a politika ma is hallgat róla. Ezt bizonyítja néhány Győrffy Györgytől származó idézet:

A Szent István trónra lépését megelőzőkről: „A görög vezetés alatt álló bolgár-szláv térítés emlékei nyelvünk szláv egyházi terminológiájában bolgár-szláv, ill. görögkeleti elemek: kereszt, karácsony, szent, pap, barát stb.”

„961/62 telén XII. János püspököt szentelt Magyarország számára.”

„Ottó császár már egy évtizede tisztában lehetett azzal, hogy a magyarok a kereszténység útját választották.”

„A magyar fejedelmek már az ötvenes-hatvanas években készen álltak a keresztény egyházszervezet kiépítésére.”

Hibás az a felfogás, hogy Géza és fia akár a politikában, akár a vallásban a Kelet és Nyugat közötti választás előtt álltak. A hatalmi viszonyok addigra már egyértelművé tették, hogy csak a Nyugatot lehet választani. Ezt tanúsította az a tény, hogy Quedlingburgba Géza már mint keresztény király küldte tizenkét tagú követségét.

Még nyilvánvalóbb az a tény, hogy a magyarok térítésében a szláv nyelv játszotta a főszerepet. Amíg az ország területén alig éltek olyanok, akik németül értettek volna, a szláv nyelv valamely formája szinte mindenütt ismert volt. Azaz **nemcsak a földművelést, hanem a kereszténységet is nyugatról kaptuk, de szláv közvetítőkön keresztül.** A megmaradt avarok mellett a többségében szláv nyelvű lakosság mutatott vonzó példát mind a földművelésben, mind a kereszténységben. Ezt romantikus történelemszemléletünk ugyan igyekezett elhallgatni, de ma már inkább hasznos, mint veszélyes beismerni.

Szent Istvánnak nem rójuk fel, hogy utódlását illetően rendezetlen viszonyokat hagyott maga után, hogy jó időnek kellett eltelnie addig, amíg az Árpád-ház helyzete stabilizálódott. Ráadásul az Árpád-ház azon ága került uralomra, és gyarapította a család dicsőségét, akik ellen Szent István uralkodása alatt pogány kegyetlenséggel próbált védekezni. A történelemtanításunk farizeus módon hallgat arról, hogy Szent László és Könyves Kálmán, akiket joggal számolunk a legnagyobb Árpád-házi királyaink sorába, a Szent István által barbár kegyetlenséggel megvakított, azaz az utódlásra képtelenné tett Vazul unokái. Ráadásul Szent István talán soha nem lett volna szent, ha ezt Szent László és Könyves Kálmán nem kezdeményezi annál a pápánál, aki az ország javait pusztító keresztes hadak számára átvonulási engedélyt kért. Ezért az engedélyért kapott Szent László lehetőséget arra, hogy kijelöljön három magyar szentet. Szent László és Könyves Kálmán dicséretre méltó bölcsességet mutattak, és történelmi tettet hajtottak végre akkor, amikor a három szentünk személyét kijelölték. Ezek: I. István, a nagyapa megvakítója; annak trónörököse, az apja előtt elhalálozott Imre; valamint a szent címre minden bizonnyal a másik kettőnél életével és halálával sokkal inkább érdemes, mártírhálált halt olasz származású püspökünk, Gellért.

Szent Lászlónak minden egyéni oka megvolt arra, hogy a nagyapját megvakító, a családja számos tagját, köztük apját kiüldöző I. Istvánnak rossz hírét keltse, ezzel szemben az állam érdekét tekintette elsődlegesnek, és elintézte szentté avatását. Imre szentté avatásával a fiúági öröklés szentesült.

Tudom, hogy sokan botránkoznak azon, hogy Szent István életét nem tekintem makulátlannak, de jó volna megtanulni, hogy **a nagy embereknek is voltak, vannak hibáik, azok nem azért nagyok, mert hibátlanok, hanem azért, mert erényeik hibáikat másodlagossá törpítik.** A jóttevő érdeme nem kisebb azzal, hogy elismerjük, hogy ő is ember volt, tehát hibái is voltak. Szent Istvánban a történésznek nem a szentet, nem az erekyéit kell

tisztelni, hanem az életművét. Nem a mumifikált jobbja, hanem a munkája, az államalkotó műve előtt kell meghajolni.

Az utókor aligha vitathatja, hogy Szent István fia halála után nagyot hibázott azzal, hogy az olasz rokont, Pétert jelölte ki utódjának. A trónutódlás szempontjából első helyen öccsének fia, Vazul állt, akit állítólag azért mellőzött, s ennek érdekében megvakított, mert nem tartotta alkalmasnak arra, hogy műve folytatója legyen. Ez egyáltalán nem bizonyított. Sokkal inkább feltételezhető, hogy felesége, Gizella akarta a saját rokonát örökössé tenni. István jobban hallgatott feleségére, mint a magyar urakra. Ezt bizonyítja, hogy Péter István erőfeszítése ellenére sem kapott elegendő támogatást. Azt, hogy Péterben rossz utódot jelölt, jól mutatja, hogy a kozmopolita, velencei Péter nem a magyarok, hanem a pannonok királyának tekintette magát. Istvánnal szemben nem a magyarok, hanem a pannonok királya címmel veretett pénzt.

Nem véletlen tehát, hogy Péterrel szemben az ázsiai kegyetlenséggel megvakított Vazul fiai később az urak támogatásában részesültek.

Az, hogy a király a jog szerinti örökös nem tartja magához méltó örökösnek, nem lehetett volna szempont, hiszen erre később is csak nagyon ritkán, és nyilvánvaló szellemi képtelenség esetében volt példa. Imréről sem tudjuk, hogy milyen uralkodói képességei voltak. A királyi rang öröklődése csak addig szilárd, ameddig nem az elődnek az utód képességéről alkotott véleményén alapul. Ehhez még csak az kívánczik, hogy a képességnek az utódlásban játszott fontos szerepe nem az új keresztény, nyugati, hanem a felhagyott pogány örökösödés elve volt. Mindebből következik, hogy István Péter személyében minden szempontból rossz örökösöt választott.

Vazul megvakításának indoklása sem történelmi tény, hiszen a történet két eltérő leírása is csak Könyves Kálmán korában keletkezett, amikor a király felmentést akart teremteni arra, hogy a trónja utódlásában számba jöhető két herceget, Álmot és Bélát ő is megvakíttatta.

Más kérdés az, hogy a kor másik két közép-európai, félbarbár népe, a lengyel és a cseh is gazdag a trónutódok kegyetlen félreállításában.

A cseh III. Boleszláv „számtalan kegyetlenség szerzője... miután öccsét, Jaromirt kiheréltette, az ifjabb Ulrikot a fürdőben meg akarta fojtatni, majd anyjával együtt kiűzte az országból..., összehívta az ország főembereit, először vejét maga megölte, majd a többi fegyvertelent megölette, jobbágyurait Odillt és Pribuvojt megvakíttatta...”

Bátor Boleszló magához hívta unokaöccsét, III. Boleszlávot, „s először szeretettel fogadta, a következő éjjel pedig szemit kitolatta..., hogy azontúl ne uralkodhasson.”

A hatalmi harc nem csak előtte és abban a században volt a mai szemmel embertelen, hanem még további századokon keresztül is. A múlt romantikus ábrázolása ennek a durva meghamisítása. A múltban a hatalomért és a vagyonért folyó harcot az embertelenség, a kegyetlenség jellemezte. A gazdagok és a hatalmasok soha nem élhettek biztonságban. Ideje volna az ezeréves múltat sem idealizálni, hanem a valóságnak megfelelően bemutatni, mert ezzel az oktan konzervativizmust, a múltba való visszavágyást lehetne gyengíteni.

A történelemben el kell mondani a múlt szereplőinek kegyetlenségeit is, de tanítani kell azt is, hogy a múlt kegyetlenségeit ne mai szemmel nézzük. Nemcsak a mi Szent Istvánunk és Könyves Kálmánunk volt kegyetlen, hanem a múlt számos nagy és pozitív alakja is. Elég a már modern és nagyon haladó hatású Savonarolára vagy Kálvinra hivatkozni.

Az is az esemény beállításában érdekelt utókor érdeke volt, hogy a pápától való koronakérésnek túlzott történelmi jelentőséget tulajdonítsanak. A pápák csak később lépnek a császárral való egyenrangúság érdekében. **II. Szilveszternek még eszébe sem juthatott, hogy ő a császárral szemben adjon koronát.** A kor nyugati uralkodói még úgy tekintettek a

félbarbár népek királyságaira, mint a Német-római Birodalom kiegészítő politikai elemeire. Thithmar merseburgi püspök 1018-ban befejezett művében például így ír: „A császár kegyéből és biztatására..., Vajk, országában püspökségeket állítva fel, koronát és áldást kapott.” Maga István is így ír az 1002-ben kelt Pannonhalmát alapító oklevelében: „Anasztáz (Asztrik) úr tanácsából és szakadatlan segítsége folytán megerősítettünk és megkoronáztattunk.” Ehhez tudni kell, hogy Anasztáz apát III. Ottó császár szoros bizalmasa volt, tehát ő a pápai koronakérést nem kezdeményezte volna a császár ellenében.

Érdemes volna figyelni arra, hogy a hazai keresztény egyházi szervezet kialakításában a két legbefolyásosabb személy, Adalbert és Anasztáz szláv eredetű, anyanyelvű bizalmasai voltak a császárnak. Ez is igazolni látszik, hogy:

– A magyar király nem a császár elvárásaival szemben kért a pápától koronát.

– A térítés főként szláv nyelven folyt.

Szent István és utódainak érdeme, hogy Magyarország nem vált olyan mértékben a birodalom részévé, mint Csehország vagy Lengyelország. Azonban legalábbis vitatható, hogy a cseh útnak csak hátrányai, a magyarnak csak előnyei voltak. Csehország azzal, hogy a királya egyúttal választófejedelem is lett, hogy Prága egy időben a birodalom fővárosa volt, hogy a reformáció egyik első és erős bölcsője volt, hogy az ipari forradalom áldásait minden más közép-európai népnél jobban élvezhette, hogy a térség első polgári demokráciája lehetett, Nyugathoz való nagyobb közelségén kívül annak is köszönhette, hogy nálunk jobban beépült a germán politikába és kultúrába. **Mi azért válhattunk a cseheknél függetlenebb országgá a Német-római Birodalommal szemben, mert egyrészt távolabb voltunk, másrészt a csehekénél nagyobb és gazdasági tekintetben az autarkióra alkalmasabb terület felett rendelkezünk, harmadsorban, mert a puszkapor katonai alkalmazása előtt katonai tekintetben erősek voltunk.**

II. Szilveszternek nem az volt a nagyobb történelmi érdeme, hogy nekünk koronázási jelvényeket küldött, hanem az, hogy ő, mint korának jeles értelmiségi alakja, bevezette az arab számjegyekkel való számolást. Az arab számok használatának elterjesztése a nyugati keresztény kultúrában valóban világtörténelmi jelentőségű tettek bizonyult. De az ilyent nem tanítják a történészek.

(Bármennyire megbotránkoztató, vessük össze a legközelebbi rokonait a trónutódlás miatt megsüketítő, elüldöző Szent Istvánt és a szovjet tankok erejével hatalomba emelt, az 56-os forradalom hősei közül mintegy négyszáz kivégzését eltűrő Kádár János bűnét.)

Az első nagy királyunk szent lehetett annak ellenére, hogy őt nem az övénel sokszorta nagyobb külső erők, de még a hatalmának megtartása sem kényszerítette a kegyetlen tettek elkövetésére, csupán fia, majd felesége érdekét kívánta szolgálni azokkal. Azt ugyan mondhatjuk, hogy az első esetben még a társadalom érdeke volt Imre trónutódlásának biztosítása, de azt igazán nem, hogy Péter érdekében is ezt kellett tennie. De ezt is elhomályosítják érdemei, és ezek ellenére még szent is lehetett. Valóban rá lehet fogni, hogy akkora államérdek volt a fiúági öröklés biztosítása, hogy azt jó előre bármilyen bűn árán is indokolt volt biztosítani. Ez esetben is felvetődik, hogy nem lett volna elég esetleg csak a halála előtt az ilyen szörnyű tettek elkövetése? Vajk megcsonkításával azonban csak azt érte el, hogy halálát jó ideig a trónöröklés rendezetlensége miatti káosz követte, és végül a család azon ága került hatalomra, amelyikkel szemben barbár módon kegyetlen volt. Szent István mentségére nehéz Péter utódlása tekintetében felmentést találni, ezért volt a legjobb ezt a kérdést megkerülni.

(Ezzel szemben Kádár János a családjá érdekében senkit nem bántott, a kegyetlenségeket külső nyomásra és a saját bőre mentése érdekében nézte el azoknak a külső és belső

baloldaliaknak a nyomására, akik ennél sokszorta nagyobb vérfürdőt kívántak. Ha ezt a mentségét nem fogadjuk el, tegyük őt azok közé az inkvizítorok közé, akik nem saját érdekből, hanem hitük meggyőződése által vezetve gyilkolták le az eretneknek minősített hívőket. Kádár a barátait, ha ugyan egyáltalán ismerte ezt a fogalmat, minden bizonnyal megvédte volna, ha hős akart volna lenni, de ilyen ambíciója nem volt, legfeljebb ragaszkodott a hatalomhoz és a marxizmusban hitt, az eszmét vakon szolgálta. Rajk halála ellen nem tehetett. Nagy Imre kivégzését is elnézte, mert, ha nem teszi, akkor őt is kivégeztetik. Hogy 56 után csak annyi lett a kivégzett hős, amennyi, abban Kádárnak érdemei vannak. Aki ezt kétségbe vonja, nevezze meg azt az utódot, akit Moszkva elfogadott volna, és aki könnyörületesebb lett volna. Az eszembe sem jutott, hogy Kádár Jánost a marxizmus avassa szentté, még kevésbé, hogy mi magyarok tekintsük a hibátlanság megtestesítőjének, de a tudós számára, ami az egyiknek bűn, az a másik esetében is az. Mérjen egyformán. Ez nemcsak tudomány, hanem a kereszténységből is fakadó elemi követelmény. De Kádár János történelmi szerepét később tárgyaljuk. Az viszont közös hibájuk volt, hogy az utódlásról nem gondoskodtak.)

Külön sérelmesnek tartom, hogy a Szent István-i örökség ezer évének túlünneplése során a családpolitikára olyan nagy hangsúlyt helyező kormány meglepedkezett arról, hogy **ezer éve a magyar társadalomban a legnagyobb változást a nagycsaládról a kiscsaládra, ezzel párhuzamosan a közösségről az egyéni tulajdonra való átrendeződés jelentette.** Amíg a nomád állattenyésztő társadalom alapsejtje a nagycsalád, és az annak megfelelő kollektív tulajdon, addig a nyugat-európai típusú, letelepedett földművelésre épített társadalom alapsejtje a kiscsalád, ennek megfelelően az egyéni, illetve a kiscsaládi tulajdon. **Még a nyugati történészek sem vették kellő súllyal tudomásul, hogy a nyugati kultúra fölényét mindmáig a kiscsaládra épülés teremtette meg.**

a) Csak a kiscsaládos társadalom ismeri a viszonylag egészséges, azaz a túlnépesedés ellen alapvetően békés eszközökkel védekezni képes népszaporulatot.

b) Csak a kiscsaládos társadalom bizonyult az összes többi kultúránál alkalmasabbnak az új technikai eljárások, új gondolatok befogadására és a vallás korszerűsítésére.

c) Csak a kiscsaládos társadalomban alakulhat ki a puritanizmus, azaz a szorgalom, a beosztás, a tisztaság igénye és a szolidaritás.

Nem véletlen tehát, hogy jó ezer éve a kiscsaládok elterjedése jelentette a kereszténység nyugati formájának határát. Azaz a katolicizmus és az ortodoxia ott vált ketté, ahol a kis- és a nagycsaládok elterjedtek. Jó ötszáz évvel később a nyugati kereszténység második nagy forradalma, a reformáció még egyértelműbben a kiscsaládos társadalmakra korlátozódott.

(A kiscsaládra épült puritanizmus az ipari forradalom után még erősebb vízválasztónak bizonyult. Max Weber joggal állapíthatta meg, hogy az erős polgárság és a gyáripár csak ott aratott diadalt, ahol a puritán erkölcsök voltak a jellemzőek. Tegyük hozzá: ahol jó ezer éve már a társadalom alapsejtje a kiscsalád volt. A jelenkorban a nyugati világ fejlett népei csak azok, akiket megérintett a reformáció szele, vagyis ma csak ott gazdagok az emberek, ahol ezer éve a kiscsalád vált a társadalom alapsejtjévé.)

Összefoglalva: az európai kultúra és társadalom azért vált ketté, nyugatira és keletire, azért nő egyre nagyobbra a kettő közötti szakadék, mert az előbbinek a kiscsalád és a magántulajdon, az utóbbinak a nagycsalád és a kollektív tulajdon az alapja. A két kultúra sejtjei közötti különbség nélkül nem érthetjük meg az elmúlt ezer év európai történetét. Ezen belül a nyugati szociáldemokráciát és a keleti bolsevizmust sem. A nyugati társadalmak marxizmusukat kiscsaládos kultúrájukkal egyeztetették, a kelet-európaiak pedig a maguk nagycsaládosával.

Kádár János

Az elmúlt század magyar történelme jóban és rosszban Kádár János nevével fog összefonódni.

Az elmúlt ötven év során az emberiség fejlett harmada, elsősorban a nyugati kultúrához tartozó többsége történelmének legnagyobb, legviharosabb tempójú változását élte át. E példátlan fejlődésnek jelentőségét és további útját ma még aligha lehet megítélni, de számos jel egyértelműen mutatja a méreteit:

1. Az emberiség számában az elmúlt száz évben jobban növekedett, mint előtte több tízezer év alatt. Egyelőre még felmérhetetlenek az ebből fakadó előnyök és veszélyek.

2. Az embernek a természet feletti hatalma, azaz a termelés nagysága megsokszorozódott. Erre előtte évezredek is kevésnek bizonyultak.

3. Az átlagéletkor száz év alatt jobban hosszabbodott, mint az emberré válás óta összesen. Az emberiség harmadában a várható életkor egyre közelebb került a biológiai előregedéshez. Korábban a lakosság tizede sem juthatott el eddig, ma a többsége joggal remélheti ezt.

4. Az emberiség harmada ma olyan életkörülmények között él, ami száz évvel korábban egy százaléka, ezer éve egy ezreléke számára sem volt elérhető. Nemcsak anyagi tekintetben lettünk sokkal gazdagabbak, hanem sok olyat is elérhetünk, ami korábban csak a mesékben fordulhatott elő.

5. Az előbb említett egyharmad számára még mindig nem eléggé, de korábban elképzelhetetlen mértékben megnőtt az egyének politikai önállósága mind a társadalom, mind a családok életében. A korábbihoz képest a nők és a gyermekek önállóságának növekedése különösen nagy lett.

6. Az emberiség tudásvagyona ma százszorosánál is több mint száz évvel korábban. Ráadásul a szellemi vagyon növekedése egyre gyorsul. Pár száz éve a legképzettebbek még a társadalmi tudás nagyobbik felét is birtokolták, és ennél többhöz nagyon nehezen és kis mértékben lehetett hozzáférni. Ma a legképzettebbek sem birtokolják az összes tudás egyetlen százalékát. Ugyanakkor a lakosság egyre nagyobb hányada szinte minden tudást hasznosítani képes, ahhoz nemcsak könnyen hozzá tud férni, de másoknak a számára ismeretlen tudását is könnyen hasznosíthatja.

A fergeteges hatású tudományos és technikai forradalom a közép-európai társadalmakat kedvezőtlen helyzetben találta. E térség népei a nyugat-európaiakhoz képest ennyire soha nem voltak lemaradva.

1. Az osztrákokat és a cseheket kivéve e társadalmak még tele voltak feudális elemekkel, rájuk főleg a széles polgári réteg hiánya volt a jellemző. Ebből következően a haladás áldásait képtelenek voltak megfelelő mértékben hasznosítani. Ez a nehézség kényszerítette az Európa keleti és déli felén élő társadalmakat arra, hogy a számukra járhatatlannak bizonyult nyugati fejlődés útját megtagadva többnyire önként, más esetekben kényszerből vagy a fasiszta, vagy a bolsevista utat válasszák. Ez aztán mintegy hetven évre szembeállította Európa nyugati és keleti felét.

2. Az a tény, hogy Közép- és Kelet-Európa társadalmi éretleneknek bizonyultak a zökkenőmentes társadalmi váltásra, a polgári demokrácia elég gyors felépítésére, késztette a Nyugat erőit arra, hogy közel ötven évre a közép-európai népeket Kelet-Európának, az ott létrejött bolsevik imperializmusnak engedjék át. A Jaltában hozott döntésük ugyan további ötven évvel vetette vissza a térség népeit, de ez számos, ma még be nem vallott előnnyel is járt:

– A jaltai megosztás alapján megerősödött **kelet-európai imperializmustól való félelem a nyugat-európai országokat politikai és gazdasági integrációra készítette**. Csak ennek eredményeképpen válhatott Nyugat-Európa olyan politikai és gazdasági erővé, amelyik versenyképes maradhatott az észak-amerikai és a távol-keleti nagy agglomerációkkal.

– **A közép-európai társadalmakat a bolsevik megszállás az idejét múlt társadalmi erők összetörésére kényszerítette**. Azzal, hogy a Szovjetunió a maga ortodox társadalmi modelljét ráerőszakolta európai csatlósaira, ebben a térségben is összetörte azt, ami korábban akadály volt a nyugati típusú fejlődésnek, amit az érintett népek társadalmi nem lettek volna képesek a felzárkózáshoz elkerülhetetlen gyorsasággal és következetességgel végrehajtani.

Vizsgáljuk meg, hogy e folyamat hogyan zajlott le Magyarországon.

Ma nem divat bevallani, hogy **a második világháborút megelőző magyar társadalom eleve alkalmatlan volt a felzárkózásra**. Elég csak a két legnagyobb hiányosságunkat említeni:

1. Nem volt kellő számú polgárságunk, ráadásul az a kevés is többségében nem magyar etnikumú volt. Nem tanítjuk az iskolában, hogy **ezeréves történelmünk legnagyobb hibája volt, hogy a magyarság nem polgárosodott**. Amennyi polgárra minimálisan szüksége volt a hatalomnak, annyi külföldit hívtak be – ilyen céllal. Jellemző módon, ezt a társadalmi deformációnkat, az ebből fakadó tragikus következményeket alig száz éve Ady Endre vette észre és hangsúlyozta: „a magyar nép csak földesurakból és jobbágyokból áll”.

A polgárság krónikus hiányát azzal fokoztuk, hogy az idegen etnikumú polgárságunk gyarapodását adminisztratív eszközökkel is fékeztük. A zsidóság polgárosodását előbb törvényekkel korlátoztuk, később kiűldöztük, megsemmisítésre ítéltük őket. A nálunk e téren lényegesen előbbre tartó német kisebbségünk nagy többségét pedig kitelepítettük.

2. Európában csak nálunk maradt fent a nagybirtokrendszer és az arisztokrácia túlzott politikai befolyása. Ezt csak fokozta a tény, hogy a politika, főleg a közigazgatás és a hadsereg szinte a történelmi osztály, a dzsentrik uralma alatt állt. A hatalom azzal igyekezett megvédeni túlélt struktúráját, hogy a polgári középosztály helyett úri középosztályt igyekezett kiépíteni. A nép szűk számban diplomához jutott fia nem polgár, hanem úr lett, mindenekelőtt állami alkalmazott.

Ahhoz, hogy a magyar társadalom csatlakozhasson a nála egyre fejlettebb és gazdagabb Nyugat-Európaéhoz, a XX. század derekán mindenekelőtt két feladatot kellett gyorsan megoldani:

1. A lakosság akkor még nagy többségét kitevő parasztság és az akkor még gyér munkásság fiaiból és leányaiból nagyszámú értelmiséget kellett nevelni.

2. Nagyon következetes földreformot kellett végrehajtani.

Egyik feladat mögé sem állt a magyar társadalomban a következetes és gyors végrehajtáshoz szükséges politikai erő. Ezek következetes végrehajtását a megszállók által alkalmazott külső erőszak tette lehetővé. E két változás történelmi jelentőségét nem csökkenti, hogy a külső erőszak célja ellentétes volt az elért eredménnyel.

A nép fiainak diplomához juttatását a bolsevik szándék azért támogatta, hogy a vele szemben álló polgárokkal és értelmiségiekkel kialakíthassa a maga janicsár élcsapatát. Mint az életben annyiszor, ez esetben is, a gonosz szándék áldássá változott. 1956-ban a forradalom és 1990-ben a békés átmenet élcsapata az a népi származású értelmiség lett, melyet a kommunisták janicsárnak szántak. Ma a magyar értelmiség szélesebb rétegből származik, mint akár a demokráciát generációkon keresztül megélt nyugati országokban.

A magyarságot érő harmadik, nagy nyugati kihívás azért kecsegtet eredménnyel, mert előtte megjártuk a bolsevik marxizmus poklát.

Minél jelentősebb valaki az utókor számára, értékelése időben közelebből annál nehezebb és nagyobb bátorságot követelő feladat. Ez Kádár Jánosra két szempontból is vonatkozik: az uralma alatt történt jó és rossz még nem érett meg a kikristályosodott történelmi értékelésre. A munkát mégis minél korábban kezdjük, annál jobb.

Ezen túlmenően azért is vannak nehézségeim, mert életem során többször megfogadtam, hogy Kádárnak még a létezéséről sem veszek tudomást. Ezt a fogadalmamat csak a 80-as években szegtem meg, amikor még a saját pártján belül is elkezdtek sárral dobálni azokat, akik vagy nem ismerték a tényeket, vagy karrierizmusból akartak megszabadulni az örökségével járó terhektől.

Nagyon korán felismertem, hogy **a háborút követő évtizedekben Sztálin és a moszkovita bolsevizmus fogja meghatározni, hogy kik lesznek ennek az országnak a vezetői.** Márpedig az ő káderpolitikájuk soha nem lesz az enyém, nekik csak az a jó, akit ideológiájuk megbízható hívének tartanak. Ezen a szűk választékon belül a legkisebb rosszat, azaz a nemzet érdekeit csak a hazai kommunista mozgalomban felnöttek mérsékeltjei képviselhetik. Míg hiányzik a magyar történészek körében az a felfogás, hogy az elmúlt ötven évben politikai téren leghasznosabbakat csak azok körében lehet keresni, akik elfogadhatók voltak előbb Sztálin, aztán a moszkvai vezetés számára. Semmi alapja sincs annak a felfogásnak, amely a mai igények alapján minősíti a szocialista évtizedek vezetőit. **Ezekben az évtizedekben azok voltak a legjobbak, akiket csak nála rosszabbak helyettesítettek volna.**

Ráadásul azok közé tartoztam és tartozom ma is, akinek meggyőződése volt: az 1945 előttről örökölt, a kor követelményeit generációkkal túlélő magyar társadalmi rendszert össze kell törni, és ezt nem lehet a kommunisták nélkül végbevenni. Vagyis nem tartozom azok közé, akik ma is azt hirdetik, hogy külső nyomás nélkül a magyar társadalom képes lett volna kellő mértékben modernizálódni. Természetesen az lett volna a számunkra az optimális megoldás, ha az Egyesült Államok nyomására kényszerülünk a demokratizálódásra, a feudális örökségünk és revizionista ábrándjaink felszámolására. Nem mi, hanem a győztes hatalmak döntöttek úgy, hogy nálunk a Szovjetunió befolyása érvényesüljön.

Abból a tényből, hogy mi a szovjet rendszer kényének-kedvének vagyunk kiszolgáltatva, az következett, hogy csak az azok által elfogadottakon belül kereshetjük a kevésbé rossz megoldást.

Amit Bethlen Gábornak nemcsak elnéztünk, de érdemének is tartjuk, Kádár estében megbocsáthatatlan bűnnek minősítjük. Amennyire érthető, hogy a magyar politikai elit hazárusulásnak tekintette a szovjet befolyás előtt való meghajolást, amennyire megértem az 56 előtt kiszabadult üldözötteknek, hogy Kádárt árulónak tartották, annyira hiba ma nem látni, hogy Kádár János Bethlen Gábornál sokkal keményebb kényszer alatt cselekedett.

Azon kevesek közé tartoztam, akik a Szovjetunióval való nyílt szembenállást eleve rossz politikának tekintették, és a radikális reformokban közelebb álltam a kommunistákhoz, mint Mindszentyhez. Ezért fogadtam lelkesen Szekfű Gyula okos opportunizmusát. Azonban mögötte sem állt kellő nagyságú társadalmi erő. Ezért éltem meg tragédiaként a Rajk-pert, amelynek fő célja a kevésbé Moszkva-hű kommunista vonal felszámolása volt. E vonalhoz tartozónak véltem Kádár Jánost is, aki azonban belügyminiszterként vállalta ebben a Rákosiék által irányított piszkos munkához a statisztálást. Számomra nem lehetett nagyobb erkölcsi vétség, mint a politikai harcostársak elárulása.

1953 után örültem Kádár rehabilitálásának és visszakerülésének. **1953-ban ugyanis a moszkvai vezetés jelentős hányada le akarta cserélni a magyarságtól teljesen idegen és**

betegesen szektás, kegyetlenkedő és nagyon népszerűtlen vezetést. Ebben az új vezetésben Nagy Imre mellett már akkor Kádár és a hazai ifjabb kommunista nemzedék jelentette a legkisebb rosszat. Akkor számomra mégis az egyetlen elfogadható vezető kommunista Nagy Imre maradt. A Rákosi ellen forduló reformkommunisták között Kádár kezdettől fogva azért volt nagy érték, mert **ő volt az egyetlen, aki a hatalmat gyakorlatilag birtokló pártkáderek számára elfogadható lehetett.** Nagy Imre számára is nélkülözhetetlen szövetséges volt a nála is kevésbé reformer, lelkében mélyen munkásmozgalmi Kádár.

A két vezető kommunista politikus útja azonban a forradalom első hete után kettévált. Nagy Imrét az események, főleg a Rákosi-rendszer bűnei ellen forduló közhangulat, annyira jobbra sodorták, hogy azt már nemcsak Moszkva, hanem Kádár és a reformkommunisták nagy többsége, végül az Egyesült Államok kormánya sem tudta elfogadni. Ma még elfogadhatatlan, de az utókor számára világos lesz, hogy **1956 novemberében a reformkommunisták már két ellenforradalom közé szorultak,** és a munkástanácsok kivételével elvesztettek minden tömegtámogatást. **Ebben a számukra reménytelen helyzetben a két meggyőződéses kommunista vezető, Nagy Imre és Kádár János a két szélsőségre megosztott tábor ellentétes oldalára menekült.**

Akkor is, ma is, a szívem Nagy Imre mellett állt. Kádárt viszont az idő múlásával egyre jobban megértettem, erkölcsileg mégis mindig megvettem. Legfeljebb, mint illet meg-sajnáltam, mert nincs tragikusabb helyzet annál, ha valaki az ügy érdekében a saját erkölceit is megtagadja. Egyre inkább bármennyire is megértem, ma sem tudom elfogadni, ha valaki a forradalom körülményei között hideg fejjel realpolitikus maradhat. Pedig a nemzet érdekében ilyenekre van szükség.

Sem a politikusok, de még a történészek sem akarják tudomásul venni, hogy **1956 után minden más személyi megoldás, bármely, az oroszok által elfogadott helytartó sokkal rosszabb lett volna, mint Kádár.** Vagyis az ország nagy szerencséje, hogy ő a reformkommunista forradalom oldaláról nem a jobb, hanem a baloldali ellenforradalom oldalára állt át. Ezt Moszkvában éppen úgy tudták, mint az itthoni kommunisták. Ebből következett aztán az, hogy jó ideig nem is bíztak benne. **Kádár politikai művészetét dicséri, hogy a kevesek által támogatott szovjet helytartóból az európai csatlós országok vitathatatlanul mind a külvilág, mind a hazai tömegek által leginkább elfogadott vezetője, a legvidámabb barakk gazdája lehetett.** Őt 56 után jó ideig, mint a forradalom elárulóját, szívből utálta a lakosság legalább 90 százaléka. A maradék 10 százalék pedig olyan szélsőbalosokból állt, akik őt közvetlenül 56-ban a párt és eszme cserbenhagyójának tekintették. A csatlós országok pártvezetői pedig kivétel nélkül a korlátlan párthatalmukat veszélybe hozót látták benne. Tekintettel arra, hogy a szovjetek csak a szélsőbalosokra támaszkodhattak, Kádárnak a léte és a békés kibontakozás lehetősége függött attól, hogy meg tudja nyerni a tőle balra állókat. Azoknak kellett engednie, akiknek a támogatása nélkül ő is a bitóra került volna, akik türelmetlenül véres bosszút követeltek. Ebben a testvérpártok, mindenekelőtt az európai csatlósok jártak az élen, akik a hazai balosokra támaszkodhattak és viszont. Komócsinnak, Biskunak sokáig erősebb volt a külső támogatása, mint Kádárnak.

A fenti helyzetből fakadt az 56-os hősökkel szembeni kegyetlen bosszú. Kádár legnagyobb bűne, hogy jóváhagyta az ártatlan fiatalok, kiskatonák százainak a felakasztását. Ez is olyan tett volt, amit egyénileg nem lehet, és nem is szabad megbocsátani. Mégis látni kell, hogy a lehetséges vezetők mindegyike sokkal nagyobb vérengzést hajtott volna végre, mint ő. A történész ne gyóntató pap legyen, hanem arra a kérdésre adjon választ: Ki lett volna nála jobb? Meggyőződéssel mondom: a lehetségesek közül senki. Ezt az állításomat cáfolják meg azok, akik Kádár felett, mint magyar politikus felett pálcát törnek.

A szükségszerűen elbukott dicső 56-os forradalom lelki megújulásában a szívükre hallgatóké, mindenekelőtt Nagy Imréné az érdem, de a hétköznapiak során a forradalmi célok konszolidációját a hideg fejjel kompromisszum kötésére képesek, élükön Kádár-**ral, valósították meg.** Szerintem 1956. november 1. előtt a meggyőződéses kommunista Nagy Imre sem akart többet, mint ami a 80-as évekre Kádár János vezetése alatt valósággá vált. Ma tagadják a tényt, hogy **az 56-os forradalom előkészítői, Moszkvában és itthon, a reformkommunisták voltak, megvalósítói pedig csak a szocializmust igenlő, de emberarcúvá tenni akaró munkások lehettek volna.**

Az 56-os forradalom reális értékelésére addig nem kerülhet sor, amíg nem vesszük tudomásul, hogy 1956-ban a mozgásterünk tizede sem volt annak, ami 1989-ben. Aki 56-ban többet követelt, mint amit az akkori világpolitikai erőviszonyok megengedtek, az többet ártott, mint használt a forradalom ügyének, még akkor is, ha a barikádokon fegyverrel harcolt. Az utóbbiak ugyan kiérdemelték a hősöknek járó tiszteletet, de nem a tetteik utólagos politikai igazolását.

Kádár János ugyan elárulta a forradalmat, de csak ezáltal mentette meg belőle azt, ami megmenthető volt. Tette ezt annak ellenére, hogy az 56-ot követő évtizedek legjelentősebb pozitívumai nem feleltek meg eszmei elvárásainak.

Kádár János soha nem lett volna reformkommunista, ha ez nem jelentette volna a fizikai és kommunista létéért való harcot. **Ő nem a belső meggyőződése parancsára, hanem a Rákosiék által folyó üldözés ellen védekezve állt a reformerek táborába, és azok között is mindig a fékezőkhoz tartozott.** Élete végéig félt attól, hogy a reformok túlmennek az általa elfogadható határon.

Az 56 utáni évtizedekben sem fogadott volna el számos reformot, ha nemcsak hatalma, de az élete is nem forog veszélyben az ő árulónak tartó szektás kommunisták többségével szemben. Ma kevés szó esik arról, hogy **Kádárt nemcsak a forradalmárok tartották árulónak, hanem a baloldali ellenforradalom is.** Soha nem bocsátották meg neki, hogy mint a párt első titkára fogadta el a többpártrendszer, hogy 1956. november 1.-ig kitartott Nagy Imre és a forradalom mellett. **A bolsevik felfogás szerint egy miniszterelnök még lehet áruló, de egy első titkár soha.** A császár vagy a cár kereshette a protestánsokkal vagy a reformok képviselőivel a békét, de a pápa vagy a pópa nem.

Kádárnak 56 után azért kellett a reformkommunistákkal szövetkeznie, mert azok támogatása nélkül nem tarthatta volna meg a hatalmát. Ő tudta, hogy bukása esetén rá is bitó vár.

Kádár János élete végéig a közép-európai marxista szakmunkás szintjén volt kommunista, aki azt akarta, hogy a munkások éljenek meg minél jobban abból, amit a munkahelyen keresnek, ugyanakkor ne kelljen félelemben élniük. Minden maszekolásban, de még a pénzügyi manőverezésben is a kapitalizmus újjáélesztő veszélyét látta.

Kádár élete 56 után a pártján belüli erők közötti egyensúlyozásban telt el. Egyrészt félnie kellett a baloldaltól, akik a pártapparátus többségét alkották, másrészt fékezte a reformkommunistákat, akiknek szándékait túlzottnak tartotta. Világosan látta, hogy igazán a balosoktól kell félnie, akik élén Komócsin, majd Biszku állt, mögöttük a pártapparátus és a belügyi szervek többsége, akiknek Moszkvában bőven voltak támogatói. **A reformkommunisták soha nem jelentettek személyes hatalma számára veszélyt, de céljaikat túlzónak tartotta, azért velük szemben azonnal a balosokkal fogott össze, ha azok ereje gyengült.**

Az agráriusokat, akik élén Fehér Lajos és Erdei Ferenc állt, azért fékezte, mert bennük nem a munkások, hanem a parasztok ügyének támogatóját látta, és az ő munkás internacionalista szemében ezek nacionalizmusa túlzott volt.

A Nyers Rezső vezette vonalat, amely a gazdasági reformok kezdeményezője, a pénzügyek révén történő irányítás megvalósítója volt, nem elég munkáspártinak, hanem túlzottan polgárinak és internacionalistának tartotta.

Fehér és Nyers tábora között a szövetség végig fennállt, annak ellenére, hogy világnézetük erősen eltért. Gyengék voltak ahhoz, hogy a másik nélkül eredményre számíthattak volna. Jellemző módon, amikor Komócsin halála a baloldalt meggyengítette, Kádár a két reformszárny képviselőit is hátrább szorította. Amikor viszont Biszku erősödött meg, újra visszahozta őket.

Kádárnak a két oldal közötti hintapolitikája eredményezte, hogy kiállt a 68-as gazdasági reform mellett, majd annak erejét látva kissé visszatáncolt, a 70-es évek végére elnézte a falusi életnek a városihoz mért jelentős javulását, a házgyárak mániája helyett a saját erőből, főleg vidéken épülő házépítési mozgalmat, majd a rohamosan szélesedő maszekosodást. Egyik sem tőle indult ki, sőt a felfogásával ellentétes volt, de mint a dolgozó emberek javát szolgáló, eltűrte.

Nem volt sem okos, sem képzett, nem is voltak intellektuális igényei, a kultúrát nem tartotta fontosnak, az értelmiséget nem szerette, de azok támogatását Aczél Györgytől eltűrte.

El kell mondani, hogy a magyar történelem nem ismer nála szerényebb, önmagára kevesebbet költő vezetőt. Igazi szürke ember volt. Ennek megfelelően élt, öltözködött.

Bármit is mond róla a napi politika, a magyar nép mindig szeretettel és bizonyos nosztalgiával fog visszagondolni rá. Hibázik az a demokrata, aki tudományos ítéleteit függetleníti mind a hátrahagyott műtől, mind a korabeli és utólagos népszerűségétől. Ez nem azt jelenti: aki a maga korában népszerű, azt igazolni fogja a történelem, de annyit igen, hogy ez egy nagyon fontos szempont.

Kádár Jánosról azért lesz pozitív a történelem által kiállított bizonyítvány, mert az adott kor nagyon korlátozott körülményei között nála senki nem lehetett volna hasznosabb. Ahogy Szent Istvánnak megbocsátottuk családján belüli kegyetlenkedéseit, ahogy Bethlen Gábornak megbocsátottuk, hogy a török szultán vazallusa volt, és annak katonái helyezték hatalomba, ennek ellenére az előbbi a legnagyobb magyar királyunk, az utóbbi a legnagyobb erdélyi fejedelmünk lett, úgy fog tenni az utókor Kádár Jánossal is, bűneit megérti és megbocsátja.

Kádár János úgy fog bevonulni a magyar történelembe, mint a század legjelentősebb magyar politikusa.

A két pásztorkodási mód

Európa életében a nagy fordulat a IX. és a X. század során történik. Ennek megértése nélkül a honfoglalást követő száz év magyar eseményeiről sem alkothatunk reális képet.

A történelemtudomány mai állása szerint egyértelmű tény, hogy az első kultúrák kialakulása csak két művelési mód esetén történt meg. Egyrészt a sivatagosodó vidékek nagy folyóinak öntözhető völgyeiben, másrészt a közép-ázsiai sztyeppéken. E két kultúra közül csak az öntözéses biztosította a továbblépés feltételeit. **A sztyeppei pásztorkultúrák évezredek óta viszonylagos lemaradásra voltak ítélve.**

Azt, hogy a puszták pásztorkultúrája megrekedt, több tényező magyarázza:

- Nagyon alacsony volt a népsűrűségük. A történelem tanúsága szerint bizonyos népsűrűségre szükség volt a társadalmi szervezet és a technika fejlődése érdekében.
- Nem voltak állandó lakhelyekben letelepültek, azaz nem hoztak létre olyan településkoncentrációkat, ami nélkül a kulturális és technikai fejlődés nem lehet gyors. Az állandó lakhely a társadalmi fejlődés feltétele.
- Nem ismerték a fejlett munkamegosztást. A nomád pásztor ugyanis önellátó, mert magára utalt. Márpedig a társadalmi fejlődés nélkülözhetetlen motorja az egymásra utaltság.
- Nagy volt a természetes népszaporulatuk, kicsi az eltartható népsűrűség. Ebből fakadóan a hadakozás volt a fő gondjuk, ennek érdekében alakították viszonyaikat.

Hiányoztak a vízi szállítás sűrű hálózatát lehetővé tevő feltételek. Egészen a vasút megjelenéséig a százföldi szállítás nem tette lehetővé a tömegáruk nagyobb távolságra történő szállítását. Márpedig e nélkül nem volt technikai fejlődés.

A korai kultúrák kialakulásának másik feltételét az jelentette, hogy a térség az északi mérsékelt égövhez, annak déli feléhez tartozzon. Ezen belül azonban csak a fenti két adottság, vagyis a nomád pásztorkodásra és az öntözéses gazdálkodásra alkalmas földrajzi adottságok megléte esetén jöhettek létre fejlett kultúrák. Ezt azért kell hangsúlyozni, mert ebben a korban, vagyis az időszámításunk előtti V. és IV. évezredben, Euráziában az északi mérsékelt öv nagy többségét erdők borították. Ez indokolja, hogy az ember erdei környezetben folytatott életmódjával alaposabban foglalkozzanak a történészek. Nem kapott figyelmet az a tény, hogy **a nyugat-európai kultúrához tartozó minden nép, kivéve a magyarokat, évezredek keresztül erdővidéken élt, földművelésre térését megelőzően erdei pásztorkodást folytatott.**

A gyűjtögető-vadászgató életmódra az erdő a sztyeppénél alkalmasabb élettér volt. A ritka lakosság megélhetéséhez nem vált szükségessé nagy távolságokon való mozgás, azaz a nomád életmód. Az erdő egész évben adott valamit. Hol gombát, csigát, gyümölcsöt, hol vadat. Ennél kedvezőbb adottság a gyűjtögetés számára csak a jelentős dagály-apály látogatta lapos tengerpart volt. Mivel ez az erdei életforma a családok és a kis közösségek számára izolációt jelentett, e nép sokkal elmaradottabb volt, mint a pusztákon vándorló pásztorok. Az erdőkben élők számára a fejlődés lehetőségei szinte teljesen hiányoztak. Ez magyarázza, hogy az erdősült területeken az emberek életviszonyai változatlanok maradtak azokban az évezredekben, amikor az első nagy kultúrák létrejöttek és virágoztak.

Az erdőlakó népek életében az hozta az első technikai forradalmat, amikor átvették a domesztikált állatok tartását, azaz a pásztorkodást. Ez óriási technikai forradalmat jelentett a korábbi állapotokhoz képest. Az egységnyi terület eltartó képessége ugyan megsokszorozódott, de ennek ellenére még mindig kicsi maradt. Amíg az erdei gyűjtögetés és vadászat viszonyai között legfeljebb egy nagyobb család élt együtt, az erdei pásztorkodás lehetővé tette a kisebb falvak, azaz a néhány száz főt befogadó állandó településeket is. Még az erdei pásztorok falvai is nagyon izoláltak voltak, ezért nem versenyezhetek a pusztai pásztorokkal.

A nyugat-európai népek már az időszámításunk előtti első évezredben ezt az erdei pásztoréletet folytatták. Ezt a kultúrát őrzik máig a germánok, az angolszászok és a skandinávok, de Közép- és Kelet-Európa szláv népei is. Ebbe az ősi erdei pásztorkultúrába lassan szivárgott be a földművelés és a fémművesség is. A földművelés nagyon lassan, és csak mint kiegészítő élelmezési forma, mert a kor kultúrnövényei még az enyhébb telek elviselésére sem szelektálódtak. Ráadásul a mediterrán világban használt földművelő

eszközök sem feleltek meg a párás éghajlat mellett folytatott földművelés igényeinek. A búza és az árpa nem viselte el a telet, a kor ekéi nem voltak képesek a nedves talaj megforgatására. Ez a magyarázata annak, hogy az Alpoktól északra a rómaiaknak sem sikerült elsődlegessé tenni a szántó-vető földművelést, az e térségben élő népek még ezer évig alapvetően állattartó pásztorok maradtak.

Az időszámításunk előtti századokban az erdei pásztornépek előrehaladást tettek a fémek megmunkálásában. A nagyon gyér urbanizációt csak a rómaiak hozták be. Ők alapították és építették fel a döntően közigazgatási célú városokat. Ennek ellenére az Alpoktól északra az urbanizáció aligha érte el az 5 százalékot, azaz eleve kicsi volt ahhoz, hogy a mediterrán kultúrát át tudják venni, és meg is tudják „emésztetni”. Ennek a Római Birodalom által elindított urbanizációnak a kulturális nyomai ma is fellelhetők, ma is észlelni lehet, meddig terjedt a birodalom, hol húzódtak a limesek.

Abban, hogy az erdei pásztorok fokozatosan földművelők lettek és urbanizálódtak, döntő szerepet játszott két eddig a történészek által nem hangsúlyozott tényező:

1. A Golf-áramnak köszönhető enyhe és csapadékos éghajlat.

2. Az a tény, hogy az erdei pásztorok állandó telephelyen éltek.

Azt, hogy Nyugat-Európa ezeréves dicsősége, az összes többi kultúrával és civilizációval szembeni fölénye mindenekelőtt a Golf-áramnak köszönhető, a történészek figyelmen kívül hagyják. Ez csak azért maradhatott rejtve, mert nem tették fel a kérdést:

A görög-római kultúra és civilizáció eredményeit miért csak a nyugat-európai térség volt képes nemcsak átvenni, de megemésztve tovább fejleszteni?

Azért, mert csak itt voltak meg az ehhez szükséges feltételek.

1. Csak az itteni enyhe és csapadékos éghajlat tette lehetővé a termelés technikai eredményeinek adaptálását. Ahhoz, hogy a mediterrán térség fő gabonáit, a búzát és az árpat őszelet vetve és öntözés nélkül északabban is termelni lehessen, viszonylag enyhe telekre és csapadékos éghajlatra volt szükség.

2. Csak itt éltek viszonylag sűrűn erdei pásztornépek. A mediterrán eredmények adaptációja bizonyos minimális népsűrűséget követelt. Ez a kontinentális erdőkben való pásztorkodás mellett nem volt lehetséges. Aligha tévedünk, ha azt tételezzük fel, hogy Nyugat-Európában az erdei pásztorok népsűrűsége ugyan nagyon alacsony volt, de mégis többszöröse a kelet-európai erdőkben élőkének.

3. Csak ez a térség volt elég közel a mediterrán világhoz, hogy átvehesse annak a kulturális és technikai eredményeit. Nyugat-Európa egészen a reformációig a mediterrán kultúra kiskorú gyermekének tekinti magát. Ez az alapja, hogy ez előtt Róma tekintélyét a Nyugat nem vonja kétségbe.

A fent említett változások hatására az első ezredforduló végéhez közeledve a sztyeppéinél eddig elmaradottabb erdei pásztorok fölénye lassan elkezdett kibontakozni. Ekkor vált igazán jelentőssé az a tény, hogy a keleti nomád, sátorlakó pásztortársaikkal szemben ezek állandó házakban, állandó telephelyeken éltek. Amíg a sztyeppék nomád pásztorai számára szinte lehetetlen volt a földművelés fokozatos térhódítása, az állandó telephely Nyugat-Európa erdei pásztorai számára lehetővé tette, hogy egyre növeljék azokat az erdőirtásokat, amelyeken növényt termelhettek. Így vette kezdetét már időszámításunk elején a római provinciák kiépítése során, a pásztorkodással párhuzamos szántóvetés. Ez azért ment csigalassúsággal, mert a fent említett okokból nem volt még sem megfelelő gabona, sem megfelelő eke, sem megfelelő energiaforrás. Ezek kialakítása lényegében a X. századra történik meg. Ezt a sok

évszázados kísérletezést koronázza meg a nagy nyugat-európai agrárforradalom, a hármastetős vetéskör, a lovat igavonásra és szállításra képessé tevő patkó, a rozs és a zab megjelenése, a vízi- és a szélmalom feltalálása, illetve elterjedése. Ezek összhatása egyszerre megkétszerezi a termelékenységet, lehetőséget biztosít az olyan mértékű urbanizációra, amire a kor kultúrái között az élvonalba kerüléshez szükség van.

A magyarok honfoglalását és az azt követő száz év eseményeit csak az értheti meg, aki világosan látja, hogy mi vagyunk az első keletről jövő nomád nép, amelyik itt már a nála fejlettebb, egyre inkább földet is művelő, a falvak állandó házaiban élő erdei pásztorkodást találja.

A hunok esetében még fel sem merül, hogy életformát változtassanak. Ők még joggal lenézik a Dunántúlon és az Alföld peremvidékein élő, náluk sokkal szegényebb erdei pásztorkodókat.

Az avarok lassan, de felismerik, hogy a mezőgazdasággal kibővített erdei pásztorkodás és az azzal járó állandó telephelyen élés jobb. Ezért települnek meg a Dunántúlon. Amíg nem értjük meg, hogy az avarok miért hagyják ott az Alföldet, miért rendezkednek be az erdőszőlő dombvidéken, miért kacérkodnak még az új életformának jobban megfelelő kereszténység felvételével, élnek úgy, mint a tájon élő más népek, elsősorban a szlávok, addig nem érthetjük meg a kettős honfoglalás teóriáját, az egyházi szervezetek elhelyezkedését. De minderről bővebben a magyar történelemmel foglalkozó fejezetekben.

Miért vált vonzóvá a magyarok számára az erdei pásztorkodás?

A honfoglalást követő társadalmi változások csak akkor érthetők meg, ha szem előtt tartjuk, hogy az alföldre települt magyar pásztorkodók számára milyen vonzó volt az erdei pásztorkodó élet.

A sátorban való élettel szemben sok kényelmi előnye volt a már földműveléssel is foglalkozó erdei pásztorkodók házaiknak. Ezek a házak félig földbe süllyesztett, többnyire fából, ritkábban kőből épített építmények télen melegebbek, nyáron hűvösebbek voltak, mint a sátrak. S az erdő közelében fűtésükről is könnyen lehetett gondoskodni.

Az állandó lakás tette lehetővé, hogy a család élelmezése egyre inkább a földművelésre, a kertre épülhessen. A gabona éppen a telekre adott táplálékot, amikor a gyűjtögetésre nem lehetett számítani. A téli szállás melegebb, a téli élelmezés változatosabb lett. Az asszonyok gazdálkodó, beosztó szerepe igazán csak ekkor lépett előtérbe. Ameddig a hús volt az egyedüli téli táplálék, az arról való gondoskodás a férfiak feladata volt, és a tartalék élelmiszer a lábán sétálhatott a felhasználásig.

Máig nem keresik annak az okát, hogy a nyugat-európai népek miért lettek beosztók, takarékosak, azaz puritánok. Azért, mert erdei pásztorkodók, majd földművelők voltak. A pusztai pásztorkodók, vagy a telet nem ismerő földművelők sehol nem alakítottak ki puritán erkölcsöket, ezeket máig nem jellemzi a takarékoság. Arra a tél és a földművelés együttesen tanította meg az embereket. A kontinentális nagy telek pásztorkodók számára mindig ott volt az élő élelmiszer, a telet nem ismerő földművelőknek pedig minden évszakban terem elegendő ennivaló. A kontinentális puszták pásztorkodók, azaz a férfiak az állatok élelmezésében voltak előrelátók. A téli takarmányról előre kellett gondoskodni. Az asszonyoknak mindig ott volt a lábán járó hús.

A telet ismerő és erdőben élő népeknek azonban mindig szükségük volt a takarékoságra, a beosztásra, hiszen télen nem lehetett gyümölcssel, gombával kiegészíteni az élelmezést. A télre szükséges makkot az állatoknak, a mogyorót, délebbre a diót és a gesztenyét el kellett

tenni a téli hónapokra. Márpedig ezek gyűjtése elsősorban az asszonyok, a gyerekek és az öregek feladata volt. Ezért aztán **a pusztai pásztorkultúrákban a férfiak az előrelátók, a beosztók, az erdei pásztor- és földműves kultúrákban az asszonyok.**

A ház nagy előnye a sátorral szemben, hogy együtt tartja a családot. Nincs szükség a gyakori helyváltoztatásra való felkészülésre. Különösen a nők és az öregek viselték nehezen a vándoréletet, ők örültek a legjobban az állandó lakásnak. De a férfiaknak is kellemes volt, hogy az éjszakát az asszonnyal tölthették.

Nem csoda tehát, hogy **az erdei pásztorok egyre inkább földművelést is űző életmódja vonzóvá vált a sátorlakó pusztai pásztorok számára.** De ez a helyzet csak a X. század körül alakult ilyenné. **Korábban az erdei pásztort nem irigyelte a pusztai, hiszen ő nemcsak jobban élt, de nem volt szinte remeteségre izolálva.** Amíg az erdei pásztor nem lépett az egyre jobb életfeltételeket kínáló földművelés útjára, addig egyetlen pusztai pásztor sem akart cserélni erdei társával.

Ez a folyamat jól nyomon követhető a Kárpát-medencében.

– **A hunok** esetében még fel sem merült a letelepedés gondolata, pedig ugyanúgy találkoztak az Alföld peremvidékén és a Dunántúlon élő erdei pásztorokkal, megismerhették azok életmódját.

– **Az avarok** még nomád birodalmat szerveznek, de az rövid élete során egyre inkább az erdősült vidékekre, főleg a Dunántúlra húzódtak. **Az erdei pásztorkodás vonzását ösztönösen vette tudomásul az avar lakosság, ők a honfoglalás idejére az alföldi pusztáról az erdősült nyugati dombvidékre húzódtak, állandó településeket szerveztek, már jelentős földművelést folytató erdei pásztorok lettek. Ez a második honfoglalás elméletének gazdasági alapja.**

– **A magyarok gyorsan követik az avarok példáját, az erdősült dombvidékek felé vonulnak, letelepednek, fokozatosan megbarátkoznak a földműveléssel, egyre inkább vonzódnak a keresztény valláshoz. A fejedelmek, majd a királyok pedig népük ösztönös mozgásának megfelelően nyugati mintára építik ki államukat, és államvallássá teszik a kereszténységet.** Ez esetben történelemfelfogásunk ott téved, hogy a magyarok letelepedését, keresztény hitre való térését felülről induló politikai kezdeményezésnek, Szent István bölcsességének, nem a nép kollektív döntésének, azaz letelepedésének és a keresztény vallás spontán elfogadásának tulajdonítják. **Géza azért volt bölcs fejedelem, Szent István pedig bölcs király, mert tudomásul vette a már előrehaladott spontán folyamatot, és igazodott ahhoz.** Naiv elképzelés, hogy abban a korban a nép vallását felülről gyorsan meg lehetett volna változtatni. Ahogy a kommunistáknak még a XX. században sem sikerült felülről bevezetni a vallástalanságot, sokkal inkább lehetetlen lett volna a pogány magyarokat akaratuk ellenére keresztény hitre téríteni. **A gyors vallásváltást az tette lehetővé, hogy a nép körében már előzőleg nagyon általánossá vált.** Az akkori hatalom még alig terjed ki az izolált falvakban élő lakosságra, az életvitelre, vallásra vonatkozó központi parancs még el sem juthatott oda, nemhogy teljesítését biztosítani, ellenőrizni lehetett volna.

Az a tény, hogy egy tucatnyi európai nép száz éven belül átvette a hármas vetésforgót és a kereszténységet, spontán és elemi erővel érvényesülő folyamatot jelentett, amit a felső vezetés segíthetett, vagy késleltethetett, de megállítani nem lett volna képes. A mai Koppenhágától Kijevig száz éven belül minden nép keresztény hitre tér, függetlenül attól, mit akartak a fejedelmek. Az, hogy azok meg sem próbálták megállítani, hogy többségük szent lett, azt bizonyítja, hogy az Európán keresztül seprő forradalmak sorában ehhez csak a reformáció hasonlítható. Ehhez képest a kontinens nagy részén megjelenő egyéb forradalmak helyi jellegűek voltak, azok hatása soha nem hatolt olyan mélyre, mint ez a kettő. Még az

ipari forradalom is, a gyorsuló idő és a fejlettebb technika ellenére sokkal lassabban terjedt, sokkal kevésbé formálta át a társadalmat, mint a X. századi keresztény térítés és a XVI. századi reformáció. Nem is beszélve az olyan szellemi forradalmakról, mint a reneszánsz és a felvilágosodás, amelyek csak a társadalom felső köreire voltak hatással.

A kereszténység gyors elterjedésének alapja az Alpoktól északra a termelési mód alapvető megváltozása volt; kivitelezői pedig a megszállott térítők voltak. A kereszténységet terjesztő vándor prédikátorok térítették meg a földművelésre átállt népeket, közöttük a magyarokat is, nem pedig a felső hatalom, a később szentté avatott királyok és fejedelmek.

Miért sikerült a magyarság tartós államalapítása?

Röviden megválaszolva: **a legjobbkor jöttünk.**

A magyarságnál sokkal nagyobb létszámmal jövő, sokkal nagyobb katonai erőt jelentő **hunok** birodalma lényegében egyetlen generációra, egyetlen ember zsenialitására épült. Miért nem lehetett tartós?

1. A hunok abba az Európába jöttek be, melyikben a mediterrán térség mély válságban volt, a nyugati népek pedig még nagyon szegény erdei pásztorok voltak. A hunok joggal különbnek érezték magukat azoknál, tehát eszükbe sem jutott, hogy azokhoz hasonuljanak. Jellemző módon a Dél-alföldön rendezték be központjukat. Annak is kevés nyoma van, hogy a birodalom összeomlása után a hunok jelentős tömegben a Dunántúlra, vagy az Alföld peremterületeire települtek volna. Vagyis nem akartak erdei pásztorrá válni.

2. Az avarok – mint birodalom – még teljesen a hunok útját követték, de az Alpoktól északra, benne a Dunántúlon is, közben már elkezdtek változni mind a termelési, mind a vallási viszonyok. A mohamedán térítés következtében elvesztek a kereszténység kis-ázsiai és észak-afrikai területei, így a korábbi öt nagy keresztény egyházi központ kettőre zsugorodott, ezek közül is Róma szerepe nőtt meg jobban. Konstantinápoly befolyása egyre inkább a kontinentális Kelet-Európa felé tevődött át. Az ortodox kereszténység súlypontjának vándorlása megindult az Athén-Konstantinápoly–Moszkva úton. Róma azonban, főleg az írek megtérése után, az Alpoktól északra találta meg a terjeszkedési területét. **Az avarok idejében Nyugat-Európában már szinte mindenütt élénk keresztény térítés folyik.** Már az avarok között is megjelennek a keresztény térítők.

a) A hunok óta egyre jobban terjeszkedik a szántóvető mezőgazdálkodás. Nyugat-Európában ekkorra már minden erdei pásztornép jelentős mértékű mezőgazdasági területet is művel, ennek következtében élelmezésében egyre inkább megjelennek a kenyérgabonák. Az avar vezérek még nem tekintik a földműveléshez kapcsolódó erdei pásztorkodást jobb életformának. A pusztai pásztor ugyanis sokkal jobb katona, mint a földművelő. Annál inkább megérti az idő szavát az avar nép. Már birodalma összeomlása előtt is egyre nagyobb részük települ át az erdőszűl dombvidékre, mindenekelőtt a Dunántúlra. Az Avar Birodalom ugyan megszűnik, de az avarok tovább élnek, mert letelepednek, falvakba szerveződnek, mezőgazdálkodással is foglalkoznak.

Ezen az alapon vetette fel László Gyula a kettős honfoglalás gondolatát. Az első hullám magyarjainak nem a hunokat, hanem az avarokat, helyesebben az azokkal bejött és közös birodalomba tartozó magyarokkal rokon törzseket tekinthetjük. Pedig aligha vitatható, hogy már a hunokkal is jöttek magyarokkal rokon törzsek, de mivel azok nem telepedtek le, nem szerveztek falvakat, nem kíséreltek a földműveléssel, esetükben nem történt honfoglalás. Nem is történhetett, hiszen akkor még hiányoztak az arra csábító vallási és gazdasági

feltételek. Gondoljunk arra, hogy a hunok idejében még a germánok is pogány erdei pásztorok voltak.

A IX. századig az Alpoktól északra a vidéken élő lakosság legalább 90 százaléka pogány volt. Miért jutott volna eszükbe a hunoknak és az avaroknak a keresztény hitre térés akkor, amikor még a térség egyetlen népe sem jutott el ideig? Az Avar Birodalom idejéig a mediterrán térségen kívül az ír volt az egyetlen keresztény nép Európában.

b) Az avarok már nem ábrándoznak arról, hogy a katonai fölényüket érvényesítve leigázzák a nyugati térség népeit. Erre az időre ugyanis már katonailag is sokkal erősebb lett a Nyugat. Ezt már a terjeszkedni akaró arab hódítókkal szemben is megmutatta. Egész Európa további története szempontjából óriási jelentősége volt annak, hogy a frankoknak Nyugat-Európában sikerül megállítaniuk az arabok terjeszkedését. A megnövekedett katonai erő oka a patkó és a kengyel megjelenése volt. A történészek előtt sem tudatosul, hogy évezredek óta miért állt meg a pusztai pásztornépek hódítása ott, ahol az éghajlat már csapadékos, a sár és a hó gyakori, és dombokkal, hegyekkel tagolt a terep. Azért, mert a patkolatlan ló esendő állat, nincs katonai és szállítási értéke ott, ahol gyakori a sár, a nedvesség, a hó, és meredek, lejtős utakon kell járni. Ezen csak a patkó volt képes segíteni. A Golf-áram vidéke azért volt addig is védve a könnyűlovasságtól, mert a patkolatlan lovak nemcsak nehezen voltak használhatók, hanem gyorsan tönkre is mentek. A pusztai és a sivatagi pásztorok a viszonylag száraz és sík terepen nem használták a patkót.

Nyugat-Európa népeinek hadseregét a nomádokkal szemben a kovácsok tették ütőképessé. A kor történelmet formáló személyisége sokkal inkább a kovács volt, mint a földesúr.

A patkolt ló és a kengyeles nyereg révén került a lovag, vagyis a nehézlovasság felszerelését kiállítani tudó gazdag, a nyugati társadalom élére. A középkor második felét ezért joggal nevezhetjük lovagkornak.

A Magyar Királyság létrejötte után is jöttek keletről pusztai pásztorok. Méghozzá nem is kis számban érkeztek besenyők, kunok, nem is szólva a honfoglaló magyarságnál lényegesen nagyobb számú tatár hadseregről. A besenyők és a kunok gyorsan beolvadtak a szántó-vető és keresztény magyarságba annak ellenére, hogy királyaink igyekeztek őket pásztorként az alföldi pusztákon tartani, hiszen szükségük volt a könnyen hadra fogható pásztornép könnyűlovasságára.

Máig nem hangsúlyozzuk eléggé, hogy a honfoglalás után ötszáz évig a magyar királyok fő katonai ereje a pásztorkodókból összeállított könnyűlovasság volt. Ennek bázisát pedig a pásztorkodók jelentették. Ezért tiltották a gyepükön és az alföldi pusztákon a földművelést. A pásztorok katonai fölényének a puszkapor vetett véget. A könnyűlovasság fölénye idején a városok katonai téren ki voltak szolgáltatva a pásztorkodóknak. **A puszkapor megjelenése után a lovas, tehát a pásztor elvesztette katonai jelentőségét, ugyanakkor a fegyvergyártó és fegyelmezett, rendhez szokott városi polgár lesz a nagyobb katonai érték.**

Ezért oszthatjuk az ezeréves magyar történelmet két részre:

– **Az elsőben a Magyar Királyság azért lehetett katonai nagyhatalom, mert a pásztor, mint lovas volt a legértékesebb katona.**

– A másodikban, a puszkapor megjelenése után, a Magyar Királyság többé már nem volt katonai nagyhatalom. Erre a rangra a nálunk lényegesen urbanizáltabb népek tesznek szert.

Azt is világosan meg kell mondani, hogy nemcsak a honfoglalás, de a Szent István által megszervezett állam sem az 1914-es határok által körülvett területre vonatkozott. A Felvidék és Erdély döntő többsége akkor gyakorlatilag lakatlan terület volt. Azért volt lakatlan, mert alkalmatlan volt a kor földművelésére, de még az erdei pásztorkodásra is alig. Ott a nagyon

gyér, tehát már ezért sem szervezhető népesség főleg erdei gyűjtögetésből és vadászból élt. A sok tekintetben inkább mediterrán, mint nyugat-európai Horvátország pedig akkor még nem tartozott a Magyar Királysághoz.

Ezért szinte nevetséges az a vita, hogy kik éltek a hegyvidéki részeken, hiszen egyrészt elenyészően kevesen, másrészt nagyon elmaradtak és szegények voltak.

A honfoglaló magyarok kezdetben csak a pusztai legelőket tekintették elfoglalásra méltónak. A pásztoroknak azonban megtetszett a letelepedés, az erdei pásztorkodás és a kenyérre való megtermelésének lehetősége. Ennek az új életformának a pásztoroknál is lelkesebb hívei voltak a család egyéb tagjai, a nők, az öregek és a gyerekek. Ezért aztán **a pusztai pásztorok egyre inkább az erdősült vidékekre vonultak.** Ott találkozhattak a minden tekintetben rokon avar maradványokkal. Ez a kettős honfoglalás reális alapja.

A dunántúli és az Alföld peremvidéki tájainak népe ekkor már bőven belekóstolt mind a földművelésbe, mind az új vallásba. A falusi életforma a maga kőből épített templomával, lelkes térítőivel sok lakost hódított meg. Ezt az állapotot tükrözi a Szent István-i egyházi szervezet is. Az első kilenc püspökség és a négy, ezektől független bencés apátság mindegyike erdős vidéken van. Gondoljuk meg, hogy akkor még a Dunántúl és a peremvidékek erdősültsége nagyon magas lehetett, valahol a 70–80 százalék körül mozoghatott. Az első alföldi püspökség a csanádi, csak 30 évvel később, akkor is csak Szent Gellért érdekében, akkor is jellemző módon maroserdei püspökség néven, jórészt erdővel bőven borított tájon létesült.

A három irányba orientálódó magyar állam

A romantikus magyar történelem túlságosan nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy Szent István a pápától kért koronát. Ezzel kívánta a papság hangsúlyozni, hogy a Magyar Királyságnak szorosabb a kapcsolata a római pápával, mint a német-római császárral. Véleményük szerint ezzel a kérelmével Szent István egyértelműen döntött abban, hogy nem a germán Nyugathoz, és nem a pravoszláv Kelethez állunk közelebb, hanem a római pápához, azaz a mediterrán orientációt kívánta hangsúlyozni.

Ez a felfogás azonban nemcsak a katolikus klérusnak állt az érdekében, hanem a Habsburgoknak is. Ők ugyanis a XVI. század óta a protestáns Nyugattal szemben álltak. Ez nem csak a spanyol császárnak volt az érdeke, aki joggal féltette a nála sokkal gazdagabb hollandok feletti uralmát, hanem az osztrák császároknak is, hiszen azok nemcsak a Balkánon való terjeszkedésük során álltak szemben a protestáns Nyugattal és a franciákkal szövetséges törökkel, hanem a XVII. századtól a protestáns németekkel, mindenekelőtt a poroszokkal is – a németiség feletti uralomért.

Szent István maga lett volna a legjobban meglepve, ha valaki így értelmezte volna koronakérési döntését. Valami ilyent mondott volna: „Köztudott, hogy országom egyházi szervezete teljesen a germánok, gyakorlatilag a bajorok kezében van, nincs egyetlen olasz püspökünk. A feleségem, és általa rokonaim, akik számára sokkal fontosabb a korona küldőjének személye, bajorok. Az udvaromba hozott lovagok, akikre a trónutódlásban az arra igényt tartó rokonaimnál jobban számíthatok, mind németek. Ami a szóba jöhető utódaimat illeti, inkább keletre kacsingatnak, számukra Konstantinápoly és Ukrajna fontosabb, mint Bajorország vagy Róma. Ezt a két nagy vonzást próbáltam ellensúlyozni azzal, hogy a királyi koronát a római pápától kértem, akinek politikai súlyától a magyar politikában nem kell félnem.”

A fenti vélelmezésemet igazolták a következmények: a trón utódlásában Rómának soha nem volt lényeges szerepe. Még a hivatalos történelmi iskola képviselői, azaz azok, akik a

koronakérésnek alapvető történelmi szerepet tulajdonítanak, sem vetik fel, hogy a pápának jelentős szerepe lett volna a magyar királyok megválasztásában. Abban elsősorban a nyugati és a keleti szomszédok, valamint előbb a csehek és lengyelek, majd az osztrákok befolyása játszott szerepet. Arra sem találunk utalást, hogy akárcsak egyetlen királyunk is kikérte volna a pápa véleményét, jóváhagyását a koronázásához. Annak, hogy Szent István a római pápától kérte a koronát, csak jó ötszáz évvel később tulajdonítottak a magyar politikában jelentőséget. Ekkor kezdték elterjeszteni a szent korona misztikus elméletét.

Ez az elmélet egyedülálló Európában. Okos magyar jogászok találták ki annak érdekében, hogy a magyar királyi címet viselő osztrák császárok csak a szent korona révén jogosultak a királyi hatalomra. Ezen az alapon aztán egyre nagyobb jelentőségűvé vált a szent korona elmélete. Ez teremtett jogi alapot a rendiség időn túli fenntartására, de akár arra is, hogy a magyar királyok más népek felett uralkodhassanak.

A nemzeti romantika korában a királyi korona, a szent korona, a koronázási jelvények, a palást és az első királyunknak tulajdonított jobb kéz szent ereklyénk lett. Fel sem vetettük, hogy ez anakronizmus akkor, amikor Nyugaton a protestantizmus már a szentek létezését is tagadta, nemhogy az ereklyék babonás tiszteletét. A magyar protestáns felekezetek ugyan elvetik, hogy az égben szentek vannak, de a magyarság szupremáciájának érdekében a koronától és a nemzeti ereklyétől nem tagadták meg a szent rangot.

Ez nem történt meg most a rendszerváltás után sem, holott a jelenkorban már nyilvánvaló anakronizmus az efféle szentek komolyan vevése. De mi nem zavartatjuk magunkat, hiszen ezzel kapaszkodhatunk ahhoz a múltunkhoz, amiben más népek felett uralkodhattunk. Nem véletlen tehát, hogy bizonyos körök ma is mindent megtesznek annak érdekében, hogy a szent korona tanát életben tartsák.

A magyarok és a szomszédos szlávok

A magyar történelem úgy állítja be, legalábbis azt igyekszik elhitetni, hogy a Kárpát-medencében mind a nyugat-európaiság, mind a kereszténység velünk kezdődött. Ezzel szemben csak az a tény, amit mostanában ünneplünk, hogy a Kárpát-medence egészét egybefogó államot mi voltunk képesek szervezni. **E később szinte ideálissá vált földrajzi egységet a magyarság szervezi először egységes állammá és egységesen kereszténnyé.** Erre büszkéek lehetünk akkor is, ha például a kereszténység terjesztésében mások megelőztek bennünket.

Először a rómaiak tették a Dunántúlt és Erdélyt – a mediterrán hatalmi központ igényeinek megfelelően – bizonyos mértékig európaivá. A római provinciák ebben a térségben is az ő polisz-kultúrájukat igyekeztek megvalósítani, ami sok tekintetben idegen volt e térség gazdaságföldrajzi adottságaitól ugyanúgy, mint a tőlünk nyugatra lévő germán és angolszász provinciáktól. Ők építettek itt először városokat, utakat anélkül, hogy a térségben élő népek sorsára, életére nagyon hatottak volna. Ezt a római hatást számos építményük maradványa őrzi, mint valami szellemi örökséget. Ez nem is egészen alaptalan, hiszen a Római Birodalom határa Európán belül sok tekintetben máig érezhető. Érezhető ez még a Kárpát-medencén belül is. Természetesen a provinciák városaiban mindenütt, így Pannóniában és Daciában is jelen volt a kereszténység. Ismert püspökségek azonban csak a mai Horvátország területén voltak.

A Római Birodalom bukása után, az úgynevezett sötét középkorban, elsősorban a nyugati szlávok és az avar maradványok életére vált jellemzővé az erdei pásztorkodás, és azon belül az azt egyre jobban kiegészítő földművelés. Ebből fakadóan az ő vallásaik között már minden

bizonyval megjelent a kereszténység is. A földművelés azonban még jó ideig az állattartás és az erdei gyűjtögetés mögött másodrangú jelentőségű maradt.

A térségben a kereszténység a Római Birodalom idején az északi provinciákban már mindenütt megjelent. Természetesen az Alpoktól északra csak a városokban. Azt kell szem előtt tartani, hogy a **X. századig a kereszténység a mediterrán térségtől északra csak a városokat hódította meg, a vidéken élő lakosság nagy többsége továbbra is pogány maradt.**

A kereszténységet a vidékre, a nép közé először az ír térítők viszik. Méghozzá időben és intenzitásban a hármass vetésforgóval együtt. A középkori agrárforradalom és a nép keresztény hitre térítése két egymástól elválaszthatatlan esemény, az egyik a másikkal fakadt.

A földművelés a Dunántúlon, a Kisalföldön és az Alföld dombos, erdős peremvidékén már a honfoglalást megelőző században is egyre inkább teret hódít, az itt élő népek már állandó falvakban laknak, és terjed közöttük a kereszténység. Ezzel előkészítik az államalakítás és a kereszténység általános, államvallásként való elfogadása számára a talajt. Ezért tény, hogy **mind gazdasági, mind vallási tekintetben az ország nyugati harmadában élő szlávok és a közéjük települt avarok gazdasági és vallási téren a honfoglaló magyarság előtt járnak. Az ő példájukat találja vonzónak a honfoglaló magyarok egyre nagyobb hányada. Azok az alföldi pusztákról egyre inkább közéjük települnek, áttérnek az erdei pásztorkodásra, azon belül fokozatosan a földművelésre és a keresztény hitre is.**

Cirill és Metód a nyugati szlávok honfoglalás előtti legismertebb térítői. Számukra a horvátok és csehek, azaz a szlávok térítése volt a súlyponti feladat. Ez csak azért nem járt még teljes sikerrel, mert még sem az államalapításhoz szükséges lakosságsűrűség és urbanizáció nem jött létre, sem a fejlettebb földművelés még nem terjedt el. Márpedig ezek nélkül nem kerülhetett sor az államalapításra és ebből fakadóan a kereszténységnek államvallásként való elfogadására. Azt a tényt, hogy a földművelést és az ahhoz kapcsolódó vidéki iparosságot a szlávoktól tanultuk meg, mutatják a szókincsünkben jelen lévő szláv szavak.

László Gyula ugyan helyesen ismerte fel, hogy az avarok minket megelőztek, de azt nem tette hozzá, hogy ez még náluk is inkább vonatkozik a Kárpát-medence nyugati harmadában élő szlávokra. **A magyarok történelmi érdeme az, hogy erre az előkészített alapra a térség egészét magába foglaló államot szerveztek, és kiépítették a kereszténység ennek megfelelő egyházi szervezetét is.**

El kell ismerni, hogy a horvátok sokkal előbb, a lengyelek és a csehek pedig velünk egy időben lettek keresztények. Az ő kereszténységük még pár századon keresztül mélyebb gyökerű volt, mint a magyarságé az ország nagyobbik, keleti felében, mindenekelőtt az alföld pásztorai és az új bevándorlók között. Ebből a szempontból elég a sokáig pogány besenyőkre gondolnunk.

A történelem reális ismerete arra tanított bennünket, hogy a mi európaiságunk sok tekintetben a nyugati szlávokéval közös. Ebből fakadóan bennük nem az ellenséget, hanem a szövetségest kellett volna keresnünk – mind a németek, mind az ortodox szlávok befolyásával szemben.

Az elmúlt kétszáz év során általános volt az a hamis szemlélet, hogy a népeket a közös faji eredetük és főleg a rokon nyelvük köti össze. Az ebből fakadó úttévesztés a szlávok esetében volt a legsúlyosabb. Ők hittek abban, hogy az ortodox keleti és a nyugati kereszténységű nyugati szlávok közeli rokonok. **A népek közös sorsát nem a közös nyelv, hanem a közös kulturális örökség, a szomszédság determinálja.** Erre néhány példát:

a) A csehek és a szlovákok sorsa sokkal jobban kötődik a magyarságéhoz, mint az ugyancsak szláv oroszokéhoz.

b) A horvátok sorsa sokkal jobban kötődik az olaszokéhoz és a magyarokéhoz, mint a szerbekéhez, nem is szólva az oroszokról.

c) A mi sorsunk ezerszer közösebb a csehekével, a szlovákokéval és a horvátokéval, mint a rokon finnekével.

Azon nem szabad vitatkozni, hogy melyik nép volt a hibásabb abban, hogy közös érdekeink ellenére egymással szemben ellenségekként viselkedtünk.

Miért nem mentünk nyugatabbra?

Ebben a tekintetben sok a romantika, és teljesen hiányzik a realitás feltárása. Nem valljuk be, hogy **sok okból nem volt lehetőségünk a további vándorlásra.**

A keletről jövő sztyeppe-népek mindegyike itt megállt, mert az Alföld volt az utolsó pusztai pásztorkodásra alkalmas terület. Ettől nyugatra már az erdei pásztorok éltek. Nyugat-Európa minden népe keletről érkezett: ők azonban nem a sztyeppéről jövő nomádok, hanem letelepült erdei pásztorok voltak. Nem a kelet-európai sztyeppéről jöttek, hanem részben Perzsiából, Kis-Ázsiából, részben az orosz síkság északi, erdősült részéről. Az előbbieket a szárazabb, hegyes erdővidékről vándoroltak évezredek során a Golf-áram miatt mérsékeltebb éghajlatú, csapadékosabb, kevésbé vad hegyekkel borított Nyugat-Európa felé. A nyugat felé vezető utat a latin népek a Földközi-tenger medencéjén keresztül tették meg. Ők viszonylag mindig délebbre maradtak. Tőlük kissé északabbra húzódtott a kelta népek vonulása. Az angolszászok, a germánok, a skandinávok és utolsóként a finnek Kelet-Európa erdősült síkságain keresztül jutottak Nyugat-Európába. A szlávok később érkeztek és ezért már nem járhatták végig, egészen az Atlanti-óceán partjáig az utat. Döntő többségük Kelet-Európában és a Balkánon maradt. A kelták már a történelmi korban érkeztek, és már az időszámításunk előtti századokban a kontinens legnyugatibb területéig jutottak.

Az utolsó, előttünk nyugatra tartó népeket a hunok és az avarok jelentették. Mire ők ideértek, Európa nyugati felén már berendezkedtek az előttük érkezők. El is tűntek nyomtalanul. Mi a korábban már tárgyalt okokból a legjobbkor érkezett pusztai pásztornép voltunk. Az utánunk jövők egyrészt már kisebb hullámokban érkeztek, másrészt a már szilárdan berendezkedett magyarság valószínűleg beolvasztotta volna őket.

A kelet-európai sztyeppe pásztornépei közül nálunk senki sem jött nyugatabbra, és egyetlen sem lett mind kultúrájában, mind vallásában nyugati.

Miért?

Mert egészen az első évezred végéig a pusztai pásztorok nemcsak katonai téren voltak erősebbek, de jobban is éltek, mint az erdőkben pásztorkodók. Időszámításunk kezdete előtt az Alpoktól északra elterülő Európában élő népek minden tekintetben el voltak maradva a közép-ázsiai nomád pásztorok mögött, akiknek kultúrája akkor már több évezredre nyúlt vissza. **A nyugat-európai népek csak a hármas vetésforgó elterjedése és a kereszténység felvétele után érték utol, de életformájukban szinte azonnal meg is előzték a sztyeppék népeit.** Ezt megelőzően csak a mediterrán térség gazdagsága, elsősorban Konstantinápolyé és Rómáé vonzotta a sztyeppék nomád fejedelmeit, akkor sem mint életforma, hanem mint zsákmány és piac.

Azt kellene a történészeknek hangsúlyozniuk, hogy **az első ezredig az erdei pásztorok azért vonultak egyre nyugatabbra, mert életformájuk földrajzi feltételei egyre jobbak lettek.**

Őket tehát nem a fejlettebb technikai viszonyok, hanem csupán a kedvezőbb éghajlat vonzotta. A letelepedett pásztor számára Európa nyugati térsége az ideális élettér. Mindig van a közelben elegendő legelő, nem kemény a tél, tehát nem kell vándorolni. Ezzel szemben **a sztyepei pásztorok számára az Alföld az utolsó, életmódjuk számára még kedvező terület. Ennél tovább nem is akartak menni.**

A korábbi évezredekre jellemző helyzet csak a nyugat-európai agrárforradalommal változik meg. Ettől kezdve irigylik a nomád pusztai pásztorok a földműveléssel egyre inkább foglalkozó erdei pásztorokat. **Ezután a kelet-európai sztyeppéről jövő népek még mindig szívesen mennének egyre nyugatabbra, de nem lehet, mert a Nyugat már olyanoktól van elfoglalva, akik megerősödtek, nem szoríthatók ki.**

A történészek is kevésbé hangsúlyozzák, hogy **a sztyeppéről jövő népek katonai ereje a nedves Nyugat-Európában megtörik.** Ezt már előbb megtapasztalhatták az arabok. Az ő sivataghoz, száraz terephez szokott könnyűlovasságuk csak addig jelentett katonai fölényt, amíg nem kellett a sárban, hóban mozogniuk, amíg a patkolatlan lovak is biztosan járnak, amíg nem puhul fel az állandó nedvességtől a patájuk. A sárban és hóban az arab lovak szinte mozgásképtelenek lesznek, és gyorsan tönkremennek.

A történészek egyszerűen megmagyarázhatnák a délnyugatról jövő arab terjeszkedés megtorpanását Franciaországban. A száraz, sziklás Ibériai-félszigeten otthonosan mozoghattak az arab lovasok, a csapadékosabb Franciaországban azonban elvesztették otthonos biztonságukat, lovaik megbízhatatlannak bizonyultak és gyorsan elhasználódtak. Amíg a gyűjtögető, vadászó és erdőkben pásztorkodó népek számára a Golf-áram által érintett Nyugat-Európa volt az ideális földrajzi környezet, a sivatagi életre berendezkedett araboknak ez lett a terjeszkedésük előtt álló fal.

Ugyanez jellemző a sztyeppék pásztorseregeire is. Az ő lovakhoz kötődő életmódjuk a csapadékos Nyugaton életképtelenséget jelentett. A lovaik a száraz vagy porhóval borított pusztai síkságain kiválóan megfelelnek, de a nyugat-európai sárban és hegyes terepen gyorsan csődöt mondtak. Ott a ló csak akkor válik hadászati értékűvé, amikor patkolják és testük elég erős lesz a nehéz fegyverzetű lovagok számára.

A sztyepei nomádok vándorlásaik során ökrös szekereken vitték magukkal a felszerelést és a családot. Ezek a fatengelyes, nehéz járművek is csak a síkságoknak feleltek meg. A hegyek meredekén, vízfolyásain, sárában nagyon nehézkesek voltak.

A nyugat-európai éghajlat nemcsak a magyar lovaknak és járműveknek nem kedvezett, de fegyverzetüknek sem. Az új olyan fegyver, ami nem tűri a tartós nedvességet, idege felpuhul, elveszti rugalmasságát.

Tegyük hozzá, hogy **az Alföld a marhatenyésztő nomádok, közöttük a honfoglaló magyarok számára is azért volt kedvező, mert egyrészt a peremterületeken nyáron is volt legelő, másrészt közelebb volt a nagy nyugat-európai piachoz.** A kelet-európai pásztornépek marháikat Konstantinápolyban tudták értékesíteni. Itt azonban sok pásztornépnek kellett egymással versenyeznie. Ezzel szemben a nyugat-európai és az észak-itáliai városok olyan piacnak bizonyultak, ahol a Kárpát-medence alföldje volt a legközelebbi nagy marhaszállító. Nem találtam bizonyító adatokat, de feltételezésem szerint a magyarok kalandozásai lényegében marhaértékesítő utak voltak. Márpedig ezek a nagy marhacsordák abból éltek, amit útközben találtak, azaz sok terményt elpusztítottak. Ekkor még szó sem volt az ilyen tömeges marhaszállítások útvonalának kiépítéséről, ahogy az a későbbi századokban megtörtént. Az már vele járt, hogy a marhájukat legeltetve kísérvő, majd különösképpen a pénzzel hazatérő, készletekből kifogyott pásztorok nem fizettek meg mindent az érintett

térség lakosságának. Ebből fakadóan azok joggal tekintették rablóknak a lovaikon csatangoló magyar pásztorokat.

Mindebből az következik, hogy **a honfoglaló magyarok már, ha akartak volna, akkor sem mehettek volna nyugatabbra.**

Ahhoz, hogy egy keletről érkezett nép nyugatabbra mehessen Európában, egyrészt nyugaton kellett a térségnek viszonylag lakatlannak, üresnek, legalábbis gyengének lennie, másrészt előtte fel kellett adni a pusztai pásztorkodást, át kellett térni a földműveléssel is erősen foglalkozó erdei pásztorkodásra. Ezt tették birodalmuk elvesztése után a Dunántúlon az avarok. Majd ezt tettük mi spontánul és már szervezeten és egységesen a honfoglalás után. Ez a mi országalapításunk és keresztény hitre térésünk sikerének a titka.

Azt a történészek által nem hangsúlyozott tény, hogy a honfoglaló magyarok spontán elkezdtek áttérni az erdei pásztorkodásra és az ezzel járó letelepedésre, meggyőzően mutatja a Szent István által kialakított egyházszervezet. Harminc évig minden püspökség és apátság az alapvetően dombos, erdős vidéken, illetve annak peremén létesült. Az első alföldi püspökséget, a maroserdeit, a későbbi csanádit Szent István csak 1031-ben, a királyfit nevelő Gellért számára alapítja. Tehát még ez sem az igazi száraz pusztaságban, hanem az alföldi erdővidéken alapított. A kor öt kiemelt rangú apátsága is mind erdővidéken épült.

A német orientáció megítélése

A magyar történészek Szent István kiemelkedő jelentőségű, számunkra ezer évre kiható, rendkívül kedvező döntésének minősítik, hogy a római pápától kért koronát. E döntését úgy értelmezik, mint a létünket veszélyeztető német nyomás kivédését szolgáló zseniális sakkhúzást. Aligha vitatható, hogy ennek az elhatározásnak és a pápától kapott korona-kérésnek pozitív következménye is volt, elsősorban a mi nemzeti tudatunkra, de voltak még tartó negatív hatásai is.

Fel sem merül, hogy akkor vallási tekintetben három vonzás közül kellett választani: a mediterrán, a germán és az ortodox, akkor görög közül. A történészek egyrészt máig nem tekintik különállónak a déli, azaz mediterrán és az észak-nyugati, azaz ír-germán kereszténységet, hiszen ezek között a formai szakadás ténylegesen csak 500 évvel később következik be. **De a X. században az Alpoktól délre és északra már akkor két, egymástól lényegében eltérő kereszténység létezett.** Az előbbit a pápa, az utóbbit, főleg számunkra, a császár képviselte. Mi azt szuggéráljuk, hogy számunkra előnyös volt a pápa választása. Ez elsősorban mint tény nem igaz, mert a pápa és a császár közötti bizonyos hatalmi és befolyási egyensúly csak később alakult ki. A művelt francia II. Szilveszter pápa esetében erről még nem lehetett szó. De ezt már korábban érintettük. A valóság az, hogy a magyar állam területén korábban vagy a germán, vagy a konstantinápolyi egyházi befolyás érvényesült. Az utóbbi súlya már Géza idejében annyira zsugorodott, hogy mint reálpolitikai orientáció, nem jöhetett számításba. A keleti egyház befolyása tovább csak a gyulák területén, az Alföld dél-keleti részén maradt fenn. Ennek egyik oka, hogy a keleti egyház nem szedett tizedet. (Itt jegyzem meg, hogy a történészek alig említik a vallások adózási formáit, holott annak óriási szerepe volt már ekkor is, de még inkább a reformáció idején.)

A honfoglalás előtti és utáni időkben Pannóniában – ami gyakorlatilag a térség kereszténységét jelentette – az egyházi közigazgatást germán püspökök irányították. Elsősorban a salzburgi érsek, illetve a hierarchiában alatta a grazi püspök. Végül a Dunántúl északi fele már a passauai püspökhöz tartozott. I. Ottó idejében Pannónia egyházi felügyeletét a mainzi érsek látta el, ő nevezte ki a püspököket. A keresztény egyházszervezet kialakításában is a

germán, legalábbis a császárhoz közel álló papoknak volt döntő szerepük. A történelem csak az olasz Gellértet ismerteti a Szent István környezetében álló papok közül, holott ő csak a király öreg, egyre passzívabb korában került az udvarhoz. Vele szemben az igazán befolyásosak:

a) A mediterrán kereszténység kezdettől fogva a mediterrán kultúra és társadalom igényeihez idomult. Ezen nemcsak addig, de máig sem történt lényegi változás. A mediterrán világ a középkorban is urbánus maradt, azaz a városok voltak a politikai, a kulturális és a gazdasági élet centrumai. Az urbanizáció eleve sokkal magasabb volt, mint Nyugat-Európában. Nemcsak a püspökök, a klérus tényleges vezetői, de a földesurak is városlakók voltak.

b) Az ír–germán kereszténység a vidékre és nem a városokra épített. Tette ezt nemcsak azért, mert nem is nagyon volt a térségben városi lakosság, de azért is, mert az igazi vallási tekintélyt jelentő szerzetesrendek kolostorai többnyire nem a városokban, hanem vidéken épültek és működtek.

Akkor már egészen nyilvánvaló volt, hogy Európa keleti felén is más kereszténység uralkodik. Ez a kereszténység a görög kultúrának a kelet-európai viszonyokhoz való alkalmazkodását jelentette és jelenti.

A honfoglalás idejére Európában már három nagy kultúra alakította ki a karakterét: a mediterrán, a nyugat-európai és a kelet-európai. Ezek határait ezer év alatt semmi sem volt képes számottevően módosítani. A kultúrák karaktere ugyan már kialakult, de még évszázadokat kellett várni, mire ez a kereszténységen és a politikai hatalmon belül egyértelművé vált. Vagyis jóval előbb kialakult egy-egy kulturális karakter, mint annak vallási és politikai felépítménye. Az ortodox kereszténység legalizált szakadása ugyan már a XI. században megtörtént, de a nyugat-európai puritán kultúra protestáns keresztény egyházai csak fél évszázaddal később válnak el a számukra idegen, mediterrán katolicizmustól. A politika terén a két kultúrkör szembenállása sokáig csak mint a pápaság és a császárság közötti vetélkedés jelent meg, és csak a nemzeti államok kialakulásával vált egyértelművé.

Szent Istvánnak számos oka lett volna arra, hogy a keleti egyházhoz csatlakozzon.

a) A magyaroknak a honfoglalás előtt fő marhaértékesítő piaca és kultúrájuk módosítója Konstantinápoly volt. Azt azonban királyunk is világosan látta, hogy számunkra nemcsak az új életforma, a földművelés modellje, de a gazdaság piaca is csak Nyugat-Európa lehet. Konstantinápolyban a marhapiacon az ukrán síkságok nomádjaival kellett volna versenyezni. Nyugaton azonban előnyben voltunk e versenytársakkal szemben.

b) A Kárpát-medencében a honfoglalás előtti századokban a keresztény befolyás sokkal inkább a Balkán felől volt erős, mintsem Rómából, még kevésbé az akkor még alig keresztény nyugatról. Jellemző módon ide előbb érkezett meg az ariánus kereszténység, és vert is némi gyökeret. Utána érkezett a térség két legjelentősebb térítője, a bolgár Cirill és Metód.

c) Konstantinápoly akkor Rómához és a nyugat-európai városokhoz képest világváros volt. A korabeli Európa minden technikai és tudományos eredménye ott állt a legmagasabb szinten rendelkezésre. Ráadásul a Duna is arra folyt.

A magyar történelem nem veszi kellő súllyal tudomásul, hogy a Duna délkeletre folyik, a mi helyes orientációnk pedig északnyugatra irányult. Abban az időben a folyók iránya a szállítás szempontjából döntő jelentőségű volt. Az a tény, hogy a lengyeleknél a folyók északra, a ködös Keleti-tengerbe, a cseheknél északnyugatra a germán térség szívéen keresztül, illetve a Bécsi-medencébe folynak, a magyarok országában azonban a Duna a Balkánon keresztül a Fekete-tengerbe tart, ez a három nép sorsa szempontjából sokkal jelentősebb, mint a királyok

akarata, cselekedete. **Végső soron a politikai orientáció irányát is – a személyek akaratánál jelentősebben – a folyók iránya határozta meg.**

Ha nem a még működő keresztény egyházi tagolódás alapján osztjuk fel a kor Európáját, akkor három választási lehetőség közül volt választásunk: a mediterrán, vagyis a római pápa által vezetett, az ír–germán klasszikus feudális, és a keleti görög-ortodox között.

Arra egyértelmű választ adott a történelem, hogy rossz választás lett volna Konstantinápoly felé orientálódni. Az számunkra is a balkáni sorsot jelentette volna. A haladás helyett a lassú, de feltartóztathatatlan lemaradást.

Szent István vallási tekintetben nem a korabeli nyugathoz, hanem a mediterrán kereszténységhez, nem a közvetlen nyugati, azaz fiatal és dinamikus kultúrkörhöz, hanem a megöregedett és lemaradó mediterrán kultúrkörhöz csatlakozott azzal, hogy onnan kért koronát. Érvként csak azt hozható fel mellette, hogy ennek a csatlakozásnak csupán szimbolikus jelentősége volt. **De ez a koronakérő szimbólum hibáival máig kísért, és különösen tragikusnak bizonyult a Mohács körüli századokban. Akkor ugyanis máig ható tragikus következményekkel járt, hogy nem a protestáns, fiatal, erős Nyugat-Európához, hanem a fáradt és konzervatív Róma-hoz és a Spanyol–Osztrák Birodalomhoz kötöttük a sorsunkat. De erről bővebben majd ott. Arra pedig az utóbbi kétszáz év vizsgálata során térünk ki, hogy mennyire visszahúzó erők álltak az úgynevezett „szent korona” elmélete mögé.**

A történészek hallgatnak arról, hogy az államalapítás során létrehozott egyházi szervezet teljesen ír, konkrétabban bajor indíttatású volt. Az első harminc évben nem volt egyetlen latin püspökünk vagy apátunk. Ezt az egyoldalú nyugati orientáltságot oldotta valamelyest Szent István előbb azzal, hogy a pápától kért koronát és az egyetlen olasz származású szerzetesének, fia nevelőjének, Gellértnek egy további püspökséget alapított. A kor magyarországi – természetesen nem magyar, hanem főleg bajor – püspökei ugyan más kereszténységet éltek, mint Rómában a pápa és környezete, de a pápai tekintélyt, mint gyakorlati munkájukat közvetlenül nem érintőt, nem is kérdőjelezték meg. Szent Istvánra a pápától kapott koronát azonban bajor püspök tette fel. A magyar püspökök között az elsőnek mindig, de főleg az Árpádok alatt, ha nem is nagy, de nagyobb politikai befolyása volt, mint a pápának.

A koronának a pápától való kérését követő 3–500 évben a döntés államhatalmi alapon pozitívnak bizonyult. Ennél nagyobb távlatot pedig senki sem követelhet. Nem is azt kell vizsgálni, hogy jó volt-e a döntés, hanem azt, hogy ma ezt mennyire kell hangsúlyozni.

A magyar történetírás a pápától való korona kérését azzal indokolja, hogy így lehettünk a későbbi századok során függetlenebb állam. Azaz az állami hatalom mindennel szemben az elsődleges cél. Itt van a baj. Egy nép előtt nem csak egy cél van, hanem mindig több. **A mindenkori legfőbb politikai cél az érintett nép kulturális és gazdasági színvonalának optimalizálása.** Ezt azonban nem lesz könnyű elfogadtatni, mert azt jelentené, hogy egész történelmünket újra kell írni. De erről egy külön rövid fejezetben.

Térjünk vissza Szent István döntéseinek értékeléséhez.

Azt, mint bölcs uralkodó, belátta, hogy népének jobban tetszik a letelepedett földművesek, mint a nomád pásztorok életmódja. Ezért a letelepedés feltételeinek megszilárdításán munkálkodott. Helyhez kötött állam- és vallásszervezetet hozott létre. Tegyük hozzá, hogy ezt elsősorban ott valósította meg, ahol a feltételek kedvezőbbek voltak, a nagyrészt erdős dombvidéken. A magas hegyek, mint lakatlan területek, nem érdekelték. **A pusztá ugyan nem felelt meg a gazdasági és kulturális terveinek, de annál nagyobb szüksége volt rá az állam katonai ereje szempontjából.** A tradíciókból és tapasztalatokból tudta, hogy a földműves nem jó katona, ezért aztán az alföldeken és a gyepeken, elsősorban a nyugati és

keleti határszélen ő és utódai tiltották a földművelést. Ezt különösen a Székelyföldön és az Őrségben kellett erővel tiltani. **Az erdei pásztor ugyanis természeténél fogva igyekszik földet is művelni.** Az Alföld pusztai pásztoraikat nem kellett e téren ellenőrizni, hiszen számukra a földművelés még sok évszázadon keresztül másodrangú maradt.

Az államalapítás időszakában és még utána jó négyszáz évig az ország adottságai katonai téren kiválóak voltak. A királynak mindig volt annyi pásztora, azaz kiváló lovassága, ami katonai erejét szomszédai fölé emelte. Ugyanakkor volt akkora földművelő bázisa is, ami a gazdagok között biztosított számára helyet. **A kor nagyon szegény világában a magyarság azon kevés nép közé tartozott, amelyik viszonylag keveset szenvedett az éhezéstől.**

Szent István tehát reálisan mérte fel országa erejét, amikor úgy érezte, hogy a császárral szemben is megvédheti függetlenségét. Megteremtheti a szoros rokoni viszonyt, udvarába szinte kizárólag germán lovagokat hozott, s kihasználhatta a germánok közelségét az ország egyetlen jelentős exportja, a marhakivitel érdekében. Elődjei még azt hitték, hogy rendezett politikai kapcsolatok nélkül is jó üzlet a marhacsordákat nyugatra hajtani, és ott értékesíteni. Ő belátta, hogy Nyugaton gyorsan rendeződnek a viszonyok, és gyorsan nő mind a gazdasági, mind a katonai erő, tehát ott rendezett politikai alapon lehet csak a marhák eladását megoldani.

Tudom, hogy sokan megbotráncognak azon, hogy a mi zseniális és szent királyunkat marhakereskedők érdekeivel „terhelem”. Pedig ezt meg kellett tennie annak, aki az állam gazdasági ügyeinek megerősítését is fontosnak tartja. Amennyire az utóbbi kétszáz évben az arisztokráciák és a dzsentrik rangon alulinak tartották az üzletelést, a kereskedelmet, annyira fontos volt az számukra a megelőző nyolcszáz év során. A legnagyobb magyar családok egészen a XVIII. századig elsősorban a marhakereskedelemből éltek. Ez alatt a 800 év alatt a magyar uralkodó réteg elsősorban a marhaexport miatt tartotta fontosnak a nyugati kapcsolatokat.

A magyar nemesség szerepe

Röviden csak az utóbbi felfogással kívánok foglalkozni. Az alkotmányos nemesi magyar állam szemlélete tükröződik az 1222-es Aranybulla jelentőségének irreális felnagyításában, az utólag kitalált szentkorona-tanban, s az ezeréves múlt ereklyéinek babonás tiszteletében. **A történelem fintora, hogy a Magyar Királyság sorsa soha nem volt annyira a magyar nemesi osztály kezében, mint a kiegyezést követő ötven évben.** Például a történelem-felfogásunk szerint olyan fontos nemesi királyválasztásban a köznemesség csak egyszer vett részt, Mátyás megválasztásakor, de akkor is az ország egyik nagy oligarchája, a Hunyadi családot képviselő Szilágyi Mihály vezetésével, lényegében azok vazallusaként, nem bent, hanem kint a Duna jegén. Mátyást nem a királyválasztásra felhatalmazott arisztokráciák és nemesek, azaz nem a választásra összehívott országgyűlésen részt vevők véleménye alapján, hanem a kívül tartózkodó fegyveres erőtől félve választották királlyá.

Kétségtelen, hogy a magyar nemesség társadalmi és politikai súlya kilencszáz éven keresztül nagyobb volt, mint a kor nyugati társadalmában. E tekintetben legfeljebb a lengyelekéhez lehet a magyar társadalmat hasonlítani.

Az első, amit tudatosítani kellene: **a magyar nemeseknek a magyarsághoz viszonyított aránya a nyugati népekhez viszonyítva abnormálisan magas volt.** Amíg a nyugati társadalmakban a nemesek aránya sehol nem érte el a lakosság 2 százalékát, addig nálunk 6 százalék volt. Ez a magyar etnikumon belül mintegy 12 százalékos arányt jelentett. Tehát a

magyarok közel nyolcada eleve nem volt adófizetésre, csak katonai szolgálatra kötelezett. A magyar nemesség aránytalanul magas száma a XVI. században vált súlyos problémává, a XVIII. századtól kezdve pedig anakronisztikussá is lett. Amíg a magyar állam katonai erejét a karddal felszerelt lovasság jelentette, az arisztokraták és nemesek bandériumai komoly katonai erőt jelentettek. A puszkapor megjelenése után a szabad, azaz adót nem fizető nemesek önkéntes bandériumainak már nem volt komoly katonai értéke. Ugyanakkor e széles réteg adómentessége miatt az állami funkciók finanszírozása a kor viszonyainak megfelelő adóztatással nem volt megteremthető. Ezzel szemben a nyugat-európai országokban negyednyi, vagy még kisebb volt az adómentességet élvezők aránya, ugyanakkor ott a királyi bevételek döntő többségét a városok polgáraitól tudták behajtani. **Mivel mi a polgárok számát illetően a nyugathoz képest úgy voltunk lemaradva, ahogyan a nemesek számát illetően fölényben voltunk, a magyar államnak eleve nem lehetett elegendő adóbevétele.**

A XV. század utáni magyar társadalmat úgy kellene jellemezni, mint az arisztokrata- társadalmat és nemesekben abnormálisan gazdag, polgároknál pedig abnormálisan szegény társadalmat. Ez a társadalmi deformáció a következő ötszáz évben a nyugati társadalmakhoz képest nem csökkent, hanem nőtt. Ezt szem előtt tartva sokkal könnyebb lenne az utolsó ötszáz év magyar történelmét megérteni, ezt feledve pedig szinte semmi sem érhető.

Ez is példa arra, hogy a kor adózási rendszere, az adómentességet élvezők aránya alapvető fontosságú lehet egy-egy nép története számára.

Egy konkrét esetet arra, hogy ez mennyire tudott volt a bécsi udvarban: **a harmincad vámot kimondottan azzal a szándékkal vezették be és tartották fenn, hogy ezzel a magyar nemességet az osztrák örökös tartományok nemeséhez hasonlóan adóztathassák.** Kiszámították, hogy ez a magyar nemesség számára akkora közvetett adóterhet jelent, amekkorát akkor kellene fizetnie, ha a többi tartomány nemesével azonosan adózna. 1785-ben II. József írásban tudatja Pálffy nádorral, aki a harmincad miatt tiltakozik, hogy annak mi a célja. Közli: „amennyiben a magyar nemesség vállalja a monarchia örökös tartományaiban a nemesség által is viselt általános adóterheket, a harmincad vámról nincs többé szükség, meg fogom szüntetni”. A mi történelemoktatásunk mélyen hallgat arról, hogy a harmincad vám az ország lakosságának érdekeit szolgálta. Ennél csak az lett volna számunkra kedvezőbb, ha a nemesség is hozzájárult volna az ország terheéhez.

Mindez jól ismert a történészek előtt, hiszen Grünwald Béla 1888-ban Régi Magyarország című könyvében ezt írja: „A harmincad magváltoztatására annál kevesebb remény volt, mert az az osztrák tartományok gazdasági érdekeivel és pénzügyi politikájával függött össze. Az osztrák politika ekként, kerülő úton, közvetve adóztatta meg Magyarországot, anélkül, hogy az adómentességet biztosító alkotmányt nyíltan meg kellett volna sértenie.”

Taníttuk mi ezt az iskolákban? Nem. Csak azt, hogy milyen súlyos teher volt az ország számára a harmincad vám.

Az is nehezen vitatható, hogy a nemesi osztály adómentessége annál nagyobb terhet jelent a lakosság többségére, minél nagyobb a nemesség aránya. Azt pedig nem mondhatja egy történész, hogy az adózás az egyes korok viszonyainak leírásában olyan mellékes, amire felesleges kitérni. A jó szándékú magyar történészek ugyan számos esetben sokallják a jobbgazság adóterheit, különösen, ha azt a török vetette ki, de soha nem tettek említést arról, hogy nálunk a nagy adók egyik oka az volt, hogy aránytalanul sokan voltak adómentesek. **Vagyis nem az adók országos összege volt nagy, hanem annak elosztása volt példátlanul igazságtalan.**

Marad a kérdés: **Miért volt nálunk aránytalanul sok a nemes?**

E kérdésre nem találtam a források között választ, tehát eddig fel sem vetődött. Maga a tény is csak az 1970-es években, Szűcs Jenő könyvében szerepel először. Pedig e kérdés megválaszolása alapvetően fontos volna. Két okot sejték:

a) A magyar, mint pásztornép, a szabadok népe volt. Tehát a honfoglaló magyarság nem ismerte a Nyugat-Európában akkorra már kialakult feudális alárendeltséget. Szinte máig él az a hit, hogy aki a honfoglalókkal jött, az szabad, azaz legalább nemes. A nemesség részaránya aztán az országépítés során fokozatosan csökkent a magyarság alig több mint tizedére. Az itt élő és a magyar államba szervült népek lélekszáma minden bizonnyal lényegesen meghaladta a honfoglaló magyarokét, majd a királyok által nyugatról és még inkább keletről betelepítettek száma összességében is nagyobb lehetett a honfoglaló magyarokénál, s ők csak kivételesen kaptak nemességet.

b) Mivel az adómentesség az elő hétszáz évben gyakorlatilag alig jelentett valamit, viszont ezért cserébe katonai kötelezettség járt, a királyok nem nagyon törekedtek a nemesek számának alacsony szinten tartására. **Arra, hogy a nemesek számát ne lehessen növelni, nem a királyok, hanem maguk a nemesek vigyáztak.** Királyságunk talán semmiben nem volt annyira alkotmányos, mint a nemessé nyilvánítás tekintetében. Királyaink joga szinte csak ezen a téren volt „alkotmányosan” korlátozott. A nemességnek az adómentesség ellenében az ország védelméről való gondoskodás volt a kötelessége. Ennek azonban a XVI. századtól kezdve már nem volt semmi gyakorlati értelme. Ettől kezdve a nemesek hadba vonulási kötelessége nem jelentett komoly haderőt. Mint sok más mindent, ezt is Mátyás vette először tudomásul, aki katonai erejét a nemességtől független állandó hadseregére építette.

A nemesség hadba vonulásának operett jellegét először a török ellen folyó harcok mutatták meg. Azt is elhallgatja történetírásunk, hogy ebben a harcban a magyar nemesség alig játszott szerepet, a török kiűzése pedig döntően idegen vezetés alatt, többségében idegen zsoldosokkal történt. A magyar társadalomnak a nemességre való építettsége addig volt reális megoldás, amíg a lovas volt a legjobb katona. **Ahogy a puska, ebből fakadóan a gyalogos, még inkább a tüzér, továbbá a fegyelmezetség vált a haderő ütőképességének alapjává, a nemesség katonai értéke egy, a múltból itt felejtett rekvizitum lett, ami mégis évszázadokkal élte túl a puskaort.**

Ideje volna kimondani, hogy **a nemesi társadalom indokoltsága a puska megjelenéséig tartott, azután csak lemaradásunkat fokozó teher volt a nemzet nyakában.**

A magyar történészek egyik súlyos hibájának tartom, hogy a nemesség által nyújtott egyetlen állami szolgálat értékvesztéséről említést sem tesznek.

Azt kellene tudatosítani, hogy a magyar nemesség addig érezte a nyugati osztályos társaival szemben az önbizalmát, ameddig lóról tárgyalhatott. Ezt nemcsak képletesen kell érteni, hanem abban az értelemben is, hogy a magyar állam alapításával azonos időben alakul ki a lovagkor Nyugat-Európában. A nyugati társadalmak uralkodó osztálya éppen hogy csak lóra száll, a magyar urak évezredek óta szinte a lovon élnek. A lovagok társadalmi rangja azon alapult, hogy katonai erejüket az jelentette, hogy nem gyalog, hanem már lovon jártak. Amint Nyugaton elterjedt a puska katonai használata, a lovagkornak vége szakadt, azaz megszűnt a lovas katona fölénye. A magyar társadalomnak azonban nem szűnik meg a maga „lovagkora”, azaz a lovas nemesség osztályuralma. Ez a nemesség azonban nemcsak a katonai fölényt veszítette el, hanem a korábbi önbizalmát is. **A nemesség felismerte, hogy mint katona hátrányban van a lőport használó polgárok hadseregeivel szemben, de még a törökkel szemben is. Ebből aztán ideológiát csinált: ami tőlünk nyugatra van, az beteg, az kerülendő.** Ettől kezdve a magyar politika még inkább a nála is elmaradottabb Balkán felé fordult, ott kívánta érvényesíteni fölényét.

A magyar nemességet a nyugat-ellenességben a XVIII. században már a korábban minden tekintetben kozmopolita arisztokrácia is követte. Felismerte, hogy sokkal jobb arisztokráciának lenni a társadalmi és gazdasági téren elmaradt Magyar Királyságban, mint az egyre inkább a polgárok vezetése alá kerülő, a feudális előjogokat már megvonó nyugati társadalmakban. Ez a felismerés még a nem magyar származású és kultúrájú arisztokratáinkat is magyarkodásba sodorja.

– Így érthető, hogy az **1848–49-es szabadságharc** Kossuth céljaiért harcoló katonai vezetői, a későbbi aradi vértanúk döntő többsége nem magyar származású arisztokrata. Egy részük jószívről magyarul sem tudott, de a magyar feudális viszonyok számukra sokkal jobbak, mint a polgárosodott nyugati társadalmak kínálta életforma. Mi a magyar szabadság hőseit tiszteljük azokban, akik azért védtek a magyar szabadságot, mert abban a nem magyar arisztokratáknak sokkal több előjoguk, sokkal jobb soruk volt, mint a saját hazájukban. Mi máig sem keressük a magyarázatot arra, hogy a szabadságharc során miért állt olyan sok nem magyar arisztokrata a magyar ügy szolgálatába. – Mert nem találtak tőlünk nyugatra olyan országot, ahol jobb lett volna arisztokratának, nagybirtokosnak lenni.

– A magyar arisztokrácia céljai még nyilvánvalóbbá váltak a kiegyezés után. A valóban becsületes és jó szándékú, a kor viszonyai között erősen liberális politikai gárdát, amelyik Deák Ferenc és Eötvös József vezetésével kidolgozta és kijárta a bécsi udvarral kötött megegyezést, a feudális jogaikat védő arisztokraták gyorsan kiszorítják a hatalomból. Pár évvel a kiegyezés után már nyoma sem maradt a létrehozók polgári liberális szándékainak. Egyre jobban eldurvult a kisebbségek elnyomása, felerősödött a magyar külpolitika agressziója, a Balkán felé való terjeszkedésre irányuló orientációja. Ennek lesz aztán a szüleménye előbb Bosznia annektálása, majd a Szerbia elleni, világháborúba vezető hadüzenet, a háborúvesztés – és Trianon.

A magyar közigazgatás

Alapvetően megyerendszerre épített közigazgatásunkat történelemoktatásunk is kiemelten tárgyalja, de jelentőségét egyoldalúan pozitívnak ítéli, azt mint az osztrák abszolútizmus elleni védekezés hatékony fegyverének tekinti. A Szent István-i megyéket csak mint tradíciót eleveníti fel. Pedig **a magyar állami szervezeten belül a megyerendszer alapvető jelentőségű volt, és idejét múltan is mindmáig az maradt.**

Másutt már hangsúlyoztam, hogy **mi voltunk az egyetlen pusztai pásztorkodó nép, amelyik mind politikai, mind vallási téren a nyugat-európai kultúrkörbe tartósan beépült.** Ennek az örökségnek pozitív és negatív szerepét, politikai jelentőségét, jelenbe nyúló utóéletét azonban nem vettük kellő súllyal figyelembe.

Kezdjük azzal, hogy a magyaroknak, mint pusztai pásztoroknak korábbi életét a nagyon erős államszervezési, centralizálási erények jellemezték. **A sztyeppék pásztortársadalmi gazdasági tekintetben nagyon atomizáltak voltak, gazdálkodási módjuk alig alkalmazta a társadalmi munkamegosztást, ezért gazdaságuk sem igényelte a központosított hatalmat, ugyanakkor mint népnek, törzsnek a léte centralizált politikai-katonai hatalmi struktúrát kívánt.** Ezért aztán az ilyen népek története másból sem állt, mint az időnként megjelenő zseniális vezérek robbanó erejű államszervezéséből, és azt követő gyors széthullásból.

Sok ezeréves hagyománya volt annak, hogy a túlszaporodó pásztornépek elfoglaltak egy földművelő kultúrát, arra nemcsak rátelepültek, és átvették a kultúráját, ottani termelési módját, de abban egyúttal ősi kultúrájuk örökségeként kiválóan meg is szervezték a politikai hatalmukat.

Az évezredek során tucatnyi esetben azt láttuk, hogy a nagy öntözéses kultúrákra rátelepült, szomszédságukból oda özönlött pásztornép soraiból kialakult az új uralkodó réteg. Erről szól a mezopotámiai, az egyiptomi, az indiai és a kínai, de még a görög és a római történelem is. Lényegében ezt történt a honfoglalás során, és utána ezer éven keresztül is. Történelemfelfogásunk máig sem veszi tudomásul, hogy **a mi honfoglalásunk az utolsó sikeres kísérlet volt abban a sok évezredes egyre ismétlődő folyamatban, hogy egy pásztornépnek megtetszik a szomszéd térségben folyó életforma, ezért azt elfoglalja, rátelepül, átveszi annak életformáját és vallási ideológiáját, és a térség népei felett uralkodó szerepre tesz szert.** Mivel a honfoglalók részben magukkal hoztak, részben itt találtak jelentős számú rokon etnikumú népet, uralmuk alá jelentős számú, velük közös kultúrát hordozó és nyelvet beszélő magyar lakosság is került. A magyar nép olyan állam uralkodó népe, „Herrenvolk” volt, melynek alattvalói is – mintegy fele részben – magyarok voltak.

A magyarok bejövetele, a honfoglalás azért bizonyult nemcsak sikeresnek, de tartósnak is, mert **ez volt a Kárpát-medence egészét érintő első olyan hódítás, amiben egy pásztornép nemcsak a Kárpát-medence alföldi sztyeppéjére vándorolt, hanem a közel azonos nagyságú, jelentős hányadában már földművelésre is használt, vagy arra könnyen alkalmassá tehető erdőterületen is megtelepült.**

Előttünk a **hunoknak** még semmi vonzódásuk nem volt arra, hogy földet műveljenek, hogy az erdővidékeken állandó telephelyeket létesítsenek. Ők továbbra is nomád pusztai pásztorok maradtak a birodalmukhoz képest kis területű sztyeppét jelentő Alföldön. Ezért aztán zseniális vezérük halála után el is tűntek a történelem süllyesztőjében.

Náluk már valamivel később, ezért valamivel jobb időben érkeztek az **avarok**. Ők már egy olyan, ébredezni kezdő nyugat-európai erdei pásztorkodással találkoztak, amelyik az erdőirtásokat szántóföldi művelésre is használta, amiből aztán jövedelmének egyre nagyobb hányada származott. Nem véletlen, hogy a térségen belül birodalmuk súlypontja egyre inkább nyugatra, az erdei pásztorkodásra alkalmas Dunántúlra, a Bécsi-medencére és az Alföld peremvidékére tevődik át, ott állandó lakhelyet adó falvakban élnek, és már földműveléssel is foglalkoznak, sőt sokuk a letelepedett földművesek vallására, a kereszténységre is áttért. Ők lehetnek az első olyan rokonaink, akik megérték a magyar honfoglalást. Erre érzett rá László Gyula, amikor kettős honfoglalásról beszél. Az avarok ugyanis már előttünk lényegében azzal az életmóddal próbálkoznak, amit a mi népünk aztán a IX. és a X. században sikerrel megvalósított. Az avarok államalapítási kudarcát az magyarázza, hogy kissé korán érkeztek: sem a hármas vetésfogó, azaz a pusztai pásztorkodásnál fejlettebb földművelés, sem a kereszténység, azaz a letelepült földművelők vallása, még nem terjedt el elég széles körben e térségben.

A kettős honfoglalás elméletével azért nem értek egyet, mert a honfoglalás a szabad magyarok műve volt, az avarok csak mint a magyar urak jobbágjai gyarapították a magyar kultúrájú szolganépet. Az avar lakosság vezetőiből sem igen lehetett nemes, azaz teljes jogú „állampolgár”.

A honfoglaló magyarokat már készen várták a feltételek ahhoz, hogy átvegyék a nyugati termelési módot és vallást. Jobbkor nem is érkezhettünk volna. Akik utánunk jöttek a keleti sztyeppéről, már csak a magyarsággal való gyors asszimilációt választhatták. Ahogy az avarok, úgy a besenyők is döntően csak a magyar népi etnikumot gyarapították. **A történelem a keletről jövő pásztornépek közül először és utoljára nekünk, magyaroknak kínálta fel a nyugathoz való társadalmi és gazdasági csatlakozást.** Ezt az új megélhetési módnak és vallásnak megfelelő állami és vallási szervezetet hozta létre első királyunk, Szent István.

Ő, mivel centralizálta hatalmát, pásztorfejedelem maradt. Ezért volt, keresztény létére, a trónutódlásra veszélyes rokonaival szemben keleti zsarnok. Ezt a célt szolgálta a megye-

rendszer kialakításával is. Amennyire köztudott, hogy az egyházi szervezetet a kor állami igényeihez igazítva a semmiből építette ki, annyira kevés szó esik arról, hogy állama közigazgatását is a semmiből kellett létrehozni. Az ország területi felosztása és irányítása egy keleti pásztorfejedelem számára teljesen új volt. Ott nem területek, hanem emberek, törzsek felett kellett uralkodni. A közigazgatásban a területi egységek irányítása legalább annyira újszerű volt, mint vallási téren a püspökségekre osztott keresztény egyházi szervezet létrehozása. A megyék vezetőit nem vérségi, hanem bizalmi alapon választották ki, tehát a királyt szolgálták.

Az ő megyéi egyáltalán nem voltak helyi önkormányzatok, hanem a király ispánjainak irányítása alá tartozó területi egységek, melyek elsődleges feladata a király parancsainak és törvényeinek végrehajtása volt.

Aki meg akarja érteni a magyar történelem első ötszáz évét, különösen az Árpádok három századát, annak azt kell szem előtt tartania, hogy **Magyarország a nyugatiakhoz képest mindig nagyon centralizált országnak számított.** Ez is keleti, nomád örökségünk következménye volt.

Szent István ugyan keresztény fejedelem volt, de korlátlan hatalma még a keleti fejedelmekéhez volt hasonló. Ez a korlátlan hatalom a századok során egyre gyengült, a nyugati uralkodókéhoz hasonult. A nyugatosodás során a főurak egyre jobban függetlenedtek a megyerendszertől, azaz a királytól. **A megyei közigazgatás pedig fokozatosan a köznemesek önkormányzata lett. S mint ilyen vált a magyar nemesi érdekek, és ebből fakadóan a társadalmi konzervativizmus bástyájává.**

A honfoglalás során a vezető családok szinte az ország minden betelepült táján kaptak birtokot. S kapcsolatrendszerük az évszázadok során a körükön belül kötött házasságok és a királyi birtokadományozások révén még inkább kiterjedt. A főurak így, birtokaik révén eleve több megyéhez tartoztak. Erre őket eleinte csak országjárásaik, később egyre inkább gazdasági érdekük is kényszerítette. A korai századokban a király jövedelme természetben érvényesült, birtokait sorra járva élte fel jövedelmét. Ezt a gyakorlatot őrzi a királyi szállásbirtok megnevezés.

Kevés szó esik arról, hogy **a magyar főurak pénzben megjelenő jövedelmének fő forrása az élő állatok exportja volt.** Ez pedig azt kívánta meg, hogy legyen birtokuk a hegyvidéken, ahol a tej jelentette az ott élő lakosság fő élelmezését. Mivel a hegyi legelőkön nem lehetett növelni a marhák számát, ugyanakkor a tejelés miatt állandóan borjazzatni kellett azokat, a sok növendékállatot el kellett adni. Ezért aztán a húsmarha exportjának alapanyagát a hegyvidéki birtokok és azok jobbágjai adták. Az exportra szánt marhát az Alföldön kellett – a rövid legeltetési szezon alatt – meghizlalni. Ezért volt szükség az alföldi birtokokra. A marhákat a nyugati német és a déli olasz piacokra történő eladás előtt alaposan meg kellett hizlalni. Ezt szolgálták a főurak nyugat-magyarországi és horvátországi birtokai. Ennek megfelelően minden nagy földbirtokos családnak volt birtoka a hegyvidékeken, az alföldi pusztákon és a nyugati földművelő vidékeken. Ez magyarázza azt, hogy a Zrínyieknek miért volt váruk Szigetváron és Munkácson. Ez a szarvasmarhaexport a török alatt sem szűnt meg, sőt az új hatalom ezt a korábbinál is jobban támogatta.

A török által megszállt területről elűzték a földesurakat, ezért aztán az alföldi nagybirtokosok szerepét gyorsan az alföldi parasztságból felemelkedett tőzsérek vették át, akik ezt a feladatot azoknál hatékonyabban oldották meg. E kor történészei mélyen hallgatnak arról, hogy a törökök által megszállt területen nem működött a megyerendszer, a basák és bégek hatásköre teljesen a megyehatároktól függetlenül alakult ki, a városok és falvak pedig önkormányzatként működtek. **A török kiűzése után jó lett volna az általuk kialakított közigazgatási**

tapasztalatokból tanulni. Azt ugyanis a lakosság viszonylag erős önkormányzata és a nagyon centralizált adóztatás jellemezte.

A török kiűzése után azonban az Alföldön is visszaállt a nemesi társadalom, a maga már akkor idejétmúlt köznemesi hatalomra épülő megyei önkormányzataival együtt. Ez az egész országban a korábbinál is erősebb lett, mint a török előtt volt, mivel **a köznemesség lett az a réteg, amelyre a nemzeti önállóság Habsburgok elleni védelme épült.**

A történelem mindmáig azért értékeli egyoldalúan pozitívan a megyerendszer utolsó négyszáz évét, mert abban nem a nemesi, hanem a nemzeti érdekek legfontosabb és legeredményesebb védelmezőjét látja. Ez az értékelés azonban azért torz, mert nem veszi tudomásul, hogy **a nemesi társadalom védelme már a társadalmi lemaradás védelme volt, és egyre inkább az lett.**

A XVIII. századtól kezdve már nem a nemzeti függetlenség volt az alapvető társadalmi érdek, hanem a minden állampolgár társadalmi felé történő közeledés. Az utolsó háromszáz évben e téren maradt el leginkább a magyar társadalom.

Az újkorban az idők követelménye már a városi és községi önkormányzatok erősítése, a polgárok politikai súlyának a növelése volt. Ennek érdekében kellett volna:

- **Felszabadítani a jobbágyokat.** Méghozzá úgy, hogy azután a nagybirtok súlya ne maradjon nagyobb, mint tőlünk nyugatra.
- **A gazdasági érdekek egyeztetése alapján létrehozni az új közigazgatási határokat.** A közel ezer év során nemcsak a nemesi állam, de a megyehatárok is elavulttá váltak.
- **Erősíteni az iparosok és kereskedők bevonását a politikai életbe.** Változtatni kellett volna azon, hogy Magyarország az aránytalanul sok nemes és az aránytalanul kevés polgár országa maradjon.
- **Korszerűsíteni az oktatást.** Ezen belül létrehozni a megfelelő állami, azaz egyházaktól független közép- és felsőoktatási intézményeket.
- **Megteremteni a vallásszabadságot.** Ennek kapcsán csökkenteni az egyházak, különösen a katolikus egyház politikai és gazdasági hatalmát.
- **Fejleszteni az infrastruktúrát,** mindenekelőtt a közúti és a vízi szállítás.

Röviden: azt kellett volna tenni, amit a felvilágosodás tőlünk nyugatra megkövetelt, és aminek óvatos követője volt III. Károly és Mária Terézia, s radikális végrehajtója akart lenni II. József. Az utóbbinak azt vetik a szemére, hogy nem koronáztatta meg magát. **Már akkor sem a koronának, hanem a reformoknak lett volna elsődleges jelentősége,** azaz a Nyugatot követő társadalmi reformoknak.

A nemesi hatalmat konzerváló megyerendszert az 1848-as forradalom sem volt képes megingatni. Az szinte változatlanul élt tovább egészen a második világháborúig, illetve az annak elvesztését követő szovjet megszállásig. Még a XX. században is szinte a csak nemesek birtokolták a közigazgatást, különösen a megyeit és a hadsereg vezetését. Jó volna elkészíteni egy olyan statisztikát, amely azt mutatná, hogy 1939, illetve 1945 előtt milyen arányban uralták a közigazgatást és a hadsereg tiszti karát a nemesi ivadékok.

Az 1939-es évet azért említem, mert, szegyenünkre, először a döntően nemesi származásúak által vezetett nyilasok helyeztek népi származású kádereket a közigazgatásba. Ez ugyan inkább szegyen, mint érdem, hiszen nagyon időleges volt, és kétségbeesett háborús erőfeszítést takart. A magyar társadalom szégyene, hogy az égető társadalmi reformokban a nyilasok is megelőzték a ma utólag úgy felmagasztalt rendszer képviselőit. Máig nem merjük a nyilasok barbár antiszemitizmusa miatt kimondani, hogy népszerűségüket elsősorban annak

köszönhetnék, hogy már régen megérett társadalmi reformokat is sürgettek. A hatalmi struktúrán belül a minden mást megelőző földreformnak ők voltak egyedüli képviselői.

A két háború között a széles körű és titkos választást is csak az utólag joggal elétkozott jobb- és baloldali két szélsőség képviselte, és annak megvalósulását csak a háborús erőfeszítés és a magyar politikai élet jobbra tolódása kényszerítette ki. (Szubjektív megjegyzésem: számomra a radikális földreform első tudományos megalapozását a nyilassá vált Matolcsy Mátyás tanulmánya jelentette.) Ezért is volt nehéz a népet mindennél jobban szeretőknek megóvni magukat a nyilas befolyástól. A haladó zsidóság sem állt ki a radikális földreform mellett, sőt leggazdagabbjai nagybirtokokat vásároltak, arisztokrata életmódot majmoltak. Ezt azzal mentegetik, hogy a nyilasok barbár antiszemizmusa mást nem is tett számukra lehetővé. Minderről azért nem beszélünk, mert azóta csak olyan politika volt, amelyik a történelemben sem engedte meg az őszinteséget. Vagy azért, mert a szocializmus évtizedei alatt a politika azt követelte meg, hogy minden jó csak balról jöhetett, a rendszerváltás után az Antall- és az Orbán-kormányok alatt pedig azért, mert csak jót szabad mondani a kommunista uralom előtti politikai rendszerről, és csak rosszat a baloldaltól. Az Orbán-kormány történelmi szégyene, hogy még egyetlen kritikai szava sem volt a háború előtti rendszer hibáiról.

Visszatérve a meyerrendszerre: a szocialista évtizedek sem tudták eltörölni az idejétmúlt meyerendszert. **A sztálinizmus ugyanis sok tekintetben a kelet-európai sztyeppekultúra közigazgatását képviselte.** Erre jó példa a szolgai módon követett szovjet állami felépítés. A nagyon centralizált hatalom kiküldöttei, nem pedig a helyben, a maguk közül választottak vezették a területi egységeket. A helyi vezetők lefelé korlátlan hatalmúaknak tündek, mégis a központi hatalom rabszolgái voltak.

Szervezetében és mechanizmusában ugyanaz volt a Szent István-i, a török kori, végül pedig a szocialista évtizedek közigazgatási és területi kormányzati rendszere. Legfeljebb az előbbi a Nyugat felé való haladását, az utóbbiak pedig a kelet-európai elmaradottságot szolgálták.

A jelenkorra a meyerrendszer elvesztette minden történelmi gyökerét, ennek ellenére romantikus felélesztése folyik. Szerencsére csak operett-színvonalon. A jelenkor világában a magyar megye olyan kicsi, hogy nem lehet sem politikai, sem gazdasági jelentősége.

Jellemző módon a központi hatalom ma sem tartja nélkülözhetőnek a központi kormányt képviselő főispánokat.

A megyék büszkén őrzik címerüket, zászlójukat.

Magyarország az ezredközépen

Közép-Európa fénykora

Mivel a Török Birodalom elzárta az ázsiai kereskedelem évezredes levantei útját, de az óceánok meghódítása még nem történt meg, a világkereskedelem szereplőinek kényszer-megoldásokat kellett keresniük. Erre Amerika felfedezése és Afrika megkerülése előtt csak a Kelet-Európán keresztül vezető út kínálkozott. Ezért aztán **az ázsiai áru a Fekete-tengeren és az ukrán folyókon közelítette meg Európát**. Az európai hídfőállást Lemberg (Lvov) jelentette. E város lett Kelet-Közép-Európa legnépesebb települése, a nyugati kereskedők ezrei telepedtek oda, hogy ott osztozkodjanak az Ázsiából érkező árukon.

A világkereskedelem ilyenén való átrendeződése kedvezően érintette egész Közép-Európát. Szilézia és Csehország Európa első „Amerikája” lett.

- Csehországban született meg a reformáció első nagy hulláma, a huszitizmus.
- A kor hat legnagyobb és leghíresebb egyeteméből kettő, a prágai és a krakkói e térségben jött létre.
- Ugyancsak e térség vált a színesfémek, mindenekelőtt az arany, az ezüst és a réz, azaz a fémpénz legnagyobb termelőjévé.
- Az sem véletlen, hogy volt idő, amikor a német-római császár Prágában székelte.

Ez az egész Közép-Európát érintő fellendülés a Magyar Királyságot, azon belül a felvidéki és az erdélyi városokat, pozitívan érintette:

- Számunkra különös szerencse, hogy Prágában nevelkedett a legfényesebb magyar király, Mátyás. Neki köszönhetjük, hogy megszületett az első állandó magyar hadsereg, hogy Magyarország nem a Balkán, hanem Bécs és Prága irányába akart terjeszkedni.
- Az erdélyi és a felvidéki szász városok fénykora erre az időre esik. Brassó lett a legjelentősebb magyar kereskedőváros.

Ezt a kort éppen úgy aranykornak tekinti a magyar történelem, mint a kiegyezés utáni negyven esztendőt. Ezt azonban tudománytalan módon Mátyásnak, az okos és bölcs királynak tulajdonítják. Mátyás érdemeit nem csökkentei, hogy a kor kínálta – előtte és utána évszázadokon keresztül hiányzó – kedvező alkalmat okosan elfogadta. **Közép-Európa uralkodói számára a Török Birodalom terjeszkedéséből következő európai erőviszonyok megváltozása kínált kedvező nyugatosodási alkalmat.**

a) A dinamikusan fejlődő, gazdagodó Nyugat-Európa egyetlen lehetséges világkereskedelmi útja Közép-Európán keresztül vezetett.

b) A növekedő nyugat-európai városok lakosságának élelmezése szempontjából felértékelődött Közép-Európa mezőgazdasága. Milánóig, Augsburgig a városi lakosság húsellátása az innen hajtott marha importján alapult.

c) A nyugati színesfém-előfordulások kimerültek, azokból a kor megnövekedett pénzigényének fedezetére már nem állt rendelkezésre elegendő színesfém. Nemcsak a nyugati bányák merültek ki, de leállt a korábbi ázsiai import lehetősége is. Ezzel szemben Közép-Európa bányakincsei még alig voltak feltárva, kiaknázva.

Közép-Európa fénykorának Amerika felfedezése és Afrika megkerülése vetett véget.

1. Az Afrikát megkerülő tengeri úton való szállítással versenyképtelenné vált az ukrán folyókra épülő, Közép-Európán keresztül vezető ázsiai kereskedelem.

S lássuk röviden aállítás történelemformáló szerepét:

A jelenkorig a történelem alakulásában minden politikai hatalomnál, sőt minden kulturális hatásnál is fontosabb szerepet játszott aállítás fejlettsége. **A világtörténelmi események egyik fő alakítója aállítás költsége.** A történészek azonban mégsem súlyának megfelelően foglalkoznak vele. Nehéz a történelmi eseményeket megérteni anélkül, hogy egységnyi súlyú áru különböző közlekedési eszközök általiállításának költségével ne számolnánk. Azaz, milyen árut, milyen eszközzel, milyenállításí módon, mekkora távolságra lehet gazdaságosanállításni. Az 1500-as évekállításí költségeinek aránya körülbelül a következő: ha a tengeriállítás 100, akkor a folyami a folyási sebességtől függően 200–2000 a szárazföldi állatok lábán hajtása esetén 500–600, a termék tengelyen vagy az állatok hátán 5000–10 000. Ezeken az arányokon lehet vitatkozni, de a nagyságrendükön aligha. Ebből válik aztán világossá, hogy a Kínából vezető kereskedelmi utat selyemútnak hívták. Csak kis súlyú és nagyon drága áru bírta el a nagyon magasállításí költséget. Az ezen az úton érkezett áruállításí költsége sok százszorosa annak, amit a XVI. században a kor hajózási technikája már lehetővé tett.

Csak ezen az alapon érthető meg, hogy miért lett sokkal olcsóbb a kor legfontosabb fűszerárúja, a bors, amikor végre sikerült Kelet-Ázsiát hajókkal elérni. Az olcsóbb fűszer ugyanakkor mégis sokkal nagyobb fogyasztást és sokkal nagyobb profitot jelentett.

A szárazföldiállításí csak a közel ötszáz évvel későbbi vasút, majd a nagyméretű közúti járművek megjelenése tette viszonylag versenyképesebbé.

2. Közép-Európa jelentőségének csökkenését még inkább fokozta az amerikai színesfémek megjelenése. A mexikói és a perui bányák sokkal kedvezőbb geológiai adottságai miatt a réz és az ezüst ára a közép-európai bányákból kitermeltnek mindössze harmada volt, tehát ez utóbbiak művelése egyre gazdaságtalanabbá vált. Még nagyobb csökkenést okozott a tengerentúli aranylelő helyek felfedezése. Ha valaki ezt nem látja be, nézzen utána, micsoda gigászi erőfeszítések történtek az amerikai színesfémek rablása, majd kitermelése érdekében, és még évszázadok múlva is milyen hisztérikus láz tör ki, amikor újabb aranylelő helyet fedeznek fel.

A kornak nem jó történésze az, aki nem ismeri a XVI. századállításí és bányászati viszonyaiban bekövetkező óriási változásokat. Elsősorban a gazdaság, nem pedig a történelmi személyiségek szándékai és egymással kötött szerződéseik alakították a kor történelmét.

A Török Birodalom a világtörténelemben

A magyar történelemfelfogás egyik alapvető hibája az, hogy a török terjeszkedést csak a kor katolicizmusa és a szűken vett korabeli magyar uralkodó osztály érdekei szerint vizsgálja. Ez a szemlélet nemcsak erre a korra vonatkozik, hanem egész ezeréves történelmünkön végigvonul.

Túlértékeljük a pápától kapott korona történelmi jelentőségét. A konzervatív és nacionalista politika ma is a szent korona tanába kapaszkodik.

– Felnagyítjuk az Aranybulla szerepét. S misztikum övezi a magyar nemesi társadalom alkotmányosságát.

- Eltűzött a tatárjárás okozta pusztítások hatása.
- A török hódoltság 150 esztendejéből csak az okozott károkat látjuk.
- Trianon kapcsán csak a megcsonkítást emlegetjük, s azt nem, hogy az előző állapot még tarthatatlanabb és igazságtalanabb volt, hogy a döntően más etnikumok által lakott területek elcsatolása nélkül ma mi is etnikai konfliktusokkal küszködnénk.
- Ma a szovjet megszállás 40 évéből is csak a feketét látjuk.

Abból, hogy a török megszállás mögött csak Európa, és ezen belül különösen a magyarság érdekeit sértő eseményt látunk, kitértünk az önkritika, a rajtunk múló lehetőségek elszalasztása feletti elmélkedés kötelessége elől.

Ahhoz, hogy megérthessük a XV. és XVI. századi magyar lehetőségeket és kötelességeket, az európai erőviszonyokat és a hazai társadalmi helyzetet egyaránt látni kell.

Nézzük a globális európai érdekeket!

Igaz, hogy a török terjeszkedés súlyosan sértette a mediterrán térség gazdasági és vallási érdekeit, de ebben a korban már éppen ez a térség vált a Nyugat-Európában beindult fejlődés fő akadályává. A Nyugat fejlődését, azaz a súlypont áthelyeződését Nyugat-Európába, három erő fékezte:

1. A mediterrán térség öröklött politikai fölénye.
2. A Spanyol–Osztrák Császárság politikai túlsúlya.
3. A római pápaság vallási konzervativizmusa és tradicionálisan mediterrán jellege.

A XV. század előtt már közel kétezer éve Európa ideológiai és gazdasági súlypontját a Földközi-tenger térsége jelentette. Ezt a múltból hozott helyzeti előnyt az Atlanti-óceán partvidéke objektív okokból mindenképpen legyőzte volna, a Nyugat végső győzelmét ugyanis semmiféle politikai erő nem tudta volna megállítani, de a folyamatot nagyon lassította az a múltból öröklött helyzeti előny, amivel a mediterrán városok rendelkeztek.

1. Rajtuk keresztül vezettek az ázsiai világkereskedelem útjai. Márpedig a gazdaság motorja, a tőkeképződés fő forrása ekkor már a kontinensünkön kívüli forrásokat is hasznosító külkereskedelem volt. Ezt jól bizonyították a következő századok tényei. Németalföldet és Angliát az Ázsiával folytatott külkereskedelem tette a többi népnél gazdagabbá, a világkereskedelem központjává. Amerika felfedezése és korai hasznosítása csak a színesfémek, azaz a korabeli pénzek megsokszorozódását jelentette, nem tőkés kereskedelmet. Ezzel szemben Afrika megkerülése, azaz az ázsiai áruk tengeri szállításának megoldása a németalföldi városokat a világ gazdaság központjává, korábban elképzelhetetlenül gazdaggá tette. Májig nem tudatosult két tény jelentősége:

- a) Az első kétszáz évben Afrika megkerülése, ezzel az Ázsiával folytatott kereskedelem tengeri útra terelődése sokkal többet lendített a Nyugaton, mint Amerika felfedezése és az ottani arany, ezüst és réz kitermelése, behozatala Európába.
- b) Az abban a korban még elképesztően hosszú tengeri szállítás kialakulása a szállítások költségét tizedénél is kisebbre csökkentette, s mennyiségét megsokszorozta.

2. A mediterrán térség birtokolta a kor legfejlettebb hajózási technikáját és tengerjáró tapasztalatait. A gazdagodó Európa importigénye már csak a sokkal olcsóbb tengeri szállítással volt kielégíthető. Márpedig a hajózás technikai és személyi feltételei a mediterrán térségben alakultak ki. Jellemző módon az óceánok meghódításában az olaszoktól a portugálok és a spanyolok vették át a vezető szerepet, ezen a téren ők voltak az úttörő közvetítők – a hollandok és az angolok számára is.

3. Kezükben tartották a kor világkereskedelmi pozícióit, így a pénzvilág feletti hatalmat is. A kialakuló tőkés gazdaság olyan közgazdasági módszereket igényelt, amelyek mind Itáliában alakultak ki. Náluk jelent meg először a bankrendszer, a biztosítás és a közös vállalkozási forma.

A mediterrán komplex hatalmát a nyugat-európai térségnek külső segítség nélkül csak hosszú harc után sikerült volna legyőznie. **A Nyugat szerencséjére azonban a török terjeszkedés a mediterrán térség gazdasági hatalmának halálos döfést adott.** Kis-Ázsia, konkrétabban a levantei térség török általi elfoglalása a Földközi-tenger világ gazdasági kulcsszerepének elvesztését jelentette. Ezt megelőzően a Földközi-tenger a nyugat-európai világkereskedelem racionálisan megkerülhetetlen központja volt. Ettől kezdve azonban csak az Atlanti-óceán révén hasznosítható beltengerré degradálódott. A török terjeszkedésnek ezt a Nyugat későbbi dicsősége szempontjából játszott szerepét még a történészek sem igen hangsúlyozzák. Holott a dinamikus, a jövőt hordozó Nyugat-Európa győzelme a múltat védő Dél-Európával szemben gyorsan és következetesen csak a török terjeszkedés következtében történhetett meg – viszonylag gyorsan.

4. Az ideológiai, vallási élet terén még a gazdaságinál is nagyobb volt a mediterrán térség fölénye. A történészek kevésbé hangsúlyozzák, hogy Európa katonai és egyre inkább politikai hatalma a Római Birodalom fénykora, azaz időszámításunk első százada óta már az Alpoktól északra tevődött át. A tradicionális hatalmat ugyan még századokig Róma és a szenátus, majd a római pápaság jelentette, de a tényleges hatalom az északon tartózkodó katonacsászárok, később a francia és a német uralkodó kezében volt. A császárokat a katonák egymás közül választották, a szentesítés formai pecsétjét mégis a római szenátus adta. A Frank Birodalommal szentesült végleg az a gyakorlat, hogy a világi hatalom az Alpoktól északra tevődött át, az erkölcsi azonban továbbra is Rómában maradt. Nagy Károly hatalma ugyan semmiben nem függött már a pápától, a pápai koronázásnak mégis nagy erkölcsi jelentősége volt.

Ötszáz év után bizonyos fokú időleges visszarendeződés következett be a Habsburg császárok Spanyol–Osztrák Birodalmával. Ők délre hozták vissza a politikai hatalom centrumát, Nyugat-Európa térhódítását nemcsak megállították, de részben vissza is fordították. Ez a birodalom lett az óceánok meghódításának első nagy haszonélvezője. Jellemző módon 1493-ban a *tordesillasi szerződésben* az Európán kívüli világot még a hírhedten korrupt Borgia pápa, VI. Sándor osztja fel két részre – a spanyolok és a portugálok között. A történészek sem hangsúlyozzák annak a groteszk voltát, hogy amikor már a nyugat-európai térség átlag feletti gazdasági és vallási dinamikája egyértelmű, a pápa úgy tesz, mintha az nem is létezne. Ez az elfogult pápai döntés azzal vált történelmi jelentőségűvé, hogy kiskorúnak, jelentéktelennek tekintette, ezzel megsértette a dinamikusan gyarapodó, erejében joggal bízó Nyugatot. E döntés nagyban hozzájárult ahhoz, hogy később, a reformáció fellépése során a nyugat-európai népek politikai és gazdasági hatalmasai kapva-kaptak minden alkalmon, hogy a pápák hatalmát korlátozzák. Ebből fakadt, hogy a Rómával szemben fellépő reformátorokat támogatták. A reformációt számos történész még mindig valamiféle vallási, ideológiai vitának tünteti fel, holott az lényegében a nemzeti államok politikai és nyelvi önállósulási folyamatának ideológiai köntöse volt. **A reformáció, azaz a vallás hozzáigazítása a nyugat-európai puritán erkölcsökhöz a hatalom részéről csak azért kapott széles körű politikai támogatást, mert a nyelvi és politikai önállósulásért folytatott harcában hatásos eszköznek bizonyult.**

Azt, hogy a pápák mennyire semmibe vették a nyugat-európai népek érdekeit és érzékenységét, mutatja az a tény, hogy pár évvel később, amikor a saragossai szerződésben a

földgolyó másik felén, a Csendes-óceán térképén is meghúzták a spanyolok és portugálok közötti határt, a nyugat-európai népekről említést sem tettek.

E két szerződés megvilágítja, hogy a reformációban nem teológiai kérdések játszották a főszerepet, hanem az lényegében a pápák egyoldalú mediterrán orientációja elleni tiltakozás. E korban a mediterrán térség és Nyugat-Európa mérte össze erejét.

A reformációt a történészek máig valamiféle teológiai harcként állítják be, holott ennek során, egy már ötszáz éve folyó harc végén, lényegében Nyugat-Európa nagykorúsága valósult meg – a mediterrán Európával szemben. **A reformációval rendeződött az az ellentmondásos helyzet, amelyben a mediterrán térség túlélt politikai és ideológiai hegemoniája a tényleges hatalmi, gazdasági és kulturális erőviszonyoknak megfelelően helyrebillent.** A reformáció során megszűnt az az idejétmúlt helyzet, hogy a mediterrán térség diktálja Európa politikai, gazdasági és vallási sorsát akkor is, amikor annak a tényleges alakító erői már Nyugat-Európában voltak.

A magyar társadalom lemaradása

Annak ellenére, hogy a török terjeszkedés következtében elzárt levantei út fellendítette a közép-európai térség világgazdasági jelentőségét, ez a magyar társadalmat alig érintette. Ezt jól illusztrálja a XIV. század végi francia és magyar társadalom szerkezete.

A francia társadalmon belül a lakosság 1 százaléka volt a nemes, és 10 százaléka a polgár. E két szám a Királyi Magyarországon 6, illetve 2. Vagyis Magyarországon a lakosság hatszor nagyobb hányada mentesült az adózás alól, mint Franciaországban. Ezzel szemben a gazdasági élet motorját jelentő polgárság részaránya csak ötöde volt a franciákénak. Ez a szám még sokkal tragikusabb, ha az alábbi arányokat nem az országra, hanem a francia és a magyar etnikumra vetítjük. Ezek a számok a franciák esetében lényegében változatlanok, ellenben a magyar etnikumnak legalább 10 százaléka volt nemes, a polgárság aránya pedig még a 0,5 százalékot sem érte el.

Ha azt is figyelembe vesszük, hogy a kor leggazdagabb országa Franciaország volt, mi akkor legfeljebb annak kétharmadánál tartottunk, akkor meg lehet érteni, hogy miért volt a franciához képest nemcsak a jobbágyság, de a magyar nemesség is szegény. Nincs ilyen adat, de joggal feltételezhető, hogy az arisztokrácia a lakossághoz viszonyított aránya itt is, ott is csak ezrelékekben volt kifejezhető. Ennek alapján világossá válik, hogy a Magyar Királyság lakosságának, mely ebben az időben döntően a jobbágyságot jelentette, s mellette a nem jobbágysági adók jelentős hányadát fizető polgárságnak is mennyivel nagyobb volt az uralkodó osztállyal szembeni eltartási terhe. A nagyobb jobbágyteljesítés és a sokkal kisebb városi adóbevételek okán meg lehet érteni, hogy a magyar arisztokrácia a francia főúri kastélyokhoz képest miért lakott kúriákban.

A magyar társadalmat a franciához képest nem is csak az szegényítette el, hogy hatszor annyi nemest kellett eltartania, hanem az is, hogy az ötödannyi adófizető polgára sem magyar volt.

Ha meggondoljuk, hogy ezek az adatok nem a török megszállás idejére vonatkoztak, hanem Mátyás dicső korára, akkor be kellene látnunk, hogy nincs sok okunk a régi magyar dicsőség hangoztatására. **Mi nem a török uralom miatt maradtunk le, hanem azért, mert már pár száz évvel korábban letértünk a nyugat-európai társadalmak fejlődési útjáról.** A nyugati polgárosodással ellentétben **mi a sok nemes és a kevés polgár országa maradtunk.**

Még kevesebb hangsúlyt kap a magyar történelemben az a tény, hogy a XIV. és a XV. században az Ázsiával folyó világkereskedelem útjainak áthelyeződése ugyan fellendíti, meggazdagítja az erdélyi és a felvidéki városokat, de ezekben magyarok szinte nem is éltek. A magyarság számára ez a kedvezőnek ígérkező változás szinte semmi jót nem hoz.

A protestantizmus megítélése

A protestantizmus megjelenését és győzelmét a Nyugat történelmében legalább olyan fontosnak tartom, mint Amerika felfedezését és Afrika megkerülését. Ezt mondom annak ellenére, hogy én nem Luther és Kálvin, hanem Spinoza és Erasmus pártján állnék, őket tartom a nyugati szellem igazibb képviselőinek.

A történészek keveset foglalkoznak a protestantizmus előzményével, azzal, hogy **a XVI. századra óriási szakadék keletkezett a kereszténység nyugat-európai értelmisége és a vallás központosított római vezetése között.** Amíg Nyugaton a kereszténység belső megtisztulása folyt, addig Rómában a pápák udvarában a pogány Római Birodalom züllésének viszonyai váltak jellemzővé. Egyre tágult a szakadék a nyugaton megindult kapitalizálódás ideológiája és ezért vallási igénye, valamint a mediterrán térség hatalomvesztésével járó erkölcsi rothadás között.

A születő kapitalizmusnak puritanizmusra, takarékosagra, beosztásra, a pompa, a fényűzés háttérbe szorítására volt szüksége, ezzel szemben a kor kereszténységét irányító Róma erkölcsileg egyre süllyedt, és két kézzel szórta a pénzt. Ebből a két irányba tartó fejlődésből következett, hogy az alsópapság, mindenekelőtt Nyugat-Európában ostromozni kezdte a pápák és udvaruk gyakorlatát, s a bibliai szövegekben igényük igazolását keresték.

A mediterrán és a nyugat-európai térség közötti szakadék nemcsak a kléruson belül jelentkezett, hanem a polgárság tekintetében még inkább. A nyugati polgár fősvény volt, jövedelmét, pénzét vállalkozása fejlesztésébe forgatta vissza. A mediterrán térség polgára ugyan gazdagabb volt, de azt arra használta fel, hogy arisztokrata módon éljen. Már másutt hivatkoztam arra, hogy a déliek leggazdagabb polgárcsaládja, a Medici, herceg, uralkodó, sőt pápa akart lenni és lett is. Erre nem sajnálta a vagyonát, mert környezetében azt tapasztalhatta, hogy a világi és egyházi hatalommal, méreggel, orgyilkosokkal könnyebb sok pénzhez jutni, mint gazdasági vállalkozásokkal. Az Alpoktól északra a leggazdagabb polgárcsalád a Fuggereké volt. Ezekből nem lettek világi fejedelmek, még akkor sem, ha azok, mint adósaik a zsebükben voltak. Jellemző módon a kultúrájában egyáltalán nem puritán magyarság arra, akit ma skótnak mondana, azt mondta, hogy olyan, mint a Fugger, azaz fukar. Tovább folytatva a fukarságot, mi azt azoknak a skótoknak tulajdonítjuk, akiknek a tőkései az ipari forradalom során élen jártak a meggazdagodásban. Nyugat-Európában pedig a legfukarabb népnek nem a skótokat, hanem a hollandokat tartják. Nem ok nélkül, hiszen a jövedelmükhöz viszonyítva ők élnek a legtakarékosabban, ugyanakkor a legtöbbet fordítanak jótékony célokra.

Meggyőződésem szerint a két legnagyobb reformátornak Erasmust és Spinozát tartanánk, ha a pápák nem ragaszkodtak volna olyan makacsul kereszténytelen gyakorlatukhoz. A pápaság akkori nyugat-európai bírálói ugyanis eredeti szándékukban nem új vallást akartak, hanem a meglévő hibást akarták javítani. Ez a jobbító szándék kezdetben még azoknál is megvolt, akik később elszakadtak az egyháztól, mert egyrészt Róma merev volt, nem látta be a kritika jogosságát, másrészt az Alpoktól északra élő hatalmasok kapva kaptak az alkalmon, hogy megszabadulhatnak a pápaság számukra terhes és drága túlsúlyától.

A nyugati kereszténység kritikája szellemi forradalom volt, hiszen a fejlődéstől egyre jobban elmaradó mediterrán, módszereiben deformálódó katolicizmust igyekezett megreformálni. Ez a mértéktartó reformálási igyekezet több okból elmérgesedett – és egyházszakadáshoz vezetett.

1. A pápák elzárkóztak minden józan engedmény elől. Nem tették meg még azt sem, amit aztán az ellenreformáció során csendben megtettek.

2. Minden reális célokkal induló forradalom sajátsága, hogy akkora lelkesedést és annyi túlbuzgó hívet szerez, akik aztán irreális célok érdekében azt túlzásba viszik. Ez minden forradalom általános és nem egyszer végzetes veszélye, amit sokszor lehetetlen elkerülni.

Luther e tekintetben nagyon következetes volt, nemcsak a lázadó paraszttal, de Münsterrel és társaikkal is szembefordult. Hamar felismerte, hogy a fejedelmek támogatása nélkül bukásra van ítélve.

Kálvin nem volt ilyen mértéktartó. Ezt megtehetette, mert nem kellett a feudális fejedelmekre támaszkodnia, s a svájci hegyek között meg tudta védeni a genfi polgárság.

3. A reformáció nemcsak a városi polgárok érdekeit szolgálta, hanem a német fejedelmekét is. A reformáció csak ideológiai ága volt annak a Rómával szembeni nyugat-európai nagykorúságnak, ami akkorra a katonai és gazdasági síkon már megvalósult.

Sajnos a reformáció friss szele akkor érte Magyarországot, amikor egyrészt a Mátyást követő politikai és erkölcsi állapotok botrányosak voltak, másrészt ekkor jött be az országba a török.

A magyar történelmet mindig igyekeztem tárgyilagosan látni. Ebben a legnagyobb csalódás akkor ért, amikor elolvastam Varancsics krónikáját. Korábban élt bennem az az általánosítás, hogy az Ázsiával való kereskedelembe való bekapcsolódásunk és fellendülő bányászatunk következtében itt is valami olyan történt, ami Prága és Krakkó térségében, vagyis annak révén, hogy közeledett hozzánk a Nyugat, mi is nyugatibbak lettünk. Varancsics beszámolójából kiderül, hogy ez csak a jó és erős királynak köszönhető változás volt – a csúcson. Ahogy a csúcs eltűnt, kiderült, hogy **előtte sohasem voltunk morálisan jobban elmaradva a Nyugattól, mint a XVI. században.** Bakócz azt csinálta itt, amit Rómában a pápák, a főurak azt, amit az olasz bíborosok és hercegek. Ezért volt elégedetlen nemcsak a jobbágy, hanem még inkább az alsópapság. Ez jól lemérhető azon, ahogyan a kalandor jellegű keresztes háborúból szinte már az indulásakor parasztlázadás lett.

Ebben a helyzetben érthető, hogy a reformáció robbanásszerűen terjedt el. **Az ilyen gyors vallásváltás mindig magyarázatra szorul.** Ezt a mi történészeink gondosan megkerülik.

1. A reformátorok megjelenését azért fogadta lelkesen a nép, mert látta, hogy nyúzásuk a püspökök és főurak pazarlását szolgálja. S abból túl sok megy Rómába. Ugyanakkor az alsópapság együtt nyomorgott a néppel. **A korabeli nép ment a papja után, tehát az első reformátorok a vidék papjai voltak.**

2. S a történészek azt sem hangsúlyozzák, hogy a reformáció volt Európa legnagyobb adóreformja. Az egyházi adó, a tized, a korábbi felére-harmadára csökkent, de az szinte egészében a gyülekezetnél, vagyis az adófizetőknel maradt. Korábban a tized harmadát vitte el Róma, s egy-egy harmadát a hercegprímás és a püspök, amiből szinte semmit nem kapott vissza a gyülekezet. A szerzetesrendek is birtokaikból halmoztak fel mesés kincseket. A helyi papokat az egyházi tizeden kívül a település tartotta el. Részben azzal, hogy földet, számos természetbeli szolgáltatást adott, részben azzal, hogy megfizette az egyházi szolgáltatásokat és alamizsnát adott. **Az egyházi adóból tehát a községhez szinte semmi nem került vissza.** A református hit felvételével megszűnt a tized; az új egyházi adó, ami töredéke volt a

korábbinak, azonban a gyülekezetnél maradt. Abból önkéntesen legfeljebb a kollégiumok fenntartásához járultak hozzá.

Máig nem illik beszélni arról, hogy **a protestáns vallásokra való áttéréshez komoly anyagi érdekek is fűződtek.**

– Elsősorban a jobbágyok jártak jobban.

– A helyi papság helyzete is javult. Az egyházi gyülekezet rendelkezésére álló pénzről nem a papok, hanem a választott helyi vezetők, a presbiterek döntöttek.

– A földesurak azzal nyertek, hogy kisebb lett a jobbágy egyházzal szembeni terhe, ezért reálisabban be tudták hajtani a maguk tizedét.

Rómer Flóris bakonyi útinaplójából tudtam meg, hogy a vidék községeinek szinte minden egyházi ereklje a reformáció idejéből származott. Ő bencés szerzetes létére sorra látogatta a protestáns felekezeteket is, és felírta, hogy melyik kegytárgy, harang milyen korból és honnan származik. Nagy többségük a török megszállás idejéből és a Németalföldről.

Sok mindent jobban megérthetnénk a reformáció századából, ha erre az adózási reformra gondolnánk. Egy vallásváltoztatás ma is forradalmat okozna, ha az áttérés után az új vallás híveinek csak fele adót kellene fizetniük.

A török terjeszkedés és a reformáció

Történelmietlen volna azt állítani, hogy a török terjeszkedés nélkül nem került volna sor a reformációra, Nyugat-Európa népeinek önálló kereszténységére, a pápától való korábbi függés felszámolására, de azt mégis látni, és hangsúlyozni kellene, hogy erre esetleg csak évszázadokkal később és mérsékeltebb formában került volna sor. A török nyomás gyengítette, kötötte le a Spanyol–Osztrák Birodalomnak a pápát támogató erejét olyan mértékben, hogy nem volt képes a reformációt csírájában elfojtani. Ezt a feltételezést semmi sem bizonyítja jobban annál, hogy **a nyugat-európai protestáns államok, sőt még a katolikus Franciaország is a törökben kezdettől fogva egészen a XIX. század végéig szövetségest, hasznos ellenerőt láttak Rómával, Madriddal és Béccsel szemben.** A katolicizmust védő erők legyőzése annak ellenére is évszázadok elkeseredett küzdelme volt, hogy a Török Birodalom az ellenreformáció oldaláról óriási katonai erőket vont el.

A magyar történelem azt tanítja, hogy mi a török elleni harcunkban Európát védtük. Ehhez csak azt kellene hozzátenni, hogy Európa konzervatív erőit védtük, ezzel Európa progresszív erőit, a klasszikus értelemben vett Nyugat-Európát gyengítettük. **A XVI–XVII. században Európa érdekei nem a pápasággal és nem a Habsburg Birodalommal, hanem ezek ellenfeleivel, a nagyrészt protestáns Nyugat-Európával voltak azonosak.** Mi tehát akkor, amikor nem a Nyugat-Európa államaival szövetséges törökkel, hanem a pápával és a császárral kötöttük össze a sorsunkat, **nem a haladó Európa érdekeit védtük, hanem az európai reakcióét.** De erről majd részletesebben akkor, amikor a magyar történelemre térünk át.

A mohamedán vallás megítélése

A magyar történelem a törökökről még ma is, mint pogányokról beszél. Ez alapvető tévedés, mert ez azt jelentené, hogy ami nem keresztény, az pogány. Ennek értelmében nemcsak a törökök, de a mohamedán, sőt a zsidó is pogány. Ez az ostoba logika még megbocsátható volt a középkori skolasztika viszonyai között, de nem az ma, a tudomány korában. **Pogány csak a**

több istent elismerő vallás. Márpedig az egyistenhívésben mind a zsidó, mind a mohamedán vallás a kereszténységnél, különösen a katolikusnál sokkal következetesebb. Ez különösen a korabeli katolicizmust illetően volt igaz. Ma már néha hallani lehet a zsidó–keresztény vallási rokonságról, de a teológusok mégsem jutottak el odáig, hogy zsidó–keresztény-mohamedán vallási rokonságról beszéljenek. Pedig ennek logikája aligha vitatható. **Ma már ostobaság pogánynak tekinteni minden vallást, amelyik nem az újszövetség alapján áll, amelyiknek nem Krisztus a megváltója.**

Ami csupán a következetes egyistenhívést illeti:

– ezen a téren a zsidó és a mohamedán a következetesebb, mint a kereszténység, különösen a katolicizmus,

– a protestáns felekezetek azáltal, hogy a szentek sok ezres égi közösségét, azoknak közbenjáró hatalmát nem fogadják el, sok tekintetben az egyistenhit irányába térnek vissza.

Tegyük hozzá, hogy a mohamedán vallást nem a mai kereszténységgel kell összevetni, hanem a korabelivel. Márpedig **a reformáció előtti kereszténység korrump, babonás, a szertartásokat, az ereklyéket, a vagyont túlértékelő volt.** Nemcsak a protestáns egyházak lettek modernebbek, hanem az azok elleni harc során a nyugati katolicizmus is. **Maga a katolikus egyház is jelentős részben közvetve a török nyomásnak köszönheti modernizációját és a megtisztulását.**

A Török Birodalom a világpolitikában

A XVI. század küszöbén a Török Birodalomnak 14 millió lakosa volt. Ugyanakkor a Spanyol–Osztrák Birodalomnak 10, ennek a leggazdagabb harmadát pedig a németalföldiek jelentették, akik sokkal inkább a török szövetségesei, mint spanyol alattvalók voltak. Angliának 2,5, a Magyar Királyságnak 2 milliónál kevesebb volt ekkor a lakossága.

Európában a katolikus Franciaország kezdettől fogva a török szövetségese volt, aztán egész Nyugat-Európa egyre inkább protestánsná, azaz pápaellenessé vált. Ugyanakkor a Habsburg császárok Iránnal voltak szövetségben. **E kor világpolitikáját két szövetséggel jellemezhetjük: a mediterrán térség hatalmai, a császár és a pápa a síita perzsákkal, a katolikus franciák és a nyugat-európai protestáns államok pedig a szunnita törökökkel kötöttek tartós szövetséget.** Még jobban leegyszerűsítve: a mediterrán és osztrák katolikusok a pápa és a császár vezetése alatt a síita mohamedánokkal, a protestáns keresztények és a franciák pedig a szunnita törökökkel szövetkeznek. Ezt az Európában egymás közt, a vallásoktól teljesen független harcot állítja be a magyar történelem a kereszténység és a pogányság közötti harcnak, amiben mi voltunk a kereszténység védőbástyája.

A XV. században a török társadalom sok tekintetben lényegesen fejlettebb volt a korabeli magyar társadalomnál.

Kezdjük a hadászattal. A török elleni háborúink idején a török hadsereg sokkal korszerűbb, modernebb volt, mint a magyar. Fejlettebb hadvezetést és sokkal fejlettebb technikát alkalmazott. Tegyük hozzá: döntő részben nyugat-európai segítséggel. Nemcsak a reformációban közvetlenül érdekelt németalföldi és Hansa-városok adtak pénzt és ágyút, de Velence és Genova is aktívan részt vett azok szállításában, Franciaország pedig kereskedelmi előnyök ellenében diplomáciai segítséget adott.

A magyar történelemírás egyik nagy hibája, hogy nem beszél a török nyugat-európai támogatottságáról, még kevesebbet a vallásszabadság terén képviselt korszerűbb, türelmesebb gyakorlatáról.

Azt, hogy a Habsburg-udvarban nem olyan naivul kezelték a Török Birodalmat, mint ahogyan azt máig a magyar történetírás tanítja, mutatja a császár követének, Busbecq-nek Isztambulból küldött jelentése: „A török állam nagyszerűsége, a török hadsereg ereje és fegyelme egyaránt okot adott a csodálatra – és mélységes aggodalomra.”

A török közigazgatás

A Török Birodalom nagyon szervezett központi hatalom volt. Természetesen nem szabad vele szemben a mai nyugat-európai demokráciák követelményeit támasztani. Ez még a mi esetünkben is ostobaság volna. A közigazgatás vezetőit, mind a bégeket (helytartók, főispánok), mind a kádikat, az előbbiekkal egyenrangú bírókat a szultán nevezte ki. A tisztségek és a vele járó földvagyon nem volt örökletes. A szultán kegye elsősorban a jelölt politikai megbízhatóságán, iskolai és egyházi teljesítményén múlott. A polgári élet vezetőit a janicsáriskolából kikerültekből válogatták. A bírák, a kádik pedig a mecsetek mellett működő egyházi iskolák kiválóiból kerültek ki. Amíg az európai feudális társadalom közigazgatási hatalmasságait kizárólag a vérségi szempont alapján válogatták, többségük mögött óriási örökletes vagyon állt, **a török társadalom elsősorban a képesség alapján szelektált.**

A török oktatási rendszer

A nálunk sokat átkozott janicsáriskola lényegében az állam káderigényeit szolgálta. Mai szóval pártiskola volt. Ebből következően elsősorban a katonaság, a közigazgatás, a testőrség, és szélesebb értelemben az állandó hadsereg igényeit igyekezett kielégíteni. Ebbe az iskolába kerültek javát a közigazgatás és a katonai vezetés káderigényeinek ellátására irányították. A janicsáriskola a kínai társadalom mandarinrendszerével rokon, csak ahhoz viszonyítva sokkal inkább a katonaság igényei érvényesültek. Az öntözéses módon gazdálkodó és túlnépesedett Kínában a közigazgatás és a gazdaság mellett a hadsereg másodlagos volt. A nomád pásztorokra épített török társadalomban a hadsereg igénye volt az elsődleges. A janicsáriskolák természetét könnyen megértjük akkor, ha a szovjet rendszer pártiskoláival hasonlítjuk össze. Nem véletlen, hiszen mindkét rendszer rokon kulturális alapokra épült.

A janicsáriskolákba a társadalom minden rétegéből kerültek gyerekek. A jó tanulók közül került ki a több ezer fős állami adminisztráció és a katonai vezető réteg, beleértve a legmagasabb tisztségeket is. A tanulók többsége a szultán testőrségének és elithadseregének mintegy 40 ezer fős állományába került. Az iskolázottság bizonyos társadalmi rangot jelentett, méghozzá lényegesen magasabbat, mint a jobbágyoké.

A diktatúra természetéből következően a janicsáriskolák nagyon korán elszakították a szülőktől a gyermekeket, nehogy családi, törzsi, nemzetiségi kötődésük legyen. Ezért aztán nemcsak a török szülők gyermekeit vitték a janicsáriskolákba, hanem kiegészítésként etnikai származásuktól függetlenül a török közigazgatás egész területéről szedtek össze annyi fiúgyermeket, amennyire szükségük volt. Aki el tudja képzelni a kor jobbágyviszonyait, az megértheti, hogy a sokgyermekes jobbágyok között is mindig bőven volt jelentkező arra, hogy odaadják az egyébként reménytelen sorsra ítélt gyereket janicsárnak. Ebben a korban az európai feudalizmusban is, ha valaki papnak, szerzetesnek ment, illetve katonának szegődött, az gyakorlatilag a családjától, a szülőhelytől való teljes elszakítást jelentette. Ráadásul a feudális európai társadalomban, amelyben a származás, és nem a megbízhatóság és a képesség volt az elsődleges, sokkal kisebb volt az érvényesülés lehetősége, mint a török janicsárrendszerben. Ez csak a szerzetesrendekkel vethető össze.

Megint a szovjet oktatási rendszerre hivatkozom: abban a társadalmon belüli vertikális mobilitás sokszorta nagyobb volt, mint a hasonlóan szegény és elmaradott polgári

demokráciákban. A szovjet beiskolázási rendszer is elmaradt a nála sokkal fejlettebb és gazdagabb társadalmakétól, de ebben a tekintetben mégis felette állt a vele egy szinten lévő államokénak. Idővel be fogjuk látni, hogy a magyar történelemben a szovjet rendszer nyitotta szélesre az értelmiséggé válás kapuját. Igyekezett bezárni azt a polgári származásúak előtt, de a hússzor szélesebb munkás- és paraszti réteg előtt megnyitotta. (Ez a rendszer is janicsárokat akart nevelni magának.)

A papok, teológusok képzése a mecsetek mellett működő kádiiskolákban külön történt. Ez inkább a nyugati kultúrában jellemző papképzéssel hozható párhuzamba, de még annál is nyitottabb volt. Vele szemben ez a későbbi családalapítás, a szabad lakóhely- és foglalkozásmegválasztás lehetőségét is jelentette.

A török társadalom iskolarendszere tehát a janicsáriskola esetében ázsiai, kínai volt, a human pályákra való felkészítésben azonban a nyugatival volt rokon.

A török kultúra, a tudomány és a technika

A török társadalom ebben a tekintetben is magasabb szintű volt a korabeli közép-európainál. Erről meggyőződhet a mai ember is, ha megnézi, mi minden épült a XVI. századi Török Birodalomban, milyen volt a zenéjük, irodalmuk, művészetük, hol állt e kor török technikája nemcsak a magyarhoz, de sok tekintetben még a nyugat-európaihoz képest is.

Kezdem a diktatúrák közismert előnyével: **a feudális meczenatúrájánál és a piacnál szélesebb körben támogatják a tudományt és a művészetet.** Nemcsak a szultán, de a főhivatalnokok is szívesen vették maguk mellé és foglalkoztatták a kádiiskolákból (medreszékből) kikerülő tudósokat és művészeket.

A törökök európai terjeszkedésének százada a perzsa hagyományokra épülő török költészet aranykora. Az óda és a lírai költemény török műfajként jött Európába. A csalogány, a rózsa, a bor, a szerelem, a tavasz náluk vált nemcsak elfogadott, de divatos, gyakran alkalmazott költői témává.

Törökországban jelenik meg az első bibliográfia, amely már 9512 nevet tartalmaz.

Ebben a korban a nyugati kultúra még nem ismer Evlija Cselebi 10 kötetes úti beszámolójához hasonló munkát, ami a kor európai és különösképpen magyar történészei számára is fontos forrásmunka.

A nyugati építészetben is kevés Szinánhoz hasonló zseni él ebben a korban. Ez a janicsáriskolából kikerülő művész többek között 80 mecsetet épített. Nem egy épülete ma a világörökség építészeti műremeke.

A török közbiztonság

A közbiztonság tekintetében e diktatúra messze jobb volt a szétaprózódott feudális magyar társadalomnál. Mohács előtt ebben a tekintetben kaotikus állapotok uralkodtak a Magyar Királyság területén. Ez a nagyobb közbiztonság, mint mindig, ez esetben is egyrészt a magántulajdon nagyon korlátozott voltából és a zsarnokság biztonságigényéből fakad. A Török Birodalom ebben a tekintetben is messze megelőzte a Mohács előtti közép-európai állapotokat. Más kérdés az, hogy a frontvonal közelében és a hadjáratok által érintett területeken elképesztően rossz volt a közbiztonság. De az aligha vitatható, hogy a török által ténylegesen megszállt területen jobb volt a közbiztonság, mint a Királyi Magyarországon.

A nép helyzete a Török Birodalomban

A török társadalomban a lakosság óriási többsége pásztor, illetve földműves volt. Az ő helyzetüket az általános szegénységen belül mindenekelőtt az határozta meg, hogy ki a tulajdonos. Tekintettel arra, hogy a mezőgazdasági célú földek többsége szultáni, azaz mai szóval állami tulajdonban volt, a lakosság bizonyos fokú szultáni felügyelethez fordulhatott. Azt, hogy a török alatt jobb volt a jobbágy adózása, mutatja az a tény is, hogy sokkal több jobbágy szökött a török oldalra, mint fordítva. Ez abból fakadt, hogy a török nem a jobbágycsaládot, hanem a községet adóztatta, a kivetést a közösség választott vezetői hajtották végre.

Ami a **pásztorokat** illeti: a török etnikum többsége nomád pásztor volt. Ezek a szultánhoz a törzsi vezetőn keresztül kötődtek. A pásztorok felett választott vezetőjükön kívül senki nem rendelkezhetett. A nomádok tehát a szó korabeli értelmében szabadok voltak. Ezt azért volna fontos a magyar történészeknek megérteniük, mert akkor a török megszállta Alföldön lényegében még elsősorban pásztorkodás folyt, tehát a lakosok többsége felett csak a közösség vezetője ítélt, az szedte be az adókat, az osztotta az igazságot.

Azt, hogy a török társadalom lényegét tekintve nomád pásztorok társadalma maradt, bizonyítja egy XVI. századi pásztorkodásra vonatkozó szultáni törvény: „A legelőknek nincs határuk. Ősidőktől fogva úgy rendelték el, hogy ahova a jószág megy, azon a helyen barangolhasson... Ősidőktől fogva törvényellenes a kijelölt legelőket eladni vagy megművelni. Ha pedig valaki erőszakkal megműveli őket, el kell venni tőle, és legyen ismét legelő. A falvak lakóinak semmi közük a legelőkhöz, s azért nem tilthatják meg senkinek, hogy ott legeltesse állatait.”

(Itt csak utalok arra a másutt és más alkalommal kifejtett nézetemre, hogy a nomád pásztorok, közelebbről a törökök, társadalmi kultúrájának jegyeit mennyire magán viselte még a kelet-európai szovjet rendszer is. **A közös lényeg egyrészt a katonai igények elsődlegessége, másrészt a magántulajdon háttérbe szorítása.**)

A Török Birodalom a fentiek ellenére a XVII. században már hanyatlani kezd. Ennek kettős oka volt:

1. A túlnépesedés. Mint a történelem minden korábbi pásztortársadalma, bár nagyon jó katonai erővel és szervezőképességgel rendelkezik, de a népszaporulatát nem tudja féken tartani. A külső háborúk a férfilakosságot ugyan megtizedelik, de a nők otthon továbbra is szülnék. A többnejűség miatt a férfiak háborúi alig befolyásolják a népszaporulatot.

2. A tengerjárás hiánya. E kor már a hajózás kora. Előbb a portugálok és a spanyolok, majd az angolok és a hollandok is viharosan gazdagodnak az Ázsiával történő kereskedelmen. Velük egy szárazföldi birodalom nem képes versenyezni. Másrészt az olcsó tengeri szállítás háttérbe szorítja a szárazföldi utakat, vagyis a Közép-Ázsián keresztül vezető selyemutat. **Ahogy három századdal korábban a török terjeszkedés révén beltengerré vált a Földközi-tenger, a XVII. században az óceánok meghódítása jelentéktelenné teszi az Európát Ázsiával összekötő Közép- és Kis-Ázsia térségét.**

A török külkapcsolatok

Ebben a tekintetben is egyoldalú a magyar történelem felfogása. A török szultánok igen élénk diplomáciai kapcsolatokat tartottak fenn a Spanyol–Osztrák Birodalom ellenfeleivel. Ez a kapcsolatuk a reformáció során nagyon erőssé vált Németalfölddel és a protestáns nyugati államokkal, városokkal. Franciaországot is kijátsszák maguk mellett. Például Buda eleste előtt öt évvel politikai szövetséget kötött a szultán a francia királlyal, amiben a francia kereskedők

számára szabad mozgásteret biztosít Kis-Ázsiában. Beszélünk-e mi arról, hogy a Török Birodalom diplomáciai téren alaposan előkészítette a Bécs elleni felvonulást? Mohács és Buda eleste között Nyugat-Európában bebiztosította magát. A franciák okosan éltek a lehetőséggel, és részben maguk, részben a nevükben a holland kereskedők tarolják le azokat a világkereskedelmi lehetőségeket, amit a török uralom előtt az itáliai városok élvezhettek. **Az 1600-as évek elején már a hollandok és az angolok, azaz a Rómával szemben álló protestáns államok is szabadon kereskedhetnek a Török Birodalom területén.**

A magyar külpolitika választási lehetősége

A magyar történelem felfogása szerint a magyar érdekek azt követelték meg, hogy harcoljunk a pogány törökkel szemben, védjük meg Európát, Rómának és Bécsnek, azaz a pápának és a császárnak legyünk szoros szövetségesei. A törökkel való minden egyezkedés Európa elárulását jelentette volna.

Az előző fejezetekben igyekeztem bizonyítani:

1. Abban a korban már Európa, azaz a Nyugat érdekeit nem a pápa és a Habsburg császár jelentette. Azok az európai haladás ellenségei, legalábbis fékjei voltak. Amennyire bölcs és a magyar érdekeket szolgáló politika volt Szent István részéről a pápától való korona kérése, ami a gyakorlatban inkább csak gesztusértékű volt a túlzott német befolyással szemben, annyira kétes, hogy mi a törökkel való szembe fordulásunkkal jól döntöttünk. **Ezzel szemben a Habsburgokkal kötött török ellenes szövetség 400 évre összekötötte velük a Magyar Királyság sorsát.**

2. A Török Birodalom nem volt a pogányság birodalma, és azzal a haladó Európa minden számottevő ereje szövetségben állt. A törökökkel kötött alku lehetővé tette volna, hogy ne szakadjon három részre az ország, hogy vallási tekintetben a protestáns Nyugathoz kapcsolódjon. **Egyetlen balkáni nép a mienkénél sokkal hosszabb török megszállás ellenére sem vesztette el kultúráját, vallását, etnikumának egységét.**

A magyar történelem, érdekes módon, azaz önmagával szemben következetlenül, éppen azoknak adta a legnagyobb rangot, akik a törökkel való kompromisszum útját járták. Az erdélyi fejedelmek mindegyike, élükön Bethlen Gáborral, továbbá **a magyar szabadsághősök, Thököly, Bocskai, Rákóczi a nyugat-európai haladó erőkkel és a törökkel szövetkezve keresték a magyar érdekek szolgálatát.** A másik oldalon talán egyedül Pázmány Péter áll értékrendünkben magasan.

Miben keressük az okát annak az egyoldalú, tehát tudománytalan történelemfelfogásnak, hogy mi a török ellen a Nyugatot védtük?

A döntően rekatolizált ország, különösen annak katolikus klérusa nem a magyar társadalom, hanem a katolikus vallás érdekeit tekintette irányadónak. Róma számára a török valóban ellenség volt. Nem annyira azért, mintha a török vallásellenes lett volna, hanem sokkal inkább azért, mert politikai támaszának, a Habsburgok Spanyol–Osztrák Császárságának voltak az ellenségei, mert a többségében gyorsan protestánsná váló Nyugat-Európának voltak szövetségesei. **Ideje volna, hogy a magyar történelmet ne Róma, ne a pápaság, hanem a magyarság érdekeinek megfelelően írjuk meg.** Ez pedig a XVI. és XVII. századot illetően nagyon más lenne, mint a jelenlegi hivatalos változat.

A történelem tanításában például idézni kellene az 1567-es magyar országgyűlés véleményét: „A török hatalom hasonlíthatatlanul jobban bánik a jobbággal, mint a királyi kapitányok.” Ez a magyar urak véleménye volt, de mi lett volna a magyar jobbágyoké?

A pápaság politikája a Balkánon

A pápaság egyáltalán nem tekintette tragédiának Konstantinápoly török elfoglalását, sőt örült annak. A pápák ugyan kezdettől fogva létérdekeik veszélyeztetőjének tekintették a mohamedán terjeszkedést, most mégis úgy érezték, hogy eljött az ideje a XI. században történt egyházszakadás korrekciójának. Azzal, hogy az ortodox kereszténység székvárosa, azaz Rómája, török kézre került, Róma elérkezettnek látta az időt, hogy visszanyerje a 400 éve elszakadt pravoszláv híveket, helyreállítsa az európai kereszténység egységét.

A Vatikán politikai rövidlátására jellemző, hogy **a pápák akkor foglalkoznak a keleti kereszténység visszahódításával, amikor már a levegőben lógott a nyugat-európai kereszténység kiszakadása.** Az idők szellemének félreértése, hogy **a pápák nem a számukra értékes Nyugat-Európa elvesztésétől félnek, hanem az egyre jobban leszakadó, elmaradó Balkán ortodox keresztény népeit akarják – akár erőszak árán is – visszahódítani.**

Ennek a haladás érdekeit sértő pápai politikának mi magyarok száz éven belül két esetben voltunk főszereplői.

Először Hunyadi János balkáni háborúi során. Mi ezeket a balkáni hadjáratokat mint a kereszténységet védő magyar politikai áldozatvállalást állítjuk be, holott annak költségeit a pápaság fizette, és az csak az ő érdekeit szolgálta. Már az is keresztes hadjárat volt. De nem annyira a török ellen, mint a török megszállást kihasználva az ortodox balkáni népek visszatérítéséért folyt.

Az okos és kiváló katona, Hunyadi János, aki Észak-Olaszországban mint zsoldos, azaz pénzért szolgáló katona tünteti ki magát, kapva-kap az alkalmon, hogy Rómának semmi sem drága a balkáni népek visszanyerése érdekében. Ezért nagyvonalúan pénzelte a Hunyadi vezette téli háborúkat. Ez tette lehetővé, hogy pár évtized alatt a család viszonylag szerény vagyona Európában a legnagyobbak közé emelkedjen. Az, hogy ebben a mesébe illő meggazdagodásban mekkora szerepet játszott a Balkánon gyűjtött zsákmány, és mekkorát a pápától kapott pénz, nehéz lenne kideríteni.

Hunyadi tehetségét két dolog bizonyítja:

a) Hunyadi János tudta, hogy a török hadsereg nagy többsége tél előtt visszavonul Kis-Ázsiába, ezért csak télen vonult seregével a Balkánra. Ebből a bölcs katonai belátásból születik a magyar történelem fényes lapja, a dicsőséges téli hadjáratoké. Arról mélyen hallgatunk, hogy a magyar hadak alapvetően zsoldosokból, többségében nem magyar nemzetiségűekből álltak, hogy semmiféle magyar érdeket nem szolgált a balkáni kalandozás. A téli hadjáratok nem a magyarok, hanem a pápaság vélt érdekeit szolgáló, általa fizetett kalandozások voltak.

b) Hunyadi bölcsen kerülte az erőszakos térítést, mert ő már akkor tudta, hogy a balkáni népek elleni erőszak olyan „partizán ellenállást” vált ki, ami ellen a rendezett hadviselésnek nincsenek eszközei. Csak annyira bántja a pópákat, akik mögött a nép áll, hogy a pápa felé tálalni tudja eredményeit.

Ezeknek a téli kalandozásoknak mégis az lett a következménye, hogy a szerbek a magyarokkal szemben a török mellé álltak. Ez vált nyilvánvalóvá Nándorfehérvár ostroma alkalmával is. Addigra már belátta a pápa, hogy az ő pénze nem jó helyen van Hunyadinál. Képviselőt a türelmetlen inkvizítorra, a ferences barát Kapisztrán Jánosra bízta. Róla azt kell tudni, hogy a csehek és a bajorok a keresztény eretnekek és zsidók elleni hisztériakeltés és máglyagyújtás türelmetlen híveként ismerik. Ő azonnal felmérte a balkáni helyzetet, a török és az ortodox szerbek ellen a katolikus horvátokat mozgósítja, akik nemcsak a törökben, hanem az ortodox szerbekben is a kereszténység elárulóit látták.

Mi, magyarok Kapisztrán Jánost minden áron szentté szeretnénk avattni, de nem vesszük a fáradságot, hogy utánajárjunk előéletének.

Azt, hogy Hunyadi hadjáratai milyen célt szolgáltak, majd látni fogjuk a Bakócz Tamás indította keresztes háború tárgyalása során.

A török nem vette komolyan e hadjáratokat, hiszen ezek jók voltak arra, hogy a békére és még jobban a vallásuk megtartására joggal vágyó balkáni népek belenyugodjanak a török megszállásba.

Hunyadi ügyes vagyonszerzésének végül a nemzet legnagyobb királyát köszönhetjük. Mátyás ugyanis reneszánsz módra, katonai puccs segítségével lett király. Szilágyi Mihály, az ifjú Mátyás nagybátyja sereget gyűjt a királyválasztó országgyűlésre, ahova természetesen be sem engedik őket, ahol a kor minden hatalmát birtokolni akaró főurak diktálnak. E sereg fegyveres fenyegetése kényszeríti ki Hunyadi Mátyás királlyá választását. **Ha Hunyadi János nem szerez mesés vagyont, nem lett volna sok kisnemes a kliense, és nem lett volna pénz felfegyverzésükre, hadban tartásukra, s szegényebbek lettünk volna legnagyobb királyunkkal.** De ezen ne botránkozzunk, mert abban a korban még a pápai trónra is csak pénzzel, fegyverrel, gyilokkal, méreggel lehetett jutni. S aki a kor magyar királyválasztó viszonyaira gondolna, nézze meg, hogyan lett Mátyás két utóda király. Ahhoz képest a Duna jegén Mátyást királlyá kikiáltó sereg őszinte és nyílt akaratnyilvánítás volt. Mátyás királlyá választását a katona Szilágyi katonásan intézte el, a két cseh király trónra lépése előtt az erkölcsi értékeket nem ismerő intrikák fő szereplője, az ország hercegprímása, a kardinális és korábban még pápajelölt, Bakócz Tamás volt.

Az a tény, hogy Mátyás katonai puccsnak köszönhetően lett király, semmit sem von le abból a tényből, hogy ő lett és maradt máig legnagyobb királyunk. Ebből láthatjuk, hogy **még a fegyverek által szerzett hatalom is jobb, mint a pénzzel és az intrikával szerzett.**

Mátyás egyéni képességei és igényes prágai neveltetése mellett kimagasló eredményeit annak köszönheti, hogy apja balkáni kalandjaiból megtanulta, hogy az ország érdekeit nem a Balkánon, hanem nyugat felé, Prágában és Bécsben kell keresni. Ráadásul ő már nem szorult rá a pápa kalandjainak szolgálásáért járó pénzre, képes volt a hazai erőforrásokból nagyvonalú politikát folytatni. Hunyadi János idegen pénzen lett a leggazdagabb magyar főúr, fia, Mátyás az adók sikeres behajtásának köszönhetette, hogy erős, állandó hadsereget tarthasson, és történelmünk legnagyobb művészetpártolója lehessen.

Bakócz keresztes hadjárata és Dózsa parasztháborúja

A pápa céljaiból másodszor, már a Mátyás halála utáni zavarosban Bakócz Tamás érsek akart még Hunyadi Jánosénál is nagyobb politikai és gazdasági karriert csinálni.

A magyar történelem egyik sötét kalandja az, amit Bakócz Tamás esztergomi érsekként művelt. Tetteiről, szándékairól a közvélemény csak azt tudja, hogy az egyetlen olyan magyar érsek és kardinális, akinek esélyei voltak arra, hogy a pápai trónra jusson, aki keresztes hadjáratot hirdetett a Balkán visszafoglalása érdekében, és akinek gyönyörű reneszánsz kápolnája maradt ránk az esztergomi székesegyházban. Az ő karrierje azonban végül, éppen a legdöntőbb időben, közvetlenül Mohács előtt véres parasztháborúba és politikai anarchiába torkollott.

Ehhez azonban hozzá kellene tenni, hogy az ő sorsa is azokhoz a reneszánsz emberekéhez hasonló, akik páratlan karriert értek el azzal, hogy a jobbágyok rovására, és a politikai

intrikától nem tartózkodva gátlástalanul törekedtek egyre több vagyona, és még ennél is nagyobb hatalomra.

Ki is volt Bakócz Tamás? Tehetséges jobbágyfiú, aki Mátyásnak lett udvari titkára. Ő tette nemessé. Az ő udvarában tanulta ki a hatalmi körökben való mozgást. Mátyás halála után hamar hátat fordított Corvin Jánosnak, és a cseh Ulászló híve lett. Ebben a szerepben lett gyorsan, egymás után győri püspök, egri, majd esztergomi érsek, végül kardinális. Ezzel sem elégedett meg, pápa akart lenni. Nem is esélytelenül. Terve azon bukott meg, hogy II. Gyula pápa súlyos betegségéből felgyógyult. Azt mindenesetre sikerült a pápánál elérnie, hogy kinevezte őt konstantinápolyi pátriárkának. A kor viszonyaira jellemző, hogy a pápa annyira magabiztosnak érezte magát, annyira képtelen volt felmérni az ortodox egyház tényleges helyzetét, hogy annak fejéül kinevezte a számára Rómában terhes ellenlábasát, aki soha nem járt Konstantinápolyban, akinek ott a létéről sem tudtak. Bakócz azonban tudta, mire jó ez a cím: ezen keresztül talán legközelebb könnyebb lesz a pápaságot is megnyernie, amihez abban az időben mindenekelőtt fegyver és pénz kellett.

Azt, hogyan lehet mesés vagyont gyűjteni azzal, ha valaki a pápa balkáni ambícióinak kivitelezését vállalja, Hunyadi János példájából tanulta meg. **Ezért aztán ő még annál is nagyra törőbb tervet eszelt ki: nem téli hadjáratocskákat indít a pápától kapott pénzek töredékéből, a nagyobb részt természetesen megtartva magának, hanem igazi keresztes háborút jár ki a pápánál a török ellen, de ténylegesen az ortodox keresztények visszatérítése érdekében.** Gondosan kifőzött terve szolgálatában a pápa által már 1507-ben kinevezette magát konstantinápolyi pátriárkának. Mint a konstantinápolyi egyházi trón jogos gazdája indíthatott keresztes hadjáratot. Sem a pápát, sem őt nem zavarta, hogy soha semmi közük nem volt Konstantinápolyhoz, hogy a Balkánon élő népek és az ortodox szerzetesek nem is tudtak arról, hogy a távoli Magyarországon él egy ellenpátriárkájuk.

Természetesen a hadjárat költségeit a pápa fedezte volna, aki őt 12 országban teljhatalmú megbízottjának, legátusának nevezte ki. A hadjárat céljára leköthette az egyházi tizedet, búcsút, bűnbocsánatot ígért a hadba vonulóknak. Ő azt tette itt, ami ellen Nyugaton fellángol a reformáció régen izzó parazsa. Ezt sem tanítja a magyar történelem, hogy mi akkor mennyire egy húron pendülünk a pénzéhes pápákkal, akik pénzért hirdettek bűnbocsánatot. Ezt még a magyarországi protestáns egyházak sem tanítják.

Bakócz gátlástalanságára jellemző, hogy a magyar trón elnyerésére törekvő cseh királyt, Ulászlót a Mátyás által utódjának kívánt feleségével, Beatrixszal úgy adja össze, hogy tudatosan olyan formai hibával kötötte meg a házasságot, ami azt eleve érvénytelenné tette. Ez is egy érsek dicsőségére valló cselekedet! Ezt meg a katolikus klérus nem tanítja.

A keresztes hadjáratot egy általa, a végvári harcokban kiemelkedő érdemeiért nemessé emelt székely hadnagyra, Dózsa Györgyre bízta.

A pápai udvar gyakorlatát joggal bíráló alsópapság egész Közép-Európából lelkesen vállalta a részvételt a keresztes háborúban. A térségben uralkodó kaotikus viszonyok és a főurak között kialakult vagyonéhség miatt elkeseredett jobbágyok tömegesen vonultak a keresztes zászlók alá. Az elkeseredett jobbágyok tömegében a lelkes alsópapság lett az élesztő.

Sem a pápának, sem Bakócznak nincs annyi realitása, hogy felmérje, milyen veszélyt rejt magában az alsópapság és a felfegyverzett jobbágyok közös hadba való csődítése. A történészek sem hangsúlyozzák, hogy **ez már a parasztháborúk és a vallást reformáló alsópapság kora.**

A katolikus főpapság, élükön magával a keresztes háborút szervező Bakóczcal, és még inkább a pápák önző harácsolása akkor már az alsópapság, különösen pedig a szerzetesek között elfojthatatlan elégedetlenséget keltett. Ez a keresztes hadjárat csak őt

évvel előzi meg Luther pontjainak kifüggesztését Wittenbergben. Ha az is elég volt arra, hogy fellobbanjon a pápasággal szembeni elégedetlenségnek a kontinens északi felét elborító lángja, akkor mit várhattak attól, ha a nyomorgó jobbágyok és lázongó papok fegyvert is kapnak. Luther fellépése után alig pár évvel már német földön is sorra robbannak ki a parasztháborúk.

Dózsáról annyit, hogy székely közemberként, mint zsoldos harcolt a török ellen a végvárakban, és ott szerzett érdemei alapján bízta meg Bakócz a keresztes hadak vezetésével, és adatta meg neki a nemesi rangot. Az elkeseredett jobbágyok szellemi erjesztői az alsópapság és a szerzetesek alacsonyabb rétegéből kerültek ki, akárcsak később a nagy reformátorok szinte mindegyike. Vezetőjük ebben az esetben Lőrinc barát.

S amivel még adósak vagyunk a történelemnek: **a reformáció elindítói, első hősei nem ellenségei, hanem megszállott hívei a katolicizmusnak, csupán hibáitól akarták azt megszabadítani.** A pápaság merev politikája, ragaszkodása elviselhetetlen hibáihoz, a hívő papok számára oda vezetett, hogy a jó szándékú reformátorok végül kiszakadtak egyházukból – és újakat alakítottak. **Ha Róma a reformáció kezdetén csak annyi rugalmasságot mutat, mint később az ellenreformáció során, talán megőrizhető lett volna a nyugati kereszténység egysége, legalábbis a pusztító vallásháborúk elkerülhetőek lettek volna.**

Bakócz Tamás mértéktelen vagyon- és hatalomvágya volt a fő előkészítője, és jellemző főalakja is ő volt annak a szégyenletes állapotnak, ami a Magyar Királyságot akkor jellemezte, amikor a török már nem a Balkánt, hanem Magyarországot veszélyeztette. 1526-ban Mohácson már elkerülhetetlen volt a vereség a törökkel szemben. Bakócz kalandja után nem lehetett számítani a magyar jobbágyok hazafíúi lelkesedésére, ráadásul az urak is joggal féltek fegyverhez jutott jobbágyaiktól.

Jellemző módon a parasztháborút kegyetlenül megtorló főúr, **Szapolyai János a vezetése alatt álló haderőt királyi ambíciói és a jobbágyok feletti hatalma érdekében akarta megóvni a török ágyúk pusztításaitól.** Ő tudta, hogy a nagyobb török hadak jelenléte inkább szolgálja, mint sérti királyi ambícióját. Ezt fia sorsával a történelem igazolta. A mohácsi csata megnyerése, a török veszély eloszlása esetén, aminek ugyan minden reális lehetősége hiányzott, ambíciói összeomlottak volna. **Ő már akkor látta, amit később az erdélyi fejedelmek megéltek: csak a török hatalom árnyékában lehetnek Erdély fejedelmei, és csak a török hatalom árnyékában lehet vallásszabadság.**

Ezt Luthernél világosabban talán senki nem látta. Werbőczy István 1521-ben a wormszi birodalmi gyűlésen találkozik Lutherrel, aki „a török elleni küzdelmet Isten elleni véteknek tartja”.

Mi lett volna, ha a törökökkel megegyezünk?

A történészek bizonyos esetekben, ha fennáll a választás lehetősége, végig kell gondolnia a nem választott lehetőség feltételezett következményeit is. **Mi lett volna, ha a Habsburgok és a pápa hatalmának csökkentése érdekében a franciák és a későbbi nyugat-európai protestánsok által biztatott török hadjáratot Bécs ellen a Magyar Királyság átengedi az országon?** Az aligha vitatható, hogy Magyarország elfoglalása és a birodalomba való beépítése nem volt török érdek. Ezt mi sem bizonyítja jobban annál, hogy Mohács után a török senkit nem hagyva hátra, kivonult az országból, és a 150 éves megszállás során sem rendezkedett be, nem térített, sőt a vallásszabadságot Közép-Európában példamutatóan egyedül ő biztosította. Télen maximálisan pár tízezer török civil és katona élt az ország

területén. Még kevésbé volt a Habsburgok és a pápa hatalmát korlátozni akaró nyugati államok érdeke a Magyar Királyság török bekebelezése.

E kor Magyarország már nem volt az az önálló és szervezett erő, ami Mátyás korában. Mátyás megtanulhatta, hogy a magyar érdekeket nem a Balkánon kell keresni, hanem Prágában és Bécsben. Ezt a történészek ma is felróják neki. **Ő tudta, hogy a Magyarország akkor lesz erős, ha Csehországgal és Ausztriával közös államot alkot, vagyis ezt a két országot leválasztja a Habsburg-Spanyol Birodalomról.** Látszólag ezt a politikát a magyar urak is megértették, hiszen utódául a cseh királyt választották. Szerencsétlenségünkre ő lett az egyik leggyámoltalanabb magyar király, a fia pedig még túl fiatalon vette át a trónt – az egyébként is nagyon zavaros viszonyok közepette. Neki, mint cseh királynak, nem lett volna szabad megengednie Bakócz kalandor, pénzszerzési célokból szervezett keresztes háborúját.

Azt az állítást, hogy a török befolyási övezetbe tartozás a magyar etnikum létét veszélyeztette volna, tények cáfolják. **A Balkánon a négyszáz éves török uralom sem jelentette a népek pusztulását.**

– A bolgárok száma a magyarokénak a fele sem volt a török megszállás után, annak végére pedig megközelítette a magyarságét.

– A románok száma éppen a török századok alatt nőtt meg a magyarokéhoz képest.

– Az ország három részre szakadása után a magyar etnikum nagyobbik fele török megszállás alá került, további negyede pedig a török vazallusi Erdélyi Fejedelemségben élt. Ezt csak azok a történészek nem látják, akik vagy csak területben mérik a Magyar Királyságot, vagy csak a nagybirtokos arisztokraták és főpapok vagyonát tekintik mértékadónak. Máig valamiféle torz kép él abban a tekintetben, hogy ahol török megszállás volt, ott megelőzően csak magyarok éltek, a Királyi Magyarországon pedig soha nem élt nagyobb arányban a magyarság, mint ma.

A jobbágyok sorsát illetően azt kell tudni, hogy a jobbágyok élete a frontok térségében volt a legnehezebb, ott a népesség szinte kipusztult vagy elmenekült, a terhük a királyi országrészen volt a nagyobb. Itt változatlanul fennmaradt a földesúri és az egyházi tized, ráadásul még egyszer annyi nemest kellett eltartaniuk. Szűcs Jenő szerint száz jobbágynek a Magyar Királyságban hat nemest, Franciaországban csak egyet kellett eltartani. Ez az arány a nyugat-dunántúli és a kisalföldi területen minden valószínűség szerint tíz alatt volt.

A török megszállás sem jelentett adóparadicsomot, csak a kettő közül a kisebbik rosszat. Ott ugyanis az adót nem a jobbágycsaládokra, hanem a településekre vetették ki, a korábbinál sokkal kisebb egyházi adó pedig a helyi felajánlásokra korlátozódott. **Történelemoktatásunk nem hangsúlyozza az adózás mértékének és formájának jelentőségét. Holott annak általában, különösen pedig a török megszállás, valamint a reformáció során a lakosság-magatartásban nagyon fontos szerepe volt.**

A vallást még kevésbé sértette a török megszállás. Sőt csak a török uralom, illetve befolyás alatt volt vallásszabadság. Annál inkább jogos az a feltételezés, hogy **a törökkel kötött alku esetében a magyarok nagy többsége ma valamelyik protestáns felekezethez tartozna.** A török ugyanis nyugat-európai nyomásra a protestáns felekezeteknek kedvezett, és az uralma alatti magyar területeken mindenütt ezek voltak nagy többségben. Ezzel szemben **a török kiűzése után erőszakos rekatolizálás történt.** Aligha vitatható, hogy **török megszállás nélkül nem lennének protestáns felekezetek az országban.**

Marad a törökellenes politika egyetlen érve: a törökkel való együttműködés balkanizálta volna az országot. Nagyon ostoba történész az, aki azt hiszi, hogy a Balkánon élő népek ma azért nem nyugati kultúrájúak, mert sokáig ott volt a török. Dél-Itáliában soha nem volt török, az ott élők mégsem emelkedtek a nyugati színvonalra. Oroszországban és Ukrajnában sem

volt török uralom, mégis elmaradtak. A balkáni népek elmaradása nem a török megszállással, hanem sokkal korábban, lényegében a Keletrómai Birodalom önállósulásával, és még inkább az 1054-es hivatalos egyházszakadással vált ténnyé.

A török megszállás Magyarországon

A törökkel folytatott háborúk korát azért láttatja a magyar történelem hamisan, mert úgy állítja be, mintha a lakosságnak az lett volna a legnagyobb gondja, hogy ki az uralkodója és az hol székel, Bécsben, Isztambulban, Pozsonyban vagy Erdélyben, vagyis melyik állam fennhatósága alatt kell élnie. Ezzel szemben ez csak a nemesség számára volt sorskérdés, a kor emberét, a lakosságot hidegen hagyta. A nép orientációját anyagi helyzete és vallási hovatartozása határozta meg.

Az anyagi helyet szempontjából két tényező volt döntő:

- a) a közbiztonság,
- b) a vallás.

A közbiztonság ott volt tragikusan rossz, ahol vagy a hovatartozás nem volt tisztázott, vagy ahol hadak vonultak át. Az ilyen területekről a lakosságnak el kellett menekülnie oda, ahol tudhatta, hogy ki az úr, kinek tartozik engedelmességgel, ki védi meg a külső erőszaktól. Ezzel szemben a történelem azt igyekszik láttatni, hogy ott volt a lakosság helyzete rossz, ott pusztult ki, ahol nem a magyar urak, hanem a török uralkodott. A tény az, hogy **a lakosság ott pusztult ki, illetve onnan menekült el, ahol senki nem uralkodott.**

Ami a három országrészben élők helyzetének összevetését illeti:

– **A lakosság élete a török alatt** volt a legkevésbé rossz. Ott nemcsak az egyházi tizedtől szabadult meg, amit a saját helyi egyházi szervezetének felajánlott kisebb adó váltott fel, de a földesurának korábban fizetett tized és a szolgáltatások is megszűntek, helyette belépett a községet, mint kollektívát terhelő adó, vagyis az első fokú adóbehajtó hatóság az a községi vezetés lett, melyet a lakosok maguk választottak. Ez az adózás kevésbé volt rossz, mint a császári területeken működő. Ez a magyarázata annak, hogy a török elől nem szöktek el a jobbágyságok a királyi, vagy akárcsak az erdélyi területekre, holott az általános jobbágyhiány miatt szívesen fogadták volna őket. Sokkal inkább vannak adatok arra, hogy a török oldalon jelentek meg a királyi területről szökött jobbágyságok.

Az, hogy a nemesség létét érezhette veszélyeztetve akkor, ha a lakosság a törökkel bárminemű kapcsolatot tart, érthető. Ezt a nemesi érdeket a felső klérus azzal szolgálta, hogy a törökkel való minden cimborázást a legsúlyosabb bűnnek tartott. A törökkel való minden kapcsolattartást, beleértve a fegyver- és élelmiszerszállítást, karóba húzással büntették. Az ilyen szigorú büntetés csak ott és akkor létezett, ahol nagy volt az elkövetés gyakorisága, ahol nagyon kellett félni ennek elharapózásától. Ha a nép a törökben ellenséget látott volna, nem lett volna szükség az ilyen kegyetlen szigorra. Ez az egyház által támogatott szigor különben is anakronisztikus volt, hiszen a török nem térített. Ellenben **a török esküdt ellensége, a Habsburg Királyság maga is buzgón kereskedett a törökkel. Hamar felismerte, hogy a török megszállta területekről korábban elképzelhetetlen mennyiségben jön az élő marha, ami után vámot szedhetett, és jó pénzért lehetett eladni a nyugati piacokon.** Az évi mintegy 200 ezer marha nyugatra való szállítását mind a török, mind a királyi területen gondosan megszervezték. A jobbágy nem adhatott el élelmet a töröknek, ugyanakkor a török területről a nyugat-magyarországi vámoló helyek 200 ezer marhát vámoztak el a harmincad vámmal. A török megszállás alatti területekről magyar tőzsérek hajtották a marhát a három

nagy réven át Győrig, Nagyszombatig, onnan már idegen kereskedők vitték tovább. **A török bürokrácia minden tételt pontosan nyilvántartott. Ebből kiderül, hogy a marhakereskedelem, ami korábban a főurak privilégiuma volt, teljesen magyar közemberek kezébe került.** Erről tanúskodik, hogy a tőzsérek neve szinte kizárólag magyar. Tehát a honfoglalás óta **az első magyar polgárosodás a török alatt indult meg,** a török kiűzése után azonban ismét megszakadt. Ezek a tőzsérek nem is voltak kisvállalkozók, az átlagos elvámolási tételek többsége 100–150 marha volt, de néhány tőzsér egy-egy alkalommal 2 ezer darabnál is többet vitt át a Dunán.

Mint minden diktatúrában, a törökben is viszonylag jó volt a közbiztonság. Természetesen ez alól kivételt jelentett a hadak felvonulási területe. De ez is sokkal rendezettebb volt a szigorú fegyelmű török hadsereg esetében, mint a többségében idegen zsoldosokból álló királyi seregeknél.

Tekintettel arra, hogy a jobbágyok abban a korban lényegében teljesen önellátók voltak, a nép számára nem is az ország gazdaságpolitikája, hanem a saját vallása volt a legfontosabb.

A történészek által elhallgatott legfontosabb tény, hogy **a XVI. században az Alpoktól északra az alsópapság mindenütt lázongott a katolikus egyház felső szervezetei, és főleg főpapjainak életmódja ellen.** Ebben a tekintetben mi is ehhez a régióhoz tartozunk. A reformáció lényege, motorja az alsópapság lázadása a korrupt és hitéletében zavaros, sőt erkölcstelen felső klérussal szemben. **A reformáció elsőpró sikerének a kisebb adó mellett a nép és az alsópapság közötti szoros kapcsolat a magyarázata.** Ebben a korban minden olyan kísérlet, ami a népet az alsópapságtól el akarta választani, kudarcra volt ítélve. A nép egyetlen bizalmasa ebben a korrupt világban a papja volt. A püspökökben, főpapokban nem látott mást, mint egyet az oligarchák közül. A pápában pedig az idegen császárnál is rosszabbat. **A nép és az alsópapság szegénysége és vallásossága a főurak és főpapok mérhetetlen gazdagságával és erkölcstelenségével állt szemben.** A pálmát mindebben a mi hazai prímásunk, Bakócz Tamás vitte el.

A kor viszonyai között azt kell szem előtt tartani, hogy a nép számára a vallása sokkal fontosabb volt, mint állami hovatartozása. Ez a magyarázat arra is, hogy a balkáni ortodox vallású nép az őket vallásuk elhagyására kényszeríteni akaró pápával és annak magyar szövetségeseivel szemben a törökben felszabadítót látott, a magyarokban hitüket veszélyeztetőt, tehát ellenséget. Könnyű belátni, mi várt volna a balkán ortodox népeire, ha a török terjeszkedés Konstantinápoly elfoglalásával megáll. A pápák beteges térítési szándékaival szemben nem lett volna más védekezési mód, mint a pópák vezetése alatti elkeseredett népi ellenállás. Azt, hogy ennek mi lett volna a végeredménye, nem látható, de az igen, hogy ennek **az erőszakos térítésnek a magyarok és a horvátok eszközei voltak, a török nélkül pedig még inkább kivitelezői lettek volna.** A balkáni népek ebben a korban **joggal féltették jobban a hitüket a magyaroktól, mint a törököktől.** A jelen szempontjából ehhez azt kell hozzátenni, hogy a kölcsönös horvát–szerb egymás irtásnak a magját akkor vetette el a római pápa – és nem utolsósorban a magyar királyok és főurak.

A török kiűzése után a Habsburgok és a vele szövetséges katolikus klérus meg is mutatta, hogy a visszatérítésben az erőszaktól sem riad vissza. Az, hogy a magyar nép nagy többsége ma katolikus, az erőszakos visszatérítés következménye. De a Habsburgoknak ez a térítő buzgalma nem állt meg a magyaroknál, ezt bizonyítja az, hogy az ukránokat és a románokat is vallásuk megtagadására kényszerítették. Ezt az erőszakolt térítést nem emlegetjük, de annál inkább azt, hogy az ukránok és a románok nem éppen erőszakmentesen, de a nagy többség lelkes támogatásával helyreállították korábbi vallási hovatartozásukat.

A török megszállást megelőző magyar viszonyokról is hamis képet festünk. Mohács egyik magyar előzménye: 1521-ben a török újra Nándorfehérvár elfoglalására indult. A városnak

mindössze 700 fős helyőrsége volt, ami két hónapig védte a várat annak reményében, hogy jön akár Báthori István, akár Szapolyai János felmentő serege. Báthori azt várta, hogy Szapolyai János serege végezzen el a török elleni harcban, Szapolyai meg ennek az ellenkezőjét. Egyik sem a törökben, hanem a másikban látta a hatalmi céljait veszélyeztető ellenfelet. E két lényeges erőt képviselő hadsereg Péterváradnál, illetve Lippánál tétlenül várta a város elfoglalását. Mindketten az egymás elleni harcra és a törökkel való egyezkedés idejére tartalékkolták az erejüket.

Még szégyenletesebb az, ami Buda elfoglalásakor történt. A történészek azt tanítják, hogy a békés szándékot hirdető törököket a magyar urak udvariasan fogadták, még azt is megengedték, hogy beszéljanak Budára. Azok azonban bent előrántották a fegyvereiket, és a várat elfoglaltak tekintették. A becsületes magyarokat aljasul becsapták a törökök. Ezzel szemben a tény az, hogy Budát a magyarok feladták abban a reményben, hogy a török természetes érdekéből is támogatja, hogy ne a Habsburg császár, hanem magyar ember legyen a király. Ebben a reményükben ugyan nem csalódtak, de a török jól tudta, hogy a magyar urakkal nem tud megegyezni, hiszen az érdekeik ellentétesek.

Érdeemes idézni a Mohácsot közvetlenül megelőző kor európai történelmének eseményeit.

Valois I. Ferenc francia király seregeit Észak-Olaszországban, Páviánál megverik a Habsburgok, maga a király is fogságba kerül. A király anyja a szorult helyzetben Frangepán János grófot követként küldi a szultánhoz azzal a kéréssel, hogy sógorát, Habsburg V. Károlyt támadja meg. Szulimán örömmel fogadja meg a francia tanácsot, és 1526-ban megindult Bécs irányába. Szerencsétlenségünkre mi útjába estünk. Mivel a török hadseregnek ősre vissza kellett térnie Kis-Ázsiába, az út folytatása Bécs felé a könnyen és kevés veszteséggel megnyert mohácsi csata után megszakadt, és Bécs elfoglalása elhalasztódott.

Közben a szultán hadjáratának tervét erősítette az, hogy értesült a januárban kötött Cognaci Ligáról, amelyben a francia király szövetségese lett Firenze, Velence és Milánó, azaz gyakorlatilag Itália északi harmada.

A korra jellemző, hogy a Frangepán család három kiemelkedő tagja szinte egy időben három különböző politikai erőt szolgált. Az egyik a fent említett, a francia király követe a szultánnál, a másik egri érsek, a Habsburg király szolgálatában, a harmadik pedig kevéssel később a Habsburg király elleni összeesküvés egyik vezetője, akit ezért ki is végeznek. Ebből láthatjuk, hogy **a főurak világában a nemzeti hovatartozás nem, csak a közvetlen családi hatalom érdeke játszott szerepet.** Az, hogy ennek érdekében kit és mivel kell szolgálni, mellékes maradt.

A török hadseregről azt fontos tudni, hogy két előnye volt az ellenfeleivel, különösen a magyar haderővel szemben:

1. Sokkal fegyelmezettebb volt. Nálunk ezzel előtte csak Mátyás fekete hadserege tűnt ki. A töröktől féltő nemesség olyan hadsereget állított ki, amit a fegyelmezetlenség és az egységes vezetés hiánya jellemezett. Mohács előtt két oligarchának volt jelentős hadserege, Báthorinak és Szapolyainak. Az ország védelmét azonban csak a nemesekből és a főurak kisebb, zsoldosokból álló seregeiből egyesített királyi hadsereg jelentette, melynek vezetését papra, a kalocsai érsekre kellett bízni. A két tényleges, viszonylag ütőképes és határozott vezetés alatt álló magyar hadsereg pedig nem az ország védelmét, hanem vezérének politikai ambícióit szolgált. Ráadásul egyik hadsereg sem merte fegyverbe szólítani a jobbágyokat, mert féltek azok ellenük fordulásától.

2. Sokkal erősebb volt a tüzésége. E korban a hadsereg erejét a tüzéség nagysága jelentette. Ebben a tekintetben körülbelül 1:10 volt az arány a török javára. Azt tanítjuk, hogy

mi Mohácsnál a kereszténység védelmében véreztünk el. A valóságban a mi veszteségünket a törököknek a keresztény Nyugattól kapott ágyúi okozták.

(Itt kell elmondanom, hogy a puskaapor milyen negatív hatást váltott ki a magyar történelemben. Nagyon leegyszerűsítve mondhatjuk: **a Magyar Királyság hatalmának a puskaapor vetett véget.** A puskaapor előtt a magyar király hadserege egyike volt a legerősebbeknek, mert a pásztorokból verbuvált könnyűlovasságra épült. Ez volt addig a legjobb katona. Azonban a puskaapor, előbb a puska, aztán az ágyú végleg másodrangú katonai erővé degradálta a lovas katonát. A csaták eldöntői a tüzérek lettek. Ezt a tényt még a sokáig nem akarta felismerni a magyar nemesség és utódaik. A nemes ugyanis hallani sem akart a tüzérségről, hiszen annak megjelenése és döntő szereplővé válása azt a katonai érdemét teszi semmivé, hogy azok az ő előjogai, adómentessége katonai értékéért jár. A nemes, kivéve az alig egyetlen ezrelékét kitevő oligarchákat, képtelen tüzérséget kiállítani, azzal hadba vonulni. A tüzérség, mint fegyvernem, már a városi polgárok politikai jogát támasztja alá. Erről azonban a nemesi magyar társadalom hallani sem akart. Ezt az anakronizmust mi sem jellemzi jobban annál, hogy még a XIX. század közepén is a magyar hadsereg vezetése elit alakulatának a huszárságot tartotta.

Le kellene vonni a magyar történelem egyik nagy tanulságát: **a honfoglaló magyar állam nemzetközi súlyát annak köszönhette, hogy a katonai erejét a lovasság jelentette. Ahogy a lovasság katonai értéke elmúlt, a magyar állam korábbi nemzetközi súlya is eltűnt.)**

A török és a szovjet államszervezet rokonsága

Azt a tényt, hogy a magyar történelem nem ismertette a török társadalom lényegét, bizonyítja az, amennyire értetlenül álltunk a sztálini szovjet társadalom másságával szemben. A kettő között kísérteties a hasonlóság, annak ellenére, hogy egészen más ideológiát vallottak magukénak. Az arabok mohamedán vallását államvallásként kezelte a Török Birodalom. A Szovjetunió államvallása a nyugati zsidó-keresztény ideológiából született marxizmus volt. **A két társadalom mégis kísértetiesen hasonlított egymásra.** Már amennyire ezt a közben eltelt idő és a megváltozott világpolitikai erőviszonyok megengedték.

1. A párhuzamosság elsősorban abban állt, hogy mindkét esetben a Nyugaton folyó belső harcban egymással szemben álló felek taktikai okokból vették igénybe egy tőlük idegen kultúra imperializmusát, imponáló katonai erejét. Akkor a mediterrán katolicizmus vívta elkeseredett harcát a haladó nyugat-európai protestantizmus ellen. A haladó erők győzelméhez szükség volt az ultrakonzervatív keleti despotizmussal való szövetségre. A XX. század derekán, a második világháborúban a haladást képviselő nyugati demokráciák folytattak élethalálharcot a német és japán fasiszta barbárság és imperializmus ellen. A haladó erők győzelme érdekében kénytelenek voltak szövetkezni a kultúrájuk számára idegen és barbár Szovjetunióval.

Mindkét esetben a haladó Nyugat arra kényszerült, hogy halálos ellenfelével szemben tőle idegen kultúra, idegen módon berendezett társadalmát hívja szövetségessül.

2. Mindkét keleti „szövetséges” katonai diktatúra és társadalmi zsarnokság volt. Mind a török, mind a szovjet társadalom a katonai érdekeket helyezte minden más társadalmi érdek elé. Tagadta a társadalmi sejtek autonómiáját, tehát zsarnokság volt. Ennek következtében mindkettőnek sokkal nagyobb volt mind katonai, mint gazdasági ereje. Ez tette őket a Nyugat számára értékes szövetségessé. Mind a nyugati társadalmakhoz, mind a saját erőforrásaikhoz képest aránytalanul sokat fordítottak katonai erejük fejlesztésére és fenntartására. A nagy

katonai erő kiprovokálta állandó terjeszkedésüket. Ebben túllépték teherbíró képességük határait. Lényegében ebből fakadt a bukásuk is.

3. Mindkét társadalomban az első számú vezető hatalma korlátlan volt. Mindent e hatalom fenntarthatóságának rendelték alá. Az ebből fakadó zsarnokság azt követelte meg, hogy az erőszakszervek szinte korlátlan hatáskörrel rendelkezzenek. E hatalom korlátozását jelentette az, hogy a török államban a bírói szervezet függetlenül működhetett. Igaz, hogy ennek a hatásköre soha nem érinthette a szultán hatáskörét. A szovjet rendszerben a bíróságokat még a napi ügyek intézésében is alárendelték a központi politikai hatalomnak. Ez a még következetesebb centralizáció következett a fejlettebb társadalmi munkamegosztásból. A török társadalomban fenn lehetett tartani a lakosság nagy többségének önállóságát, illetve önkormányzatiságát, tekintettel arra, hogy ezek nagyon önellátó módon éltek, életük nem zavarta az államapparátus és a hadsereg működtetését. A bolsevikok a centralizációt kénytelenek voltak az egyén szintjéig megvalósítani, mert azok, mint árutermelők és pénztulajdonosok, az állam életében aktívan szerepeltek.

A diktatúrának annál következetesebben kell az egyént is megkötnie, minél fejlettebb a hadviselést szolgáló társadalmi munkamegosztás. Ezt a jelenkori hadigazdálkodás is igazolta. Minél korszerűbb a hadsereg technikája, és minél nagyobb szükség van az erőforrások koncentrációjára, az állami hatalom beleszólását annál mélyebben és szélesebb síkon kell biztosítani.

4. A fő erőforrások, mindenekelőtt a föld az állam, azaz a vezető tulajdonában voltak. Ezzel eleve kizárta a lakosság nagy többségét a vagyontulajdonra való törekvés lehetőségéből, azaz a legerősebb gazdasági ösztönzőből. Ennél is nagyobb kárt okozott az, hogy aki nem tulajdonos, az nem is tud az erőforrásokkal racionálisan bánni. A diktatúra önpusztulásának az egyik oka az volt, hogy a lakosság többsége elvesztette vagyongyűjtési érdekelttségét, a mának élt.

A magántulajdont megtagadó diktatúrák vesztét az az ellentmondás okozza, hogy a diktátornak félnie kell a vagyonon alapuló társadalmi önállóságtól, tehát el kell koboznia a magánvagyon, meg kell akadályozni annak a képzését, ezzel azonban a diktatúra másik létfeltételét, nemzetközi versenyképességet ássa alá, amire katonai céljai érdekében is létszüksége van.

5. A hadsereg és a közigazgatás a legfelsőbb vezető rabszolgák. Rabszolga mivoltukat az magyarázza, hogy hatalmukat kegyként kapták, és csak a kegy birtokában tarthatták meg. Bárki bárhova kinevezhető volt, ugyanakkor bárkit le is lehetett váltani, sőt halálba küldeni. Minden hatalmasságot betöltő személy a szultán, illetve Sztálin kegyelméből volt része az államapparátusnak és a hadseregnek. Az is közös vonásuk volt, hogy e hatalmat gyakorló rabszolgák között nagyon gyakori volt a halállal járó kegyvesztés. Jellemző, hogy az ideológiája szerint osztályharcot folytató sztálinizmus évtizedei alatt politikai okokból, vagyis kegyvesztés miatt halálba küldöttek aránya a felső pártszerveknél és a titkosszolgálatnál, azaz a hatalom közelében volt a legnagyobb.

A nagy irtás ellenére a Szovjetunió felső vezetésében szinte példátlan előregezés és elbutulás volt tapasztalható. A nagy szelektálás során csak azok maradtak meg, akiknek a képességétől, ambíciójától nem kellett félni. A fiatal és tehetséges káder a diktatúra szempontjából veszélyes volt. Ennek az lett a következménye, hogy a vezetés minősége annyira leromlott, hogy már a fennmaradás érdekében elengedhetetlen gazdasági és katonai teljesítményre sem volt használható.

6. Mindkét diktatúrának szüksége volt egy szent könyvre. Az egyik a Koránt, a másik Marx Tőkéjét deklarálta annak. E két szent könyv tartalmának azonban kevés köze volt

ahhoz, ami ténylegesen történt. A török viszonyokban Mohamed, a szovjet viszonyokban Marx nem ismert volna a saját céljainak nyomaira sem. Mindkettő tanaival kevésbé ellentétes viszonyokat csak a kor Nyugat-Európájában talált volna, ahol egyikükre sem hivatkoznak, de az általuk ideális elveknek inkább megfelelően éltek. Minél zsarnokibb egy rendszer, annál inkább hivatkozik választott profétájára, de annál kevésbé engedi megvalósulni annak tanait, elveit.

7. Mindkét diktatúra számára rendkívül fontos volt az iskolarendszer. A hatalom gyakorlására szükség volt az írástudó adminisztrátorokra. A török adminisztrátorok és bírák mind írástudók voltak, hiszen rendszeres és részletes jelentéseket kellett küldeniük felfelé. Ennek köszönhető az ugyancsak elhallgatott tény, hogy a magyar történészek sokszorta több írásos forráshoz jutnak Isztambulban, mint a hazai és bécsi levéltárakban. Iskolarendszerét illetően a Szovjetunió is sokkal jobban vizsgázott, mint gazdasági teljesítményében. Mindkét diktatúra magának akarta nevelni az írástudókat, de ők hosszú távon mégis legrosszabb szolgálóinak bizonyultak. A zsarnokságnak ugyan szüksége van a tanult apparátusra, de azok igényeinek egyre kevésbé felel meg a diktatúra. Minden diktatúra bomlását az értelmiség indítja el.

A török társadalom leginkább elhallgatott erénye a nagyarányú írástudás volt. Ebben a tekintetben is nagyságrendi fölényük volt velünk szemben. Elég csak két tényezőre gondolnunk:

- A török hadsereg többsége írástudó volt. A magyar oldalon még a vezetők között is kevés ilyent találtunk volna.
- A török bíraskodást kivétel nélkül írástudók, jogismerők végezték. Nálunk abban az időben a 90 százaléknál is magasabb arányban analfabéta nemesség gyakorolta ezt a funkciót. Az írásbeliség pedig nagyon szűk körre korlátozódott.

8. Mind a szultán, mind Sztálin leghűségesebb alattvalói nem töröknek, illetve nem oroszoknak, hanem a hit harcosainak tekintették magukat. E valójában nagyon nacionalista rendszerek nem a nemzeti célokat, hanem hitük szolgálatát írták a zászlójukra.

A török és a szovjet diktatúra párhuzamba állítása azt bizonyítja, hogy **a társadalmi rendszerek milyensége alig függ az ideológiától, a vallástól, azt elsősorban a kultúra karaktere határozza meg.** Erről ma sincs fogalma a politikai élet vezetőinek, mert egymástól mindig ideológiájukat kérik számon, holott **a közös kultúrák eltérő ideológiájuk esetén is nagyon hasonlítanak, és fordítva; az azonos ideológia a különböző kultúrákban merőben más gyakorlattá válik.** Ezért kell betegesnek, ártalmasnak tekinteni azt a politikai harcot, ami nem az eredményt, nem a képességet, hanem az ideológiai hűséget kéri számon. Sajnos ez a demokráciáknak éppen úgy hibája, mint a diktatúráknak.

Bethlen Gábor

Több okot találtam arra, hogy ezt a férfiút emeltem a magyar történelem három, a nyugati hatást leginkább érvényesítő második korának képviselőjévé.

Erdélyi fejedelemre azért esett a választásom, mert ők jelentették annak a lehetséges külpolitikai útnak a képviselőjét, amiről a történelemírásunk mélyen hallgat: **a XVI. és XVII. században a Török Birodalommal való megfontolt mértékű együttélés nem csak rosszat, hanem sok jót is hozhatott volna.** Erdély helyzete és érdekei lehetővé tették, hogy a Habsburg Birodalommal és a római pápával szemben a kor modernizálójával, a reformációval, Nyugat-Európával szövetkezzünk. Ez egyrészt azt jelentette, hogy a törökkel

keresni kell a megértést, ugyanakkor ezáltal garanciákat lehet kapni a nyugatosodásra, hiszen a Török Birodalom fő szövetségese a protestáns Nyugat-Európa volt. A törökök nyugat-európai biztatásra és onnan pénzelve támadták Bécset és a Habsburgokat.

Meggyőződésem szerint a katolicizmus védelmezői, azaz a császár támogatói nem érdemelték ki a kiemelés rangját. A kor legnagyobb királysági alakja vitán felül Pázmány Péter volt. Mivel igényes visszakatolizáló buzgalma azt kívánta, hogy a római pápa igényeit szolgálja, és a protestánsokat türelmetlenül üldöző Habsburg császárokkal tartsa a szövetséget, nem a nyugat-európai haladást, hanem a mediterrán világ konzervativizmusát volt kénytelen szolgálni.

A protestantizmus pozitív hatásai csak Erdélyben érvényesülhettek olyan mértékben, hogy az kisugározhasson, beragyoghassa az egész további magyar történelmet.

A többségében visszakatolizált Magyarországon a katolikus klérus gondoskodott arról, hogy a kor legnagyobb magyar alakjának Pázmány Pétert tartsuk. Ez szerencsés választás volt, mert benne valóban nagy egyéniséget emeltek erre a posztra, de az azóta eltelt évszázadok egyre inkább azt bizonyítják, hogy nálunk a részben színvonalas, részben barbár visszakatolizálás nem szolgálta a magyarság érdekeit. Nekünk abban a korban még a törökkel kötött szövetség árán is a protestáns Nyugat-Európával kellett volna szövetkeznünk.

Nálunk még mindig történelmi alaptétel, hogy mi a törökkel szemben Európát védtük. Ez több tekintetben történelemhamisítás.

– **A török elleni harc terhét, létük érdekében, a Habsburgok hordták, az anyagi terhek nagyobb részét, ugyancsak önérdékből, a római pápa viselte.** A végváratok többségben a pápától kapott pénzen idegen zsoldosok védték. Ami pedig a török kiűzését illeti, abban alig játszottunk szerepet. Nem vagyok elég szakértő ahhoz, hogy részleteiben bizonyítsam, a magyar urak nem sok vér- és pénzáldozatot hoztak a török kiűzése érdekében. A vallásszabadságot védő szabadságharcosaink pedig mind szoros kapcsolatot tartottak a Török Birodalommal. Nyugat-európai protestánsok pénzén és a töröktől hátukban védve viseltek háborút a protestánsokkal szemben türelmetlen Habsburgok ellen. Bukásuk után, egészen Kossuthig, Törökország volt az első menedékük.

A reformáció igazi történelmi érdemei csak az ipari forradalom után váltak bizonyossá. Azóta vált ténnyé, hogy **a világfejlődés élvonalára emelkedett, iparosodott polgári társadalom felépítése csak azoknak a népeknek sikerült, amelyekben a reformáció győzött, vagy legalábbis alaposan megérintette annak szele.**

Még a katolikus egyháznak is be kellene ismernie, hogy megújulását a protestantizmus sikerének köszönhette. A reformátoroknak a katolicizmussal szemben elhangzott kritikáját az érintettek is sok fontos szempontból megszívlelték. A katolicizmus a reformáció előtt és után nem azonos, az utóbbi sokkal inkább a kor igényeihez igazodó.

Azt, hogy mit jelentett a nyugati kultúrában a reformáció, sokkal inkább megmutatják a tények, mint a történészek.

A reformáció a nyugat-európai kultúra és civilizáció lázadása volt a mediterrán kultúrával szemben. Ennek a lázadásnak lett a következménye, hogy a Nyugat vallási téren is nagykorúsodott. A vallási önállósulásnak csak nagyon lassan értek be a gyümölcsei. Lényegében csak a XX. század elejére vált nyilvánvalóvá, hogy **a polgárosodás és az ipari forradalom csak ott hozott világraszóló eredményeket, ahol a protestáns etika győzött.** Ezt először Max Weber vette észre. Való tény az, hogy **csak ott alakultak ki következetesen a polgári demokráciák, és csak ott jött létre az ipari gazdaság, ahol a protestantizmus hatása érvényesült.** Nem az vált döntővé, hogy formailag a protestáns

vallást választotta és megtartotta a lakosság, hanem az, hogy a keresztény vallásukat is a puritanizmus elvei szerint élték.

A tudományos és technikai forradalom még egyértelműbbé tette a reformáció fölényét. Ma a nyugati kultúra csak ott áll a világ gazdasági és társadalmi élvonalában, ahol az életvitelre a puritán etika a jellemző.

Miért feleltek meg jobban a protestáns felekezetek a nyugat-európai ember számára?

1. A szertartások és dogmák formai elemei helyett a vallás is a tényleges magatartást helyezte előtérbe. Azt maguk a protestáns egyházak alapítói sem vették észre, hogy a reformáció során nem a teológiai kérdések az elsődlegesek, hanem a magatartásformák. Ennek ugyan nyilvánvalóan vannak teológiai vonzatai is, de a lényeg: a vallásban is a puritán erkölcs érvényesítése. **A nyugat-európai, azaz a germán, angolszász és skandináv ember azért lett protestáns, mert puritán volt, és nem azért lett puritán, mert a protestáns vallást is ez jellemzi.**

2. A mediterrán kereszténységet inkább a nemzetfelettség, a protestáns vallásokat inkább a nemzeti tartalom jellemzi. A reformáció a nemzeti öntudat erősödésével párhuzamosan alakult ki. Abban a korban a nyugati kultúra egyik lényeges igénye a nemzeti szempontok előtérbe kerülése volt. E téren a vallás nemzeti nyelven való megszólalása a liturgiában valóban azt jelentette, hogy a reformátorok sokkal inkább képviselték az idő szavát, mint a katolikusok, akik e téren is négyszáz évet késtek.

3. Az oktatás nyelve a nemzeti nyelv lett, és a falvakban is iskolákat hoztak létre. A Biblia lefordítását és a falusi iskolák hálózatának kiépítését még maguk a vallásalapítók is azzal indokolták, hogy a Bibliát mindenki számára elérhetővé kell tenni. Sejtelmük sem volt arról, hogy ennek a nyelvápoló és iskolát teremtő buzgalmuknak csak közel ötszáz év múlva érik be a csodás gyümölcse. **Ma ugyanis csak ott arat diadalt a tudományos és technikai forradalom, ahol már a XVI. században a reformáció iskolát épített, ahol a vallás elvárása volt az írás és olvasás elsajátítása.**

A jelenkor eredményeinek alapja szellemi tőke, vagyis a lakosság egészére kiterjedő és minél magasabb iskolázottság. Ez az igény a szülők részéről csak ott elég erős, ahol a reformáció teremtett rangot az iskolának.

Az iparosítás csak ott győzött, ahol a kultúrát a puritán erkölcs jellemezte. Mind a tőkések, mind a munkások körében jellemzőnek kellett lennie a szorgalomnak, takarékoságnak, kötelességtudásnak ahhoz, hogy a világ gazdaságban versenyképes ipart lehessen kiépíteni.

Amikor a reformáció, a polgárosodás magyar megismerőjét kerestem, nem volt könnyű dolgom. Pázmány Pétert nem választhattam, mert emberi és történelmi nagysága ellenére, nem a nyugat-európai orientáció és a puritán vallások oldalán állt. Hozzáteszem azt is, hogy mint politikus az uralkodóinál mérsékeltebb volt, mint értelmiségi ember pedig eleve nem tartotta helyesnek a más vallásúak adminisztratív, sőt kegyetlen eszközökkel való üldözését, de legalább annyira elnézte az üldözött vallásúak, mint Kádár János a forradalmárok kivégzését. Az áldozatok száma sem volt kisebb. Pázmány ellen szólt az is, hogy annak a Rómának volt kiváló harcosa, amelyik abban a korban nem a haladást, hanem a visszafogást képviselte.

A kor méltó reprezentánsát tehát csak az erdélyi politikusok között kereshettem. Így csak Báthori István és Bethlen Gábor jöhetett szóba. Időben az első felelt volna meg jobban, de ő hatalma csúcsán már nem a vallásszabadságot védő erdélyi politikus volt, hanem a katolikus lengyelek királya. Nem a Nyugatot hozta a Kárpát-medencébe, hanem a viszonylagos

hatalmat. Bethlen Gábor ugyan megkésétt, de mégis az egyetlen volt a szóba jöhető nagyok között, aki reálisan mérte fel a török és az európai erőviszonyokat. **Élete alkonyáig egyértelműen a protestáns Nyugat-Európa pártján állt, ugyanakkor a nyugatosodás érdekében a Török Birodalom politikai szerepét helyesen ítélte meg.** Tudta, hogy céljai érdekében, mindenekelőtt a hatalom megszerzésében, nélkülözhetetlen a Konstantinápolyban székelő török hatalommal való jó viszony. Többek között azt is látta, hogy **a szabad vallásgyakorlás Közép-Európában csak ott lehetséges, ahol a török befolyás érvényesül.**

Bethlen Gábor ugyan erdélyi fejedelem volt, de még a magyar királyság megszerzéséhez is közel került, mégsem volt soha belpolitikus abban az értelemben, ahogy ez egy rendi társadalomban elvárható lett volna. A hatalom megszerzésében és megtartásában azonban a kor nagy példája maradt. Fiatalon felismerte, hogy a hatalomhoz vezető útja elején a Török Birodalom jóindulata áll. A Porta bizalmának megnyerése érdekében munkálkodott.

Önállósult pályáját török emigrációban kezdte. Itt csábít az összevetés azzal, ahogyan ma a fehér ellenforradalom után a szovjet emigrációba vonult magyar kommunistákat tekintjük. Őket hazaárulóknak tartják. Ez is nagyon egyoldalú megítélés, hiszen mi a kevésbé erkölcsös: a több pénz, a jobb élet önző céljából kivándorolni, vagy politikai meggyőződéstől vezérelve vállalni a sokkal rosszabbat? Az emigrációba menekült kommunisták önzetlen emberek voltak, annak ellenére, hogy többségük a második világháború után idegen zsoldosként a magyar történelem legrosszabb hazatérőjévé, példátlan zsarnokká vált. Ez sem változtat azon a hamis logikán, hogy ma az anyagi okokból, a könnyebb élet reményében Nyugatra menekülteket nemzeti hősöknek, a Moszkvába menekülteket hazaárulóknak tekintjük. Összekeverjük az erkölcsi mércét a politikai igazolódással.

Bethlent a történelmi és a katolikus romantika szerint pogánynak bélyegezett törökök ültették az erdélyi trónra. Ebben még a látszatra is keveset adtak. 1613 tavaszán a dívánban döntöttek úgy, hogy Bethlen Gábor lesz Erdély fejedelme, aki áprilisban már meg is kapta a szultántól származó uralkodói jelvényeket. Ez annak a tudatában történt, hogy az erdélyi rendek közben Báthori Gábort megválasztották, ő csak a Porta jóváhagyására várt.

A díván parancsának a végrehajtására példátlan katonai erőt és számos török vezetőt rendeltek a beiktatásra. A török hadsereghez tartozó katonák számát 80 ezer főre becsülik. Ennyi török katona sem előtte, sem azóta nem volt Erdélyben. Ott volt Szkander basa, Magyar Oglu Ali basa, Mihnea havasalföldi vajda. A fejedelemválasztó országgyűlést Szkander hívta össze. Sem ezelőtt, sem ezután török főtiszt még nem hívott össze Erdélyben országgyűlést, különösképpen nem olyat, amelynek a fejedelem megválasztása volt a feladata. A törökök katonai fenyegetése is egyértelmű és durva volt: ha nem tetszik az uraknak a megajánlott személy, mármint Bethlen Gábor, „mindjárt hadainkat bocsátjuk rátok”. A krónikás szerint a rendek „féltükben, szabadon” meg is választották. Így lett Bethlen Gábor Erdély fejedelme a magyar történelemben 1613-ban, az idegen zsarnokság elleni 56-os forradalom azóta mágikus napján, október 23-án.

Hamarosan híre jött Báthori halálának, mire az idegen csapatok fosztogatva kivonultak Erdélyből. Szörnyű pusztítás és az a bizonyosság maradt utánuk, hogy Erdélyben a török bizalma nélkül semmi sem mehet tovább.

Ide is kívánczik a történelmi párhuzam: Bethlen Gábort ugyanúgy idegen nagyhatalom hadserege ültette a hatalomba, mint 1956. november 4.-én Kádár Jánost. A két eset között mégis van különbség: Bethlent békében, rendezett viszonyok között emelik a török csapatok hatalomba. Ezt a díván minden különösebb ok nélkül határozza el, az ilyen esetre nincs nemzetközi szerződésben garantált hatásköre. Kádárt a szovjet tankok akkor emelik a hatalomra, amikor Magyarországon számukra valóban kritikus helyzet alakul ki, a jaltai szerződésre hivatkozhatnak, és ezt hallgatólagos amerikai jóváhagyással tehetik.

Erdélynek szerencséje volt abban, hogy a török érdekek egy kiváló embert ültettek Erdély trónjára. E mögött hiába is keresnénk a Porta illetékeseinek jó káderpolitikáját. Még az sem volt elég, hogy Bethlen megtett mindent annak érdekében, hogy bizalmat nyerjen a török hatalmi körökben. Ezt előtte és utána sokan, és még kevésbé mértéktartóan megtették, és céljukat el is érhették, de csak a magukét, nem Erdélyét.

Ismét ide kívánczok egy Kádár-párhuzam: mindkettőjük egy hozzá nem értő hatalom személyes választása volt. Annak ellenére, hogy mindkét esetben a választás a magyarság szempontjából szerencsés volt, nehéz lenne eldönteni, hogy ők lettek volna a választottak, ha előre kiderül, hogy védencük mire viszi.

Bethlen Gábor az élet számos területén volt tehetséges, jó diplomata, jó vezető, jó katona. Sikerének titka mégis az, hogy **tárgyilagosan, mint kérlelhetetlen valóságot fogta fel a Török Birodalom Erdély felett egyelőre megdönthetetlen hatalmát.**

Megválasztása után gyorsan fizetnie kellett a hatalomba juttatásáért előre megszabott árat: Lippa és Jenő várának átadását. Ő is tudta, hogy ez az ár a közvélemény előtt hazaárulás. Végül neki kellett elfoglaltatnia, és átadnia legalább az egyik várat, Lippát.

Lippa békés átadásával Erdély történelme mélypontjára érkezett: az idegen fegyverekkel behozott fejedelem az egyik legfontosabb várat átadja egy idegen hatalomnak. Vagyis Erdély elvesztette függetlenségének még a látszatát is. **Ha Bethlen Gábor hamarosan meghal, a magyar történelem szemétdombjára került volna. De mivel a sors még tizenhárom évet adott a számára, Erdély és a magyar történelem legnagyobbjai sorába emelkedhetett.**

Itt is kísért a párhuzam: ha Kádár János az 56-os forradalom leverése után hamarosan meghal, a történelem szemétdombjára kerül. Mivel a sors nemcsak tizenhárom, de jó harminc évet adott neki, a század legnagyobb magyar politikusa lehetett. Ezt ma még sokan nem akarják tudni, még többen nem tudják, de minden bizonnyal ez lesz a történelem ítélete. (Az én indoklásom később következik.)

Bethlennél jobban nem látta senki, hogy a Török Birodalom minden nyugat felé irányuló nyomása a nyugat-európai protestánsokat, mindenekelőtt a spanyolok ellen a függetlenségükért harcoló hollandokat segíti. Ez azonban csak a cseheknek a Habsburgok elleni felkelése során jelenthetett számára a törökbarátságon túli politikai lépéseket. Kevésbé tudatosult a magyar történelemben, hogy a fehérhegyi csatában nemcsak a csehek szenvednek súlyos, egész későbbi történelmükre kiható vereséget, hanem a magyar nyugatosodás is. Egy esetleges cseh győzelem esetén megnyílt volna az út a Jagellók és Mátyás korának közös cseh–magyar királysága előtt. Ez pedig azt jelenthette volna, hogy a Habsburgok katolikus uralma helyett a nyugat-európai protestáns többség ékként hatolhatott volna be Közép-Európába.

Ezt a lehetőséget Bethlennél jobban senki nem ismerte fel. 1619-ben lesz a protestáns Pfalzi V. Frigyes lengyel király. 1620 tavaszán már Prágában tárgyalnak Bethlen követi a két ország uniójáról. A tervek azonban ennél is tovább mennek, államszövetséget kívánnak az osztrák, a cseh tartományok, Magyarország és Erdély között. Ezt a szövetséget azzal akarják alátámasztani, hogy követséget küldenek a Portára.

Hangsúlyozni kívánom, nem arról van szó, hogy vallási tekintetben a protestánsok oldalán állok, hanem csak arról, hogy a nyugatosodást akkor sokkal inkább képviselte a protestáns Nyugat-Európa, mint a mediterrán kultúrát képviselő pápa és a Habsburg-ház. Ha Közép-Európa jobban protestáns marad, közelebb került volna Nyugat-Európához, mint amit ebben a tekintetben az ellenreformáció eredményezett.

Azonban Bethlen sem volt hibátlan. Két téren, a feleségválasztásban és a fényűzésben, nem jól vizsgázott.

– Első felesége halála után megfontolt politikai szándékkal a brandenburgi választófejedelem lányát veszi el. Amikor ez is meghal, addigra a már beteges és 43. évét járó fejedelem fantáziája ezen a téren elszabadul: II. Ferdinánd lányát, a 13 éves főhercegnőt kéri meg. Szerencsére ebből nem lett semmi, hiszen ez azzal járt volna, hogy a vallását is el kellett volna hagynia. Ezzel megsemmisült volna minden korábbi történelmi eredménye.

– Bethlen, ahogy múlt az idő, egyre betegesebben költötte a pénzt luxuscikkekre. Például 1625-ben, a második lakodalma évében felső-magyarországi jövedelmének négyszeresét költi luxuscikkekre és ünnepségekre. Ebben az évben az összes jövedelem 75 százaléka ment el luxusra. Ezzel szemben a költekező XIII. Lajos francia király a jövedelmek 60, a Szavoyai pedig 72 százalékát költötte a hadseregére. Külön érdekessége az erdélyi költekezésnek, hogy a töröknek fizetett adó csak a költségek 4,8 százaléka volt. Az ilyen számok tanítása sokkal hasznosabb volna, mint sok történelmi pletyka a hatalom körüli viszonyokról. De mint közgazdász, talán ezt is rosszul látom; az uralkodók megmérettetésénél a luxust szolgáló költekezést is negatívan kellene megítélni.

Magyarország – magyarok országa

Út a nemzeti állam felé

A történészek úgy írták át államunk múltját, mint a magyar nép történetét, azaz a múlt Magyar Királyságából utólag a magyarság nemzeti államát formálták. Ez a magyarázata annak, hogy történelemfelfogásunk teljesen hamis képet sugall az egyik oldalról nekünk magyaroknak, a másik oldalról az utódállamoknak. **Az ezeréves Magyar Királyság csak 1848, a jobbágyszabadítás után kezd el a magyar nép állama lenni.** Ez az elkezdett folyamat állami szinten lényegében csak Trianonnal történt meg, és társadalmi tekintetben csak az ezredforduló végére fejeződött be. Ebből fakadóan **az utolsó százötven év magyar történelmét, különösképpen a XX. századét csak akkor tudjuk megérteni, ha ezt az átalakulást, a magyarok nemzeti államának kialakulási folyamatát szem előtt tartjuk.**

A szent korona tanának kialakulása

A mindenkori magyar királyok országából a királyság jelképének, a szent koronának az országát igyekeztek magyarázni. Ez a tan kettős célt szolgált: egyrészt ezzel királyunk, történetesen évszázadok óta az osztrák császár, csak a szent korona révén lehetett királyunk, másrészt a Szent Koronához való tartozás nem jelentette egyértelműen és elvileg a magyaroknak, azaz a magyar népnek való alárendeltséget. **Ez a jogászai megfogalmazás a magyar uralkodó osztály előjogainak a kisebbségek feletti uralmát igazolta.** Ez a tan a legjobban a horvátokkal való viszonyunkban jelentkezett. A magyar király megkoronázása azt is jelentette, hogy egyúttal Horvátország királya is lett. Horvátország tehát csak a koronán keresztül volt a Magyar Királyság része. Ez a gyakorlatban ugyan soha nem volt egyértelmű, különösen nem a 48-asok, mindenekelőtt Kossuth és a bécsi udvar számára. Jellasics betörését ennek figyelembevétele nélkül nem érthetjük meg. Ő ugyanis nem követelt többet annál, ami a mai viszonyok között elemi kisebbségi jognak tekinthető. **A horvátokkal való kapcsolat talán soha nem vezetett volna elszakadásához, ha Horvátországot nem akartuk volna Magyarország szerves részének tekinteni, hanem megelégedtünk volna azzal, hogy autonóm része a Magyar Királyságnak.**

Még rejtettebb volt ez a kapcsolat az 1849 előtti Erdély esetében. Erdély ugyan része volt a Magyar Királyságnak, de nem volt része a magyar közigazgatásnak, e tekintetben Bécshez tartozott. Ez az állapot akkor kielégítette volna az erdélyi kisebbségek igényeit, és bőven kielégítené a mi mai vágyainkat. Erdély közigazgatási önállóságát nem Trianon szüntette meg, hanem először mi jogilag 1848-ban és ténylegesen 1849-ben, méghozzá fegyverrel, egyetlen kisebbség bevonása, megkérdezése nélkül, sőt azok ellenére. Nálunk ma még a szélsőségesen revizionista erők is boldogok volnának egy független, soknemzetiségű Erdéllyel, és minden ilyen felvetést lelkesedéssel fogadunk, de nem valljuk be, hogy ezt a kaput mi zártuk be 1849-ben, és azután is Trianonig mi vetettünk el minden ilyen irányú kezdeményezést, sőt igyekeztünk felszámolni mindent, ami ezt indokoltá tette.

Az 1848-as forradalom nem a Magyar Királyság, hanem a magyar nép nemzeti forradalma volt. Ezt a minőségi különbséget mindmáig elhallgatjuk. Az ezt követő szabadságharc azonban már a magyarok államáért vívott háború volt. Kossuth lett az első, hatalommal is rendelkező olyan magyar politikus, aki a nép országában gondolkodott, **azt**

akarta megvalósítani, hogy a Magyar Királyság egésze a magyar nép országa legyen. Ebben a törekvésében megfeledezett két tényről:

a) A magyar társadalom még annyira feudális volt, hogy abban a volt uralkodó osztály, a nemesség, azaz a magyar etnikum elenyésző része gyakorolta a hatalmat. Tehát a Magyar Királyság döntően magyarul lakta területein sem a magyar nép volt az úr, hanem az arisztokraták és a dzsentrik, vagyis az etnikum huszada. Még a nemesi falvak nemesei sem dicsekedhettek azzal, hogy a hatalom részeseivé váltak.

b) A Magyar Királyság lakóinak többsége nem magyar etnikumú volt. Ráadásul e kisebbségek jelentős többsége olyan zárt területeken élt, ahol a magyarosítással szemben várható természetes ellenlépés a határokon túli etnikai rokonokhoz való fordulás volt.

Kossuth maga is elemi megjelenítője volt annak a nemzeti önállósulási törekvésnek, ami a fejlődés bizonyos fokán minden nép számára természetes lett. Neki tudnia kellett volna, amit a száműzetésben már tudott, hogy **már akkor sem csak magyar vágy a nemzeti önállóság.**

A nemzeti állammá való átalakítás akarata akkor nem speciálisan magyar cél volt, hiszen azt a franciák már jóval előbb megvalósították. Őket a Nyugat számos népe követte, illetve ennek elérésén fáradozott. E tekintetben a magyar politika időben a nyugati világ élvonalához tartozott, azt akartuk elérni, amit a nálunk fejlettebb társadalmak népei már elértek: **legyen végre saját nemzeti államunk!** E téren nemcsak a nálunk is elmaradottabb kisebbségeinket előztük meg, hanem a fejlettebb németeket, osztrákokat és cseheket is.

Érthető, hogy az állami múlttal nem rendelkező kisebbségekben csak később ébredt fel nemzeti államuk alapításának igénye. Történelmünk utolsó százötven évének egyik kulcsa annak szem előtt tartása, hogy **mi a Trianonban utódállamokká szerveződött népeknél néhány generációval korábban léptünk az egy nép, egy állam útjára.**

Mára a monarchia népei közül az osztrákoknak, a cseheknek, és nekünk magyaroknak sikerült létrehozniuk a gyakorlatilag kisebbségek nélküli államot. Azon ugyan lehet vitatkozni, hogy ez jó-e, vagy nem, azon már kevésbé, hogy ennek a célnak érdekében mind a csehek, mind mi nemcsak erkölcsileg, de politikailag elfogadhatatlan eszközöket is használtunk.

E tekintetben csak az **osztrákoknak** tiszta a kezük. Ők hatalmi érdekből a rebellis magyarokkal szemben évszázadok óta egyre inkább a kisebbségek mellett álltak. Bennük fel sem merülhetett, hogy a monarchiából az osztrák nép államát faragják. A létszámban és politikai hatalomban erős és követelőző magyarok ellenében a kisebbségeket igyekeztek kijátszani. Tegyük hozzá, hogy **az osztrák örökös tartományokban az etnikumok olyan politikai és kulturális autonómiát élveztek, melynek megadásáról a Magyar Királyságon belül a mi uraink hallani sem akartak.** Ha mi e tekintetben az osztrák példát követjük, Trianon kegyetlensége is megelőzhető lett volna. Gondoljunk csak arra, hogy a bécsi udvarban a hatalmasok sorában szinte minden etnikum urai jelen voltak, közöttük különösen szép számmal a magyarok, a csehek és a lengyelek, tehát azok, amelyeknek volt tradicionális uralkodó osztálya. Az osztrákok csak az első világháborút követő rendezés során váltak szinte tisztán osztrák etnikumúvá.

a) Az osztrákok sorsát ugyan a magyar lakosság, beleértve az értelmiségi elit többségét, ma is irigykedve nézi, de nem vonja le az ebből fakadó következtetést: az a nép jár a legjobban, amelyik belenyugodott az első világháború elvesztése utáni békediktátumba, és megelégedett azzal, hogy a monarchia német nyelvű etnikumának a feléből államot alkothat.

b) A cseheknek csak hosszú és keserves út után, a század végére lett kisebbségek nélküli országuk. Német kisebbségük ugyan civilizációjában közös volt a cseh többséggel, de

megbolondította őket a nácik eszeveszett nacionalizmusa. Szembefordultak a csehekkel, amit aztán a háború végén annak bosszúja, kitelepítésük követett. Egyik etnikum sem ismerte fel, hogy **a közös kultúra és civilizáció az ő esetükben is jobb alap lehet a közös államiságra, mint a közös nyelv, de eltérő kultúra.**

A cseheknek a szlovákokkal való közös államuk azon a máig divatos téveszmén alapult, hogy a közös nyelv elegendő alap a közös államiságra. Végül azonban **mind a csehek, mind a szlovákok meggyőződtek arról, hogy civilizációs különbségük miatt jobb a különválás.** A csehek és szlovákok rossznak bizonyult házassága bennünket is arra figyelmeztet, hogy **egy elmaradt, elhatárolható területen élő etnikumot akkor sem lehet megtartani, ha nagy a szabadságuk, s nagy gazdasági támogatást is kapnak.**

A csehek és szlovákok szétválása azt igazolja, hogy **a Magyar Királyságon belül egy nagyon liberális és erős gazdasági támogatással járó kisebbségi politika sem vezetett volna a nemzetiségekkel való tartós és békés együttélésre.** Mi sokkal kisebb autonómiára sem lettünk volna hajlandók, de jelentős anyagi támogatásukról sem lehetett volna szó. Mi is jelentős anyagi támogatásra szorultunk, sőt szorulunk ma is, nemhogy a kisebbségek támogatására is futotta volna. Jó volna tudatosítani, hogy **minket, magyarokat ugyan Trianonban megcsonkítottak, de ennek következtében gazdasági téren csak az utódállamokhoz került testvéreink jártak rosszul, a mai Magyarország területének lakossága lényegesen jobban és békésebben él, mint ahogyan a történelmi határok fennmaradása esetében élhetne.**

c) Mi magyarok Trianon után viszonylag kevés kisebbséget örököltünk, a század végére ezeket is kiüldöztük, illetve asszimiláltuk. A Magyar Királyság utódállamai közül eleve nekünk lett a legkisebb a kisebbségünk. De azóta ezt a maradékot is kis hányadára zsugorítottuk. Számarányuk csökkenésében több tényező játszott közre:

- A Trianon utáni kisebbségek számszerűen olyan kicsik voltak, hogy sem kulturális önállóságuk, sem területi autonómiájuk akkor sem lett volna megvalósítható, ha akartuk volna.

- A két, minden tekintetben legerősebb etnikum sorsa, a zsidóé és a németé eltérően alakult. A zsidóságtól a magyar politika akart megszabadulni, ezért elfogadta a nácik zsidóüldözési politikáját. Ennek következménye, hogy **a trianoni területen maradt zsidóság száma mára az ötödére csökkent.** A magyarországi németek náci biztatásra szembefordultak a magyar állammal. Ezt megbosszulandó – többségüket kitelepítettük. Ezzel kapcsolatban kellene végre elismerni, hogy **részünkről is bűn volt a kitelepítés, hiszen a magyarországi svábság lényegében csak azt követte el, amit ma is elvárunk a magyar kisebbségektől az utódállamokban: ne állampolgári, hanem etnikai érdekei szerint cselekedjék.** Amit mi tettünk megtorlásként a svábokkal, azt tették 1945 után a csehek és szlovákok, a szerbek, illetve a románok magyar kisebbségükkel szemben. Mi megbüntettük a svábokat azért, mert a zavaros politikai viszonyok között nem magyar állampolgárként, hanem németként viselkedtek. Lényegében ezt tette – amikor tehette – az utódállamok magyar kisebbsége is: nem állampolgárként, hanem magyarként viselkedett. Erre ma is szinte minden magyar büszke – a határokon innen és túl. A svábok hazaárulók voltak a háború évei alatt, ezért kellett bűnhődniük. A hasonlóan cselekvő magyarokat viszont hőseknek és áldozatoknak tekintjük, azért, mert állampolgárságuk ellenében magyarságuk szerint cselekedtek. **A hivatalos politika ugyan már eljutott odáig, hogy elismeri a határon túli magyarok állampolgári kötelességét, de ennek logikája még mindig nem érvényesül következetesen történelemfelfogásunkban.** Ezért ne csodálkozzunk, ha szomszédainkban él az ottani magyarsággal szembeni bizalmatlanság.

A szomszédainkkal szembeni értetlenség másik oka, hogy nem vesszük tudomásul: ők velünk szemben néhány generációs késésben voltak és vannak. Ők most teszik azt, amit mi a Trianont megelőző ötven év során. Kisebbségeikkel szemben épp olyan türelmetlenek, amilyenek mi voltunk akkor.

A múlt század második felében a monarchia népei körében felébredt a nemzeti öntudat. Az osztrákok azért nem akartak nemzeti államot, mert ez nemcsak birodalmuk felszámolását jelentette volna, hanem a nagy német nemzeti államban való feloldódásukat is. Körükben csak azok helyeselték a Monarchia megszüntetését, akik inkább németnek, mint osztráknak érezték magukat. A németiséghez való csatlakozásuk csak a német fasizmus diadalát látva ébredt fel bennük, akkor aztán olyan elemi erővel, mint egyetlen másik német etnikumban sem. Ebből a háború elvesztése után sokan visszalendültek a kényelmesebb, büntudattól mentesebb önállóságba. Ezt azonban úgy oldották meg, hogy gazdasági és kulturális téren beolvadtak a német közösségbe. **A jelen viszonyai azt mutatják, hogy ma a Monarchia népei közül az osztrákok a legszerencsésebbek, az ő viszonyaik javultak a legjobban.** Messze ők lettek a leggazdagabbak, nekik él határukon túl a legkisebb etnikumuk, csak ők tagjai a nyugat-európai integrációnak.

A csehek nemzeti államukért azért fogtak későn össze, mert előzőleg az osztrák uralom szinte megsemmisítette azt a nemesi réteget, amelyik Közép-Európa társadalmaiban a nemzeti ébredés zászlóvivője volt. Ők társadalmi és gazdasági felemelkedésüket élvezve sokáig az önálló nemzeti államot nem tartották az első megteendő lépésnek. **A csehek példája azt bizonyítja, hogy bizonyos korban és világpolitikai helyzetben a nemzeti függetlenség nem csupán előny, de hátrány is lehet a társadalmi és gazdasági felemelkedés útjában.** A csehek sorsa addig alakult kitűnően, amíg megelégedtek a Monarchián belüli gazdasági vezető szerepükkel, amíg nem a náluk elmaradottabb szlovákokkal akartak közös önálló államot létrehozni. **A csehek addig voltak irigylésre méltók, amíg nem volt saját államuk, amíg az állami politikánál fontosabbnak tartották a társadalmi és gazdasági fejlődést.** Kiderült, hogy a nemességük elvesztése ugyan kitolta a nemzeti öntudatra ébredésük idejét, gyengítette a függetlenségi törekvések politikai erejét, de lehetővé tette, hogy reálpolitikát folytathassanak.

Ezt azért fontos nekünk, magyaroknak szem előtt tartanunk, mert nálunk minden, amire büszkéek vagyunk a reformkortól a második világháború elvesztéséig tartó történelmünkben, annak következménye, hogy szinte egyetlen nép voltunk Közép-Európában, amelyik erős nemesi hatalom birtokában vívta meg a nemzetté válásért folytatott harcát. Mi ezt máig egyértelműen pozitívnak tekintjük, holott a történelem tanúsága szerint jobban jártunk volna, ha nem Kossuth, hanem Széchenyi tanácsait követjük. **Előbb legyen egy nép művelt és gazdag, aztán jöjjön a függetlenség!** A függetlenség ugyanis a művelt és gazdag népek ölébe hull, a műveletlen és szegény nép függetlenség esetén is szolgai sorsra van kárhozthatva. **A magyar uralkodó osztály előbb vitte a magyar népet a nemzeti függetlenségért induló reménytelen harcokba, minthogy kiművelése és gazdagodása érdekében munkálkodott volna.** Amíg a magyar történelemfelfogás ezt nem ismeri el, addig több kárt, mint hasznót hoz nemcsak itthon, de szomszédainknál is.

Kossuth volt az első és legnagyobb azon politikusok között, aki felismerte a nemesség politikai érdekét, és azt el is tudta fogadtatni a néppel: igényét a saját államra. Ezért lehet a magyar társadalom nagy többsége által elfogadott és lelkesen támogatott politikát Kossuth nevével fémjelezni, annak ellenére, hogy nélküle sem nagyon másként alakult volna a történelmünk. Ha nem ő, akkor más vállalta volna a magyarság számára megírt szerepet. Ezért az alábbi Kossuth-kritika a kor egész magyar társadalmának kritikája.

A magyar társadalom a reformkor óta azt akarta, hogy az egész Magyar Királyság legyen a magyarságé. Ez az igény azért vált általánosan elfogadottá, mert ezt követelte a kor szelleme, ez volt a nyugati népek fejlődésének útja is.

Ez a Nyugaton természetes igény számunkra irreális volt, azért, mert egyrészt a Magyar Királyság olyan állam volt, amiben a magyar etnikum kisebbséget jelentett, másrészt a magyar társadalom fejlődése még messze mögötte volt a nyugat-európaiaknak.

Annak a célnak az elérését, hogy a Kárpát-medencét kitöltő Magyar Királyság teljes területe a magyarok országa legyen, több objektív tény hiúsította meg.

– **Nem lehetett a Magyar Királyságban élő lakosság jelentős többségét magyarrá tenni.** Éppen a következő század mutatta meg, hogy egyetlen nemzeti állam sem bizonyult stabilnak, amelyben nem volt nagy többségben az államalkotó etnikum. Ez a probléma különösen ott okozott gondot, ahol a kisebbség más kultúrához tartozott, és elmaradottabb civilizációs szinten élt. Kiderült, hogy **nem a nyelv, hanem a kultúra és a civilizációs színvonal az a közös nevező, ami lehetővé teszi a közös államban élést.**

– **A csehek és szlovákok** nyelve egymás számára érthető, de eltérő volt a polgárosodásuk, azaz gazdaságuk, civilizációjuk és kultúrájuk. A szlovákok ebben a tekintetben lényegesen közelebb állnak a magyarokhoz, mint a nálunk is polgárosultabb csehekhez. A szlovákok ugyan nagyon sokat köszönhetnek a csehekkel közös országlásnak, mégis függetlenedni akartak. Szerencsére a csehek is belátták, hogy számukra is előnyösebb a válás.

– Az első világháború után létrehozott jugoszláv állam sem bizonyult tartósnak, mert **a szlovének, a horvátok, a szerbek, a bosnyákok és az albánok** eltérő kultúrát képviseltek. Ráadásul a szlovének kivételével a Nyugattal szemben nagy az elmaradásuk, azok még ma is a nemzeti ellentétek elsődlegessége korában élnek. Azt, hogy Jugoszlávia létrehozása lényegében több pozitív, mint negatív következménnyel járt, a legjobban a jelen és a közeljövő igazolja. Most ugyanis életképtelen törpeállamok sora jön létre. Az önállósulással csak a szlovének jártak jól. A feltartóztathatatlanul önállósuló Koszovó még szegényebb lesz, mint amilyen a szerb elnyomás alatt volt, Albánia színvonalára fog süllyedni.

– A több kultúrát egyesítő állam csődjének legnagyobb méretű példája **a Szovjetunió szétesése.** Ma ugyan nem divat mondani, de tény, hogy a szovjet rendszer szinte egyetlen más területen nem volt olyan eredményes, mint a nemzetiségi kérdésben. Ma számos utódállam annak köszönheti létét, hogy a szovjet rendszerben felerősödhetett, modernizálódott a kultúrája, javult az iskolázottsága, kialakulhatott az értelmisége. Ezt a legjobban a két önállósult szláv állam, Ukrajna és Fehéroroszország példája bizonyítja. Mindkettőt még jobban elszegényítette az önállóság. **A közép-ázsiai mohamedán népek számára a szovjet rendszer előnyét bizonyítja, hogy nemcsak Afganisztánhoz, de a térség többi, végig önálló államához viszonyítva is lényegesen javult a helyzetük.**

– A két kultúrát, ugyanakkor közös nyelvet képviselő állam klasszikus példája **Olaszország.** Ebben az esetben a szétválás ugyan nem várható, de a feszültség él, és ma már világos, hogy az ország két fele többre vitte volna, ha külön államot alkotnak. A dél-olaszok voltak a század legnagyobb segélyt élvező népe e század során, mégis vészesen lemaradtak.

– **Az Egyesült Államok** példa arra, hogy a történelmi térségükből és környezetükből kiszakított népek akkor is békésen, sőt nagyon hatékonyan együtt tudnak élni, ha nagyon eltérő kultúrából kerültek oda. Magam is tapasztalhattam, hogy a volt Jugoszlávia népei, amelyek otthon ölik egymást, Ausztráliában testvéreként, legalábbis közeli rokonokként élnek egymás mellett.

A fentiekből levonhatjuk a tanulságot: **nem volt realitása annak, hogy a magyar népesség jelentős, a lakosság harmadát meghaladó kisebbséggel közös államot alkothasson.** Márpedig az, hogy a magyarság kétharmados többségbe kerüljön, csak hosszú idő alatt, és kemény asszimiláció esetében lett volna elérhető. A történelem azonban sem hosszú időt, sem az asszimilációval szembeni türelmet nem adta volna meg.

A magyar történelemfelfogás egyik csúsztatása az, amikor a Magyar Királyságot mint a magyarok királyságát tünteti fel. Ebből csak annyi volt igaz, hogy a Magyar Királyság uralkodó osztálya, az arisztokrácia többsége és a nemesség szinte egészében magyar volt.

Az fel sem tűnik, hogy ezen az alapon:

– A mai Olaszország a Római Birodalom egészét, mint olyan saját örökségét kezelné, amit az „utódállamok” elvettek tőle.

– Németország területablásnak tekintené a Német-Római Birodalom minden területét. Ezzel szemben a németek még a második világháborúban elvesztett területeiket sem tekintik országcsonkításnak. Trianon hárommillió magyart ítelt kisebbségi sorsra. A második világháborút követő rendezés mintegy 15 millió németet kényszerített kitelepítésre, hazavándorlásra, kisebbségi sorsra.

– A mai Spanyolország és Portugália úgy tekinthetné az egész Latin-Amerikát, mint tőle elrabolt területeket, hiszen tulajdonlásukra a pápa hatalmazta fel őket.

– Ausztria a Monarchia szétesését megcsonkításként könyvelhetné el. Ki mondja ki aényt, hogy az osztrákok életszínvonala a Monarchia fennmaradása esetében fele sem lehetne a mostaninak? Ausztriában nem látunk olyan térképeket, amelyek a Monarchiát mint osztrák államot ábrázolják. Nálunk még nyíltan lehet árusítani az olyan térképeket, amelyek a 63 megyét mint ősi magyar földet ábrázolják. Nem tesszük hozzá, hogy ez a 63 megye együtt ezer éven keresztül száz évig sem volt a Magyar Királyság része, hogy ezek harmadában a magyarság aránya a tíz százalékot sem érte el.

Be kellene látni, hogy a mai nemzeti államok nem tekinthetik magukat az elődjükként emlegetett monarchiák folytatásának. **A nemzeti államok előde nem a feudális vagy imperialista állam, nemcsak annak uralkodó osztálya, hanem a területen élő nép.** Mentségünkre szolgáljon, hogy mások is beleestek abba a hibába, hogy a múltbéli hatalmi övezetüket országuknak tekintik ott is, ahol mindig egészen más etnikumú nép élt. Ennek a legutolsó kövületét jelképezte Churchill, aki nemcsak Indiát, hanem Szingapúrt és Hongkongot is a Brit Birodalom szerves részének tartotta.

Az is igaz, hogy **kivételes körülmények között létrejöhetett olyan modern állam, amely több etnikumból is állhat.** Ezzel kapcsolatban Svájcra és az Egyesült Államokra szoktak hivatkozni.

– **Svájc** azért lehetett soknemzetiségű modern állam, mert egyrészt nemzetiségei azonos kultúrához tartoztak, azonos fejlettségi szinten voltak, másrészt kezdettől fogva nagyfokú autonómiát élveztek.

– Az Egyesült Államok pedig azért válhatott sok etnikumot és kultúrát egyesítő, egybeolvasztó állammá, mert egyrészt az eredeti környezetükből kiszakított bevándorlókat kellett állampolgárokká tenniük, másrészt eleve demokratikusan szerveződött.

A Magyar Királyság egyikre sem hasonló helyzetből és úton akart a 30 millió magyar országa lenni. A magyar nép előtt elméletileg is csak két út kínálkozott:

1. A Magyar Királyság területén élő népeknek széles körű, többségük igényeit kielégítő autonómiát biztosítani.

2. Berendezkedni arra a területre, amelyen a magyar etnikum többsége biztosítható lett volna.

Ezek azonban nem voltak reális lehetőségek, mert a hatalmat gyakorló nemesi osztályoknak a nyugati népekénél később ébredő, alapvetően romantikus nemzeti öntudata hallani sem akart korábbi befolyási területéből való bárminemű hatalmi és területi engedményre. Ez a szemlélet aztán az egész magyar népre átragadt. Ezt bizonyította Kossuth népszerűsége. Ez vitte országunkat az első és a második világháborúba. Ez szülte a később tárgyalandó beteges revizionizmust is.

Amíg be nem látjuk, hogy a magyar politika a nemzeti államok kialakulásának idején képtelen volt az ebből fakadó következtetéseket levonni, betegesen ragaszkodott idejétmúlt előjogaihoz, és inkább elvesztett a szükségesnél lényegesen többet, mintsem a megtarthatatlanok nagyobb részéről lemondott volna.

Ma ugyan mind a hivatalos politika, mind a közvélemény boldog lenne, ha a magyarok országa lenne a Kárpát-medencének azon része, ahol a magyarság Trianon előtt többségben élt. De történelmünk értékelésében ezt a kompromisszumot továbbra sem úgy tekintjük, mint annak idején egyrészt szükségszerűt, másrészt úgy, hogy az ennél többet akarás ennél is sokkal nagyobb veszteséggel járt. **Most azt szeretnénk elérni, hogy az utódállamokban a magyar kisebbség autonómiát élvezhessen, de azt még nem tanítjuk, hogy a mi részünkről súlyos hiba volt az, hogy annak idején a sokkal nagyobb kisebbségek autonómiájáról hallani sem akartunk.**

Gyenge mentség az, hogy a század elején még más volt a világ, mint ma. Akkor még nem voltak a világ haladó nemzetei és nemzetközi szervezetei által elismert és megkövetelt kisebbségi jogigények. Azt azonban nem tesszük hozzá, hogy **a századforduló idején már a vaknak is látnia kellett volna, hogy a kisebbségek nem fogják túrni jogfosztottságukat.**

A helyére tett magyar történelemfelfogásnak abból kellene kiindulnia, hogy a Magyar Királyság egész területéből semmiféle módon nem lehetett volna a magyarok Magyarországát formálni. Azok a politikusok, akik ezt erőltették, szükségszerűen Trianont készítették elő. Ezzel még azt is lehetetlenné tették, hogy az elcsatolt területek magyarlakta része – az elveszítettnek közel harmada – a későbbi Magyarországhoz tartozzon.

Aligha vitatható, hogy **1848 és 1919 között nem volt és nem is lehetett olyan politikai erő, amelyik képes lett volna olyan reálpolitikát folytatni, ami csökkenthette volna a Trianonban elszenvedett veszteségek nagyságát.**

Messzemenő okai vannak annak, hogy a magyarság az utóbbi 150 esztendőben eleve képtelen volt reális érdekeit jól képviselni. Ezeknek az okoknak az őszinte feltárása is elsősorban a történészek feladata. Ennél is fontosabb feladat azonban e kor politikájának a bírálata. Akkor is meg kell mondani, hogy mi lett volna a legjobb politikai megoldás, ha az bizonyos okok miatt nem volt reális. Csak így juthatunk el odáig, hogy elismerjük: **a trianoni tragédiát elsősorban magunk idéztük elő.**

Trianon tragédiája nem az volt, hogy le kellett mondani az ország feléről, az olyan területekről, ahol nem vagy alig éltek magyarok, hanem az, hogy elvesztettünk olyan területeket is, ahol a magyarság többségben élt. Jelenkori vágyainkat illetően ma már egyre többen így ítéljük meg az országcsonkítást. A megelőző évtizedeket azonban még mindig nem vagyunk hajlandók ennek megfelelően átértékelni.

A Magyar Királyság megmaradásának feltételei

A magyar uralkodó osztályon belül a politikai élet képviselőinek óriási többsége a kiegyezés és az első világháború kitörése közötti időben felismerte, hogy a történelmi Magyar Királyság csak a magyar etnikum jelentős többségbe kerülésével tartható fenn. Ezért aztán ezt tekintette legfőbb, minden mást megelőző céljának. Ez fogalmazódott meg a 30 millió magyar eszméjében. **Ezért erőltették az asszimilációt, ami azonban nemcsak sokkal több időt igényelt volna, mint amit a történelem biztosított, de a kor követelményei is egyre nehezebbé tették.**

Nem kellett volna nagy politikai bölcsesség annak belátásához, hogy **minél erőltetettebb az asszimiláció, annál erősebb lesz a kisebbségek önállósulási törekvése.** Mivel a kor egyetlen magyar politikusa sem jutott el eddig, egyiket sem tekinthetjük bölcsnek. Ez a jelző Deáknak sem jár. Ő ugyan bölcs volt abban a tekintetben, hogy nem szabad folytatni Kossuth kétfrontos politikáját, egyszerre kiélezni a harcot az osztrák császárral és a kisebbségekkel. Ő bölcsen belátta, hogy csak a Béccsel való kiegyezés biztosíthat szabad kezet a kisebbségekkel szemben. Annyira azonban nem volt bölcs, hogy felismerte volna, hogy nem az osztrák császár és **nem a bécsi udvar a társadalmi fejlődés fékje, hanem a belső konzervativizmus.** A magyar nép jövőjét csak a társadalmi haladás, a nyugati társadalmi modell felé vezető út képes megteremteni. Ebben pedig nem az osztrák befolyás, hanem a magyar uralkodó osztály és az általa szított nacionalizmus volt a fékezőerő.

Deák és szövetségesei tisztességesen liberálisak voltak, őket sem a társadalmi konzervativizmus, sem a türelmetlen nacionalizmus nem jellemezte, de **az ő napjaik számát éppen a kiegyezéssel nagyobb mozgásszabadságot kapott konzervatív és nacionalista erők felülkerekedése kurtította meg.** Deák és liberális társai nem vették tudomásul, hogy az ő elveik kevésbé ütköznek Béccsel, mint a hazai konzervatív arisztokráciával és nacionalista nemességgel. Márpedig az általuk kidolgozott *kiegyezés* az ő ellenségeik mozgásszabadságát növelte, fantáziájukat és tetteiket szinte elszabadította. Mint látni fogjuk: **Trianon a kiegyezés szükségszerű következménye lett.**

A kiegyezés a magyar kormánynak szabad kezet biztosított a kisebbségi politikában. Mivel ez szükségszerűen nacionalista volt, előkészítette Trianont.

Vizsgáljuk meg röviden a kiegyezés és a Trianon közötti idők kisebbségi politikáját.

A kiegyezést követő negyven év asszimilációja csak a behívott zsidósággal és a német kisebbséggel szemben volt elfogadható módszerű és eredményt hozó. E két kisebbséggel szemben alkalmazott módszer azonban eltérő volt.

A német kisebbség polgárosodása elé a magyar politika sem adminisztratív, sem érzelmi akadályokat nem állított. Többségük falusi lakos, birtokos paraszt volt, kissé jobban és eredményesebben a birtokos magyar parasztok útját járta. A belőlük a magasabb képzés révén felemelkedettek nagy többsége állami tisztviselőként gyorsan asszimilálódott. Mivel puritánabbak, szorgalmasabbak, megbízhatóbbak voltak magyar társaiknál, jobban is boldogultak. Ez azonban csak némi irigységet keltett velük szemben. Ehhez járult, hogy a németajkú kisebbség, különösen a szászok körében, nagyobb volt az urbanizáció, közöttük több a kereskedő és az iparos, így értelmiséggé válásuk mértéke is nagyobb volt, mint a magyaroké. Ráadásul a nyelvük a Monarchia minden területén megkönnyítette az adminisztrációba való beépülést.

A zsidóság esetében a megfelelő elbánást csak a boldogulásukat tanúsító tények tekintetében lehet kielégítőnek mondani. Farizeus módon hallgatunk arról, hogy velük szemben minden társadalmi rétegben bizonyos mértékű elutasítás volt jellemző. Ténylegesen gyors

asszimilációjukhoz sokszor sértő bánásmód társult. Asszimilációs igyekezetük a hideg érzelmi fogadtatás ellenére nagyon gyorsnak bizonyult. **A zsidó volt az egyetlen kisebbség, melynek sokáig nem adtuk meg a földszerzés jogát, ugyanakkor hatalmi érdekből törvény mondta ki, hogy a zsidó nem kisebbség, nem etnikum, hanem csak vallás.** Erre a magyarság nagyobb arányának kimutatása érdekében volt szükség. Azáltal, hogy a törvény a zsidókat magyaroknak és nem zsidó nemzetiségnek deklarálta, a magyar etnikum részarányát a statisztikai kimutatásokban mintegy tizedével növelte.

Az a politika, amelyik a zsidókat a földművelésből kizárta, gyors érvényesülésük egyik fontos motorjává vált. Abban a magyar társadalomban, amiben Adyval szólva csak földesúr és földműves volt, szinte teljesen hiányzott az iparos és a kereskedő. **A zsidókat arra kényszerítettük, hogy kereskedők és iparosok legyenek.** Majd a már iskolázott zsidó nemzedék elől elzártuk az akkor még nagy számú értelmiségit kívánó állami közigazgatásban való elhelyezkedés lehetőségét. Ezzel a távlatban sokkal ígéretesebb jövőjű szabadfoglalkozást jelentő értelmiségi pályákra szorítottuk őket. Vagyis **azzal a szándékkal, hogy ártsunk nekik, óriási érvényesülési teret biztosítottunk.** (A zsidókérdéssel más fejezetben még részletesen kívánok foglalkozni, mivel sorsunk alakításában, a sikerekben és a kudarcokban mindig fontos szerepe volt a hozzájuk való viszonyunknak.)

A későbbi utódállamokat alkotó nemzetiségekből is volt ugyan jelentős beolvasztás és beolvadás, de ezt ellensúlyozta a magyaroknál nagyobb népszaporulatuk.

Az a tény, hogy a Magyar Királyságból Magyarország létrehozása csak a gyors asszimiláció esetében lehetséges, eleve kizárta a nemzeti liberális erő megerősödését. Aki megértő volt a kisebbségek panaszaival szemben, az előtt eleve bezáródott a politikai befolyás lehetősége. Történelmünk őszinte feltárásának elmaradása az oka annak, hogy **a volt kisebbségek megértéséből a tárgyilagosság mindmáig hiányzik.**

A Magyar Királyságban a polgárosodás eleve nagyon elmaradott volt. **A polgárság soraiban – a németekhez és a zsidókhoz viszonyítva – a magyar etnikum aránya is nagyon szerény volt.** E tekintetben a többi jelentős kisebbség még elmaradottabb volt. **A zsidó és német polgár pedig nagyon vigyázott arra, hogy magyarságát ne vonhassák kétségbe, ezért liberális elveit bölcsen elhallgatta.** Ez alól az idő múlásával csak a zsidó liberálisok jelentettek kivételt. Meg is kapták, hogy hazátlan kozmopoliták, a magyarság ellenségei. A magyar konzervativizmus elemi érdekévé vált, hogy minél előbb megszabaduljon a zsidó liberalizmustól, de még magától a zsidóságtól is. Az utóbbiig csak Trianon után jutottak el.

Mint állam sem voltunk teljesen függetlenek. Ebből következett, hogy a magyarosításban bizonyos mértékig meg volt kötve a kezünk. A bécsi udvar az erősödő magyar függetlenedési törekvések ellensúlyozása és a szerinte szűk kisebbségi jogok szélesítése érdekében a kisebbségek mellé állt. E tekintetben a tragikus fordulatot a kiegyezés jelentette, mivel az szövetségekötés volt az udvarral abban, hogy az szabadabb kezet ad a magyar belpolitikában – ha mi nem vonjuk kétségbe a közös uralkodó tényét.

Politikusaink azt is felismerték, hogy a bécsi udvar szükség esetén ki fogja játszani ellenünk a kisebbségeket. Ez is indokolta a minél nagyobb állami függetlenség elérésére és az asszimiláció fokozására irányuló törekvéseinket. Ebben az irányban a kiegyezés jelentős gyorsulást eredményezett. Ennek az lett a következménye, hogy **még jobban megerősödött a kisebbségi kérdés korszerű kezelését elvető politika.** A kiegyezéssel a kisebbségi kérdésekben lényegében szabad kezet kaptunk a bécsi udvartól. Elsősorban csak a császártól, mert **az osztrák politika annál nagyobb súlyt helyezett a kisebbségek védelmezőjének szerepére, minél erősebbnek érezte a magyar függetlenséget.** Trianon lényegében a kiegyezés szükségszerű következménye.

A Nyugat már jóval Trianon előtt rosszállással nézte a kisebbségekkel szembeni magyar politikát. Előtte ezer éve, de azóta sem volt a Nyugat szemében olyan rossz a vélemény rólunk, mint a századforduló körüli és a két háború közötti évtizedekben. Ma már nemcsak az világos, hogy további száz békés esztendő sem tette volna lehetővé azt, hogy a Magyar Királyság területén döntő többségbe kerüljön a magyarság, de végre azt is be kellene ismernünk, hogy **a mi erőszakos magyarosításunk is közrejátszott abban, hogy a győztes nyugati hatalmak velünk szemben a kisebbségek mellé álltak, még akkor is, amikor ténylegesen igazunk lett volna.**

Kossuth óta a magyar uralkodó réteg minden tekintetben irreális politikát folytatott. Azt a kor magyarságának érzelmei diktálták, nélkülözte a tényleges külső és belső politikai erők felmérését. Ez a politika a társadalmi és gazdasági téren még gyenge magyarságot három, külön-külön is aligha legyőzhető ellenséggel fordította szembe.

a) A fő politikai akadálynak az osztrák befolyást tekintette, vagyis az ország politikai függetlenségét helyezte minden más elé. Ez önmagában is súlyos tévedés volt. Mentségére szolgáljon, hogy ezt hetven évvel később az arisztokrata, világlátott Károlyi Mihály is rosszul mérte fel. **Az Ausztriához való politikai tartozás inkább ösztönzője, mint fékje volt a magyar társadalom nyugatosodásának, azaz gazdasági és politikai fejlődésének.** Ausztria – és főleg a bécsi udvar – ugyan a magyar gazdaságot, főleg az iparosítást fékező politikát folytatott, de ezt számára nem annyira a magyar gazdasági fejlődés, mint sokkal inkább a magyar függetlenedési célok indokolták. Ideje volna belátni, hogy a gazdasági és társadalmi fejlődést Ausztria nem fékezte, sőt támogatta. Ezt tette a politikája számára kevésbé veszélyes Csehországban és Észak-Itáliában is. **A magyar iparosodást éppen az olyan politika segítette volna elő, ami realitásnak fogadja el a Monarchia tényét.** Tegyük hozzá, hogy a századforduló körüli évtizedekben a mezőgazdaság növekvő piaca azon területek fejlesztését jelentette, ahol a mezőgazdasági adottságok közepette a magyar etnikum élt. **E kor iparosítása, ha kellő tempóban megtörténik, elsősorban a kisebbség által lakott vidékeket érintette volna kedvezően, nem a lényegében továbbra is a mezőgazdaságból élő magyarságot.** Akkor az iparhoz fa, szén, ásványkincsek, vízierőművek kellettek, mindezek 90 százaléka a kisebbségi többség által lakott országrészekben volt.

b) A magyar politika nem számolt az európai erőviszonyokkal. A nyugati hatalmaknak szükségük volt a Monarchiára, mint a német és orosz nagyhatalom közötti szövetségesre. Mivel a magyar függetlenség esetén megszűnt a Nyugat kiegyensúlyozó politikájának a Monarchia adta lehetősége, ezt a térséget kénytelen volt magára hagyni. Csak a politikai naivság tételezhette fel, hogy az önálló Magyarország átveheti a Monarchia kiegyensúlyozó szerepét. Megint Kossuth és hatvan évvel később Károlyi mentségére legyen mondván: ez a politikai illúzió Trianon után, a harmadára csonkított országban is tovább élt. S bizonyos mértékig a mai politikában is fellelhető. A kor magyar történelmét az európai politikai kényszer viszonyai közé helyezve, legalább utólag, be kell látnunk, hogy **a Monarchiából való kiválásunk csapás volt a magyarság, és áldás az utódállamokat tervező népek számára. Közel kétszáz éve azok okoznak a legtöbb kárt a magyar népnek, akik a gazdasági és kulturális érdekek elé helyezik a függetlenséget.**

Ebben a tekintetben annak az arisztokráciának volt igaza, melynek ugyan megbocsáthatatlan bűne a társadalmi fejlődés fékezése, beteges belpolitikai konzervativizmusa, de mint osztály, csak ők nem voltak túlzottan nacionalisták. Sajnos ez nem mondható el azok többségére, akik politikai babérokra törekedtek. A magyar történelem szereplőinek megítélésében máig hiányzik annak a kimondása, hogy a külpolitikában csak az arisztokráciának voltak tapasztalatai. **A magyar nemesi réteg politikája nem látott túl az ország határain, abban sem a nemzetközi erőviszonyok tudomásul vétele, sem a kisebbségi kérdés, sem a gazdasági**

növekedés jelentőségének felismerése, azaz a három legfontosabb tényező nem játszott kellő szerepet.

A magyar politika hangadói az őskonzervatív, döntően kozmopolita arisztokraták és a nacionalista nemesek voltak. Abban az elsősorban gazdasági orientációjú polgárság alig játszott szerepet. Annál is inkább, mivel azok többsége is jeleskedni akart a hazafiságával. Jellemző módon a polgárság nagy többsége nemcsak a magyarosítást támogatta, de az első világháborút is. Sőt a másodikat is, azzal a különbséggel, hogy a polgárság erejét jelentő zsidóság tragikus helyzeténél fogva akkor már nem lehetett németbarát. **Az antiszemitizmus felerősödése előtt a magyarországi zsidóság egyértelműen azonosult a magyar nacionalista buzgalmaival.**

A magyar külpolitikát a fentiekén túl végig az jellemezte, hogy a világpolitikában játszott szerepünket túlértékeltük. Ennek két oka volt.

a) A XV. századig Európában játszott katonai szerepünket meg akartuk tartani, annak ellenére, hogy az alól kicsúszott a reális tartalom. A Magyar Királyság rangját a honfoglalást követő ötszáz évben katonai ereje adta meg. Ezekben a századokban a hadsereg erejét a ló és a nyíl jelentette. Ezzel pedig csak a pásztornépek rendelkeztek. A puskapor felfedezése után a városok polgársága lett a legjobb katona. Azzá tette őket a fellendülő hadiipar és nagyobb fegyelmük. Mi magyarok e tekintetben nem büszkélkedhettünk.

b) Amerika felfedezése és az óceánok meghódítása következtében a gazdagodó Nyugat számára összezsugorodott a Kárpát-medence gazdasági jelentősége. Előbb elveszett bányászati kincseink és átmenő kereskedelmünk jelentősége, majd állattenyésztésünk, végül gabonatermelésünk vált másodrangúvá.

c) Mivel a Magyar Királyság a magyar nemesség országa volt, amiben a magyar etnikumnál két-háromszor nagyobb népesség élt, az ország vezetői a magyarság arányánál nagyobb súlyú külpolitikát követhettek mindaddig, amíg a kisebbségek hűséges állampolgároknak voltak tekinthetők. A Magyar Királyság csak azért, és csak addig lehetett szerény közép-hatalom, ameddig nemcsak a magyarság királysága volt. Ahogy a történelmi fejlődés elindította a nemzeti államok kialakulását, ez a folyamat választás elé állította a magyar uralkodó réteget: vagy igyekszik fenntartani a többnemzetiségű országot, és így közép-hatalom maradhat, vagy csak a saját népének országa lesz, ami azt jelenti, hogy még a szűkebb közép-európai térségen belül sem tarthatja meg vezető szerepét.

Az első út azt jelentette volna, hogy a soknemzetiségű centralizált állam alakuljon át autonóm politikai egységek szövetségévé. Sajnos ez az út sem lehetett volna járható.

– A magyar nemesség aligha lett volna hajlandó elfogadni sok százéves monopolizált hatalmának visszaszorulását. **A magyar társadalomban szinte teljesen hiányoztak azok az erők, amelyek garantálni tudták volna a liberálisabb kisebbségi politika működését.** A kisebbségek érdekeit sértő politikáért nemcsak az uralkodó osztály, de az egész magyar nép felelős, mert azt még azok a magyarok is eleve elvetették, akik maguk is ki voltak rekesztve a hatalomból.

– A nemzetiségek ébredő nacionalizmusa aligha elégedett volna meg azzal a nagyon korlátozott autonómiával, amit számukra a nemesek által uralt vármegyei rendszer megengedett volna. Mindmáig kevéssé tudatosult, hogy ez esetben a megtartható nagyobb országon belül rosszabbul alakult volna a magyarság sorsa, hiszen viselnie kellett volna a lényegesen elmaradottabb, mostohább adottságú területek felzárkózásának költségeit, s küszködni kellett volna az autonómiára törekvő nemzetiségek elszakadási vágyaival.

A második utat az jelentette volna, ha a magyar állam önként visszavonul a magyar etnikum által uralt területre. A gyakorlatban ez az út sem volt járható, mivel az ország mintegy harmadának önkéntes feladása nemcsak az uralkodó osztály, de a nemzeti öntudatára ébredt nép számára sem lett volna elfogadható. **Hiába bizonyította be a történelem, hogy a magyarság számára az lett volna a legjobb megoldás, ha önként visszavonul az általa benépesített területre, ezt tőle csak a külső erők kényszeríthette ki, ezért ezt csak mint tragédiát élhette meg.**

A politikusoknak – és főleg a történészeknek – azt kellene végre belátniuk, hogy **a magyarság balkanizálódása azzal vált megakadályozhatóvá, hogy a magyar állam lényegében csak magyarok állama lett.** Ha a soknemzetiségű Magyar Királyság létét sikerült volna száz évvel meghosszabbítani, ma a Kárpát-medencében játszódna le ahhoz hasonló események, mint a Balkánon: a nemzetiségek egymást irtása, az állam szétesése, a nyugati beavatkozás, ami a század végén a volt Jugoszlávia területén zajlik.

Trianon ugyan elszakította a magyarok harmadát Magyarországtól, de mégis megvalósított valamit, amit a magyarság érdekében nem lehetett volna elkerülni. Mi nem voltunk hajlandók a Kárpát-medence kétharmadán felépíteni a saját országunkat, ezért aztán a külső erők a harmadnyi területre kényszerítettek bennünket. Ez ugyan tragédia, ami elkerülhető lehetett volna, ha mi választjuk le az utódállamok népei által lakott területet, Trianon mégis kisebb tragédia, mintha tovább cipeltük volna a Magyar Királyságban élő, tőlünk is elmaradt, ugyanakkor éppen ebből fakadóan még türelmetlenül nacionalista népek sorsát.

A Magyar Királyság területe legértékesebb részének négyötöde Trianon előtt, jórészt még ma is, magyarok által lakott. A Bánát volt az egyetlen nagyobb, kiváló adottságú olyan terület, ahol kevés magyar élt. Trianonban a tőlünk elvett, magyarok lakta területek a Székelyföldről eltekintve a kiváló adottságúak közé tartoznak. **Ha mi az első világháború előtt megelégedtünk volna a többségében magyarok lakta területekkel, akkor Magyarország mintegy 15 milliós ország lehetett volna, kezdetben alig ötödni, ma már alig tizednyi kisebbséggel.**

Azt, hogy a magyarok által nem, vagy csak kisebbségben lakott Felvidék, Kárpátalja, Erdély és Horvátország „elvesztése” a magyarság számára előnyös lett volna, igazolja a történelem.

– Azzal, hogy a **Felvidék** Csehországgal közös állam lett, a csehek a szlovákok felemelése érdekében olyan áldozatvállalásra, olyan méretű támogatásra kényszerültek, amire mi nem is gondolhattunk volna, ha e terület Magyarországhoz marad. Pedig Szlovákia nemcsak a szegény szlovák vidékeket kapta meg, hanem a sokkal gazdagabb, magyarok lakta területeket is. A nagy segítség ellenére a szlovákok mégsem voltak megelégedve a csehekkel közös országlásukkal. Mi lett volna a véleményük, ha továbbra is hozzánk tartoztak volna?

– **Kárpátalján**, ez alatt értve a nem magyar többség által lakott nagyobb részét, a volt Magyar Királyságon belül mindig itt volt a legnagyobb a szegénység. Sajnos ma is a legnagyobb, de már ott is, ahol Trianon előtt a magyarság viszonylag gazdag volt.

– **Erdély**, a Partium nagyrészt magyarok lakta térségétől eltekintve mindig a Magyar Királyság szegény területének számított. A „kincses” Erdély romantikus magyar mítosz, semmi köze a valósághoz.

Az ugyan alig vitatható, hogy ma Magyarország gazdagabb és boldogabb volna, ha Trianon után csak a magyarok lakta térségre kell visszahúzódnia, mint amilyen gazdag a jelenlegi határok között, de a tényleges trianoni határok között mégis gazdagabb és boldogabb, mintha a Trianon előtti határok megmaradtak volna.

A megcsonkított Magyarország a két háború között, a tényektől függetlenül, magát továbbra is a Magyar Királyság örökösének tekintette. Ebből fakadt tényleges erőink és lehetőségeink túlértékelése. **A magyar politika százötven éves betegsége, hogy a reálisnál sokkal nagyobb szerepre vágyik, ezért aztán a reális lehetőségeket is elveszíti.**

Kossuth óta minden magyar politikus lebecsülte a kisebbségek erejét. Mivel hallani sem akartak a kisebbségek jogairól, területi autonómiájukról nem is szólva, maguk ellen fordították az ország lakosságának nagyobbik felét. Mi még mindig csak az orosz haderő beavatkozásával magyarázzuk a szabadságharc elvesztését, holott azt eleve nem lehetett megnyerni. Annak reménytelenségét nem az orosz beavatkozás, nem a bécsi udvar taktikái, hanem a kisebbségek tudatra ébredése jelentette. Trianon mögött még kevésbé vagyunk hajlandók tudomásul venni a kikerülhetetlen szükségszerűség erejét.

Kossuth óta a magyar politika három legyőzhetetlen ellenség, az európai politikai erőviszonyok, a Monarchia és a kisebbségek ellen vette fel a harcot. Ezt Kossuth az emigrációban, ha későn is, de belátta. Utódai annál kevésbé. Bármennyire lehetetlen volt a szabadságharc megnyerése, tegyük fel, mégis: **Mi lett volna, ha megnyerjük?** Sokkal ostobábban és felkészületlenül valósítottuk volna meg azt az ugyancsak hibás politikát, amit a kiegyezés után folytattunk. A győzelem mámorában hallani sem akartunk volna arról, hogy a szabadságharcunkban ellenünk forduló kisebbségeknek jogokat, autonómiát adjunk. **Márpedig a trianoninál lényegesen jobb megoldást csak az jelenthetett volna, ha kulturális, és lényeges politikai autonómiát adunk minden olyan területnek, ahol a magyarság a lakosság harmadát sem éri el, ugyanakkor egy másik etnikum abszolút többségben van. Ezen az úton az ország területének és népességének nagyobb és értékesebb felét megtarthattuk volna, a másik felén is megmaradhatott volna nagyobb politikai befolyásunk, és az ott élők nem tekintenének ránk máig ellenségesen.** Ma ugyan egy ilyen megoldás a legmerészebb vágyainkat is kielégítené, 1848 óta folytatott politikánkat mégsem ennek megfelelően értékeljük. Pedig ennek arról kellene szólnia, hogy minden politikus hibázott, aki nem ezt az utat akarta járni.

Más kérdés az, hogy az eleve reménytelen szabadságharc azt jelenti-e, hogy el sem kellett volna kezdeni? A történelem, különösen a magyar, számos olyan szabadságharcot ismer, ami eleve reménytelen volt, mégis el kellett kezdeni, és a bukásig végig kellett vívni. Ennek az 1956-os szabadságharc a fényes példája. **A szabadságharcok célja nem mindig a győzelem, hanem az önbizalom erősítése.** Ebben a tekintetben mind az 1848–49-es, mind az 1956-os dicsőséges volt. Ismét más kérdés az, ha a másik féltől is elvárjuk az ilyen szabadságharc megünneplését. Ez történik napjainkban, amikor a magyar kormány azt szeretné elérni, hogy 1849. október 6.-át Aradon közösen ünnepeljük a románokkal. Egy magyar miniszterelnöknek tudnia kellene, hogy a mi szabadságharcunk az erdélyi románság ellen is folyt. Erdélyt részleges önállóságától éppen a mi szabadságharcunk fosztotta meg – a fegyverek erejével. Vagyis, amit mi ünnepelünk, azt a románok mint a sorsukat rossz irányba fordító eseményt tartják nyilván. Erdély magyarsága szempontjából az 1848–49-es szabadságharc, mindenekelőtt már a márciusi pontokban megfogalmazott követelés, az unió kimondása, vagyis Erdélynek a központi magyar kormány alá való rendelése, amit ugyan már 1848 áprilisában törvénybe iktattunk, de csak Bem fegyvereinek árnyékában, a szászok és románok megkérdezése nélkül, sőt azok nyílt ellenzésével hajtottunk végre, nagyban hozzájárult, hogy az autonóm Erdély ma a magyarok által különösen kíváncsnak tartott álma, örökre elszálljon.

Az 1848–49-es szabadságharc üdvös hatású volt az osztrákokkal szembeni önbizalmunkra, rövidtávon okunk volt arra, hogy ennek gyümölcsét élvezhessük, de ez vált alapjává annak, hogy **önbizalmunk nem is annyira a császárral, mint a kisebbségekkel szemben**

érvényesült. Ma már világos, hogy a Trianonban elszenvedett veszteségek csíráját a szabadságharcban nyert túlzott önbizalomban kell keresni. **A magyarság érdekében nem a császár, hanem a kisebbségek bizalmát kellett volna megnyernünk.** Ebben a tekintetben az 1848–49-es szabadságharc – hosszú távon – a magyarságnak is ártott.

Az etnikai összetétel alakulása

A XVIII. század közepét követő száz évben, körülbelül 1848-ig, a Magyar Királyság államalkotó népei közül a magyarság száma nőtt a leggyorsabban. Ez két forrásból származott: egyrészt a természetes asszimilációból, másrészt a magyarságnak az átlagosnál jobb életkörülményeiből, mindenekelőtt táplálkozásán alapuló, abból fakadó egészségi állapotából. A később utódállamot alkotó kisebbségek, a román, a szlovák, a horvát és különösen a rutén a magyarságnál is rosszabbul élt. A jobban élő németek már abban a fejlődési stádiumban voltak, amikor lelassul a természetes népszaporulat.

Nincs tehát alapja annak a felülről sugallt felfogásnak, hogy a magyarság részaránya évszázadok óta csökkent volna. Ez talán igaz Erdélyre, de az ország egészére ennek az ellenkezője a tény. Trianon idején a Magyar Királyság területén nagyobb volt a magyarság aránya, mint a megelőző kétszáz év során előtte bármikor.

Vegyük tudomásul, hogy **a politikai hatalom birtokosához történő asszimiláció lassú, de természetes jelenség.** Ez annál gyorsabb, minél nagyobb az egyenjogúság és a civilizációs fölény. **Hamis az a nálunk uralkodó nézet, hogy a kisebbségeket az asszimilációtól a kedvezőbb kisebbségi jog védi. A történelem tapasztalata szerint az elnyomott kisebbség görcsösen és eredményesen ragaszkodik a kisebbségi léthez és kultúrához.** A jogegyenlőség viszonyai között, ha a többségi népnél gazdagabb és civilizáltabb, akkor azért, ha a többséghez viszonyítva el van maradva, akkor azért feltartóztathatatlan a fokozatos beolvadás.

Az előbbire magyar viszonyok között **a német és a zsidó kisebbség a példa.**

A németek közül azok, akik felemelkedtek a középosztályba, szinte teljesen asszimilálódtak. A köztisztviselővé, katonatiszté emelkedett németek nagy többsége lelkes magyar lett. Ezzel szemben a paraszti életformát folytató svábok asszimilációja csak a kitelepítés után visszamaradók között vált gyorsá.

Ezt láthatjuk a határokon túli magyar kisebbség esetében Burgenlandban éppen úgy, mint az Egyesült Államokban.

A zsidóság asszimilációja még a németekénél is gyorsabb volt. Nagy többségük két-három generáció után sokkal inkább magyarnak érezte magát, mint zsidónak. Ezt bizonyítja a zsidóság részvétele az első világháborúban, de még inkább Trianon után a kisebbségi magyarság sorai között. Kevés szó esik arról, hogy a kisebbségi magyarság vezetői, támogatói, hangadói között mennyire jelen volt az előtte magyarrá vált zsidóság. Az antiszemita a zsidóságot kozmopolitizmussal vádolják, de arról megfeledkeznek, hogy Trianon után milyen fontos szerepet játszottak a kisebbségi magyarság életében. Viszont az is tény, hogy a holocaust után jelentősen megerősödött zsidó identitástudatuk, és ma sokuk kettős kötődésének érzi magát.

Ezzel szemben a magyarok számának növekedése a románok, a szlovákok a horvátok és a rutének rovására történt, kimutatott növekedése nem a természetes asszimilációnak, hanem nagyobb részben annak volt köszönhető, hogy a magyarság időben előbb élvezte a nagyobb népszaporulat gazdasági lehetőségét, és ez részben az erőszakolt asszimilációnak volt a következménye. Ezt a közel százéves tényt máig nem vagyunk hajlandók

nyíltan elismerni. Az érintett utódállamok ugyanakkor a Trianon előtti kor tényleges magyarosítását alaposan felnagyítják. Jó volna végre közös nevezőre jutni. Ehhez azonban az őszinteséget nekünk kell kezdeményezni.

Erről még ma sem illik beszélni. Valamiféle rövidlátás sugallja, hogy ha mi az annak idején elkövetett hibáinkat bevalljuk, az utódállamok a magyar kisebbségek érdekeit sértő viselkedésre, jogalkotásra kapnak jogcímet. Ez farizeus logika, hiszen az ottani nemzettudat a ténylegesnél is durvábban minősíti a Trianon előtti magyarosítást. Jobb volna azon vitatkozni, hogy mi volt akkor a tényleges helyzet, mint hallgatni arról, és elviselni, hogy ott ebben a tekintetben is túlzó nézetek uralkodjanak.

A Magyar Királyság lakossága, Horvátország nélkül, 1869 és 1910 között 13,2 millióról 18,3 millióra, vagyis közel 31 százalékkal nőtt. Ezen belül a magukat magyarnak vallók száma 61 százalékkal lett nagyobb. Ez a negyvenéves népszaporulat nem lehetett csak természetes. Az három fő forrásból származott:

1. Legfeljebb ennek a fele lehetett a természetes népszaporulat. A magyarság természetes gyarapodása nem haladhatta meg jelentősen az országos átlagot, hiszen a nálunk is elmaradtabb, kevésbé vagyonos kisebbségek természetes népszaporulata a századforduló körül még nagyobb volt, mint a nagyobb arányban birtokos paraszti és még inkább a középosztály többségét képviselő, egykézű magyar etnikumé.

2. A magyar politika csalárd módon a bevándorolt zsidókat nem tekintette kisebbségnek. A bevándorlásukból és a természetes szaporulatból 900 ezer főre duzzadt zsidóság szinte egésze magyarként szerepelt a statisztikában. Azon, hogy a zsidók nem voltak kisebbség, csak vallás, elméletileg lehetne vitatkozni, de ezt éppen mi magyarok sem tehetjük, hiszen már a századforduló után egyre jobban éppen mi hangsúlyoztuk, hogy a „zsidó nem vallás, hanem faj”, és mint a magyarságra minden más etnikumnál veszélyesebb fajt korlátoztuk, üldöztük, majd a kitelepítésüknél és megsemmisítésüknél hivatalosan is asszisztáltunk. Nem erkölcsös álláspont az, amit a zsidóság esetében is követtünk: **ha nekünk jó, akkor a zsidó a kisebbségek túlsúlyával szemben magyar, ha már eléggé magyarok vagyunk, akkor pedig legyen megsemmisítésre rászolgált ellenség.** Mindenesetre a század eleji magyar politika csak úgy tudta kimutatni a Horvátország nélküli Magyar Királyságban a magyarság 51 százalékos többségét, hogy 900 ezer zsidót magyarnak minősített.

Azt is hozzá kell tenni, hogy a zsidóság örömmel vállalta a magyarra ütetést, hiszen galíciai, ukrainai viszonyaihoz képest óriási lehetőségeket talált az új hazában. Tegyük hozzá, hogy magyarként is viselkedett. Csakhogy hamarosan már mi nem tekintettük megfelelőnek ebbéli igyekezetüket.

3. Erőszakosan magyarosítottuk a kisebbségeinket. Az előbbi két gyarapodási forrást figyelembe véve sem lehet vitatni, hogy mintegy 2–2,5 millió kisebbségit tettünk magyarrá a hivatalos nyilvántartásokban. Magát aényt nem lehet tagadni, ha megnézzük, hogy 1869 és 1910 között az ország népességének 31 százalékos növekedése mellett a románok száma 20, a németeké 5, a szlovákoké 6 százalékkal nőtt, a rutének pedig fogytak, ezzel szemben a magyarok 61 százalékkal gyarapodtak. (A fenti számokon aligha lehet vitatkozni, hiszen azok a mi hivatalos adataink.)

Nem szabad elhallgatni azt az érvet sem, hogy az asszimilációban az önkéntesség is szerepet játszott. **Minél nagyobb az uralkodó nép civilizációs és életszínvonalbeli fölénye, annál nagyobb az önkéntes asszimiláció.** Jól bizonyítja ezt a burgenlandi magyarság gyors beolvadása. Az ő esetükben nem lehet felvetni az erőszakot. De azért rá kell mutatni a különbségekre is:

1. Minél kisebb egy kisebbség súlya és minél civilizáltabb, annál gyorsabban beolvad. Ezt is az osztrák példa bizonyítja. Ott a csupán pár tízezer fős magyarság olvadt be a náluk is gazdagabb osztrák etnikumba. A század eleji Magyar Királyság azonban nem kis-, hanem nagyszámú kisebbséggel rendelkezett.

2. Minél magasabb az államalkotó nép relatív civilizációs és gazdasági színvonala, annál gyorsabb a kisebbségek beolvadása. A történelem minden tapasztalata azt igazolja, hogy csak az elmaradt kisebbségek állnak jobban ellen az asszimilációnak. A század eleji magyarországi kisebbségek nagy többsége még nem emelkedett arra a civilizációs és gazdasági színvonalra, ahol a természetes, az önkéntes asszimiláció felgyorsulna. A románok, a szlovákok, a rutének nem álltak azon a szinten, amin már a természetes asszimilációs vonzás tette volna őket magyarokká.

Társadalmi haladás és nemzeti függetlenség

Mohács óta a magyar történelemfelfogás a társadalmi fejlődés érdekeit, ügyét a nemzeti szabadságharccal azonosítja. Azaz a nemzeti függetlenséget tekinti a minden más szempontot megelőző mértéknek. Mindent, ami a nemzeti függetlenség ügyét szolgálja, eleve pozitívnak és elsődlegesnek minősít. Ez már a török megszállás történelmi szerepének értékelésében is megmutatkozott, de különösen jellemzővé vált **1848 után, amikor pedig már a társadalmi haladás és a nemzeti függetlenség ügye még jobban eltávolodik.** Ez a csúsztatás azért vált lehetségessé és rejtetté, mert **a nemzeti szabadságot azonosnak vettük az állam szabadságával, az állam alatt pedig a társadalmi fejlődésben elmaradt államunkat értettük.**

A társadalmi haladás és a nemzeti függetlenség összemosása különösen anakronisztikus Erdély esetében. Erdély aranykora alatt azt az időszakot értjük, amikor Erdély lényegében török provincia volt. Erre **az igazán nem független Erdélyre azért vagyunk joggal büszkék, mert ott nagyobb volt a szabadság.** Addig ugyan nem megyünk el, hogy kimondjuk, **Erdélyben csak azért lehetett nagyobb a vallásszabadság, fejlettebb az iskolarendszer, csak azért virágozhatott több vallás békésen egymás mellett, mert ott nem az osztrák császárhoz hű, hanem a törökkel egyezkedő magyarok állama létezett.**

A török megszállás pozitív hatása mindmáig teljesen rejtve maradt az Alföld esetében. Azt fel sem merjük vetni, hogy **az Alföldön a magyar etnikum túlsúlya, az erősebb protestantizmus, a kevesebb nagybirtok, az önállóbb helyi önkormányzat, a parasztok elitjének polgárosodása csak azért alakulhatott ki, indulhatott meg, mert ott tartós és szervezett török megszállás volt.** A török uralom nem a nép, hanem a földesurak és a főpapok hatalmát semmisítette meg. A nép csak a török alatt élvezhette a vallásszabadságot.

Az igaz, hogy 1848. március 15. nemcsak a magyar nemzeti szabadság, de a társadalmi haladás forradalma is volt, annak ellenére, hogy **forradalmi, azaz társadalmi követeléseik olyanok voltak, aminek nem Bécs állt az útjába, hanem a magyar társadalmi rendszer.** Béccsel közösen könnyebb lett volna elérni a cenzúra megszüntetését, nem is szólva arról, hogy a jobbágyságot ott már jóval korábban és következetesebben felszabadították. Ezzel szemben **a márciusi pontok között fel sem merül a kisebbségek szabadsága.** A márciusi, valóban forradalmár fiatalok sem figyelnek fel arra, hogy nem igazi szabadság az, ami az ország lakosságának felét, a kisebbségeket nem teszi szabaddá, hogy nem igazi jobbágyfelszabadítás az, amiben a nagybirtok uralma fennmarad. Mégis, a márciusi fiatalok a kor szellemének megfelelően nemzeti forradalmárok voltak, soraikban nem találjuk meg azt a nagybirtokosi réteget, amelyik a társadalmi haladás legfőbb ellensége volt. Ennek ellenére meg kellene érteni az utódállamok negatív felfogását a mi gyönyörű forradalmunkról. Ők,

érthetően, csak a magyar nemzeti érdekek szolgálatát látják abban, ami a szabadságharc során végül kialakult. **Az utódállamok közvéleménye nem a márciusi követelések, hanem az azt követő kossuthi, majd a kiegyezés utáni tényleges kisebbségi politikából ítél.**

Mi, magyarok pedig e kettőt összemossuk. Nem vagyunk hajlandók tudomásul venni, hogy **március 15-ének nem sok köze van a szabadságharc során kialakult politikához.** Első vezérei a budapesti fiatalok voltak, a másodiké már döntően a magyarországi arisztokrácia.

Mindenkinek nagyon ajánlok egy olyan összehasonlítást, amiben felsorolták a márciusi fiatalok és az aradi vértanúk nevét, nemzetiségét, vagyonát, jobbágyaiknak a számát, azok etnikumi hovatartozását. Ebből egyértelműen kiderülne, hogy az első a leendő magyar polgárság kollektívája, a második ezek legnagyobb ellenfele, a kozmopolita és konzervatív arisztokráciáé.

A magyar történészek elsődleges feladata annak feltárása lenne, hogy a polgárinak induló forradalom vezetése milyen okokból és érdekek alapján csúszott át a lelkesen nemzeti és polgári forradalmárok kezéből a nagybirtokos arisztokráciába.

Erre próbálom megadni a választ.

A márciusi fiatalokban olyan erős volt a nemzetükért való aggodás, hogy nem vették észre, hogy a magyar állam nem csak a magyar nép, és nem is a magyarok hatalma. **1848-ban a magyar nép legnagyobb ellensége nem az osztrák befolyás, hanem a magyar arisztokrácia. A jobbágyok felszabadításának nem a bécsi udvar, hanem a magyar nagybirtokosok álltak az útjában.** Az osztrák örökös tartományokban már mindenütt megvalósult a jobbágyok felszabadítása. Ezt nálunk Bécs támogatta, és csak a magyar uralkodó réteg politikai hatalma akadályozta meg. **A magyar népnek nem Bécs, hanem a nagybirtokrendszer volt a fő ellensége.** Ez ellen kellett volna a magyaroknál is jobban elnyomott kisebbségekkel, de még akár Béccsel is, szövetkeznünk. A magyar történelemtanítás csúsztatása, amikor azt mondja, hogy a 1848-as forradalom vívmányait Bécs sem merte a szabadságharc leverése után visszavonni. Ezzel szemben az az igazság, hogy **a 48-as vívmányokat Bécs előbb valósította meg az örökös tartományokban, mint mi.** Azért, hogy a jobbágyok felszabadításához a 48-as forradalom kellett, nem Bécs, nem a császár volt a felelős, hanem az az uralkodó réteg, melynek képviselői a szabadságharc tisztjei és Aradon a vértanúk között találhatók.

Miért érezte úgy a német, a szerb, a horvát arisztokrata nagybirtokos, hogy a szabadságharc az ő ügyét szolgálja? Azért, mert jobb volt arisztokratának, nagybirtokosnak lenni Magyarországon, mint az osztrák örökös tartományokban. Ez az oka annak, hogy olyan kevés német, horvát, szlovák, román polgár harcolt a magyarok oldalán, ugyanakkor olyan sok nem magyar arisztokrata, nagybirtokos. Tegyük hozzá, hogy az arisztokrácia jól számított. **Nálunk maradt meg a legnagyobb területű nagybirtok és a nagybirtokosok legnagyobb politikai hatalma 1848, 1867 és 1919 után. Mondjuk ki végre, hogy egészen az oroszok által is erőltetett földreformig Magyarországon maradt meg a leginkább a nagybirtokrendszer. Szégyenünkre ebben a tekintetben az utóállamoknál is jobban.**

Azt is magyarázni kellene, hogy a márciusi forradalmárok közül nem végeztek ki senkit, sőt a többségük még a börtönt is megúsza, majd a következő évtizedek politikájának aktív szereplője lehetett. A szabadságharc katonai vezetői közül azok kaptak kegyelmet, illetve azok mentek külföldre, akik nem hagytak itthon nagybirtokot. A nagybirtokos csak a végső esetben megy emigrációba, nehezen hagyja ott a vagyonát.

Nemzet, polgárság nélkül

A magyar nép társadalmi deformáltsága abból fakadt, hogy a polgárosodó európai társadalmak korában nem volt magyar etnikumú polgársága. Ez ugyan a nyugat-európaiakhoz viszonyítva minden kelet-európai társadalomra jellemző volt, de egyikre sem annyira, mint a magyarra. Ezért a bűnért egyformán felelősek a magyar arisztokraták, a nemesek és a keresztény egyházak.

Az arisztokrácia, mint nagybirtok-tulajdonos, a megnövekedett nyugati export lehetőségeiből nemcsak gazdagodott, és ezáltal politikai tekintetben is megerősödött, de bizonyos mértékig gazdálkodását is korszerűsítene kellett. Ez ugyan messze lassabban történt, mint indokolt lett volna, mégis egyre több gazdasági és ipari középvezető vált számukra szükségessé. Ezt az igényt azonban nem úgy elégítették ki, hogy a magyar jobbágyok, cselédek tehetséges gyerekeit iskoláztatták volna, hanem erre a feladatra külföldieket, elsősorban cseheket hívtak be. Így lett a gazdatisztek, az erdészek, az élelmiszer-ipari üzemek, bányák vezetőinek nagy többsége cseh, morva, bajor vagy osztrák. Ebben ugyan szerepet játszott az, hogy e mesterségek szakembereinek képzése a magyaroknál sokkal kevesebb politikai önállósággal rendelkező népeknél előbb megindult, de ez sem menti a földesuraknak a magyar polgárosodás érdekeit súlyosan sértő káderpolitikáját. **Ők jobban bíztak abban, ha nem az elnyomott nép köréből felemelkedettek parancsolnak az ázsiai viszonyok között élő cselédségnek.** Így nem kellett félniük a középvezetők és a nyomorgó nép összekacsintásától.

El kell ismerni, hogy ebben a tekintetben sem lehetett megállítani a fejlődést, egyre több magyar etnikumú ember is került a nagybirtokok szolgálatába. A két háború között már magyarok, elmagyarosodott németek és csehek adták a nagybirtokokon és a közigazgatásban dolgozó gazdatisztek, erdőmérnökök többségét. Ezeknek azonban elenyésző része jött az alsóbb osztályokból, többségük az asszimilációból, a magyar nemesség és a magyar úri középosztályból került ki.

A nagypolitikát lényegében a második világháború elvesztéséig az arisztokrácia irányította. Teljesen a kezükben volt a felsőház, de gyakorlatilag az egész magyar bel- és külpolitika. Ha esetenként nem is arisztokrata volt maga a kormányfő, a kormány többsége végig az maradt. Kivételt csak a háborús összeomlások időszakai képezték. Azokban azonban inkább rombolás történt, mint építés. Tegyük azonban hozzá, hogy a forradalmak rombolása önmagában is pozitív szerepet játszott, annak ellenére, hogy külső beavatkozás nélkül mindig gyors és következetes restauráció követte, az idejétmúlt társadalmi viszonyok helyreálltak. Ezt azért kell hangsúlyozni, mert a két háborút követő forradalmakat ma csak negatívan értékelik, holott rombolásuk nélkül nem születhetett volna meg a korszerűbb magyar társadalom. **Minél tovább éli magát túl egy társadalmi berendezkedés, összetörésének még a hibás és túlzott körülményei is annál pozitívabban értékelendők. Ha egy rendszer kegyetlenül, embertelen módszerekkel tartotta fent az idejétmúlt társadalmi viszonyokat, annak embertelen módszerekkel való összetörése is pozitív társadalmi esemény.** Ezt az értékelést nemcsak a politikusoknak, de a történészeknek is meg kellene tanulniuk.

Külön kell hangsúlyozni, hogy **a nagybirtok,** egészen a földreformig, lényegében **állam volt az államban.** Életére még a megyei közigazgatásnak is alig volt befolyása. Mivel az ország területének közel fele nagybirtok volt, a megyei közigazgatás lényegében csak az ország másik felén működött. Ennek mértékére nemcsak a Nyugaton, de tőlünk keletre sem volt példa.

Ideje volna a magyar arisztokrácia szerepét végre nemcsak a Magyar Királyság nagyobb szabadsága szempontjából értékelni. **Nekik azért kellett az állam nagyobb szabadsága, hogy az idejétmúlt viszonyokat fenntarthassák.**

Szomorúan kell megállapítani, hogy a katolikus egyház főpapjai általában az idegen uralkodó és a nagybirtokrendszer oldalán álltak. Ennyire nem a társadalmi haladást, nem a nemzeti érdekeket szolgáló főpapságot máshol még a térségünkben sem találunk. A magyar főpapság szerepének ellenpéldája a lengyel, ahol a főpapok mindig a nemzeti önállóság élharcosai voltak. A magyar főpapságnak ez a sok évszázados szereptévesztése különösen károsnak bizonyult a szovjet megszállás évtizedei alatt, amikor néhány bátor főpap, élén Mindszenty Józseffel, ugyan szembefordult a megszállókkal, de nem a demokratikus fejlődés, hanem a feudális viszonyok között élvezett főpapi előjogok védelmében. Többségük pedig egyre inkább a rendszer besúgójává vált. Ennek köszönhetően a szocializmus évtizedei alatt az egyházak, különösen a katolikus egyház pozitív szerepéről nem is beszélhetünk.

A köznemesség politikai befolyása sajátos magyar jelenség, ami lényegében egészen a második világháború végéig tartott. Aligha vitatható, hogy a XVIII. század végéig a megyei rendszeren keresztül megvalósuló nemesi hatalom pozitív szerepet is játszott. A magyar államiság védelmét biztosító egyik szervezeti feltétel volt. **II. Józsefnek a közigazgatást módosító reformjai idején azonban már időszerű lett volna a megyerendszer felszámolása, illetve a demokratikusabb és nagyobb közigazgatási egységek kialakítása.** Ennek ellenére a magyar történelemben máig pozitívan ítélik meg a felvilágosodást szolgáló közigazgatási reformok elvetését, a megyerendszer fenntartását.

A megyerendszer eredetileg ugyan mint a központi hatalom szervezete alakult ki, de a királyi hatalom gyengülése és az idegen királyok megjelenése után egyre inkább a nemesség kezében tartott helyi önkormányzatokká alakult át. Mint már említettük, ez a helyi önkormányzat soha nem terjedt ki az arisztokrácia és a püspökségek birtokaira, az mindig a nemesség által uralt részen maradt, és fokozatosan terjedt ki a városokra is.

A megyerendszer szerepének értékelése mindig azon múlott, milyen volt a központi hatalom. Ha üdvös, akkor a megyei hatalom szerepe negatív volt, hiszen a társadalmi és gazdasági középszerűség uralmát jelentette. Ha a központi hatalom nem jól szolgálta az állam érdekeit, akkor a megyék önállósága üdvössé vált, annak ellenére, hogy a modernség, a társadalmi haladás szolgálata még ebben az esetben sem jellemezte. A megyerendszer jelentős mértékben felelős azért, hogy a magyar társadalom a jobbágyszabadítás után nemcsak a Nyugathoz, hanem még a környező államokhoz képest is feudális maradhatott. Ez annál nagyobb szégyen, mivel a magyar társadalom minden rétege szellemi és anyagi tekintetben egyaránt előtte járt az utódállamoknak. **1848 és 1945 között egy, a környezetéhez képest művelt és kevésbé szegény nép társadalmi rezervátumban rekedt.** Aki ezt nem hajlandó tudomásul venni, idézze vissza az 1945 előtti politikai életet.

– **A politikai hatalom birtokosa továbbra is a földbirtokos arisztokrácia maradt.** Ez egyetlen utódállamban sem volt ennyire jellemző. Ennek a vezető rétegnek sikerült a magyar közvélemény szinte egészével elfogadtatni azt, hogy a legfontosabb, a minden mást megelőző cél a történelmi Magyar Királyság fenntartása, majd Trianon után ennek visszaállítása. Vagyis olyan politikai célt állítottak a magyarság elé, aminek egyrészt nem volt reális világpolitikai feltétele, másrészt elodázhatóvá tette a régen megérett társadalmi reformokat.

– **A helyi közigazgatást továbbra is a történelmi nemesi osztály birtokolta.** Ez ugyan lassan felhígult az úri középosztályba felkapaszkodott népi származású elemekkel, akik urak, de nem a nép szolgálai akartak lenni. Ez egyetlen utódállamban sem volt ennyire jellemző. Már csak azért sem, mert, szerencséjére, nem örökölt ilyen nemesi osztályt.

– **A középkorból itt felejtett nagybirtokrendszer Európában sehol nem élte olyan mértékben túl a jobbágyszabadítását, mint nálunk.** Az elszakított területeken azért számolták fel következetesebben a nagybirtokokat, mert azok tulajdonosai magyarok voltak.

- **A választási törvényeink nagyon korlátozott számú választói jogosultat jelentettek.** Ebben a tekintetben is lemaradtunk a szomszéd államokhoz képest.
- **A hatalom csak nálunk alapított új rendet, a vitézit, ami szintén egy évszázadokkal korábbi világot idézett vissza.** Egy sor jobboldali politikus ma is büszkén hirdeti olyan rendek folytonosságát, melyek már megalakulásuk idején is anakronizmusok voltak.
- **A király nélküli királyságot és a szent korona tanának fenntartását szolgáló kísérlet.** Ezt azért indokolt felemlíteni, mert ezt a többségében nem magyarok által lakott Magyar Királyság restaurációját szolgáló közjogi eszmét a jelen politikai erői is szeretettel ápolják.
- **A két háború között is fennmaradt társadalmi állapotok világosan tükröződnek azokon a képeken, amelyek a kor politikai eseményeit ábrázolják.** Nálunk a miniszterek is középkori díszmagyarban, mentével, csákóval, csizmásan, karddal jelentek meg a nyilvánosság előtt. Ez akkor már Európa egyetlen államában sem történt meg.

Még ma sem akarjuk elismerni, hogy **a Magyar Királyság mint tarthatatlan államalakulat jutott el az első világháborúig, és a trianoni Magyarország a két háború között társadalmi téren nagyon elmaradott, céljait illetően eltévedt maradt.** Mivel nem látjuk be, hogy külpolitikai céljaink irreálisak, társadalmi elmaradottságunk pedig felháborító volt, az ezzel szemben fellépő forradalmakban csak a hibákat látjuk, nem értékeljük, hogy azok megpróbálták összetörni a már sokkal korábban arra megérett viszonyokat.

A magyar történelem ezeréves sajátossága, hogy nem volt saját etnikumú polgársága. Ez a hiány csak az utóbbi kétszáz évben erősödött egyre jelentősebb társadalmi problémává. Ennek ellenére a történészek sem tették fel a kérdést: **Mi okozta társadalmunkban a magyar polgárság hiányát?**

E kérdésre adandó válasz történelmünk egyik kulcsa, és államalapításunk óta egyik fontos sorsalakítónk. Azt csak Szent Istvánról tanítjuk, hogy a polgárok hiányát bevándorló idegenekkel akarta pótolni, pedig ez a politika egészen a XIX. század végéig jellemző maradt. **A hatalom gyakorlásában szakértő földbirtokos osztály kezdettől fogva érezte, hogy a magyar etnikumú polgárság megerősödése hatalmát veszélyeztetné.** Ezért részesítette előnyben a külhonból hozott, etnikai tekintetben idegen és más kultúrát képviselő telepeseket. Ellenük, ha érdeke úgy hozta, ki lehetett játszani a nép idegengyűlöletét. Ezt tették mindig, ha erejük már a politikai hatalmat veszélyeztette, illetve a velük szembeni eladósodástól meg kellett szabadulni. Ez nem valamiféle speciális magyar sajátosság, hiszen ez volt évezredek óta mindenütt a kereskedő etnikumok sorsa, ha megerősödtek, ha a befolyásuk megnőtt. Bizonyítékul elég volna a zsidóság európai történetét végignézni.

Azonban elég a XIX. századi, már feltartóztathatatlan polgárosodással szembeni magyar politikát megvizsgálni. A nyugati iparosodás hátán meggazdagodó magyar földbirtokosoknak is kereskedelemre, bizonyos iparok fejlesztésére és infrastruktúrára volt szükségük. Ezt Széchenyi Istvánon kívül kevés arisztokrata ismerte fel. **Pedig az a magyarság polgárosodását jelenthette volna, ha az uralkodó réteg ezt nem a keletről bevándorló zsidósággal oldja meg.** Nehéz, de nem is fontos e folyamat mögött a tudatosságot feltárni, fontosak a tények.

a) A hatalmát betegesen féltő földesúri réteg a zsidóságban látta az érdekei számára megfelelő elemet, amelyik gyökértelenül vállalta a korban már nélkülözhetetlen minimális kereskedelmet, pénzgazdálkodást. Nemcsak a nagybirtokokról, de a falvakból is a zsidók szervezték meg a termékek összegyűjtését és exportképes feldolgozását, valamint a lakosság akkor még minimális mennyiségű iparcikkal való ellátását. **A hatalomnak jól jött, hogy ezt a két funkciót olyan etnikum végzi el, amelyik gyökértelen, szinte minden más etnikumnál nehezebben asszimilálódó.** De ez sem jelentett a hatalom számára elég

biztonságot ahhoz, hogy néhány generációval később már ne kelljen félnie a megerősödő zsidó polgárságtól. Ezért eleve törvényben tiltotta meg a zsidók földvásárlását. Ezt a földhiány miatt szenvedő falusi néppel is könnyű volt elfogadtatni.

b) A lázas magyarosítás viszonyai között jól jött, hogy a zsidókat nem etnikumnak, hanem vallásnak deklarálták. Vagyis a történelmi tapasztalatok szerint legkevésbé asszimilálható etnikumot egyszerűen magyarként számolták el. Ez ellen a zsidóság sem tiltakozott, hiszen a nyelv elsajátítása érdekében állt, mivel egyrészt a magyar közigazgatási rendszerbe illeszkedtek be, másrészt többségében magyaroktól vásároltak és magyaroknak adtak el. Ráadásul a magyarországi élet a kelet-európai gettók sok évszázados nyomora és társadalmi mozdulatlansága után számukra a gyors fellendülést biztosította. A mai ember meg sem érti, hogy milyen példa nélküli lelkesedéssel igyekeztek a zsidók asszimilálódni. A viharos sebességgel polgárosodó zsidóság a félfudális hatalomnak hálás volt a vendéglátásért, és igyekezett a vendégből gyorsan otthonlakó lenni. Az a tény, hogy számára tilos volt a földvásárlás, tiltott a paraszti életforma, gyors felemelkedését kikényszerítő előnnyé vált. **A zsidóság nem ment volna olyan gyorsan a kereskedelem, majd az ipar és a tanulás világába, ha földet vásárolhat.** Így lett az ellene irányuló szándék a gyors felemelkedésének motorja.

Csak a zsidóság gyors polgárosodásának köszönhető, hogy a századforduló idejére a Magyar Királyságnak már a kor követelményeinek megfelelő nagyságú polgársága volt. Nagysága megfelelő, dinamizmusa még inkább az lett. **Az ország lakosságának mintegy huszadát kitevő zsidóság gazdasági és kulturális megerősödése azonban kiváltotta a gazdaságtól mindig idegenkedő földesurak és köztisztviselők féltékenységet.** Megirigyelték a zsidó tőkések és szabad foglalkozásúak nagy vagyonát és jövedelmét, valamint gazdasági és kulturális befolyásukat. Eljött az ideje, hogy learassák azt, amit a zsidók megtermeltek, hiszen amúgy sem magyarok. Ezen az alapon a lakosság egyre nagyobb hányadát tudták maguk mellé állítani.

(Mivel a magyar történelem utolsó száz esztendejét nem lehet megérteni a zsidókérdés elemzése nélkül, ezzel részletesebben külön fejezetben foglalkozom.)

Az értelmiség csak a jelen században vált alapvető nagyságú és fontosságú társadalmi réteggé. Magyarországon előbb jelenik meg az értelmiség fontos szerepe a humán szférában, és csak jóval később a gazdaságban.

A humán értelmiség utánpótlása a keresztény kultúrában egészen a jelen századig elsősorban a vallási szervezetek feladata volt. Ennek köszönhetően a humán értelmiség nagy többsége évszázadok óta a magyar nép tehetséges fiaiból került ki. Amíg a közigazgatás és a hadsereg szakmai elitje szinte kizárólag a nemesi körökből verbuválódott, a papok és pedagógusok között szép számmal voltak jelen a népi származásúak.

A nemesség és a zsidóság közötti munkamegosztás

A politikai hatalmat birtokló úri osztályok ugyan nemcsak indokolatlannak, de tűrhetetlennek is tartották a zsidóság hatalmát a gazdaságban és a szabad pályákon, ezért szükségesnek ítélték hatalmuk adminisztratív eszközökkel való korlátozását, ugyanakkor természetesnek vették, hogy számában a zsidósággal körülbelül azonos nagyságú nemesi réteg a maga számára kisajátítja a politikai hatalmat.

A legfeljebb pár ezer főt jelentő arisztokrata családok birtokolták az országos hatalmat és a termőföldet felét. A pár százezer fős nemesség és a beleolvadt úri középosztály a maga számára monopolizálta a közigazgatást és a hadsereget. Ezek az úgynevezett történelmi

osztályok mégis annak érdekében hoztak törvényeket, hogy nemcsak a gazdasági hatalomban kell korlátozni a zsidóságot, hanem még az oktatás és a kultúra területén is. Ha valaki indokoltnak fogadja el a zsidóság túlzott gazdasági hatalmának és kulturális befolyásának korlátozását, akkor annak előbb fel kellett volna számolnia a nagybirtokrendszert, a felső- és alsóházban, a közigazgatásban, az egyetemeken be kellett volna vezetni a népi származásúak többségét előíró numerus clausust, kimondani, hogy a felső- és alsóházban, a közigazgatásban, a tisztikarban, az egyetemeken csak a számarányuknak megfelelő számban lehetnek arisztokraták és nemesek. Az ilyen törvény legalább annyira felháborító lett volna, mint a zsidótörvények. Azokban különösen az a felháborító, hogy azok hozták, akiknek az önkorlátozás lett volna a feladatuk. **Ma divat a bolsevik évtizedek elején a korábbi uralkodó osztályokkal szemben alkalmazott adminisztratív korlátozások embertelenségét hangsúlyozni, holott annál sokkal kegyetlenebb rendszer volt az, amiben a lakosság 90 százalékat jelentő parasztok és munkások fiainak aránya az egyetemeken még a tíz százalékot sem érte el.**

A történelem azonban néha igazságot is oszt. **A háborút követő szovjet megszállás olyan viszonyokat teremtett, amelyben a korábbi urak állampolgári jogait ahhoz hasonlóan, de közel sem olyan következetességgel korlátozták, ahogyan azok tették korábban a zsidósággal szemben.** A szocialista évtizedek osztályszármazás alapján történő adminisztratív megkülönböztetése sem érte el, hogy az alsó néposztályok számarányuknak megfelelően lettek volna képviselve a felsőoktatásban. Ezzel szemben a régi uralkodó osztályok gyermekei arányuknál nagyobb mértékben juthattak egyetemre. Mindkét rendszernek volt valami igazságtartalma, de egyik sem ért össze sem a keresztény erkölcsökkel, sem a korszellemmel, sem a társadalom érdekeivel.

Itt volna az ideje, hogy a régi világ mai hívei lássák be, hogy nemcsak a zsidósággal, hanem a magyar társadalommal szemben is bűnösök voltak, mert igazságtalanul és barbár, embertelen módon akartak korrigálni valamit, aminek a létrejöttében és fenntartásában ők hibásabbak voltak, mint a náluk sokkal szorgalmasabb, modernebb, képzetebb zsidóság.

Ugyanakkor a zsidóságnak is be kell látnia, hogy a hatalom birtokában az úri osztályok elleni viselkedésükben ők sem nagyon különböztek a velük szemben alkalmazott módszerekben. A bolsevik uralom viszonyai között ők is kivégeztek, ők is internáltak, ők is elzárták a magasabb képzés útját, ők is egy sor pályát adminisztratív eszközökkel zártak el a múltban túlzott politikai hatalmat gyakorló rétegek előtt. A zsidóság nem csodálkozhat azon, ha a bolsevik időkben üldözöttek ezért a felelősséget a zsidókra hárítják, hiszen abban a politikában ők legalább annyira maguk számára monopolizálták a hatalmat, mint korábban az arisztokrácia és a nemesség.

Ez a szerepcsere 1919-ben, 1945-ben és 1957-ben egyaránt jellemző volt. Aki megbocsátja a régi világ urainak, hogy visszaéltek a hatalommal, azzal nem a nép, nem az igazság ügyét, hanem a maguk érdekeit szolgálták, annak meg kell értenie a korábban lenézett, üldözött zsidók viselkedését – a hatalom birtokában.

A zsidóságnak a forradalmak alatti viselkedését éppen egy nagy magyar, a zsidó Jászi Oszkár értette meg a legjobban:

„A mai világrend kikerülhetetlen és katasztrofális összeroskadásának dogmatikus hite az intellektuális oldalon minden morális fűnek, mint kispolgári előítéletnek a visszautasítása az erkölcsi oldalon és az erőszakban, a terrorban, a kényszerszervezésben való kritikátlan bizakodás a politikai oldalon: a bolsevista lélek szerkezetének legbelsőbb szintézise. Ezt az embertípust úgy merném jellemezni, hogy ez a lélek kizárólagosan városi produktum, amely minden kontaktust elveszített a földdel és a természettel. Ez a típus nemcsak nem ismerte a falut, a magyar társadalom legalább háromnegyed részét, de ezt a világot ösztönösen gyűlölte

is, mint idegent, ostobát, elmaradottat. A paraszt számára a butaságot és a reakciót jelentette, akivel szemben a legfiatalabb és a leghosszabb hajú propagandista gyermek is ezt a megvetést, lenézést érezte, mint az átlag amerikai a négerrel szemben. Micsoda alacsony és alárendelt embertípus az, amely hagyományosan vallásos és nemzeti, s melynek durva agya nem akar megnyílni a marxizmus egyedül üdvözítő igazságainak és a freudizmus (a kommunista fiatalság bálvány!) misztériumainak.

Ez a kommunista átlagtípus némi részben feleletet ad arra a kérdésre, hogy miért került ki a kommunista vezérkarnak 95 százaléka a zsidóságból? Kétségtelen, hogy... az ösztönélettől és a természettől való elváltság, a tradíciók hiánya, a gőgös exkluzivitás, a messianisztikus hivatás, vagy – a másik végleten – a konok, keleti, az élettől elforduló miszticizmus mindkét típusnál közös. Az is kétségtelen, hogy most volt az első alkalom, amikor egy világtörténelmi mozgalomban a zsidóság minden fék és korlát nélkül érvényesülhetett, tehát szabadon fejthette ki a benne évszázadokon át szunnyadó erőket és tendenciákat. Mégis, tökéletesen hibás az a gyakran hallható reakciós vélemény, hogy a bolsevizmust egyszerűen a zsidók csinálták. Igaz csak annyi, hogy a földosztás, a forradalom és a kommunista istenországának lelki szintézise iránt a zsidóság különös hajlandóságot mutatott...” (Jászi Oszkár: *Magyar Kálvária, Magyar Feltámadás. München. Auróra Könyvek, 1969. 126–127. old.*)

Jászi szövegét azzal egészítem ki, hogy nekünk, nem zsidóknak, sokkal jobban meg kellett volna értenünk a türelmetlen zsidókat 1945 után. Én éppen ellenkezőleg azt nem tudtam megérteni, hogy sok zsidó barátom a munkatábor borzalmi után hazatérve, családját szinte teljesen elveszítve mennyire nem a bosszún gondolkodott. Nem a bosszú, hanem egy olyan társadalom felépítése volt a gondjuk, amiben még egyszer nem lesznek üldözöttek. A Rákosi-kor döntően zsidók által vezérelt túlkapásain botránkozók gondoljanak arra, hogyan cselekedtek volna ők, ha az előző rendszerben olyan áldozatokat szenvednek el, mint a zsidóság, és utána a hatalom a kezükbe kerül. Aki ezt nem érti meg, hibázik, ez ellen tanúskodik az én 56-os tapasztalatom is. A forradalom első napjai után a börtönökben, internálótáborokban meghurcoltak biztatására már sok pártfunkcionárius és ÁVH-s esett ártatlanul a bosszú áldozatául, éppen úgy, mint forradalmár a szovjet beavatkozás után.

A zsidóság 1945 utáni viselkedését hánytorgatók gondoljanak arra, az erdélyi magyarság hogyan viselkedne egy magyarirtás utáni hatalomátvétel esetén?

Az ideális kiegyezés

Az 1867-es kiegyezést történelemfelfogásunk a politikai bölcsesség jelképének tekinti. Pedig **az ideális megoldás a csehek egyenrangú félként való bevonása lett volna.**

Joggal vetődik fel a kérdés: ha ilyen logikusnak tűnnek a cseh–magyar–osztrák kiegyezés előnyei, miért nem látta ezt a bécsi udvar, hiszen voltak ott okos politikusok, köztük a mi Andrássy Gyulánk is? Sokan voltak mind a császári családon, mind a kamarillán belül az ilyen, a cseheket is bevonó kiegyezés hívei. De még többen voltak a magyar ostobák, akiket sikerült a magyar uraknak meggyőzniük, hogy a császárral való összefogás az érdekeiket legjobban szolgáló megoldás. Ezt a szerény képességű császárral is könnyű volt elhitetni, mivel rövidtávon számára is ez jelentette a kényelmesebb megoldást.

A magyar érdekeknek az felelt volna meg, ha a cseheket harmadik félként mi segítjük be a Monarchiába. Ezzel a Nyugattól társadalmi és gazdasági téren egyre inkább elmaradt Monarchia nyugati, polgári jellege, puritanizmusa erősödhetett volna meg. A csehek hálásak lettek volna nekünk, és hívei a Monarchiának. Ma már talán a vak is belátja, hogy **a cseh**

érdekeknek jobban megfelelt volna az osztrákokkal, mint a szlovákokkal való szoros politikai és gazdasági kapcsolat.

A cseh és szlovák közös államiság gondolatát a kiegyezés érleltette meg. A Monarchián belül a csehek élvezték az ipari műhely szerepéből fakadó előnyöket. Ők lehettek volna azok a szlávok, akik nem Oroszországban keresik a védelmezőjüket, ha nincsenek kiszorítva a politikai hatalom alkotmányos kereteiből. A kiegyezés kidolgozója, Deák Ferenc nagyon is tisztában volt a Monarchiát, azon belül is a magyar érdekeket veszélyeztető pánszláv veszéllyel. Márpedig ezt a veszélyt semmivel sem lehetett volna jobban csökkenteni, mint a csehek megnyerésével.

A cseheket a kiegyezésből kizáró deáki politika máig érezteti negatív hatását.

Ha a cseh igényeknek megfelelően a többségében szlovákok lakta terület bizonyos autonómiát kap, ha 1867-ben Bécsben magyar befolyással, és nem 1919-ben Párizsban minket megbüntető, húzták volna meg a „nemzetiségi” határokat, akkor a mai Szlovákia harmadával kisebb lett volna.

Azt már akkor is látni kellett volna, amit ma sem akarunk tudomásul venni, hogy **Csehország volt a Monarchia társadalmi, kulturális és főleg gazdasági zászlóvivője.** Ebből fakadóan a magyarok csehellenes politikája a magyar társadalmi és gazdasági érdekeket is sértette.

Tudom, hogy nem történészhez illő, ha nagyon elmerül a „mi lett volna, ha...” festegetésében. Erre a kiegyezés értékelése érdekében mégis szükség van, mert ma már a kívülálló számára is egyértelmű, hogy **a kiegyezés idézte elő az első világháború kirobbantását, a kisebbségi feszültségek kiéleződését, és tette elkerülhetetlenné Trianont.**

Nincs erkölcsi alapja Trianon igazságtalanságáról papolni annak, aki nem látja be, hogy annak előkészítése a magyarok műve volt, hogy az szükségszerűen fakadt a kiegyezésből.

Ma már aligha lehet kétségbe vonni, hogy számunkra az is elfogadhatóbb távlati megoldás lett volna, ha az osztrákokkal és a csehekkel hármásban összefogunk, és később, ahogyan azt a közelmúltban tették a csehek, elengedjük az utódállamokba azokat a népeket, amelyek számára még nem a jobb élet, a nagyobb polgári szabadság, hanem az önálló államiság a fontosabb. Egy ilyen, az osztrákok, helyesebben **a Monarchián belül élő németek, a csehek és a magyarok közös állama mára már valóban nyugat-európai, azaz demokratikus, és a jelenleginél sokkal gazdagabb lehetett volna.** Szükség lett volna erre akkor, és szükség lenne rá ma is, mint a germán és orosz óriás közötti kiegyensúlyozóra. Ehhez mérete és gazdasági ereje egyaránt megfelelő lenne.

E három nép kultúrája és civilizációja szerencsés keveréke annak, amire a jelen században szükség van, és a belátható jövőben még inkább szükség lesz. A csehek puritanizmusa, az osztrákok „dél-németisége”, a magyarok individualizmusa együtt a világ-gazdasági centrumba való felzárkózáshoz szerencsés keverék lehetett volna. Ebben a hármásban a csehek lettek volna az észak-németek, az osztrákok a dél-németek, vagyis a bajorok és a svábok, a magyarok pedig az észak-olaszok kulturális megfelelői. Az észak-németek már száz éve gazdagok, a dél-németek és az észak-olaszok, akik, amíg a Monarchiához tartoztak, annak a legfejlettebb részét jelentették, de csak az elmúlt évtizedekben léptek a leggazdagabbak közé. Mi ez, ha nem az ideális „Észak-Amerika” Európa közepén?

Azt, hogy a magyarság nyugat-európai életformát élhessen, s ennek legjobb állam-szervezeti előfeltétele az osztrák–cseh–magyar állam lenne, dicső reneszánsz királyunk, Hunyadi Mátyás ismerte fel. Ezt ugyan nem érdemként, hanem hibájaként emlegetjük: „Nem a Balkánon, nem a török rovására akart terjeszkedni, hanem Prága és Bécs elfoglalására fecsérte az erejét.” Pedig ő bölcsen nyugatosodni akart. Politikája, ami nem csak több

szabadságot, nagyobb jólétet, hanem nagyobb biztonságot jelentett volna a következő ötszáz év minden törökjeivel szemben.

Mátyástól Széchenyiig nem akadt olyan felelős magyar politikus, aki felismerte volna a magyar társadalom haladásának érdekeit szolgáló politikát. **A magyar főurak többsége önző érdekből a császár lakája volt. Kisebbségük pedig kuruckodva hadakozott azzal szemben is, akinek szövetségese lehetett volna.**

Mivel magyarázható, hogy a haladó magyar értelmiség még ma is győzelemnek fogja fel a kiegyezést?

A szomszéd népek történelmének ismerethiánya. A kiegyezés és az első világháború közötti gyors gazdasági fejlődést ugyanis a térség minden népe megélte. Ezekben az évtizedekben Szerbiában, Romániában, de még Oroszországban is nagy gazdasági fellendülés és dicséretes polgárosodás volt tapasztalható. Ezek a népek is úgy értékelik a századfordulót, mint dicső és eredményes aranykorukat. Magyarország társadalmi, főleg gazdasági sikerei sem a kiegyezésen alapultak. E korban a kiegyezésből kizárt csehek gazdasági eredményei még nagyobbak voltak, mint a mieink. A csehekkel összefogva a mi sikerünk is még nagyobb lett volna.

A kor magyar politikáját három személy révén szeretném láttatni:

Széchenyi úgy akarta gazdaggá tenni a nemzetét, hogy a társadalmi és gazdasági fejlődés érdekében mind a kisebbségekkel, mind a császárral megegyezést keresett. Ő, mint intellektuális zseni, az eszére hallgatott.

Kossuth azzal buktatta meg a szabadságharcot, hogy mind a kisebbségekkel, mind a császárral szembehelyezkedett. Ő akkor még keveset látott a sorsunkat determináló európai erőviszonyokból, csak a szívére hallgatott. Ez a politikusok legveszélyesebb típusa, mégis ők a népszerűek.

Deák azért, hogy kiegyezett a császárral a kisebbségek rovására, a középutat választotta. Nem látta előre, hogy az általa bölcsen kigondolt kiegyezés mind a Habsburgok, mind a magyarság számára tragikus következményekkel fog járni. Deák Zalában bölcs alkotmány-jogász volt, országos szinten is bölcsőbb az illetékeseknél, de látóköre nem terjedhetett ki arra az európai horizontra, amely sorsunkat hosszú távon meghatározta. **Deák Ferenc, a köz-nemes lett az arisztokrácia érdekeinek legjobb szálláscsinálója.**

A téma egy másik megközelítése:

130 éves lett a kiegyezés. Örültem, hogy ez alkalommal Deákot tisztelhetjük. Deák és a kiegyezés útja azonban végül alapvetően eltérő út.

Deák, Eötvös és Kemény valóban a legnagyobb liberális nemzedéket jelentette. Az is igaz, hogy a kiegyezés az ő érdemük volt. De amit az elkövetkező száz évben eredményezett, az szándékaikkal, szellemükkel ellenkező volt.

„...érezve az akkori pánszláv veszélyt, hozta tető alá, s ennek tudatában igyekezett a nyugat fejlődési vonalába csatolni hazánkat. Az ő kiegyezési koncepciójának a lényege: egy korlátozott függetlenség jegyében megteremteni a korszerű demokratikus liberális államot.”

Deák jó szándékát nem lehet kétségbe vonni, de koncepciója alapvető tévedéseken alapult:

a) A kiegyezés nem csökkentette, hanem felerősítette a pánszláv veszélyt. Ez annak a következménye, hogy Deákék okosan a bécsi udvarral kötött szövetséggel kijátszották a Monarchia szláv népeit. Azok számára elzárták a birodalmon belüli érvényesülés, főleg a nagyobb szabadság lehetőségét.

b) A Monarchia fél évszázaddal későbbi szétesésének és a csehek el- és a kisebbségek kiszakadásának, az utódállamok létrejöttének, azaz Trianonnak az előkészítője volt. A magyar történelem még mindig nem hajlandó tudomásul venni, hogy a Monarchia feldarabolásának ötvenéves előzményei voltak. Annak gondolata nem a párizsi királyi paloták termében, hanem itt, a Monarchián belül érlelődött meg.

A kiegyezés nem demokratikus és liberális Magyarországot hozott, hanem ellenkezőleg, lehetővé tette a liberalizmus és a demokrácia, köztük a Deákék által képviselt elvek elnyomását. Ezt Deák szinte azonnal belátta, és ennek megfelelően vissza is vonult a politikából.

A kiegyezés nem a nyugati fejlődési vonalra állította a magyar társadalmat, hanem éppen ellenkezőleg, a bécsi udvarnak tett engedmények fejében a magyar feudális uralkodó réteg számára lehetővé tette, hogy elmaradhasson a Nyugattól. A kiegyezés a Nyugattól történő elfordulás tragikus mérföldköve, útfordulója és Trianon előkészítője. Szinte érthetetlen, hogy azok, akik ma nemcsak mindenáron a nyugati orientációt erőltetik, és a trianoni sérelmet elevenítgetik, ugyanakkor a kiegyezést magasztalják. Ezért soha nem volt aktuálisabb a kiegyezés tárgyilagos értékelése, mint jelenleg.

A kiegyezés lényege: a konzervatív, a történelem kerekét megállítani akaró osztrák uralkodóháznak a magyarok által történő támogatása, azért, hogy a magyar feudális uralkodó réteg a történelmi Magyarországon szabad kezet kapjon a kisebbségi politikában és biztosítékot arra, hogy a szlávok, mindenekelőtt a polgárosodásban, az iparosodásban, a Nyugathoz való tartozásban, a liberalizmusban, a demokráciában élen járó csehek nem kapnak hozzájuk hasonló politikai státust a Monarchián belül. Ez azt jelentette, hogy a kisebbségi helyzet szükségszerűen elmérgesedik, a kisebbségi autonómiára nem kerülhet sor, és erőszakos magyarosítás alakulhat ki, ugyanakkor a polgári és gazdasági erőt jelentő Csehország nem jut megérdemelt politikai szerephez, ezzel a Monarchia megszűnésének motorja lesz.

Azt ugyanis látni kell, hogy jó száz esztendeje a bécsi udvar mindig azzal kereste az erőegyensúlyt, hogy velünk szemben védelmébe vette a kisebbségi sérelmeket, fékezte az erőszakos magyarosítást. Az mellékes, hogy ebben mennyire erkölcsi meggyőződése és mennyire önző dinasztikus érdeke vezérelte. A császári házról ugyanis sok mindent el lehet mondani, de azt nem, hogy nacionalista volt. Ugyanakkor szüksége volt a magyarok támogatására. **Ezt a dinasztikus rászorultságot ismerték fel Deákék, és erre az érdekközösségre építve egyengették a kiegyezés útját.** Azt sajnos nem látták meg, hogy éppen a kiegyezés enged majd szabad utat a magyar konzervativizmusnak és nacionalizmusnak, vagyis az övékével szöges ellentétben álló eszmék győzelmének.

Mondjuk ki legalább ma, hogy **a kiegyezés nem az osztrákokkal, hanem a dinasztíával történt.** Ez a politikai alku végső soron mind a dinasztíára, mind Magyarországra nézve halálos dőfés volt.

Azzal, hogy a Habsburgok a Monarchián belül, elsősorban annak nagyobbik felén, Magyarországon, idejétmúlt társadalmi és nemzetiségi viszonyokat stabilizáltak, saját létük indokoltságát ásták alá. A soknemzetiségű Monarchia létének csak egyetlen világpolitikai indoka lehetett: tucatnyi, a világpolitika szempontjából kis népnek egy, a németek és az oroszok közötti középhatalomban való együttélését védelmezni. Erre Deáknak, a zalai bölcsnek, nem lehetett világpolitikai rálátása. A soknemzetiségű Monarchia a nemzetiségek jelentős politikai, kulturális autonómiáját igényelte volna. E nélkül a XX. században már nem volt létfeltétele. A kiegyezéssel azonban az uralkodóház a kisebbségek korábbi langyos védelmezéséről is lemondott, és a magyar nacionalizmusnak adott szabad kezet.

1867-ben az lett volna az első teendő, hogy a cseheket harmadik államalkotóként vonják be az államszervezetbe. Ezzel a szláv népek képviselte legalább időlegesen megoldódott volna. **Aki még ekkor is azt hitte, hogy a szláv igények figyelembevétele nélkül a Monarchia fenntartható, politikailag naiv volt.** Ezzel nemcsak a pánszlávizmus befolyását lehetett volna csökkenteni, hanem megfelelő politikai súlyt kapott volna a Monarchia szláv lakossága, melynek létszáma meghaladta a magyarokét, még inkább a németekét.

Még mindig csak a dinasztia érdekeit szem előtt tartva: a Habsburgok érdekeinek is jobban megfelelt volna a csehekkel és a magyarországi kisebbségekkel való kiegyezés – a magyarok rovására. **Az osztrák–magyar–cseh monarchia és a többségben a kisebbségek által lakott területek erősödő autonómiája a lakosság háromnegyedének és a nyugati hatalmaknak a megnyerését, legalábbis kisebb ellenzését eredményezte volna.** Lényegében ez jelentette volna a világosi fegyverletétel tényének alkotmányos rendezését. Hogy nem ez történt, az a magyar uralkodó osztály politikai képességének fényes igazolása. **Az osztrák–magyar kiegyezés atyja ugyan a köznemes Deák Ferenc volt, de a siker haszonélvezője a magyar úri uralkodó osztály lett.** A kiegyezés után felerősödött a magyar nacionalizmus, a nemzeti állammá válás naiv gondolata. Szó sem lehetett az olyan kisebbségi politikáról, ami csökkentette volna az itt élő népek magyarellenességét.

Mi lett volna a következménye a feltételezett osztrák–magyar–cseh kiegyezésnek? A történelmi Magyarország autonóm területek formájában bizonyos vonatkozásokban elvesztette volna területének harmadát, vagyis a Trianon utáni terület kétszerese maradt volna a szoros magyar közigazgatás alatt. De ebben az esetben nem került volna sor Trianonra. Miért?

a) Nem lépünk be a Monarchia balkáni érdekei védelmében az első világháborúba. Ebből következően vagy nem lett volna világháború, vagy nem a vesztesek oldalán vártuk volna a büntetést.

b) A szomszédok elszakítási igényei nem lettek volna olyan elemi erejűek, illetve ezeknek nem lett volna egyértelmű nyugati támogatottságuk. Máig még azt sem vagyunk hajlandók elismerni, hogy Trianon előtt a nyugati világban nagyon negatív vélemény alakult ki a magyar kisebbségi politikáról. A nyugati demokráciákban sokkal korábban kialakult a kisebbségek védelme, mintsem a háborút követő béketárgyalásokon. Mai szóval azt kell mondani, hogy a nyugati körökben nagyon rossz volt a magyar kisebbségi politika sajtója. A mi uraink azonban ezt nagyon könnyen vették.

Egy osztrák–magyar–cseh kiegyezés a Monarchia számára sem járt volna olyan determináltan végzetes következményekkel, mint az osztrák–magyar. Miért?

a) A csehek nem helyeselték volna a testvéri szerbek megleckéztetését és a balkáni imperializmust szolgáló hadüzenetet. Minden reális erőnek tudnia kellett, hogy a csehek nem értenek egyet a bécsi udvar balkáni terjeszkedésével. Márpedig minden olyan politika, ami a Monarchia erejét nem a Balkánon való terjeszkedés, hanem a belső gazdaság fejlesztése és a polgárosodás felé irányította, végső soron a magyar érdekeket is szolgálta **volna.**

b) Az osztrák–magyar–cseh kiegyezés a Monarchia Nyugat-barát és polgári erőinek hatalmát jelentette volna, vagyis, sokkal inkább francia és orosz barátságot, vagy legalábbis az őket jobban megértő külpolitikát.

Az Osztrák–Magyar Monarchia a világháború előtt

Mi volt a Monarchia a 19. század második felében?

Egy kisebb, megkésett kontinentális gyarmatbirodalom.

Milyenek voltak a kor klasszikus, azaz sikeres gyarmatbirodalmai?

- a) Iparosodott, polgárosodott, demokratizálódó nyugati államok.
- b) Az Atlanti-óceáni kikötőkkel rendelkezők.
- c) A nagyobbak mindegyikének Európán belül is volt befolyási övezete.

Ilyen viszonyok között nemcsak a kor mértékével mérve nagyoknak, hanem szinte minden nyugati államnak voltak gyarmatai, melyekből egészen a XX. század elejéig jelentős gazdasági hasznuk származott.

Hogyan állt ezeken a területeken a Habsburg Monarchia?

a) A Monarchiában legfeljebb Csehország volt polgárosodott és iparosodott. Mivel a XX. század első feléig még lehettek az elmaradott környezetben is hatékony, modern, korszerű gyárak, a Monarchia egyéb területén is előfordulhattak korszerű, a világpiacon versenyképes nagyvállalatok. Ez általánosan jellemző azonban csak a cseh területeken volt, de ilyenekre elszórva voltak csak példák a Monarchia egész területén, Magyarországon is. Ennek első példája nálunk Temesvár világ színvonalú malomipara, s Budapest világ színvonalú gyárai. Ezek a versenyképes nagyvállalatok a két háború közötti Budapestnek is jellemzői voltak. (Még a gazdaságtörténészek sem hangsúlyozzák, hogy ez a jelenség a korra jellemző volt, de a század közepe után megszűnt, illetve csak a Szovjetunió volt képes – elképesztő áldozatok árán – elmaradott gazdasági környezetben világ színvonalú hadiipart fenntartani. Ez csak a század végére vált lehetetlenné.)

b) A Monarchiának csak távol az óceánoktól, a Földközi-tenger legkisebb forgalmú beltengerén voltak kikötői. Néhány, a világviszonylatban jelentéktelen adriai kikötőre, aminek a felvevő térsége sok száz kilométernyire még folyami hajókkal sem megközelíthető térségben volt, nem lehetett sem világkereskedelmet, sem jelentős tengeri erőt kiépíteni. Márpedig a távoli gyarmatok birtoklásához és a jelentős világkereskedelemhez a kikötőkhöz közeli nagy piacokra, valamint erős és nagy tengeri flottára volt szükség.

c) A Monarchia harmada szántóföldi művelésen alapuló félperiféria volt. A birodalom élelmiszerrel való önellátása erősebb lábakon állott, mint számos nyugat-európai imperialista hatalomé.

d) A Monarchia számára az ipart nyersanyaggal ellátó gyarmatot a hegyvidéki területei jelentették, ahol volt némi, az ipar működtetéséhez szükséges nyersanyag, a nép pedig szinte gyarmati elmaradottságban és szegénységben élt. De hangsúlyozni kellene, hogy a geológiai adottságok már a századforduló idején is kedvezőtlenek voltak, az ilyenek kihasználása visszaszorulóban volt. Ez alól kivételt még jó ideig csak a sziléziai bányászat jelentett.

Ezek az adottságok nem jelentettek ugyan versenyképességet a nyugati gyarmatbirodalmakkal szemben, de azért nem lehetett az adott nyersanyagforrásokat az iparosítás szempontjából eleve kizáró feltételnek sem tekinteni.

A Nyugat nagyhatalmai arra épültek, hogy politikai befolyásuk, még inkább saját közgazdaságuk alatt tarthattak nagyon eltérő fejlettségi szinten lévő területeket. A klasszikus tőkés tömegipar számára ugyanis a félig fejlett és az egészen elmaradt térségekkel való

munkamegosztás volt a kívánatos adottság. Egy imperialista hatalomnak minél nagyobb volt a befolyási övezete és a gyarmata, az számára annál jobb volt. Az eltérő fejlettségű térségek közötti gazdasági kooperáció azonban a korábbi előnyből a XX. század elejére hátránnyá vált. A két világháború azt bizonyítja, hogy az imperializmus vonzó célként jóval túlélte korábbi reális előnyét. Az imperialisták között akkor folyt a legelkeseredettebb harc, amikor már a gyarmatoktól való önkéntes megszabadulás lett volna a legokosabb.

Az utókor csak azokat a hatalmakat tekintette imperialistáknak, amelyek távoli területek kizsákmányolásából gazdagodtak meg. Ilyenek voltak a nyugat-európaiak. Eleve nem ilyen volt a végül legsikeresebb nyugati nagyhatalom, az Egyesült Államok. Ott egészen a XIX. század végéig a három eltérő fejlettségű szféra összefüggő területen, egyetlen államon belül és egyetlen kultúrkörbe vont népességgel oldotta meg a kor leghatékonyabb gazdasági kooperációját, a fejlett, a félig fejlett és az elmaradott térségek közötti munkamegosztást. **A XX. század elején az Egyesült Államoknak még csak kis, észak–keleti része jelentette a birodalom centrumát, a középső volt az agrárprofilú félperiféria, nagyobb része pedig még valódi perifériának számított.**

Az Egyesült Államok kontinensnyi területe, mint adottság, minden másik nyugati hataloménál eleve előnyösebb, a jövő igényeihez jobban alkalmazkodó megoldást jelentett.

A nem tengeri hatalomra épülő imperializmusok között a másik szélsőséget **Oroszország** jelentette.

Mi jelentette az orosz imperializmus hátrányait?

a) Oroszország kultúrája és iparosodottsága távol állt a nyugatitól, ezzel eleve alig volt alkalmas a nyugati ipari forradalom hatékony átvételére. Gondoljuk meg, hogy mit mondott joggal Weber: Az iparosítás sikerének fő feltétele a protestáns etika. Mondhatnánk a nyugat-európai puritanizmus, vagy ma már inkább Fukujama definíciójával: a társadalmi tőke. Ezért Oroszországban minden sikeres iparosításnak a nyugatosítással kellett volna kezdődnie. Minden ezt megelőző területi terjeszkedésből számára csak hátrányok származhattak.

b) Oroszországnak alig volt polgársága. Mindenütt minden sikeres iparosítás és imperializmus vezető ereje a polgárság volt. Ezért az orosz iparosításnak és imperializmusnak a polgárosodás lett volna a második alapfeltétele. Ezzel szemben az orosz arisztokrácia akarta a gyarmattartás, az imperializmus előnyeit lefölözni. Az imperializmusból előnye csak egyetlen osztálynak, a polgárságnak lehetett. A bolsevikok éppen ennek az osztálynak a likvidálására törekedtek.

c) Oroszországnak nem volt közvetlen kapcsolata a mérsékelt óceánokkal. Területének óriási többsége a nyugati peremén lévő beltengeri kikötőktől vasúttal is alig legyőzhető távolságokban volt. Márpedig jövedelmező imperializmust csak a tengeri összeköttetésekre lehetett építeni.

d) Oroszország óriási területén olyan ritka volt a népsűrűség, ami a fejlett kooperációhoz a szükségesnél nagyobb távolságok legyőzését követelte volna meg. Akkorák voltak a távolságok, melyek gazdaságosan vasúttal sem voltak legyőzhetők.

Ez esetben is a vasút indította el az új korszak kezdetét. Oroszországnak szinte nem is volt centruma, a legfejlettebb részét a főváros, ami egyúttal a legnyugatibb város volt, jelentette. A hadiiparát az Urálban, a várható frontoktól közel kétezer kilométerre építette fel. Félperifériája az ország európai részének középső síksága volt. Közép-Ázsia, Szibéria és az európai rész északi harmada volt a perifériája, azaz a gyarmata. De Oroszország mégsem élvezhette a kor gyarmatbirodalmainak előnyeit, mert ehhez egyrészt társadalmilag még nem volt érett, másrészt a nagy távolságokat a vasút nem volt képes hatékonyan legyőzni. Időközben a tömegáruk pár száz kilométernél nagyobb távolságra való szállítása csak a tengeren volt

gazdaságosan megoldható, ott pedig az ezer kilométerek sem sokat számítottak. A Szovjetunió olyan imperialista birodalmat kívánt működtetni, amit a vasúti szállításnak kellett összetartania, holott közben sok száz, sőt sok ezer kilométerre a tömegárut már csak vízen, a fél- és késztermékeket közúton, az embereket pedig légi úton lehetett gazdaságosan mozgatni.

e) Oroszország számos egymással ellentétes kultúrát és többnyelvűséget foglalt magába.

Már az imperializmus és az iparosítás korában kiderült, hogy az egyetlen államon belüli gazdasági kooperáció csak ott lehet hatékony, ahol közös kultúra, de legalább közös nyelv létezik. Nem véletlen, hogy azóta minden többnyelvű állam a nyelvi etnikumoknak megfelelően szétesett.

f) Az orosz imperializmust felváltó szovjet imperializmus még nagyobb hibázott azzal, hogy egyrészt későn indult, akkor, amikor már az elmaradt területek és népek feletti uralom nem előnnyel, hanem hátránnyal járt, másrészt azzal, hogy éppen azt az osztályt, a polgárságot üldözte, irtotta, amire az imperializmus egyáltalán épülhetett.

Az imperializmusok közötti középutat sok tekintetben az Osztrák–Magyar Monarchia képviselte.

Melyek voltak előnyei és hátrányai?

Előnyei:

a) Kultúrájában rokon volt Nyugat-Európával. A birodalmon belül Európa szinte minden kultúrája megtalálható volt. Csehország és Ausztria kulturális tekintetben a Nyugat részének számított. A Monarchia nagyobbik fele is inkább a Nyugattal rokon félperiféria volt. Voltak azonban minden tekintetben nagyon elmaradt balkáni és keleti ortodox területei és népei is.

b) Mind a belső, mind külső piaci vasúttal feltárhatók voltak. Nemcsak közel volt a kor legnagyobb piacához, de a területének nagysága sem jelentett akadályt a gazdaságos vasúti szállításban.

Hátrányai:

a) Nem volt kedvező kijárata az óceánra. Csak azoknak az országoknak az ipari tömegtermelése volt képes aktívan beépülni a világ gazdaságba, amelyek kedvező óceáni kikötőkkel rendelkeztek. A Földközi-tenger legkevesebb forgalmas beltengere, az Adria csak nagyon másodlagos tengeri kijáratnak bizonyult. A Monarchia területének 90 százaléka olyan távol volt a tengertől, amit a tömegáruk esetében gazdaságosan a vasút sem volt képes legyőzni. Ráadásul az ipari központ, a Cseh-medence Hamburgot sokkal könnyebben, olcsóbban megközelíthette, mint az Adriát.

b) A Monarchia több kultúrát és még több nemzetiséget fogott össze. Ez Észak-Amerikában előny, de a Monarchiának a legnagyobb integrációs hátránya volt. Miért? Mert az eltérő kulturális karakterek közötti közös államiság és piac új környezetben előnynek, történelmi térségünkben hátránynak bizonyult.

– Az Egyesült Államokban minden közép-európai bevándorló kulturális rokonának tekintette a másikat. Soha nem merült fel a magyar és a szlovák, a magyar és a román, magyar és a horvát között ellentét azon az alapon, hogy korábban más volt a nyelvük, hogy voltak történelmi ellentéteik.

– Ausztráliában még a 80-as években volt alkalmam látni a balkáni népek szoros összefogását. Közös mulatságaik, közös boltjaik, vendéglőik vannak. Tíz évvel később otthon, a Balkánon, ugyanezek a nemzetiségek egymást ölték.

e) A Monarchián belül csak a cseheknek és az osztrákoknak volt saját etnikumú erős polgárságuk. A többi nép számára a polgárságot lényegében a zsidóság jelentette. Ez azért

okozott tragikus zavarokat, mert **ébredő nacionalizmusuk nem volt képes elviselni, hogy egy más etnikum legyen a sikeres, a lemaradó átlag mellett is viharosan gazdagodó polgársága.** Maga a nép, még kevésbé az idejét lejárt feudális uralkodó osztály ugyan képtelen volt a gyors polgárosodásra, de a zsidóságtól nem tűrte el azt.

f) A Monarchia népei között az ellentétek kiéleződésében fontos szerepet játszott az a tény, hogy nyugatról keletre haladva egyre később jelent meg a nacionalizmus.

– **A cseh nacionalizmus** már a huszita korban kitombolta magát. A 18. század végén pedig megértették, hogy a nyelvi, nemzeti jogaiknál fontosabb az iskolarendszer, az iparosodás.

– **Az osztrákok** részben már az első világháború után, majd a náci Anschluss után, amiben túlbuzgón részt vállaltak, végérvényesen felismerték az új helyzetet, rájöttek, hogy kicsi országgént, magukra maradva sokkal többre viszik, mint a Monarchia központjaként.

– **Mi magyarok nemcsak Trianon előtt, majd után, de ma sem fogadjuk el, hogy magyar nemzeti államunkban sokkal többre megyünk, mint a történelmi határok között.** Trianont mára a nép már bölcsebben megemésztette, mint a mindenkori politikai vezetés. Sajnos még a jelenleginek sem jut eszébe, hogy a Trianon előtti Magyarország nem számíthatna az Európai Unióba való felvételre.

– **A szlovákok, a románok és a horvátok** csak XX. század elejétől fogva jutottak el odáig, ahol mi az első világháború előtt voltunk: **bármi áron egynemzetiségű állammá akarnak szerveződni.**

– A térség leggyorsabban szaporodó nemzetisége **a cigányság** pedig még mindettől is messze van. Ki sem tudta alakítani nemzetiségi stratégiáját.

Nem ártana, ha a Monarchia nemzetiségi viszonyairól képet adna a magyar történelem, ami azt a látszatot igyekszik kelteni, mintha a magyarság európai orientációját egyáltalán nem érintette volna a Monarchia sok nemzetiségének a sorsa és ambíciója.

Milyen nemzetiségek éltek a Monarchiában?

Nemzetiség	száma (millió fő)	aránya százalékban
Német	9,890	26,1
Cseh, morva és szlovák	6,980	18,4
Magyar	6,220	16,4
Szerb, horvát és szlovén	4,050	10,6
Lengyel	3,240	8,6
Rutén és ukrán	3,130	8,3
Román	2,515	6,6
Német és magyar	16,110	42,5
Szlávok összesen	17,380	45,9
Északi szlávok	13,350	35,3
Déli szlávok	4,050	10,6

Kiegészítésként tegyük hozzá:

- Akkor 11 millió lengyel élt, ezek közel háromnegyede a Monarchián kívül.
- Akkor 10 millió román élt, annak ugyancsak háromnegyede a Monarchián kívül Romániában.
- A németeknek alig fele élt az osztrák tartományokban, a másik fele Csehországban, Magyarországon. Ők nem is tartották osztráknak magukat.
- A Monarchia legnagyobb nemzetiségét az északi szlávok tették ki, akiknek nem jutott a magyarokéhoz hasonló politikai státus.
- **A nemzetiségeknek az ausztriai tartományokban sokkal több joguk és nagyobb önkormányzatuk volt, mint a Magyar Királyságon belül élőknek.** Magyarországon belül csak a horvátok élveztek bizonyos területi önállóságot.
- A XVIII. század 80-as éveiben az osztrák fennhatóság alatt lényegében megtörtént a jobbágyok felszabadítása, a magyarországiaknak azonban még jó két emberöltőt kellett várniuk.

Még kisebb lett volna a magyarok és a németek súlya, ha ötven évvel megyünk vissza az időben, amikor még az olaszok jelentették a legnagyobb etnikumot, és amióta a magyar volt a birodalom legjobban szaporodó népe. Jellemző módon a Monarchia népeinek szaporulata évi 45–59 ezrelék között mozgott, az olaszoké csak 45, a németeké 94, a cseheké 118, a magyaroké 301(!) volt. A XVIII. századi demográfiára az volt a jellemző, hogy a legfejlettebbek és a legszegényebbek népszaporulata alacsony volt, a kettő között elhelyezkedő magyaroké éppen akkor volt nagyon magas. Aztán száz év alatt megfordult a helyzet, a gazdagabb népeknél lelassult, sőt megállt a népesség növekedése, a szegényebbek pedig egyre gyorsabban szaporodtak. A magyar nacionalizmus által terjesztett felfogás, hogy eredetileg nagy magyar többség lakta a Magyar Királyságot, de aztán a kisebbségek bevándorlása és nagyobb népszaporulata szorította kisebbségbe a magyarságot, nem támasztható alá. Különösen nem a XVIII. században és a kiegyezés előtt. Bevándorlás csupán a románok esetében volt jelentős, de náluk a természetes népszaporulat a magyarokénál ekkor még alacsonyabb volt. E tekintetben a fordulat csak a kiegyezés után indul meg – és tart mindmáig.

Érdemes azt is megnézni, hogyan változott mára a térségben a németek és az északi szlávok, a magyarok és az északi szlávok egymáshoz viszonyított aránya.

Az akkori Monarchia területén élők száma azóta kétszeresénél nagyobb. Ezen belül a németeknek nemcsak az aránya, de a száma is csökkent, ma kevesebben élnek itt, mint kétszáz évvel korábban. A magyarok száma ma közel kétszerese az akkorinak. A lengyelek erősen megkétszereződtek. Az északi szlávok, a horvátok és a románok hozzánk viszonyított aránya nem változott!

A Monarchia akkor lett volna esetleg életképes, ha magát a szlávok, a németek és a magyarok közös államának tekintette volna. Erdély pedig megőrizte volna az akkor még meglévő önállóságát, és a románokat, magyarokat és németeket összefogó, közvetlenül Bécs alatt álló autonómiája lett volna.

Mi történt ezzel szemben?

A Monarchia jogrendje és politikai gyakorlata a szlávokat kirekesztette a hatalomból, holott az északi szlávok gazdasági szerepe még a létszámuknál is nagyobb volt. Ezzel nemcsak a balkáni ortodox szlávokat, hanem a katolikusokat, sőt a kultúrájukban puritán, azaz nyugat-európaiakat is az orosz pánszlávizmus karjába kergette. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a közép-európai szlávokat a Monarchia őket kirekesztő politikája, döntően a magyarok beteges szláv–ellenessége kergette Moszkva védőszárnyai alá. Ebben az irányban a magyar politika

beteges szláv–ellenessége, beleértve Deáknak a kiegyezés során megnyilvánuló szláv–ellenességét is, indította el azt a folyamatot, ami a Monarchiát az első világháború során Szerbia, majd ebből következően Oroszország elleni háborúba vitte.

A Monarchiában a még nem iparosodott területen élő szegény lakosság jelentette az igénytelen piacot. Azonban egyrészt a szegénység nagy száma sem jelentett egyrészt kellő vásárlóerőt, másrészt olyan alacsony színvonalú fogyasztói igénye volt, ami elaltatta a technikai fejlődést, a fogyasztók szolgálatát. Ekkor már megjelent az, amit lényegében közel száz évvel később a KGST jelentett: az igénytelenség piaca. Az ipar vesztes elmaradása volt a közös következmény.

Összefoglalva: a Monarchia politikájából következett a szlávok, azaz a legnagyobb etnikum kiszakadási vágya és az egész térség gazdasági lemaradása. Ebben a politikában mi voltunk a rossz irány rossz szelleme.

A Trianon utáni idők

Mivel a Monarchia, elsősorban a magyarok miatt, képtelennek bizonyult a kor szellemének megfelelő kisebbségi jogok megteremtésére, továbbá beteges németbarát, ugyanakkor szlávellenes politikát folytatott, szét kellett esnie. Nemcsak instabillá vált, hanem elvesztette a Nyugat- és Kelet-Európa közötti kiegyensúlyozó, illetve feltartó szerepét is. Ezért aztán a győztes nyugati hatalmak maguk is a Monarchia felosztása mellett voksoltak. Ehhez azt kell még hozzá tenni, hogy a Monarchia felosztódásához mi tettük meg az első és halálos dőfést azzal, hogy kiváltunk. Károlyi Mihály arisztokrata és demokrata létére képtelen volt belátni, hogy nekünk az osztrákokkal és a csehekkel kell összefogni, és megszabadulni a birodalom elmaradt, ortodox kultúrájú területeitől. Ezzel szemben a polgári kormány élén a soknemzetiségű, az osztrákoktól független Magyarországra voksolt. A Trianonban ránk szabott sors ezzel végleg megpecsételődött.

Trianonban, az otrombán elsietett és a háborús borzalmak megbosszulásától fűtött hangulatban történt határmeghúzások ellenére lényegében az történt, amire megérett a helyzet: minden nemzetiségnek legyen saját állama.

1. Ez igazán csak **az osztrákok** számára jelentett ideális megoldást. Megszabadultak attól a tehertől, amit számukra a Nyugathoz képest gazdasági téren elmaradt és kultúrájában idegen területei és népei jelentettek. Ők lettek az egyetlen következetesen közép-európai nép, amelyik Trianont követően két emberöltő alatt egyértelműen és minden tekintetben nyugat-európaivá vált. Életszínvonaluk a Monarchia népeinek átlagához képest megnégyszereződött.

2. **A csehek és a szlovákok** nyelvi alapon közös államban kötötték össze a sorsukat. Ebből fakadóan mindketten rontottak azon, amit külön-külön elérhettek volna. A csehek és szlovákok lelkes házasságát két tévhit fűtötte:

a) A nagyobb ország erősebb, mint a kisebb. Ez soha nem volt igaz, de különösen nem a XX. században. Ennek során a kisebb országok eredményei lényegesen jobbak voltak, mint a nagyoké. Jó volna tudatosítani, hogy az azonos kulturális és világgazdasági térségen belül a jelenlegi Magyarországnál kisebb államok fejlődése lényegesen gyorsabb volt, mint a nálunk többszörösen nagyobbaké.

b) A közös, illetve a rokon nyelv jó alap a közös államiségra. Ezen az alapon azonban csak rossz házasságok születtek. **A közös államiség alapja nem a közös nyelv, hanem a közös kultúra és a hasonló gazdasági fejlettség.** Ezt nemcsak a cseh-szlovák és a szerb–horvát közös állam kudarca, csődje bizonyítja, hanem az olasz egység is. Dél-Olaszország nemcsak

nehéz kolonc az észak-olaszok számára, hanem az abnormálisan nagy támogatás ellenére az ország déli fele egyre jobban lemarad.

A jelen század végére Európában szétesett minden olyan állam, amelyik akár azon az alapon jött létre, hogy együtt többek vagyunk, akár azon, hogy megértjük egymás nyelvét.

3. Mi magyarok szenvedtük el, még etnikai tekintetben is, a legmostohább megoldást. Mégis Trianonnak köszönhetjük, hogy a mi országunk nem jutott mára a Balkán sorsára, ahol a nemzetiségek legfőbb célja a másik pusztítása. Ideje volna belátnunk: az ország jelenlegi tízmillió lakója lényegesen rosszabbul, sokkal nagyobb bizonytalanságban élne a történelmi Magyarországon, mint ahogy a megcsönkítettben él.

A nyugati hatalmak Jaltában csak azt a térséget adták Sztálinnak, ami nekik akkor egyáltalán nem volt érdekszférájuk. Most az akkor odadobottnak is legfeljebb csak a nyugati harmadát, és azt is csak ímmel-ámmal fogadják maguk közé. Jalta úgy fog bevonulni a világtörténelembe, mint az első olyan világhatalmi rendezés, amiben már érvényesült, hogy a centrum országainak nem érdeke az elmaradott területek feletti politikai befolyás. Vesződjenek azzal az ellenségeik!

A centrum hatalmainak ez a nem annyira tudatos, mint ösztönös viselkedése a Szovjetunió esetében, ugyan csak hetven év után, de bevált. Kína esetében már más helyzet kialakulása várható.

A Jaltában kapott konc csak felfokozta a Szovjetunió vezetésének imperialista ambícióit. Sztálinnak előbb a Hitlerrel kötött paktum, majd a nyugatiakkal kötött jaltai egyezmény szabadította fel mohó imperializmusát. Ugyanis féktelen imperializmusa, nem pedig ideológiája és belső rendszere okozta összeomlását. Kevesen gondolnak arra, hogy ha a Szovjetunió nem kapja meg az Európa középső területein lévő államokat, talán ma is létezhetne...

– Nem lehetett volna imperialista szuperhatalom, tehát erőforrásait befelé fordíthatta volna. **A Szovjetunió gazdasága ugyanis az imperializmusával járó terhek, mindenekelőtt az irreálisan nagy katonai kiadások miatt roppant össze.**

– **A Kelet-Európára kitalált szovjet bolsevik diktatúra számára végzetes fertőzést jelentett nyugati határainak ezer kilométerrel nyugatabbra való kitolása.** Ezáltal olyan népeket is integrált rendszerébe, amelyek számára a keleti kényszerzubbony nagyon szűk volt, azt hamarosan tágítgatni kezdték. Az a Szovjetunió, amelyik Jalta idejében és még jó harminc évig a rendezett zsarnokság birodalma volt, ma sok államra szakadva a kaotikus államok térsége lett.

A Szovjetunió a második világháború után, Sztálin és utódai vezetése alatt, nagyrészt előbb Hitler, majd a Nyugat segítségével, de már mindenről lekésve lett imperialista birodalom, és a század végén Gorbacsov naivságának köszönhetően elsietve akart polgári demokrácia és liberális piacgazdaság lenni, ezért lett a káosz birodalma.

A Monarchia népeinek sorsa Trianon után

Erre a kérdésre eddig csak a politikusok válaszoltak. Elmondták, hogy a soknemzetiségű államból az első világháborút követő rendezések során sok nemzeti állam lett, amelyek többsége ugyancsak jelentős nemzeti kisebbséggel rendelkezett, illetve az utódállam is többnemzetiségű állam lett. Ezek aztán éppen a század végére még tovább osztódtak.

Ez a politikusok mérlege. De mi az érintett népeké? **A Monarchia térségének végső újrendezése csak Csehszlovákia kettéválásával és Jugoszlávia szétesésével zárult le, sok részletében még ma sem fejeződött be.**

A politikusok szeretik a népek érdekét az ő érdekükkel azonosítani, mintha egy népnek nem volna más vágya, csak az önállóság, csak az, hogy saját nemzeti állama legyen. Arról hajlamosak elfeledkezni, hogy sokan a szegénység elől kivándoroltak, vagyis más, számukra jobb államot választottak. Ma csak korábban elképzelhetetlen drasztikus korlátozások képesek megakadályozni, hogy a szegény országok népei ne hagyják ott a hazájukat, és a gazdag országokba vándoroljanak **A Monarchiát a szélhullása előtti két emberöltő alatt legalább 3 millió ember hagyta ott, s vándorolt Amerikába. Eredeti területén a második világháború során és azt követően még nagyobb kivándorlás, illetve pusztítás következett be. Az elpusztított és kitelepített zsidók száma több millió. Ennél is több embert érintett a németek kitelepítése.** Ennek következtében a közép-európai térségben a két legdinamikusabb, leginkább polgárosodott etnikum tört részére olvadt. Ez a kitelepítettek és kitelepülők részére gyors gazdagodást, az otthon maradottak részére további lemaradást jelentett. A második világháború előtt a térségben élő zsidók életszínvonala legalább kétszeres volt a környezetükben élő lakosság átlagához képest, a német kisebbség esetében ugyan kisebb, de még mindig jelentős előnyük volt. **Ma a nyugatabbra üldözöttek és kitelepültek életszínvonala az otthon maradottakénak legalább négyszerese.** Még általánosabban: az elmúlt kétszáz évben a Monarchia területéről kitelepülők és kitelepítettek ma többszörösen jobban élnek, mint az itt maradtak.

Tegyük fel végre a kérdést: **Hogyan alakult a Monarchia népeinek sorsa a század során – eredeti térségükben?**

Amikor e tanulmány írásába kezdtem, csak az elmúlt harmincöt évre vonatkozó magyar és osztrák vásárlóerő-paritási adatok álltak a rendelkezésemre, a többi becslésem. Most a jelenlegi hivatalos adatokat is ismerem. A századfordulóra vonatkozókat pedig csak becsülni tudom.

Íme a táblázat, amely a jelenlegi ország területén élő magyarság egy lakosra jutó nemzeti jövedelmét 100-nak véve mutatja meg, hogy éltek illetve élnek, ma az érintett népek.

Nép, illetve ország:	1900b	1960b	1995b	1995s
Magyar	100	100	100	100
Osztrák	120	120	400	412
Cseh	150	140	140	144
Szlovén	70	80	150	160
Szlovák	70	70	80	113
Horvát	70	60	60	60
Román	60	60	60	66

A b-vel jelölt év adatai a becsléseim, az s-sel jelöltek statisztikai adatok.

A számokon lehet vitatkozni, de becslésem megbízhatóságát igazolja, hogy a 95-ös becslésem és a hivatalos vásárlóerő-paritásos statisztikai adata csak Szlovákia esetében tér el. Ez esetben is jobban bízom a becslésemben, mint a statisztikai adatokban.

Mit mutat a fenti táblázat?

Az osztrákok nagyon, a szlovének jelentősen meggazdagodtak, a többi nép egymáshoz viszonyított életszínvonala alig változott, kissé tovább differenciálódott.

A gazdasági lemaradásunk az osztrákokhoz képest

Ezer évig a magyar népet az jellemezte, hogy a kedvezőbb mezőgazdasági adottságának köszönhetően a szomszéd népeknél jobban élt, helyesebben kevesebbet éhezett, ugyanakkor a nyugati szomszédjánál kevesebb, a kisebbségeinél több politikai szabadsággal rendelkezett. Ebből következően aligha van történelmünknek fontosabb mércéje annál az összehasonlításnál, mely azt vizsgálja, hogyan alakult a magyar nép életszínvonala és szabadsága egyrészt az osztrákokhoz és a csehekhez, másrészt saját kisebbségeinkhez, a jelenlegi utódállamok népeihez viszonyítva.

Lássuk röviden ezeket az összehasonlításokat!

Helyzetünk az osztrákokéhoz képest

Mivel Ausztria mezőgazdasági adottságai lényegesen kedvezőtlenebbek, mint azon területeké, ahol a magyar etnikum él, ezer éve nálunk kevesebb volt az éhezés. Ott az jelentette a legnagyobb veszélyérzetet, hogy mit eszünk holnap, még inkább télen. Ezért aztán joggal irigyelték a szomszéd népek a magyarokat.

Először a 18. század végén állt be változás. Még nem gazdasági, de politikai téren. Ott ugyanis a jobbágyságot már a század 80-as éveiben felszabadították. (Erről is tendenciózusan hallgat a mi történelmünk.) Mi mint forradalmi vívmányunkra, büszkéek vagyunk az 1848-as jobbágyszabadításra, de nem tesszük hozzá, hogy erre a Monarchia örökös tartományaiban már két emberöltővel korábban sor került. Ezt Bécs nálunk is akarta, de nem akarták a mi uraink. Az a tény, hogy a jobbágyság felszabadításában az osztrákok két generációval előttünk jártak, nem kevesebbet jelentett, mint az alulról történő, széles alapon történő polgárosodást, ami nálunk még 1848 után sem igazán indult meg, mert **uraink inkább az idegen etnikumok, a zsidók, az osztrákok, a csehek és morvák polgárosodását kívánták, mint a magyar parasztságét.**

Mi volt a helyzet a századforduló idején?

Általában az osztrák nép még mindig szegényebb volt, mint a magyar. Különösen igaz volt ez az ország nagyobb részét kitevő hegyi tartományokban. A tiroliak például sokkal szegényebbek voltak, mint a magyarok. Viszont jobban éltek az osztrákok Bécsben, mint a magyarok Budapesten. Mégis, ha az Ausztria területén élők átlagos életszínvonalát 100-nak vesszük, akkor legalább 120 volt a magyaroké. (Tévedés ne essék: nem a Magyarországon élőké, hanem a magyaroké, akiknek többsége a jobb adottságú területeken élt.) Az osztrák társadalom azonban sokkal demokratikusabb volt, ott a jövedelmi különbségek is kisebbek voltak.

Mi volt a helyzet a két háború között?

Az osztrákok ezer év után ekkor értek bennünket utol. Ezt elsősorban erősebb polgárságuknak és sikeresebb iparosításuknak köszönheték. Demokrácia dolgában pedig még tovább nőtt a lemaradásunk, pedig ekkor az osztrákok is lemaradóban voltak. Ez elsősorban a feléledt nagynémet nacionalizmusuk és az ebből fakadó Hitler-imádatuk rovására írandó.

Hogyan alakult a helyzet a második világháború után?

A változásokat az determinálta, hogy a magyarok teljesen és négy évtizedre, az osztrákok részben és csak egy évtizedre kerültek szovjet fennhatóság alá. **A háború után mi álltunk gyorsabban talpra.** A 60-as évektől kezdve azonban az osztrákok életszínvonala a mienkénél

sokkal gyorsabban nőtt, 1990-re a mienkének négyszeres lett. Náluk csak a szovjet megszállástól való megszabadulásunk után indult el új korszak.

Ausztria a vele rokon kultúrájú és civilizációjú dél-németekhez, a bajorokhoz és a svábokhoz hasonlóan példátlan sikereket ért el – még az északi németekkel szemben is. Alig harminc év alatt a legszegényebb németekből a leggazdagabb németek lettek.

Az a tény, hogy legközelebbi német szomszédunk az egyik legszegényebb németből a leggazdagabbak egyike lett, számunkra igazi történelmi esemény, amit mind a rendszerváltás előtti, mind utáni vezetésünk tudatosan elhallgat.

Nézzük meg azokat az adatokat, amik 1960 után vásárlóerő-paritásban mutatják meg az osztrákok hozzánk viszonyított meggazdagodásának viharos tempóját.

Ha az osztrákoknál az egy lakosra jutó nemzeti jövedelem 100, akkor nálunk ez 1960-ban 77, 1997-ben már csak 23. Vagyis **ma az osztrákokhoz viszonyítva négyszer szegényebbek vagyunk, mint száz évvel korábban, és ennek a lemaradásnak a kétharmada az utóbbi 37 évben történt. Ekkora tragédia ezer év alatt soha nem történt a magyarsággal.** Ez a példátlanul gyors relatív csökkenés az utóbbi húsz évben gyorsabb, mint az első tizenötben volt. Talán most sikerült a lemaradás további gyors növekedését megállítani.

Aligha volt olyan gazdag fantáziájú vészjósló, aki fel merte volna tételezni, hogy két rövid emberöltő alatt az osztrákoknál négyszer szegényebbek leszünk.

A kérdést nagyon leegyszerűsíti az, aki mindezt csupán a szovjet megszállásnak és elnyomásnak tulajdonítja. Ez volt az egyik ok, de **lemaradásunk mélyebb okai már százötven évvel korábbiak.**

A második világháborút követő szovjet megszállás ugyan sok olyan történelmi kövületet összetört, amely nélkül 1945 után eleve nem lettünk volna képesek az osztrákokkal való tartós lépéstartásra a fejlődésben, de a bolsevik rendszer önmagában képtelen volt a kor nyugat-európai fejlődésében való részvételre. Ezért is omlott aztán össze.

Nagyon leegyszerűsítve: **a szovjet megszállásnak köszönhetően ma már abban a társadalmi helyzetben vagyunk, melynek megléte esetén már a második világháború után képesek lettünk volna úgy élni a szabadsággal, ahogyan az osztrákok.** De ehhez sajnos külső erő kellett, mi nem törtük volna össze az összetörendőket.

Semmi értelme most azon vitatkozni, hogy az osztrákokéhoz képest ma negyednyi nemzeti jövedelmünk a szovjet megszállás nélkül legalább annak a fele, vagy a harmada lenne, mert **semmi esetre sem tudtunk volna velük lépést tartani.** 1945-ben a mi társadalmunk nem volt erre érett.

Helyzetünk a csehekhez képest

A csehek 1784-es jobbágyszabadításuk után az osztrákokénál kedvezőbb gazdaságföldrajzi adottságuknak és a cseh nemességnek az osztrák hatalom által történt kiirtásának köszönhetően, a Monarchia leggazdagabb és lepolgárosultabb népe lettek. (Ha a rövidség kedvéért cseheket mondok, ez alatt mindig a cseheket, a morvákat és a szudétanémeteket kell érteni.)

Az utóbbi háromszáz év magyar történelmét annak alapján kellene átértékelni, hogy szembeállítjuk a cseh és a magyar történelmi utat.

– **A cseh út azt jelentette, hogy a nemesség egésze elbukott, és az osztrákokkal szemben folytatott függetlenségi harcban nagyrészt kiirtották.** Ennek következtében a cseh társadalomban nagyon legyengült a nemesség politikai befolyása, a polgárok lettek a társadalom és

a politika vezetői. Ők a gazdasági növekedést helyezték a politikai függetlenségért folytatott harc elé.

– **A magyar út azt jelentette, hogy a magyar nemesség érintetlenül, sőt győztesként került ki a függetlenségi harcból.** Ennek az lett a következménye, hogy a magyar politikai életet továbbra is a nemesség uralta, akik feudális előjogaikat és az ezt biztosító nagyobb függetlenséget sokkal fontosabbnak tartják, mint a gazdasági növekedést.

A csehek lényegében az északi, puritán németek útját járták mind a polgárosodásban, mind az iparosításban. Prága, Pilzen, Brno sokkal inkább a nagy szász ipari városokkal, Drezdával, Lipcsével volt rokon, mint a korabeli Béccsel, Münchennel vagy Budapesttel. Jó volna, ha a történészeink tanítanák, hogy **a XVIII. század végén a csehek, szemben a magyarokkal, a felvilágosodás császári politikáját sokkal fontosabbnak tartották, mint a politikai és nemzeti függetlenségüket.** Ők gazdagabbak, mi politikai téren függetlenebbek lettünk. Mai példával élve: ők akkor az EU-hoz való csatlakozást szorgalmazták, mint ma mi is; mi a függetlenséget, mint ma a szlovákok, részesítettük előnyben. Melyik volt a nép érdekeit jobban szolgáló politika? Én a XVIII. századi cseh politikára szavazok.

A csehek a két háború között a térség egyetlen következetes, nyugat-európai értelemben vett demokráciáját hozták létre. Életszínvonaluk közel kétszerese volt a magyarokénak, másfélszerese az osztrákokénak és a franciákéval közel azonos. Ezek a számok nem vonatkoznak a korábban velük közös államban élő szlovákokra, akiknek az országon belül a szegényebb testvér szerepe jutott. Sokat kaptak a csehektől, az anyagiaknál mégis többre értékelték állami önállósulásukat. Az állami függetlenséget még Hitlertől is kitörő lelkesedéssel fogadták.

A második világháború után a csehek nyugat-európai szintű politikai és gazdasági eredményeit törte össze a szovjet megszállás. (Arról másutt írok, hogy a csehek voltak Jalta legnagyobb vesztesei.) Náluk nem volt szükség a feudális maradványok erőszakos összetörésére, a bolsevik rendszer ott a polgári vívmányokat törte össze.

Szovjet megszállás nélkül a csehek ma legalább az osztrák életszínvonalon élhetnének. Ma legfeljebb ennek a harmadán.

A csehek felzárkózási potenciálja három tényezőre épül:

1. Az oktatási rendszerük kiváló. Náluk a hagyományos puritán munkafegyelem mellett a magas képzettség is jellemző. A nemzetközi felmérések szerint Európában nekik a legjobb a középfokú képzésük. A cseh munkaerő árához képest Európában jelenleg a legjobb.

2. Lényegében be vannak ékelődve a gazdaságilag fejlett térségbe. Ők területileg a London–Stockholm–Berlin–Bécs–Milánó–London térséghatáron belül vannak.

3. Elszakadtak az őket sok tekintetben visszahúzó szlovákoktól. A szlovákok nagyvonalú segítségére fordított összeg megmarad. Ez a valóságban sokkal nagyobb tehertől való megszabadulást jelent, mint amekkora előny lehet a beáramló nyugati tőke.

Helyzetünk az utódállamokhoz képest

Történelmünk mélyen hallgat arról, hogyan éltek a kisebbségek a történelmi Magyarországon. Megfelelő adatok hiányában röviden csak a századfordulón feltételezett jövedelmi viszonyokat próbálom felvázolni.

Két jelentős kisebbség élt a magyarságnál jobban: a zsidó és a német.

a) A zsidóság csak a XIX. század második felében vált jelentős számúvá. A század végére érték el a lakosság közel 5 százalékát. **A bevándorló zsidóság a magyar jövedelmi szint**

feléről indult, s két generáció múlva elérték, talán meg is haladták annak kétszeresét. Még nagyobb volt a fölényük az iskolázottságban, az idegen nyelvek ismeretében. A legnagyobb értékük mégis az volt, hogy nagyon erős volt a gazdasági motivációjuk, a vállalkozóhajlamuk, ami a magyar uralkodó osztályból szinte teljesen hiányzott.

Ezt a példátlanul dinamikus zsidóságot, amelyik örömmel vállalta magyarságát, kitaszítottuk, hagytuk elpusztítani.

b) A németek száma elérte a lakosság 10 százalékát. Egy részük még az Árpádok alatt került Magyarországra. **Sok évszázadon keresztül ők adták a magyar királyság városi lakosságának jelentős hányadát, polgárságának többségét.** Másik részük a török kiűzése után került az országba. Ők nagyrészt parasztok maradtak, kisebb, de jelentős részük beépült a magyar úri középosztályba.

Mindkét németiség nemcsak hasznos, de jó állampolgára is volt a magyar államnak. Trianon után többségük az utódállamokba került, de ott sem váltak magyarellenessékké. Hitler aztán mégis teljesen megbolondította őket. Ennek az indokoltnál sokkal erősebb, vadabb reakciójaként a térség többi államához hasonlóan nagy többségüket kitelepítettük.

A magyarországi németiség átlagos életszínvonala 30–50 százalékkal meghaladta a magyarokét. Lényegesen jobb volt az iskolázottságuk is. Ők jelentették abban a korban a magyarságban alig képviselt, de nagyon hiányzó puritán szellemet.

Az ország többi jelentős számú nemzetisége, melyek a lakosság kétötödét alkották, lényegesen szegényebben élt, mint a magyarok.

Általánosságban elmondható, hogy a történelmi Magyarországhoz tartozó térségben korábban a magyarságnak és legfeljebb két nemzetiségnek két térségben volt az életszínvonala magasabb, mint a jelenlegi határainkon belül:

1. A Kisalföld északi felében. Ez a terület kedvező adottságú volt mind a jó földjei, mind a nagy piacok közelsége, mind a nyugati oktatási hatások következtében. Itt nemcsak gazdagabb, de jó kétszáz éve képzettebb is volt a lakosság. Ez a különbség a két háború között érte el csúcspontját. Ha az akkori magyar szintet 100-nak vesszük, itt legalább 130 volt. Ma legfeljebb 100.

2. A Bácska és a Bánát a századforduló idején a Kárpát-medence leggazdagabb területének számított. Ezt egyrészt a kontinensünk egészén belül az akkori művelési mód és technika mellett a legjobbnak tekinthető mezőgazdasági adottságának, másrészt a feudális nagybirtokok viszonylag kisebb arányának köszönheti. Az utóbbi a határőrvidék független kisbirtokos katonarétegre épített rendszerének volt köszönhető. Itt Trianon előtt az életszínvonal a magyar átlagnak mintegy kétszerese lehetett. Ma ez a viszonylagos érték jóval 100 alatt van, talán 50-nél sem több. További romlás feltételezhető.

Szlovákia területén a városok viszonylag gazdagok voltak, a vidék azonban sokkal szegényebb. Mivel a századfordulón az urbanizáció legfeljebb 20 százalékos volt, és a szlovák falvak népe jóval szegényebb volt, mint a trianoni területen élőké, az átlagos szint a magyarhoz képest legfeljebb 80 lehetett. Ez a két háború között megközelítette a 100-at, ma ismét legfeljebb 80. Az elkövetkező évtizedekben ennek az arálynak a javulása aligha várható.

Kárpát-Ukrajna volt és maradt a Kárpát-medence legszegényebb része. Az ottani életszínvonal a korábbi századokban sem emelkedett a viszonylagos 50 fölé. A jövőben további csökkenés várható.

Erdély is mindig szegény volt. A Felvidékhez hasonlóan a városok kevésbé, a vidék sokkal inkább.

Trianon előtt nagy különbségek voltak az ott élő nemzetiségek életszínvonalában. Ha a trianoni területen élőké 100, akkor a szászoké 130, a magyaroké 70, a románoké legfeljebb 50 volt. A két háború között ezek a különbségek csökkentek, de még mindig jelentősek maradtak. A teljes népesség átlagos szintje a trianoni területhez képest mind a 30-as, mind a 90-es években legfeljebb 70 maradt. Erdély lemaradása várhatóan folytatódni fog.

Horvátország évszázadok óta szegényebb volt, mint a magyarok lakta terület. Ez a lemaradás a századforduló idején talán 20–30 százalékos volt, a 80-as években a nyugati turizmus és a vendégmunkások hazaküldött jövedelme idején elérték a magyar szintet, de a belső háború ismét visszavetette őket. Önerőből a belátható jövőben nem számíthatnak a 70 százalékos relatív életszínvonalnál magasabbra, sőt még a romlással is számolni kell.

Szlovénia helyzete az osztrákokéhoz, helyesebben azon belül a tiroliakéhoz, a stájerokéhoz idomul. Azokkal rokon a kultúrájuk, adottságaik. Az ő helyzetük jelentős javulása világít rá a legjobban arra, hogy **a térségünkben élő népek életszínvonalában e század során beálló relatív életszínvonal-változások legfőbb oka: egyre inkább háttérbe szorult a mezőgazdasági adottság, a politikai rendszer milyensége, sőt még a nemzeti függetlenség is, ezzel szemben a változások fő oka az emberek magatartása, értékrendje, morálja és képzettsége.**

E század változásait nézve azt kell megállapítani, hogy **a döntő tényező a nyugati kultúrához való közelség.**

a) A térség nyugati oldalán a relatív helyzet jelentősen javult, nemcsak a térség egészéhez, de még Nyugat-Európához viszonyítva is. Ennek messze a legnagyobb haszonélvezői az osztrákok, és várhatóan a csehek és a szlovének lesznek.

b) Mi magyarok, és várhatóan a szlovákok, a relatív életszínvonal alakulásában középpont foglalnunk helyet. Nyugathoz képest viszont tragikusan, még akár az ötven évvel ezelőttihez képest is elképzelhetetlenül romlott a helyzetünk.

c) A románok, az ukránok, a szerbek és kisebb mértékben a horvátok helyzete tovább romlott. Visszacúszásuk lassan, de biztosan folytatódni fog.

A fent leírt változások alapvetően átrendezik az előtte ezer éve szinte változatlan viszonyokat. E században nemcsak a Monarchia szűnt meg, nemcsak a történelmi Magyarország kétharmada vált az utódállamok részévé, de megszűnt a sorsközösség, az életviszonyok ezeréves hasonlósága is. **Olyan óriási differenciálódás zajlott le, ami nemcsak a közös állami kereteket teszi lehetetlenné, de még az integrálódást is.** Száz évvel korábban még el lehetett mondani, hogy a Monarchia közös államot teremtett a közel közös sorsra ítélt népek számára. Ma már nevetségesnek hangzik, hogy az osztrákok és a románok közös integrációban élhessenek. Mára már a csehek és a szlovákok közös állama is idejét múlt. Jugoszlávia népeinek állami együttélését a történelem még inkább idejét múltnak minősítette.

Az osztrákok előbb lettek nyugat-európaiak, aztán csatlakoztak az EU-hoz.

A csehek, a magyarok és a szlovének várhatóan, ha nem is a politikusok által jóslt időben, az EU tagjai lesznek, annak ellenére, hogy a lemaradásuk sokszorta nagyobb, mint ezer éve valaha.

Tőlünk keletre még fel sem merülhet a tagság kérdése. **Az EU várható válsága már ma is abból eredeztethető, hogy a mediterrán térség képtelen a felzárkózásra.** Ki fog derülni, hogy az integráció csak a közel azonos kultúrkörhöz tartozóknak és a közel azonos gazdasági szinten lévőknek előnyös. A túlságosan lemaradóknak, a felzárkózásra kulturális okokból képteleneknek az integráció többet árt, mint használ.

A Magyar Királyság 1914-es határain belül élő népek etnikai összetétele az elmúlt kétszázötven évben Trianonig a magyarság javára, azóta a hátrányára változott. Mi csak az utolsó 80 évről vagyunk hajlandók siránkozni.

Annak, hogy a magyarság a XVIII. század közepe és Trianon között, a zsidóságtól eltekintve, melynek kisebbségi státusa nem egyértelmű, gyorsabban nőtt, mint a többi kisebbség, általános okai vannak.

Az európai demográfiai jelenségek alapján meg lehet állapítani, hogy a XVII. és XVIII. században a nyugat-európai népek természetes szaporodása a leggyorsabb. Ehhez képest kelet felé haladva a népszaporulat egyre kisebb, és az előző századok minimális szintjét továbbra is alig lépi túl. **A nyugat-európai gyors népszaporulat oka: egyrészt a javuló táplálkozás, másrészt a higiénia térhódítása.** A romantikus történelemfelfogásra mi sem jellemzőbb, hogy a fehérenemű és az ágynemű elterjedését nem tanítja e kor nagy, történelemformáló vívmányaként. Nagyon messze ható történelmi esemény, hogy Nyugat-Európa lakossága alsó nadrágot és inget hord, és éjjel nem abban a ruhában alszik, amiben napközben él. Ennek az a következménye, hogy csökken a halandóság, de nem csökken a gyerekszám. Máig az jellemző a világ népesedésére, hogy néhány generációval előbb jelentkeznek az élet meghosszabbodása, mint az ennek megfelelő gyermekszám-csökkenés. Ez a társadalmi és gazdasági fejlődés első szakaszának objektív demográfiai jelensége.

Mivel az életkor meghosszabbodása keleten csak lassan emelkedik, és azonos térségben sem minden etnikumot egy időben érint, hanem a fejlettebbeket előbb, a kevésbé fejletteket később, érthető, hogy Közép-Európában előbb a csehek és az osztrákok népszaporulata gyorsult fel. Nálunk a gyors népszaporulat már lelassul, mire a magyarságot eléri. A Magyar Királyság népei közül a nálunk is elmaradottabb kisebbségek minket jó száz évvel megkésve követnek. Ők akkor érik el a csúcst, amikor már nálunk nemcsak lelassult a népszaporulat, de megindult a népesség természetes fogyása. Itt tartunk ma.

Közben a magyar etnikumon belül sem egységes a népszaporulat. Előbb nő meg a Dunántúlon, majd ott már csökkenni kezd, mire az Alföldön felgyorsul. Ebből fakad, hogy az urbanizációban is előbb a nyugati területek falusi lakossága és a keletről bevándorolt zsidóság vesz aktívabban részt, aztán az alföldek veszik át a vezető szerepet.

Ma joggal háborgunk azon, hogy a határainkon túl élő magyar kisebbségnek nem elég jók az iskoláztatási feltételei. De nem tesszük hozzá, hogy e század elején nekünk még több szégyellni valónk volt. Ezt jól illusztrálják az 1908. évre vonatkozó népiskolai adatok.

Az egyes nemzetiségek aránya a lakosságon belül, illetve az iskolába kerülők között százalékban:

Magyar	45,41	73,46
Német	11,10	3,19
Szlovák	10,49	2,50
Román	15,55	8,10
Rutén	2,23	0,27
Horvát	8,74	7,50
Szerb	5,54	4,54
Egyéb	2,07	0,42

A fenti adatok önmagukban felháborítók, de, ha volnának, a magasabb képzési szinteken még inkább azok lennének. Igaz, hogy a század végén nem ott tartunk, ahol az elején, de a szomszéd országok oktatási rendszere a magyar kisebbséggel szemben sokkal európaibb, mint annak idején a miénk volt. Mi azt mondjuk: ma más világ és más követelmények vannak. Ők azt mondják: az akkori magyar uralomban jellemzőkhöz képest az ő oktatási rendszerük a kisebbséggel szemben nagyon demokratikus.

Mi legfeljebb azt tehetjük hozzá, hogy náluk akkor még annyi oktatási lehetőséghez sem jutott a lakosság, mint nálunk az elnyomott kisebbség.

A Magyar Királyságon belül 1906-ban a magyarok körében az analfabetizmus 40,7 százalékos volt. A szerb kisebbségünkénél ennél nagyobb 50,2, de ez is jóval kisebb, mint ami Szerbiában volt, 79,7 százalék. A mi román kisebbségünkénél felháborítóan magas, hiszen az országos átlag másfélszerese, 66,9, de jóval kisebb, mint a Román Királyságban, ahol 78,0 volt az analfabéták aránya.

A kivándorlók etnikai összetétele

Nálunk gyakran elhangzik a panasz: másfélmillió magyar vándorolt ki, azért lettünk Trianon idejére kevesen. Ez a szám azonban nem a magyarokra, hanem a Magyar Királyságból kivándoroltakra vonatkozik. Nézzük a tényt számokat a század elején.

A lakosságon és a kivándorlókon belüli arány százalékban:

Magyar	45,41	30,84
Német	11,10	15,08
Szlovák s	10,49	19,47
Román	14,55	12,31
Rutén	2,23	2,91
Horvát	8,74	9,47
Szerb	5,45	3,88

Azaz a Magyar Királyság népei közül a kivándorlás aránylag a legkevésbé a magyar etnikumot csökkentette, a legnagyobb csapást a német és a szlovák kisebbségek szenvedték el. Ehhez még két megjegyzés kívánkozik:

– A németek magas kivándorlási aránya nem elnyomásukból, hanem egyrészt nagyobb mobilitásukból, másrészt abból következett, hogy akkor az Egyesült Államok nagyon sok területén a német nyelvvel még boldogulni lehetett.

– A magyar kivándorlási arány még alacsonyabb lett volna, ha a zsidókat nem magyarokként kezelik. Az ő kivándorlási arányuk ugyanis minden nemzetiségnél sokkal magasabb volt. **A kivándorlás az akkori országban a magyarok súlyának a növekedését jelentette.**

Az első világháborút követő forradalmak

Az első világháborút követő összeomlás során három erőszakos politikai változtatási kísérlet történt. Az első kettőt forradalomnak nevezik még azok is, akik abban valami szörnyűséget látnak, a harmadikat ellenben ellenforradalomnak nevezik még azok is, akik számára az hozta meg vágyaik beteljesülését.

Tisztázni kell tehát a forradalom fogalmát.

Általában forradalomnak tekintenek minden olyan, erőszaktól sem elriadó mozgalmat, ami lentől indul el, legalább a társadalom alsóbb rétegeit is mozgósítja. Ezt a kört azzal kell tovább szűkíteni, hogy csak azokat, amelyek a társadalmi változások menetét gyorsítani szándékoznak. Ezen belül különbséget kell tenni a szándék és a következmény között. A történelem, különösen a marxista, sok olyan erőszakos népi megmozdulást forradalomnak tekint, ami eleve kizárta a társadalmi progressziót. Sem a rabszolgák, sem a jobbágyok fegyveres felkelése nem forradalom volt, hanem lázadás, mert nem az újat kereste, hanem csak a régit akarta a maga számára kedvezőbbé, elviselhetőbbé tenni.

A forradalom ismérve: a megérett társadalmi változások megvalósításáért harcol.

E definíció alapján **csak az őszirozás forradalom volt forradalom. A proletárforradalom csak proletárlázadás volt – reális célok és módszerek nélkül.** Minden proletárforradalmat az jellemzett, hogy képtelen volt megállni a realitás határán, annyira előre akart menni, hogy a végén annyit sem ért el, amennyit akart. Ebből a szempontból mellékes, hogy a vége hónapokon vagy hetven éven belül igazolódott. Az olyan lázadások, amik túlmennek a realitáson, azért általában eredményesek azzal, hogy a régit következetesen összetörik. Legtöbbször kegyetlenebbül és többet törnek össze az indokoltnál, de az is jobb, mintha a megkövesedett múlt tovább uralkodna. A proletárforradalmat vérbe fojtó fehérek pedig valódi ellenforradalmat valósítottak meg. E hármas definíció azonban nem jelent tiszta fogalmakat, mindegyikben voltak reális és irreális elemek, progresszív és konzervatív célok.

Az elsőt, a polgári forradalmat őszirozásnak szokás nevezni. Társadalmi tekintetben valóban polgári forradalom volt, hiszen nem akart élni a durva és elszabadult erőszakkal, nem akart valami nagy minőségi változást, csak a korábbinál sokkal több demokráciát és főleg több nemzeti önállóságot. E forradalom szervezői és vezetői két tekintetben voltak naivak:

a) Azt hitték, hogy a frontokról hazaérkezett katonákat ki lehet elégíteni valami nagyon langyos ígéretéssel, nekik elég az, amit a magyar arisztokrácia és nagypolgárság is elfogad. Még annyi történelmi ismeretük sem volt, hogy minden forradalom veszélye, hogy annál gyorsabban és mértéktelenebbül rendeződnek át a forradalom eredeti céljai túlzássá, szélsőséges irányban, minél elmaradottabb társadalmi viszonyokat kell megreformálni, és minél nagyobb a tömegek elkeseredése. Az okos vezetésnek nem kevesebbet, hanem minél többet kellett volna ígérni, és azt gyorsan megvalósítani. **Aki azt hitte, hogy a forradalmat radikális földreform nélkül kézben lehet tartani és a polgári céloknál meg lehet állítani, az naiv volt.**

b) Károlyi Mihály azt hitte, hogy az ő földosztó példamutatását az arisztokrácia követni fogja, ebben a tekintetben sem volt réalpolitikusság. A magyar arisztokráciát, akárcsak a 49-es szabadságharcban, meg lehetett nyerni a nemzeti függetlenség érdekében, de a földreform elfogadására – soha. Az arisztokrácia többsége csak azért volt a magyar függetlenség pártján, mert megélte, hogy jobb és biztonságosabb magyar földesúrnak lenni, mint osztráknak. Ők tudták, hogy a nyugati demokráciákat nem nekik találták ki. **Ha a polgári forradalom törvénybe iktatta volna, és azonnal elkezdte a következetes földosztást, kisebb való-**

színűsége lett volna a proletárforradalom bekövetkezésének. A frontról hazatérő katonák óriási többsége, mint földhöz juttatott, nem az utcákon tüntetett volna, hanem otthon a szántással foglalatzkodott volna. S a fehér ellenforradalomnak is kevesebb híve lett volna. A törvényesen szentesített és elkezdett földosztásnak a nyugati hatalmak is lelkes hívei lettek volna. A csupa „volna” ellenére nehéz cáfolni a radikális földreform minden mást megelőző objektív szükségességét.

Károlyi Mihály és kormánya részéről súlyos külpolitikai hiba volt a szlávok, mindenekelőtt az oroszok világpolitikai jelentőségére való építés. Ahogyan a megelőző ötszáz évet a szlávság politikai jelentőségének lebecsülése jelentette, úgy annak túlértékelése a polgári forradalom hibájának róható fel. Nem az oroszokat, hanem a cseheket kellett volna megnyerni.

A polgári forradalom legvégzetesebb hibája azonban az Ausztriától való szakítás, az önálló államiság kimondása volt. Károlyi Mihály megismételte Kossuth Lajos végzetes hibáját. A királyi Magyarországot mindketten Ausztria nélkül képzeltek el. Két alapvető célról feledkeztek meg:

1. Képtelenek voltak megérteni, hogy az Ausztria nélküli független Magyarország kicsi ahhoz, hogy az európai hatalmi egyensúlyban a németek és az oroszok között kiegyenlítő szerepet játszasson. A történelmi Magyarország fenntartása csak addig volt érdeke az európai nagyhatalmaknak, amíg Ausztriával közös középhatalmat jelentettek. Ebből fakadóan az Ausztriától való elszakadásból szükségszerűen következett Trianon, legalábbis a többségében kisebbségek által lakott területek önálló államokká szervezése. Ez bármennyire kézenfekvő, mindmáig nem merjük bevallani. **Ahogy 1849-ben a Debrecenben kimondott trónfosztás a szabadságharc szükségszerű bukását jelentette, úgy az 1918-as önállóság kimondása szükségszerűen Trianonhoz vezetett.**

A közös hiba azért nagyobb Károlyi esetében, mert neki, mint arisztokratának, sokkal nagyobb rálátása volt a kor világpolitikai erőviszonyaira, mint a vidéki politikusként induló Kossuthnak. Ráadásul közben eltelt hetven esztendő, nemcsak a trónfosztás tapasztalatai válhattak világossá, de a társadalmi fejlődés is sokat lépett előre. Nem is szólva arról, hogy a szabadságharc elkerülhetetlen bukása a trónfosztás idején nem volt annyira látható, mint a világháború elvesztése 1918 őszén.

A legnagyobb figyelembe veendő különbséget mégis az jelentette, hogy időközben a kisebbségek önállósulási törekvése és azok nemzetközi támogatottsága sokszorta erősebb lett.

2. Az őszirózsás forradalom másik végzetes hibája az volt, hogy nem a nyugati demokráciákban látta fő támogatóit. Fura polgári forradalom az, aminek az első dolga az, hogy elváljon a nála polgárosodásban lényegesen előbbre álló Ausztriától, és a nyugati demokráciákban nem a példaképét látja. Ezt az önellentmondást az táplálta, hogy a polgári forradalom vezetői hallani sem akartak a kisebbségi problémák radikális megoldásáról, ami nélkül nem lehetett szó arról, hogy a nyugati hatalmak támogatását megnyerjék.

A polgári forradalomnak a radikális földreform mellett a másik elsődleges feladata a többségében kisebbségek által lakott területek következetes autonómiája és Erdély korábbi önállóságának biztosítása lett volna.

A 1919-es proletárforradalmat nem lehet forradalomnak tekinteni, mert nem voltak reális céljai.

Az elődjével egyetértett abban, hogy nem kell földreform, legyen a föld – az arisztokraták és püspökök helyett – a proletár államé, azaz az ő marxista egyházuké. Ezzel ők sem tudták megnyerni a földéhes falusi lakosságot. Márpedig azok nélkül nem lehetett forradalom a kor Magyarországon.

A közvéleménnyel egyetértésben fegyveresen ellenálltak a leendő utódállamok megszálló csapatainak. De addig nem jutottak el, hogy kijelöljék, hol vannak a védendő határok, márpedig ezek nélkül sem a megszállók lendületét, sem a győztes hatalmak által gyakorolt nyomást nem lehetett gyengíteni. **A polgári kormánynak kellett volna javasolni a háborús rendezés utáni határokat, azaz a magyarok lakta térség határait és Erdély önállóságát – közös román–magyar–szász hatalom alatt. Minden ennél kevesebb lemondás eleve a Trianonban a magyarság rovására meghúzott határokat jelentette.** Amíg a magyar történelem eddig a beismerésig nem jut el, képtelen lesz a szomszédaival való viszonyt rendezni. A háborút megelőző határaink sokkal jobban sértették az önrendelkezési elvet, mint a trianoniak, holott azok is durva sérelmeket jelentettek.

A magyar történészek máig sem jutottak el odáig, hogy **1918–19-ben számunkra a még reálisan elérhető legkedvezőbb megoldás a magyar etnikai határ és Erdély önállósága lett volna.**

Ma ennek még a jobboldalon is örülnének, de az ebből a mára leszállított igényükből sem vonják le a következtetést: akkor nekünk kellett volna ezzel előállni. Ezt annak tudatában állítom, hogy az ilyen lemondásnak nem lett volna tábora sem a bolsevik vezetésben, sem az őket fegyverrel hatalomra segítő és szolgáló katonák között, sem a magyar közvéleményben. **A magyar közvélemény nemcsak 1919-ben nem akart hallani a határok etnikai alapon való meghúzásáról, de még a második világháború vége előtt sem.** Tehát: elismerem, hogy nem volt reális politikai bázisa annak, ami számunkra a legkedvezőbb reális lehetőség lett volna – a legkevesbé rossz megoldáshoz képest. Ebből következik az, hogy Trianon nem 1919-ben, hanem 1867-ben, a kiegyezéssel vált szükségszerűvé. Azon már nem lehetett segíteni. De ne annak alapján mondjunk ítéletet politikusainkról, hogy mi szolgálta volna jobban a magyarság érdekeit. Ha egy politikus olyan okos, hogy belátja, mi lenne jó, de az számára nem biztosítja a hatalom megszerzését és megtartását, tehát egészen mást cselekszik, ne kapjon az utókortól történelmi érdemeket. Az ilyen történelmi helyzetben cselekvők közül csak azok kapjanak elismerést az utókortól, akik bevallották, hogy kilátástalan a helyzet, ezért nem is törekednek politikai babérokra és hatalomra.

A bolsevik uralomnak egyetlen pozitív célja volt, a régi feudális viszonyok gyökeres felszámolása és a proletárdiktatúra felépítése. Az ennek érdekében folytatott munkájukat azonban a spontán rombolás jellemezte, nem a tervszerűség. Nem annyira céljuk, hanem módszereik kegyetlensége és primitív színvonala fordította szembe velük nemcsak a régi rend kedvezményezettjeit, hanem a polgárságot, sőt még a tömegeket is. Nem ismerték fel a történelem parancsát: ha egy társadalomban még nem győzött a polgári forradalom, hiába érett volna meg az ennél is radikálisabb változások feltétele, nem szabad a polgárság ellen fordulni. Nem szabad az arisztokrácia és a polgárság ellen egyidejű harcot folytatni. **A mi kommunistáinknak azt kellett volna látniuk, hogy a módszerekben nem a nálunk is sokkal elmaradottabb társadalmi viszonyokat összetörő oroszokat kell másolni, hanem a nyugati forradalmak tanulságait kell hasznosítani.**

A 1919-es bolsevik forradalom másik végzetes hibája az volt, hogy a vezetés szinte teljesen a zsidók kezébe került. Ebből is fakadt, hogy a nép nem érezhette abban nemzeti jellegének kibontakoztatását. **A magyar zsidóság utólag sem látta be, hogy éppen ők, akik a kiegyezés utáni félf feudális viszonyok legnagyobb gazdasági haszonélvezői voltak, az előző viszonyok összetörésében túlmentek a magyar ízlés és erkölcs határain.** Ezért lehetett a Horthy-rendszerben elfogadtatni, hogy a proletárforradalom lényegében nem a magyarok, hanem a zsidóság műve volt, azok érdekeit szolgálta.

Az 1919-es fehér ellenforradalom valóban ellenforradalom volt. Nem azért, mert a bolsevik lázadást megdöntötte, hanem azért, mert a régi, idejétmúlt társadalmi viszonyokat állította

vissza. **Horthy és fehér serege nem azért zavarta el a bolsevikokat, mert rosszul szolgálták a magyar érdekeket, hanem azért, mert megdöntötték az úri világot, vagyis azt, aminek összetörése történelmi érdemük lehetett volna.**

Horthyék a viszonylagosan gyenge hazai és nemzetközi támogatottságuk ellenére elért győzelmüket a bolsevik rendszer hibáinak, hatalmuk megszilárdulását pedig a trianoni igazságtalanságnak köszönhették.

A szegedi ellenforradalmárok bűne nem az volt, hogy betegesen gyűlölték a kommunistákat, még az sem, hogy osztályhelyzetüknek megfelelően antiszemiták voltak, hanem az, hogy érzelmeik után a haza ügye csak másodlagos volt. **Nem ők felelősek Trianonért, de a megcsonkítást is inkább elfogadták, mint a kommunista uralmat.** A válságos helyzetben mi az első? A haza vagy az osztályérdek szolgálata? A magyar politikai hatalom birtokosai száz éve, ha választás elé kerültek, mindig hazaárulónak bizonyultak. Ezt tették a bolsevikok mind 1919-ben, mind 1945 után. Ezt tette a Horthy-rendszer minden számottevő politikusa, és, sajnos, a rendszerváltás után is nagyon sokan ezt teszik.

Mindkét fél a másikat ebben a hazaárulásban ugyan leleplezi, de maga a hatalom birtokában annál buzgóbban gyakorolja. Ezek leleplezése történelemtudományunk legfontosabb feladatai közé tartozna.

E kor gyászmagyarjainak leleplezésére szolgáljon példaként a magyar vörös hadsereg nyári offenzívája a román fronton. Ekkor a proletár kormány rendelkezésére még 78 gyalogos és 3 lovas hadosztály állt a román támadás elleni harcra. Ennek jelentős hányadát a csehek és a szerbek elleni harc kötötte le. Velük szemben, a román oldalon jobban felszerelt, a háborútól alig megviselt 92 gyalogos és 58 román lovas hadosztály állt. A számbeli fölényrel rendelkező román hadvezetés a szegedi ellenforradalmároktól megkapta a vörös csapatok offenzívájáról készített tervet, amit kémeik szereztek meg. Julier ezredes, a vörös front vezérkari főnöke küldte azt el vitéz Gömbös Gyula honvéd századosnak, az ellenforradalmi kormány hadügyi államtitkárának, aki, vagy akinek a környezete, továbbította a román hadvezetésnek. A román történészek nagy szolgálatot tennének a magyar baloldalnak és az egész országnak, ha a birtokukban lévő, Gömböst és társait leleplező adatokat publikálnák. Az aligha tételezhető fel, hogy ez titok lett volna vitéz Horthy Miklós számára. Ez a hazaáruló vitéz Gömbös Gyula a vitéz Horthy Miklós által kijelölt miniszterelnök lett. Neki köszönhetjük a németbarát politika kiépítésének megkezdését, általában a magyar politika közeledését a fasizmushoz. Azon lehet vitatkozni, hogy ki állt közelebb az igazsághoz, a bolsevikok, vagy Horthy vitézei, de azon nem, hogy ki volt a szégyenteljesebb hazaáruló, az ország elfoglalását megakadályozni akaró vörösök, vagy a vörösök vesztén, a haza veszte árán is munkálkodó fehér vitézek. A fehér ellenforradalomnak később az volt a mindent rendező politikai elve, hogy semmi sem fontosabb, mint a trianoni revízió. Látszólag ez alá rendelték a politikájukat, pedig a valóságban számukra az ország egésze sem volt olyan fontos, mint az úri réteg hatalmának biztosítása, ha nincs más megoldás, hát román uralom alatt.

Nekem a kor egyetlen magyar politikusa marad tiszta és tisztán látó: Jászi Oszkár. Őt máskor, *A kor államférfiainak névjegye* című fejezetben fogom bemutatni.

A nemesi Magyarország túlélte önmagát

Az utolsó kétszáz év magyar történelmének választ kellene adnia a kérdésre: **hogyan és miért lett Közép-Európa legnagyobb arányú kisebbséget magában foglaló államából egy olyan kis nemzeti állam, amelyik etnikumának harmada a határain kívülre került.**

Erre a rövid válasz: **túlságosan sokáig maradt a magyar állam a magyar nemesség korlátlan tulajdona.** Elkéztünk a magyarság polgárosodásával, azzal, hogy ennek az államnak az ügyeibe a polgárságnak is legyen beleszólása. Még inkább elkéztünk azzal, hogy az állam a lakosság egészének állama legyen.

Miért nem ebből indul ki a magyar történelem? Azért, mert ehhez a múltat be kellene vallani.

Kezdjük mindjárt azzal, hogy mi ma sem vagyunk hajlandók elismerni, hogy az ezeréves Magyar Királyságban mindig kisebbségben volt a magyarság, ennek ellenére az államot jóformán csak a színmagyar nemesség képviselte. Ez a tisztán nemesi uralom nem volt speciális magyar jelenség, ez jellemezte a porosz, a lengyel és az orosz államot, sőt a XVIII. századi csehet is. Ezért a magyar történészeknek sokkal alaposabban kellene foglalkozniuk a népek történetével. A párhuzamokból kiderülne, hogy mit rontottunk mi el, Európán belüli helyzetünkben mi következett szükségszerűen.

Poroszország ugyan sokáig ragyogott Európa színpadán, de mára lényegében megszűnt, ma már korábbi területének nagy hányadát a keletről szomszédos szláv népek lakják. Poroszország azért lehetett a német, és ezen keresztül az európai történelem főszereplője, mert feudális széttagoltságát – az európai felvilágosodás szellemében – már a XVIII. században centralizált központi hatalom váltotta fel. Ott ismerték fel először a politikusok, hogy **Európa keleti felén a megkövesedett, úgynevezett második feudalizmust nem a polgárok demokráciája váltja fel, hanem annak megvalósíthatóságát meg kell előznie az erős, a feudális előjogokat megtörő központi hatalomnak.**

A porosz út tényleges megvalósítója aztán Bismarck lett, aki a központi hatalmat a legfontosabb nyugatosítási célok megvalósítására használta fel. **Nem a demokráciát, nem a polgárok hangadó szerepét vette át a Nyugattól, hanem a vámvédelem alatt ipari nagyhatalommá tette Németországot, a világ élvonalába emelte a német tudományokat, az oktatási, valamint a szociális és egészségbiztosítási rendszert.** Tudomásul kell venni, hogy ezeket nem a nyugatnémet polgárság, hanem a porosz központi hatalom kezdeményezte és valósította meg. Sajnos a sikerek már ekkor a németek fejébe szálltak. Akkor akartak imperialisták, a szegényebb népek felett uralkodók lenni, amikor már ez idejét múlta.

Bismarck okos politikáját Hitler nemcsak folytatta, de ostoba és barbár módon túl is teljesítette, akkor, amikor az már még sokkal inkább idejét múlta. A XX. századi Németországnak már nem diktatúrára és imperializmusra, hanem demokráciára és belső fejlődésre volt szüksége. Hitlernek és az ő poroszok által is lelkesen támogatott politikájának az lett a szükségszerű következménye, hogy nemcsak Poroszország, hanem a poroszok korábbi befolyása is örökre elveszett.

Tegyük még hozzá: a németeknek voltak ugyan polgári, demokratikus célú, sőt proletárdiktatúrát célzó forradalmi is, de azok alig hagytak nyomot maguk után.

A német társadalom mára valóban nyugat-európai lett. A XX. század második felében éretté vált arra, hogy demokratikus viszonyok között a leginkább hatékony nyugatiak egyikének bizonyuljon.

Oroszország is megkísérelte a porosz út követését, de az gyors kudarcba fulladt. Amit meg tudott tenni Nagy Frigyes, azt képtelen volt tartóssá tenni Nagy Péter, illetve Katalin. **A társadalmi nekibuzdulások kudarcának fő oka az orosz népnek a nyugat-európaiaktól teljesen idegen kultúrája és nagyfokú gazdasági elmaradottsága volt, és mindmáig maradt is.**

Lényegében a 1917-es bolsevik forradalom is a felvilágosodás késői kísérlete volt arra, hogy a társadalmi és gazdasági felzárkózást a hatalom diktatúra révén vezesse be. Ez ugyan hetven

évet megélt, és közben minden korábbi Oroszországnál fontosabb politikai, katonai és ideológiai szerepet ért el, mára azonban romokban hever.

A század végére a bolsevik kudarc és az erős nyugati nyomás Oroszországot a nyugati demokrácia és a piacgazdaság építésének útjára terelte. Azt ma még nem ismerik be, hogy ez még járhatatlanabb út, mint a bolsevik volt. **Az orosz kultúra és a gazdaság relatív elmaradottsága lehetetlenné teszi nemcsak a gazdasági liberalizmus, de a demokrácia hatékony működését is.** A történészeknek azt kellene a politikusok számára elmondani, hogy **a demokratikus út eredményességének szigorú kulturális és gazdasági követelményei vannak.** Erre a század közepén a németek esetében már megérték a feltételek, a század végére a csehek, lengyelek, észtek, szlovének és a magyarok esetében, de még messze van ettől nemcsak az orosz, de minden más kelet-európai nép is.

A **lengyelek** nemesi társadalma kezdettől fogva nagyon karakterisztikus volt, de ez csak akkor működhetett, amikor volt Lengyelország. A lengyel állam és társadalom az erős német és orosz katonai hatalom súlya alatt ritkán létezhetett. Ráadásul még erős német kisebbséggel is rendelkezett.

Jellemző módon ők kísérleteztek először az erős katonai hatalommal, a központosítással, azaz a fasiszmus irányába mutató diktatúrával. Mindenkor mind a siker, mind a kudarc nem rajtuk, hanem a két szomszédos óriáson múlt.

A bolsevik diktatúrát sem ők választották, hanem rájuk kényszerítették. Ebből az az előnyük származott, hogy sikerült összetörniük azt, aminek összetörése nélkül ma nem reménykedhetnének a Nyugathoz való felzárkózásban.

A **csehek** nemzeti tragédiaként élték meg, és ma is annak tartják, hogy az osztrák önkény az ellenük fellázadt cseh nemességet jóformán lefejezte, politikai hatalmától megfosztotta. Ez a tragikus esemény azonban a csehek számára megnyitotta a polgárosodás és a demokrácia felé vezető utat. **A csehek lettek a Monarchia egyetlen történelmi etnikuma, amelyiknek korábban volt ugyan erős nemessége, de azt elvesztette, ezért aztán nem kellett azt a polgárosodás és a demokratikus fejlődés útjából eltávolítani.**

Amíg nem látjuk be, hogy **a nemességnek a politikai hatalomból való kiszorítása nélkül Közép- és Kelet-Európában nem lehet dinamikus a polgárosodás és hatékony a gazdasági demokrácia, nem értjük meg, hogy kétszáz éve a nemesség függetlenségi harca a nyugatosodással szemben a magyar nép társadalmi fejlődésével ellentétes érdekeket képviselt.**

Európa keleti felén a volt helyi nagyhatalmak történészei azért képtelenek megérteni népük sorsának alakulását, mert nem veszik tudomásul, hogy **itt a feudális viszonyokat nem válthatja fel közvetlenül a polgárok és a gazdaság demokráciája, itt a feudális maradványokat csak az erős központi hatalom törheti össze.** Ami Nyugaton a természetes társadalmi és gazdasági fejlődés menete volt, az itt járhatatlan út. Akik itt a nyugati utat akarták járni, szükségszerűen kudarcot vallottak. **Közép-Európában csak a haladó diktatúrák voltak képesek a társadalmat felkészíteni a nyugatosodásra. Kelet-Európában pedig még mindig nem fejeződött be a felkészítés, ott a nyugati demokrácia és a liberális gazdaság anarchiához vezetett.** Amíg a történelemtudomány nem ismeri el, hogy a megelőző száz év alatt térségünkben a diktatúrák szükségszerűek és pozitív szerepűek voltak, és abban csak az úttévesztést látják, addig nem lehetnek képesek megérteni történelmünket.

Nem arra van szükség, hogy a diktatúrát mint jót és hibátlant fogadjuk el. Ez még a demokráciák esetében sem történelmi feladat, de a diktatúrák kegyetlenségei, jogfosztottsága ismeretében is lássuk be, hogy az idejélmúltat össze kellett törni, ez pedig annál kevésbé mehet kesztyűs kézzel, minél több és erősebb az összetöreendő.

Általánosan megállapítható, hogy önerőből az említett négy nemesi nemzet egyike sem volt képes nemesi osztályának előjogait következetesen felszámolni. Annak maradványait:

- a csehek esetében nemességüknek az osztrák hatalom által történő kiirtása,
- az oroszok esetében a bolsevik forradalom,
- a poroszok esetében a náciizmus összeomlása és a győztes hatalmak által diktált jaltai szerződés, véglegesen pedig csak a most tízéves német egyesítés,
- a lengyelek és a magyarok esetében a szovjet megszállás bolsevik uralma tette lehetővé.

A feudális maradványok felszámolása az oroszoktól eltekintve tehát egyetlen nemesi nemzetnél sem belső, hanem külső erőnek, erőszaknak volt a közvéleménye.

A csehek szerencséje, hogy náluk mind a gazdasági fejlődés, mind a nemesek kiirtása korán bekövetkezett. A poroszok helyzetükhöz és kultúrájukhoz képest sokat késtek, maguk mögé tudták állítani a náluk nagyobb létszámú, demokratikusabb és polgárosultabb németiséget. Az oroszok ebben a tekintetben megelőzték a náluk lényegesen nyugatosultabb lengyeleket és magyarokat. A lengyeleknél és a magyaroknál az idő korrigálni fogja azt a jelenlegi hivatalos fel-fogást, mely szerint a szovjet megszállásnak csak visszavető hatása volt; mely nézet tagadja, hogy nálunk számos olyan társadalmi kövületet ők törtek össze, amihez nekünk nem lett volna elég erőnk és elszántságunk. **Mi 1945-ben még nem voltunk érettek sem a demokráciára, sem a liberális piacgazdaságra.** Az, hogy ma érettek vagyunk, az a sok borzalommal és szenvedéssel járó szocialista negyven évnek is köszönhető.

Nekünk, magyaroknak még azt is látni kell, hogy az említett négy nép államában a kisebbségek súlya sokkal kisebb volt, mint nálunk. **Mi voltunk az egyetlen nép Európában, amelyiknek a nemessége a saját etnikumánál számosabb idegen etnikumú népesség felett is uralkodott.** Ebből fakadt, hogy a mi nemességünknek a másik négy nemesi nemzetnél több volt a vesztenivalója, ezért saját osztályérdekeit sikeresebben tudta összekapcsolni a magyar etnikum nemzeti büszkeségével.

A városok etnikai összetétele és növekedésük dinamikája

A honfoglaló magyarság természeténél fogva nem volt városlakó, és ebben 900 évig következetes maradt. A múlt század közepén, ha az alföldi, lényegében parasztok lakta városoktól eltekintünk, Marosvásárhely az egyetlen döntően magyarok lakta jelentős város. Arról is hallgatunk, hogy a magyarokat városlakóvá először a törökök tették. Ezek a nagy lakosságszámú települések nyugati értelemben ugyan nem voltak városok, de a magyar társadalmi fejlődésben játszott szerepük mégis pozitívan ítélandó meg.

A Magyar Királyság területén megindult urbanizáció problémáit sem nagyon érinti a magyar történelemoktatás. Pedig **az elmúlt százötven esztendő egyik legfontosabb és legnagyobb hatású változása az urbanizáció, a történelmet formáló jelenségek között annyi szerepet sem kap, mint egy korabeli közepes író, tudós, vagy éppen politikus.**

A XIX. századot megelőző urbanizáció lényegében alig érinti a magyar etnikum által lakott területeket, hiszen a nyugati értelemben vett városok a kereskedelem, az ipar és a bányászat szolgáltatában jöttek létre, amiben a magyar etnikum részvétele inkább kivételes, mint jellemző. Ebből fakadóan a korábbi urbanizáció elsősorban a Felvidéken, Erdélyben, a Duna partján és a Dunántúl északnyugati szögletében – idegen etnikumok által vezetetten – jött létre. **A városok lakossága eleinte többségében szász, de közöttük számos a görög, az olasz, az örmény, a Duna partján a rácok, a XIX. század közepétől pedig egyre inkább zsidók.**

Az ugyan nem speciális magyar jelenség, hogy egy város nemzetisége más, mint a környező falvaké, de arány tekintetében az államalkotó népek körében 1848 előtt, és még jó ötven évvel utána is szinte példátlan volt a helyzetünk. A vasút elterjedése előtt a városok számára nem annyira környékük volt a piac, sőt még a nyersanyagszállító sem, hanem a városok hálózata. **A városok sokkal szorosabban kapcsolódtak a többi városhoz, mint a saját környékükhöz.** Ez a legélesebben éppen a mezőgazdasági vidékeken volt jellemző. A korai város ugyanis a falvaktól szinte semmit, még élelmiszert is alig vásárolt, abból is önellátó volt. A falvak lakossága pedig szinte mindent megtermelt magának, amire szüksége volt. A városi iparosnak, kereskedőnek inkább kellett ismernie a többi város és a vásárló nyelvét, mint a környékben lakó parasztokét. A város és a falu közötti munkamegosztás csak az ipari forradalmat követő jelenség, hiba ezt a megelőző korokra is vonatkoztatni.

Ebben akkor következett be változás, amikor a nyugati mezőgazdasági exportra szánt termékeket már összegyűjtötték a városkörnyéki falvakból, s ellenszolgáltatásként a községek alapvető fogyasztási cikkekkel való ellátását szorgalmazták. **Nálunk ezt a sürgető és pozitív változást a viszonylag nagy számban betelepült zsidóság hajtotta végre.** Ők lettek a gabona, a bor, az állatok felvásárlói, piacra vivői. Ebből ma sok antiszemita csak azt látja, hogy ők e kereskedelemből meggazdagodtak, de azt nem, hogy ezzel nagyot, ha nem is elég nagyot, de lendítettek a parasztság sorsán.

Még e század elején is a falusi lakosság szinte csak sót, petróleumot, gyufát, tűt, cérnát, kocsi-kenőcsöt és szeget vásárolt. Ezt a minimális igényt szolgálta a bevándorolt zsidóság, hiszen a falvakban boltot nyitott, megszervezte a tojás, a toll és számos, korábban nem eladható termék begyűjtését.

A lakossága számát nem, vagy alig növelő város az évezredek során rá volt szorulva a vidékről érkező kisszámú bevándorlóra, akiket gyorsan asszimilált. Ennek oka, hogy a városokban uralkodó zsúfoltság és a közművek hiánya nagymértékben akadályozta a természetes népszaporulatot, sőt, fogyott a lakosság. **Az ipari forradalommal járó gyors urbanizáció megnövelte a bevándorlók arányát.** Ez azonban a városok etnikai átalakulásával járt. Ettől kedve a városok sok esetben jelentős számban fogadták be vidékük eltérő nemzetiségű népességét. Ez is olyan fontos történelmi esemény, aminek elhallgatása súlyos hiba. **A Magyar Királyság városai csak a XIX. század során kezdtek el magyarosodni,** de e folyamat kiteljesedésére a mi történelmünk nem adott elég időt, erre csupán a Trianon utáni Magyarországon kerülhetett sor.

1848-ban az ország jelenlegi területén, az alföldi parasztvárosoktól eltekintve, még nem volt olyan jelentős város, melynek lakossága többségében magyar lett volna. Száz évvel később már a dunántúli, korábban erős németiségű városokban sincs jelentős számú kisebbség. 1848-ban Budát és Pestet többségben németek, szlovákok, rácok és zsidók lakták, Trianon idejére, tehát nem is száz év alatt szinte tisztán magyar lakosú lett a főváros.

De ez a folyamat Közép-Európa számos városában is gyorsan lejátszódott. Száz évvel korábban Danzig és Boroszló német város, ma tisztán lengyelek lakják. Prága és Brno is inkább német, mint cseh illetve morva volt, mára nyoma sem maradt a német lakosságnak.

A Trianonban elcsatolt területeken hasonló, csak éppen ellenkező irányú folyamatnak vagyunk a tanúi. **Egész Közép-Európában a városokat elfoglalta a vidék etnikuma, s még inkább az államalkotó nép.**

Még kevesebbet tud a közvélemény arról, hogyan változott a városok egymáshoz viszonyított aránya az elmúlt 150 év során. Mivel én kaposvári születésű vagyok, kérdezem a város tekintélyes és büszke polgárait: Mit gondoltok, melyik két jelentős dunántúli város lakossága nőtt meg a leggyorsabban 1848 óta? – Nem tudják, pedig az egyik éppen az ő városuk. A

másik – Szombathely. Ugyanakkor a viszonylag lemaradók között ott van Pápa és Nagykanizsa. Az előbbi elkerülte a vasút, az utóbbi fejlődését a határ közelsége vetette vissza.

A kiegyezés után, a dinamikus gazdasági fejlődés idején, Budapest Európa egyik leggyorsabban növekvő nagyvárosa lett. A nagy települések második kategóriájában alakultak ki a vidéki városközpontok: Pozsony, Kassa, Nagyvárád, Kolozsvár, Temesvár és Szabadka. Trianon után mindegyik a határon túlra került.

Ezért az elveszett nagyvárosok pótlásaként néhány városunk az átlagosnál lényegesen gyorsabban fejlődött, és átvették az alközpontok szerepét. Győr relatív fontosságát növelte Pozsony elvesztése. Ugyanezt mondhatjuk el Miskolc és Kassa, Debrecen és Nagyvárád, Szeged és Temesvár, valamint Szabadka esetében. Így lett egyetemi város Szeged, Debrecen, Miskolc. Már ekkor elindult néhány jelentéktelen kisváros nagyon gyors fejlődése. Ezt többnyire a vasúthálózat helyi csomópontjának köszönheték. Ilyen volt a Dunántúlon a már említett Szombathely és Kaposvár, továbbá Szolnok, azaz a nagyobb vidéki vasúti központok.

Az utolsó 150 év során bekövetkezett urbanizáció másik jellemzője, hogy az Alföldön lassú, a Dunántúlon gyors volt a városok népességének növekedése. Ez két okkal magyarázható:

– Az Alföldön már a török alatt bekövetkezett a lakosságnak a falvaknál nagyobb településekbe költözése. Így jöttek létre a parasztvárosok, melyekben az urbanizációhoz elsősorban nem a lakosság növekedése, hanem a városi infrastruktúra és a szolgáltatások kiépülése hiányzott. Erre többnyire csak a jelen században került sor. Ugyanakkor a Dunántúlon megmaradtak a kis falvak, nagyon kevesen laktak a városokban. Az Alföldön az agrárvárosok lakosságának növekedése már ebben a korban megtörtént, de a kiegyezést követő iparosítás elkerülte e vidéket.

Az Alföld – nem rendelkezvén ipari nyersanyagokkal – sem az ipari forradalom, sem a szocialista iparosítással megindult urbanizáció számára nem kínált kedvező feltételeket.

– A Dunántúl és az Alföld peremterületei iskolázottság dolgában már a reformáció óta lényegesen előbbre jártak, mint az Alföld. E területek az iparosítás számára is kedvezőbb feltételeket kínáltak. Ennek okai között szerepelt az is, hogy a tanyavilágon élő lakosság számára csak a két háború között szerveződött meg az iskolarendszer. Márpedig az egészséges urbanizáció legfontosabb feltétele a bevándorló lakosság iskolázottsága.

Természetesen a mindenkori politika is beleszólt az urbanizáció arányainak alakulásába. A két háború között Szeged sokat köszönhetett annak, hogy a Horthy-rendszer alapjait ott rakták le. Szolnok is a kor politikai kedvencei közé tartozott. A szocialista évtizedekben a korábbi jelentős városok közül Miskolc vált kedvencé.

Ugyanakkor számos esetben a történelmi múlt hátránynak bizonyult. Esztergom azért maradt le, mert az ötvenes években a „klerikális fekete reakció” városának tekintették, s Dózsaváros néven a közeli bányászfaluba, Dorogba akarták olvasztani. A szép fekvésű Tata azért nem gyarapodhatott dinamikusán, mert a munkások lakta megyeszékhelyt, Tatabányát kellett fejleszteni – féltucatnyi bányászfalu emeletes házakkal való összeépítése révén. Dunaújváros azért lett város, mert Mohács közel volt a jugoszláv határhoz. Komlót a püspöki polgárvas, Pécs közelében ellensúlyként építették várossá.

A Monarchia rossz szelleme voltunk

Trianonért máig az első világháború győztes hatalmait tekintjük felelősnek. Nem vagyunk hajlandók elismerni, hogy már a múlt század utolsó harmadától kezdve mi voltunk azok, akik **a Monarchia sorsát erőnkhez képest olyan irányban befolyásoltuk, amely az európai nagypolitika számára aláásta e többnemzetiségű birodalom létének értelmét.**

A magyar történetírás egyik hiányossága, hogy a XVIII. század dereka és az első világháború közötti időszakban nem vizsgálja, hogy mi hogyan és milyen irányban befolyásoltuk a Monarchia sorsának alakulását.

A Monarchia akkor sodródott rossz vágányra, amikor a XVIII. század végén nem sikerült a felvilágosodás szellemét érvényesíteni. Ez a szellem lényegében csak Bécsben, Prágában és Észak-Olaszországban talált olyan széles polgári réteget, amely a társadalmi változások híve lehetett. **A Magyar Királyságban a felvilágosult gondolkodásnak csak elszigetelt, magányos harcosai voltak.** A Monarchia egésze nem volt eléggé érett, polgárosult ahhoz, hogy nyugati értelemben vett polgári állammá lehessen átszervezni. Ez annak ellenére reménytelen volt, hogy a véletlen szerencse folytán az egyébként mélyen vallásos és Róma befolyása alatt álló Habsburg családból Károly és Mária Terézia személyében olyan uralkodók kerültek a trónra, akik mérsékeltlen, de egyértelműen a modernizáció hívei voltak. Az uralkodóház szerencsétlenségére az egyre agresszívabbá váló Poroszország olyan mértékben veszélyeztette a Monarchiát, hogy a társadalom modernizációját nagyon féken kellett tartani, és a konzervatív, a korszellemből fakadó reformokat ellenző, görcsösen feudális magyar uralkodó osztállyal kellett kompromisszumot kötnie. Ennek ellenére e két uralkodó idejében a bécsi udvarnak egy sor reformot sikerült megvalósítania, elsősorban az osztrák örökös tartományokban, de jelentős részben a minden újnak ellenálló Magyar Királyságban is. Az ő idejüket alapvetően olyannak kell megítélni, ami alatt a Monarchia társadalmi és gazdasági fejlődése jó irányban haladt. E folyamat meggyorsítása szempontjából kedvező fordulatot ígért II. József trónra kerülése. Ő igazán modern gondolkodású volt, sőt: túl modern ahhoz, hogy uralkodása végére ne maradjon magára. Két ellensége győzött felette: a katolikus klérus és a konzervatív Magyarország, minden reform esküdt ellenségei. Halála után a legkonzervatívabb társadalmi erők a feudalizmus restaurációján kezdtek munkálkodni, és a Monarchia elindult azon az úton, ami szükségszerűen a felbomlásához, s számunkra Trianonhoz vezetett.

A bécsi udvar konzervativizmusát csak fokozta, hogy a magyarok **1848–49-ben** ellenük fordultak. Ennek során kiderült, hogy a Monarchia modernizációjára nem kerülhet sor, mivel az olyan erők felszabadítását jelentené, amit hatalmuk megtartásához nem tudnak nélkülözni. Számukra más út nem volt, mint **a magyar nacionalizmussal való paktum. Ez történt meg a kiegyezés során.** Ez az udvar számára azt jelentette, hogy a magyarokra számítani lehetett a Monarchiát fenyegető külső erőkkel szemben, ugyanakkor nem volt tanácsos a nemzetiségek sorsát túlságosan feszegetni – nemcsak a Magyar Királyságban, de még a Monarchiában sem.

A magyar történetírás csak azt tanítja, hogyan hatott ránk a Monarchia, de arról hallgat, hogy mi hogyan hatottunk annak sorsára. Ez azért súlyos hiba, mert a mi hatásunk ismerete nélkül nem tisztázhatjuk, hogy **miért vált a Monarchia a nagyhatalmak számára egyre inkább érdektelenebbé? – Azért, mert mint soknemzetiségű állam nem a svájci, hanem az orosz utat választotta.** Aki ezt nem érti, nem képes válaszolni az első világháborút követő rendezés okaira.

A svájci modellnek, azaz a nemzetiségek önállóságának voltak ugyan képviselői a Monarchián belül, de ők végül vereséget szenvedtek magán a Monarchián belül is, s még inkább Magyarországon. Mi Trianon után utólag ugyan elkezdtük keresgélni azokat a politikusainkat,

akik a föderációt támogatták, de csak a hazájából elmenekült Kossuthot és Károlyit találhattuk. De véleményüknek az ő esetükben is nagyon kétes az értéke, hiszen azt nem a hatalom birtokában, hanem csak annak teljes elvesztése után képviselték.

Kossuth vad nacionalista volt mindaddig, amíg hatalmon érezhette magát. Ő még az osztrákokkal sem volt hajlandó együtt élni, és kimondta a Monarchiától való elszakadást, a kisebbségekkel pedig még tárgyalni sem volt hajlandó. Torinóban, mint száműzött, a föderatív állam híve lett, de nem a Monarchiáé, hanem – Magyarorszáé. Ez pedig két okból alapvetően mást jelent.

Annyi reálpolitikai érzéke még az öreg Kossuthnak sem volt, hogy felismerte volna: amíg az európai politikai egyensúly szempontjából a történelmi folytonosságot képviselő, 40 milliós, nyugati felében erősen polgárosodott és iparosodott Monarchia játszhatja a mérleg nyelvének a szerepét, addig **a magyar uralkodó réteg által vezetett 20 milliós, társadalmi és gazdasági tekintetben jóval elmaradottabb, kisebbségei és szomszédai által eleve bizalmatlanul fogadott, föderatív magyar államnak az európai politikai egyensúly szempontjából semmi realitása nem lett volna.** A föderatív Monarchiában az osztrákok kisebbséget jelentettek volna, Kossuth azonban az általa javasolt föderációban a magyarok vezető szerepére számított. Jellemző módon Kossuth a föderatív állam gondolatát elsősorban a magyarságnál is minden tekintetben elmaradottabb románok és szerbek számára vetette fel. Azt ma nem nehéz belátni, hogy mennyire lehetetlen lett volna a betegeken nacionalista románokkal és szerbekkel közös, föderatív államot létrehozni, és hogy egy velük közös állam mennyire visszavetette volna a magyar társadalmi és gazdasági fejlődést. Vagyis egyedül a bécsi haladó erők elképzelése jelentette volna a járható utat. Kossuth föderációs elképzeléseinek semmi realitása nem volt.

Károlyi is csak akkor hirdette meg a föderatív államra vonatkozó elképzelését, amikor már nem volt szava a magyar politikai életben. Ráadásul akkor, amikor ez nem a svájci, hanem a bolsevik, azaz Európa és a térség népei számára a történelmi távlatban járhatatlan utat jelentette.

Egyébként sem nagyon indokolt a hatalomból kibukott politikusok utólagos pálfordulásaival foglalkozni.

Arról is hallgat a magyar történetírás, hogy a föderatív államszervezetnek a bécsi udvarban és a Monarchia nyugati felén épp úgy voltak hívei, mint a magyar kisebbségi vezetők körében. A visszautasító erőt ebben a tekintetben is a magyar uralkodó osztály jelentette. Az első világháború előtt a császár körüli legbefolyásosabb családok és az uralkodóház számos tagja, köztük a két trónörökös is föderációt akart, úgy, hogy a cseheket, a lengyeleket és a szlovákokat, vagyis az északi szlávokat bevonják a kiegyezés óta duális Monarchia népei közé. Ennek a magyarok voltak a legelkeseredettebb ellenzői. Ezt jó volna most tudatosítani, amikor az osztrákok ellenzik a mi EU-csatlakozásunkat.

Ha csak annyi sikerül a bécsi udvar tervéből, hogy a csehek és a szlovének autonómiáját megvalósítják, e két nép nem a balkáni szlávok és az oroszok szövetségét keresi, hanem a Monarchia fenntartásában lettek volna érdekelték. A magyarok azonban tudták, miért kell e két nép autonómiáját megtagadni. Ezzel nem lehetett volna a horvátok nagyobb önállósági törekvésére nemet mondani, sőt felvetődött volna a Felvidék szlovák többségű területeinek és Erdélynek a sorsa is. Erdély státusával addig nem volt baj, amíg 1848-ban erőszakkal, az ott élők többségnek meghallgatása nélkül ki nem mondták az uniót, azaz Erdély beolvasztását a magyar közigazgatásba. Ott a helyzet rendezése szempontjából akkor még csak arra lett volna szükség, hogy a románok is osztozzanak a „három nemzet” hatalmában.

Az erdélyi „három nemzet” teóriájáról máig sem valljuk be, hogy az operett-színvonalú teória volt. Annak érdekében, hogy a szászok súlyát csökkentsük, kitaláltuk, hogy a magyar és a székely az nem egy, hanem kettő. Ebből a szempontból nem szabad megfeledkezni arról, hogy a Partium soha nem volt Erdély része, tehát annak magyar lakossága nem számított az erdélyi három nép közé. Azt, hogy ez a románok számára már meghaladta a három uralkodó nemzetiség összegét, nem jelentett számukra semmit.

Amennyiben a Monarchia a svájci utat választja, a Királyi Magyarország területének mintegy felén meg kellett volna valósítani a nemzetiségek bizonyos szintű politikai és kulturális autonómiáját. Vagyis: a magyar nemesség közvetlen politikai hatalma az ország területének mintegy fele felett számos vonatkozásban megszűnt volna. De ez a maximum, amit fel kellett volna áldozni annak érdekében, hogy a győztesek ne mint háborút veszített, másokat elnyomó nép felett ítélkezzenek a magyarságon, és elvegyék országának kétharmadát.

Trianoni sorsunk tehát akkor pecsételődött meg, amikor betegesen vigyáztunk minden, a kiegyezésben megszerzett pozíciónkra. **A történetek tanúsága szerint mi csak akkor érhetünk volna el a trianoninál jobb megoldást, ha a Monarchia föderatív átalakítását segítjük, ha ezt az első világháború előtt saját kezdeményezésünkől meg is valósítjuk.** Ezzel szemben mi ma arról álmodozunk, hogy miért nem az történik, amit mi előtte száz évig elkeseredetten megakadályoztunk. Minket ma már nem zavarja, ha

- a történelmi határok közötti Erdély tőlünk és Romániától független államként, az ott élő népek közös politikai és kulturális hazája lenne,
- Horvátország függetlenségét senki nem vonja kétségbe,
- a Bánát és a Bácska is csak mint több nép föderatív állama maradhatott volna fenn,
- a Felvidék szlovákok lakta területére ma már senki nem tart igényt.

Ennek ellenére nem jutottunk el odáig, hogy bevalljuk: **a XIX. század második felében mi minden mai vágyunkat megvalósíthattuk volna. De nem ezt, hanem még ennél sokkal kevesebbet sem fogadtunk el.**

Jalta megértése

A közép-európai országok sorsa a második világháború után döntő részben a *jaltai szerződésben* foglalt szovjet uralmon, kisebb, de nem jelentéktelen részben azonban az érintett viselkedésén múlt.

Ma már köztudott, hogy **Jaltában a Szovjetunió szabad kezet kapott abban, hogy érdekeit, akár erőszak árán is, érvényesítse az érdekövezetéhez tartozónak minősített országokban.** Sajnos a nyugati nagyhatalmak nemcsak saját közvéleményük, de főleg az érintettek előtt sem merték bevallani, hogy egy sor országot Sztálinnak adományoztak. Ezért alakulhatott ki a vazallus sorsra ítélt országok számos politikusában és közvéleményében az a naiv, irreális hit, hogy sikerrel járhat a szovjet nyomással való szembefordulás, és ebben a Nyugat hathatós segítségére számíthatnak. Az érintett népek szabadságharcának reménytelenségét a Nyugat még legsúlyosabb árulásai után sem vallotta be. Sokkal inkább a heccelő hálás szerepét játszotta. Erre az 56-os magyarok és a 68-as csehek elárulása a legjobb példa. Rádiójuk harcra buzdított, ugyanakkor diplomáciájuk közölte a szovjet vezetéssel, hogy az ilyen ügynek elintézési módját ők – belügynek tekintik.

Az első kérdés: **Láthatták-e a csatlós sorsra ítélt államok politikusai a kiszolgáltatottság reális mértékét?**

Azon túl, hogy 1947 telén előttem ez már teljes mértékben világos volt, két okom van arra, hogy igent mondjak.

1. A finnek kezdettől fogva tudták, hogy mi a Jaltában kijelölt sorsuk. Ezért aztán éppen a Finn Konzervatív Párt és annak nagytőkés elnöke lépett elsőnek Sztálin elé: – Mondja meg, mit vár el tőlük. Sztálinnak imponált a finnek fellépése, és megadta a feltételeket. Tekintsék magukat a szovjet érdekszférához tartozónak, ennek megfelelő bel- és külpolitikát, külkereskedelmet folytassanak. Ezen a körön túl nem kíván belső ügyeikbe beavatkozni. Ezt az ígéretet nemcsak Sztálin, de bizonyos határok között utódai is megtartották. A tények tudomásul vétele a finnek számára kezdettől fogva a többi csatlósénál minőségileg jobb lehetőségeket biztosított.

A finn példa meggyőző erejét azzal lehet csökkenteni, hogy Sztálinnak a mi térségünkben eleve sokkal szigorúbb feltételei voltak. Ez a feltételezés nem is alaptalan, ha csak arra gondolunk, hogy e térség stratégiai jelentősége sokszorta nagyobb volt, mint az északi Finnországé. Aztán itt voltak szláv szövetségesei is. Ennek ellenére az érintett országok vezetőinek látniuk kell a finnek merőben eltérő politikájának, a szovjet befolyás tudomásul vételének lehetőségét is.

A későbbi csatlós országok minden politikai ereje, kivéve a moszkovita lakájokat és a merev dogmatikus hazai kommunisták kis csoportját, kezdettől fogva a Nyugatban látta szövetségését, a Jaltában kötött egyezmény rájuk vonatkozó tartalmát vagy nem ismerte, vagy nem akarta tudomásul venni, és megpróbálta a szovjet befolyást kivédeni.

Sztálin tehát nem azzal találkozott Közép-Európában, amit örömmel fogadott Finnországban. **Ott minden számottevő politikai erő vállalta az általa meghatározott együttműködési feltételeket, itt meg egyik sem.** Sztálinnak köztudomásúan nagyon rossz véleménye volt az ő Moszkvában nevelt és alaposan megijesztett szolgáliról, azokat nem sokra becsülte. A végén azonban olyan helyzetbe került, hogy csak azokra számíthatott. Ebből fakadóan akkor is a ténylegesen megírt útra kellett volna lépnie, ha nem akarta volna: **mindenütt be kellett vezetni a szolgálai által vezetett, ebből fakadóan még az övénel is vadabb sztálinizmust.**

Azt a tényt, hogy Magyarországnak igazodnia kell a Szovjetunió elvárásaihoz, csupán egyetlen politikusunk vette tudomásul: a történész és meggyőződéses kereszténydemokrata, azaz eleve antikommunista Szegfű Gyula. Azt nem tudom, hogy Sztálin ezt honnan tudta, de azt igen, hogy Rákosiék számos moszkvai nagykövettel próbálkoztak, de azokat nem fogadták el. Végül a külügyminisztériumuk közölte: Szegfű Gyulát szívesen látnák. Így lett – Rákosiék legnagyobb megbotránkozására – ő a moszkvai nagykövet. El tudom képzelni, hogy Szegfű neve is ott szerepelt azon a listán, amelyiken a népbíróság elé állítandók voltak felsorolva. Most ezt a nevet természetesen ki kellett húzniuk. Viszont a magyar jobboldal Szegfűt az árulók listájára írta fel, és ma sem értik meg a *Forradalom után* című könyvét, pedig sok minden esetleg egészen másként alakult volna, ha például 1945 után a ma EU-csatlakozásra váró országokban a Szegfűhöz hasonlókra hallgatnak.

Meggyőzősként e könyvből egy idézet: „Krónikus külpolitikai tájékoztatlanságunk, sötét értetlenségünk egyik legsúlyosabb esete, hogy azt a tényállást (a szovjet érdekközösséghez soroltságunkat) vezetőink akkor, a tömegek pedig azóta még jó ideig nem tudták felfogni, és nem is akarták elfogadni. Pedig a szövetségesek minden hivatalos lépéséből kitűnt, hogy a békeszerződés elkészítéséig terjedő időszakra Magyarország csakúgy, mint a Szovjetuniótól felszabadított más csatlós államok elsősorban szovjet igazgatás alá tartoznak. A *jaltai egyezményben* Rooseveltt, Potsdamban már Truman adott át tényleges jogokat a szovjeteknek; Romániát, Bulgáriát, Magyarországot a Vörös Hadseregnek adták át megosztatlan megosztásra. Az egész élet ellenőrzésével és megszervezésével megbízott úgynevezett Ellenőrző Bizottságnak szovjet elnöke lett, akinek vezetése és működése mellett a bizottság egy-egy

amerikai és angol tagja mindvégig diszkréten háttérbe vonult. A világon semmi, de semmi jel nem mutatott arra, hogy Amerika és Anglia ki akarná ragadni e volt csatlós államokat a Szovjetunió kezeiből. Ez volt a reális helyzet, amelyet talán éppen ezért, mert reális volt és félre nem magyarázható, a polgári tömegek nem tudtak megérteni.” (Szegfű Gyula: *Forradalom után* 167–168. old.)

Ha ezt a tényt a kereszténydemokraták és a katolikus klérus fő politikai tanácsadója ilyen világosan látta, még jobban kiviláglik, hogy milyen messze állt Mindszenty konok, minden realizmust mellőző antikommunizmusa nemcsak a magyar, de a vatikáni érdekektől is. Ma nálunk mégis Szegfű az áruló, Mindszenty pedig a hős.

Azon nem érdemes vitatkozni, hogy mi lett volna akkor, ha az erős magyar politikai pártok vezetői cselekednek úgy, mint a finneké, de azt mégis fel kell róni, hogy azt meg sem próbálták.

Az is tény, hogy 1945 után a magyar közvéleménnyel nem lehetett volna elfogadtatni a Szovjetunióval kompromisszumot kötő politikát. Ezért azonban nem a nép, hanem a megelőző száz év politikai hatalmát jellemző beteges nacionalizmus és a két háború közötti még betegesebb antikommunizmus volt a felelős. De az a tény, hogy 1945-ben nem volt az ország érdekeinek megfelelő politikának reális lehetősége, a történelem nem akadályozhatja meg abban, hogy nem mutasson rá arra, mi lett volna az érdekünk, és annak megghiúsításáért mennyiben felelős a megelőző politikai rendszer.

Azt is mondhatják, mi csinálhattuk volna a reálpolitikát, ha a térség többi államai nem azt érvényesítik. Ez igaz, de fel sem merült, hogy őket is ilyenre biztassuk.

Bennem kezdettől fogva élt a gyanú, hogy **a nyugati hatalmak, mindenekelőtt az Egyesült Államok, a szovjet imperializmusra játszottak.**

Jalta a Szovjetunió legmerészebb álmainak a kielégítését szolgálta. A szovjet imperializmus nem Jaltában, hanem a Hitlerrel kötött szövetséggel kezdődött. A balti országokat, Kelet-Lengyelországot és a románoktól Besszarábiát Hitlertől kérték és – kapták. Ezt az alkut ugyan nem Sztálin kezdeményezte, de kapva kapott a hullarabláson, amit aztán Jaltában is készséggel szentesítettek az akkor már a győzelem küszöbén álló, de a saját áldozataikat csökkenteni akaró nyugati nagyhatalmak. A nyugati demokráciák tehát nem kérdőjelezték meg a Ribbentrop–Molotov paktumot. Ennek a paktumnak a megkötésekor még szó sem volt a magabiztos Szovjetunióról, az boldog lett volna, ha békében, kellő stratégiai anyagok és élelmiszerek szállításával megússza a náccikkal való háborút. Nem jelenti ez a későbbi elvadult szovjet imperializmus bűneinek kisebbitését. Tudom, hogy ma ez Sztálin mentegetésének tűnik, pedig őt sokkal inkább jellemezte a kisebbségérzés, mint a túlzott önbizalom.

– Már Hitler alatt megtanultam, hogy az önbizalom-hiányos zsarnok megjátssza az egyszerűt, s annak megfelelően öltözködik. Göring és Tito pompaszeretetét a túlzott önbizalom jelének tartottam.

– A magabiztos ember soha nem kegyetlen, nem irtja ki ellenségeit, a magában sem bízó még a legmegbízhatóbb szolgálait is rendszeresen irtja.

Sztálin imperializmusa ugyan jól jött az orosz nép vágyainak, de e politika alá előbb Hitler, majd Rooseveltnak adta a lovakat. **Az Egyesült Államok érdeke az volt, hogy a nyugat-európai országok ne egymásra féltékenykedjenek, hanem a Szovjetuniótól féljenek – és az ő védelme alá meneküljenek.** Ez a politika be is vált. Soha nem jöhetett volna létre a német–francia szövetség, az angolok soha nem tűrték volna az integrálódást, ha nem félnek a németektől. Tehát **Jalta az Egyesült Államok és az európai integráció szempontjából történelmi mértékű pozitív lépés volt.**

Anglia és Franciaország jogos félelme az egységes Németországtól azt diktálta, hogy a Szovjetunió szállja meg, birtokolja Németország harmadát. Ezek az egységes és erős Németországgal sose lettek volna hajlandók szövetséget kötni.

A nyugati hatalmak közös véleménye az volt, hogy nem érdemes igényt tartani a közép-európai országokra. Tudták, hogy ezeket nem lenne könnyű egymással békében tartani, még kevésbé remélhették azok spontán demokratizálódását. Vesződjön velük a Szovjetunió...

Azt ugyan mondhatjuk, hogy a győztesek Jaltában úgy viselkedtek, mint a marhakereskedők: térségünk országait saját érdeküknek megfelelően osztották el egymás között, attól függetlenül, hogy a háború során ellenük vagy velük tartottak, koncként dobták oda; a történészek számára azonban az eredmény – és nem a döntéshozók szándéka – a mérce. **Minden, aminek örülhetünk az új század elején – Jaltának köszönhető.**

Az igaz, hogy ennek voltak kárvallottai is.

– Ezt egyértelműen csupán a csehekről lehet elmondani. Ők az európai rangsorban ma lényegesen hátrább állnak, mint a háború előtt. Ráadásul ők nem hadüzenők, hanem elárultak voltak. De, ha a győztesek érdeke az volt, hogy a Szovjetunió Berlinig jöhessen előre, s ezáltal az egymással két iszonyatos háborút vívó nyugati demokráciák számára félelmetes ellenség lehessen, akkor ennek a nagy érdeknek az oltárán a cseheket is feláldozták. A sakkozótól a szakértők soha nem kérik számon a parasztáldozatot, ha – ez vitte közelebb a nyereshez. A politikában is ez az egyedül helyes mérce.

– S a balti népek is kárvallottak lettek. Ráadásul az ő esetükben Hitler és Sztálin imperialista döntését szentesítették! De ha Berlinig kellett engedni a szovjet hadsereget, akkor ők sem voltak menthetők...

– A demokratikus fejlődésre érett szlovének maguk akartak Jugoszlávia részének maradni.

– **A lengyelek és magyarok esetében vitatható a mérleg egyenlege. Egyik társadalom sem volt egyértelműen érett a demokráciára. Ezt tanúsítja, hogy ők mindketten – jóval Hitler győzelme előtt – a félig-meddig fasiszta tekintélyuralmat és a félféudális társadalmi viszonyokat választották.** A lengyelek Pilsudski marsall vezetése alatt önkaratukból létesítették az első fasiszta államot. Mi is ebben az irányban haladtunk – jóval Hitler hatalomra jutása előtt. Igaz, egyik rendszer sem volt náciizmus, de a latin népek fasiszmusai sem azok voltak. Aligha vitatható, hogy az amerikaiak megszállása esetén e két népet is a demokrácia útjára lehetett volna terelni, de anélkül aligha várhattunk volna olyan eredményt, mint amire most joggal vállalkozunk. **Azt azonban nem lehet felróni a nyugati demokráciáknak, hogy nem vállalták a velünk való vesződést. Elég gondjuk volt a németek és a japánok demokratikus útra térítésével, ami – alapvető stratégiai érdekekben állt.** Nem róhatjuk fel, hogy nem úgy bántak velünk, mint akik számukra fontosak, hanem olyanoknak tekintettek bennünket, mint akiknek feláldozása alapvető érdekük, s az csak nagyobb biztonságukat szolgálta.

– **A tőlünk is keletebbre élő népek sem akkor, sem ma nem képesek a demokratikus átalakulásra.** Mind a győztes demokráciák, mind a románok és a balkáni népek számára a Szovjetunió érdekszférájába sorolás a lehető legjobb megoldás volt. Ezt sem szabad ma kimondani, de az utókor el fogja ismerni.

A mi háború utáni helyzetünk szempontjából nem az az érdekes, hogy Jaltában erkölcsösen, bölcsen vagy erkölcstelenül, ostobán döntöttek, hanem legalább utólag azt kell felismerni, hogy mit kellett volna nekünk megpróbálni.

Megpróbálni, mert azért én is annyira e kornak a gyermeke vagyok, hogy sem akkor, sem most, utólag nem sok esélyt adtam volna annak a politikusnak, aki a megszálló szovjet

csapatokkal és Moszkvából hazarendelt bolsevik szolgálkkal vállalta volna a barátkozást. Ez a közvélemény számára nemcsak nálunk, hanem a térség többi országában is elfogadhatatlan lett volna.

Szögezzük tehát le: **erre csak a moszkoviták és a hazai merev kommunisták kis csoportja volt hajlandó.** Ebből fakadt, hogy a Jaltában megfogalmazottak végrehajtására Sztálin csak a lakosság óriási többsége által kitaszított kisebbségre, kommunistákra, számíthatott, és ez a kisebbség is csak a durva erőszak eszközeivel tarthatta fenn hatalmát. Ma jogos Sztálint és a Rákosi-bandát erkölcsstelennek minősíteni, de tudomásul kell venni, hogy sem Sztálin, sem Rákosi számára nem volt más megoldás. **Akinek nincs társadalmi bázisa, az csak a terrorral képes fenntartani a hatalmát.** Menjünk csak végig a logikai láncon:

– **Sztálin nem számíthatott másra, csak az általa megvetett, a saját népük előtt tekintélyt nem élvező szolgálkra, és egy törpe létszámú szektás kommunistára.**

– **Rákosiék nem számíthattak a magyar népre, tehát számukra csak az számított, ami megbízójuk tetszését elnyerhette.**

– Mivel Rákosi és szűkebb moszkovita csapata többségében zsidókból állt, itthon is elsősorban a holocaust borzalmaitól megmaradt, részben bosszúra éhes, részben a régi rendszertől joggal betegesen féltő zsidókra kellett támaszkodnia. A moszkvai vonalat elfogadók között az értelmiséget szinte csak a zsidók képviselték. Ezt ma csak bűnökként emlegetik, pedig nélkülük a Sztálin által elfogadott rendszer még primitívebb lett volna. Mi ne rójuk fel a magyar zsidóságnak a Rákosi-korban elkövetett bűneit, de ők gyakoroljanak önkritikát akkori magatartásuk miatt. A hazai antiszemitizmust csak két oldalról lehet csökkenteni.

A reménytelen helyzettel maga Sztálin is tisztában volt. Ezért menekült az egyre vadabb terrorba – otthon és a csatlós országokban egyaránt. Sztálin ebbe bele is hülyült. De Moszkvában Sztálin halála után még az agyonszelektált, és intellektuálisnak sem mondható vezetés is gyorsan felmérte: ha marad a Rákosi-rendszer, magától dől össze. Ezért keresték Magyarországon is – éppen a zsarnokságban legkegyetlenebb Berija vezetésével – az inkább elfogadható vezetőket, a szinte mindenki által utáltak helyébe. Így került moszkvai nyomásra Nagy Imre a miniszterelnöki székbe, és így cserélték ki a politikai bizottság tagjainak többségét a magyar népből felkerült fiatal kommunista meggyőződésű értelmiségiekkel. Csak azt nem vették figyelembe, hogy a zsarnokság logikája nem engedi meg a lassú reformálást. A csökkenő terrort a lakosság, a nemzeti érzelmű, illetve reformokra vágyó kommunista értelmiség és az egyetemi fiatalság is a gyengeség jeleként értelmezte, és – kirobbantotta az 56-os forradalmat. **A tényleges hatalom azonban egyetlen hét alatt szinte teljesen kicsúszott a reformkommunisták és az emberarcú szocializmust, azaz a moszkvai vezetés számára is elfogadható megoldást jelentő, bizonyos határokon belül maradó politikai erők kezéből.** Ez aztán a szovjet vezetést, még inkább a többi csatlóst megrémítette, így került sor a szovjet katonai beavatkozásra.

1956 egyetlen hete világossá tette, hogy az eseményeket nem lehet a szocializmus gyors, azaz forradalmi megreformálásánál megállítani. A magyar nép egyik legnagyobb történelmi tette az, hogy a forradalom elárulójával együtt egy generáció alatt a forradalom szinte minden kezdeti követelését megvalósította.

Mondhatja valaki azt, hogy az ilyen, társadalmi bázis nélküli rendszernek nincs létjogosultsága. Aki becsületes, az ebben ne vegyen részt. De mi van akkor, ha csak ennek a rendszernek volt létjogosultsága, amikor nem volt más lehetőség?

Nem csak ma mondom, hanem 1945 óta állandóan, hogy a Jaltában ránk szabott kényszerzubbony szabta körülmények között azzal lehetett volna a legtöbbet tenni, ha a finn

utat jártuk volna. Sajnos a magyar értelmiség, sőt a lakosság 90 százaléka sem volt hajlandó vállalni a szovjet keretek között megszabott szerepet. Ebben több ok játszott szerepet:

– **A Horthy-rendszerben olyan általánossá vált a kommunistaellenesség, amiből sokak számára az következett, hogy inkább semmit, mint a velük való kompromisszumot.** Ebből következett, hogy a döntő többség még azoknak a céloknak az elérésében sem vállalta az együttműködést, melyekkel egyébként egyetértett. Ennek legjobb példája a radikális földreform volt. Ennél megkésettőbb, megérettebb reformra a magyar társadalom ezeréves történelme során nem volt példa. De ilyen volt az iskolák államosítása, az egyház és az állam szétválasztása, a paraszt- és munkásfiatalok egyetemekre küldése is. Éppen azért, mert a magyar társadalom legtekintélyesebb része ezektől korábban visszahúzódott, s végrehajtásuk sem töltődhetett fel kellő nemzeti és kulturális tartalommal, ugyanakkor megvalósításukat sem lehetett bizonyos túlkapásoktól megóvni.

2. A magyar értelmiség – és őt követve a magyar közvélemény is – a szovjet megszállást rövid átmenetűnek tekintette, aminek a végét fél lábon is ki lehet várni. Ebben a tekintetben sem voltak a nyugati hatalmak őszinték. Népszerűbbnek találták, ha a rendezés több évtizedes tartósságáról hallgatnak.

3. A szovjet beavatkozás egyre jobban eldurvult, s itteni helytartóik egyre vadabb módszereket vezettek be. Olyan gyorsan gyarapodtak a jogos sérelmek, olyan durva eszközökkel folyt a korábbi uralkodó réteg elleni harc, hogy a korábban ingadozók is a passzív ellenállás mellett döntöttek.

Azt utólag ugyan nem lehet bizonyítani, hogy mi lett volna, ha a magyar értelmiség finn módra vállalja az ördöggel való cimborálást, de azt be kell látni, hogy ezzel az ördög is egyre rosszabb helyzetbe került; szövetségesek hiányában az erőszakra és gátlástalan kiszolgálóira volt kénytelen támaszkodni. Az is világos, hogy a társadalmi együttműködés csak akkor lett volna elképzelhető, ha ezt rajtunk kívül a keletnémetek, a lengyelek és a csehek is vállalják. Tőlünk keletre a humánusabb út járásának még ennyi realitása sem volt.

Ennek ellenére a korlátlan hatáskörű szovjet megszállásból fakadó realitások számbevétele, ha nem is teljes sikert, de nagyon jelentős eredményeket hozhatott volna. Ezt bizonyítja a finn példa és a hazai tapasztalat. De nemcsak a finn példa, a Kádár-rendszer is azt mutatja, hogy ha nem is lehettünk volna finnek, de valami keveset el lehetett volna érni.

Sokkal meggyőzőbbek a hazai tapasztalatok. Ma nem illik arról beszélni, hogy kik voltak a szocializmus negyven esztendejének leghasznosabb személyei, mert most azokat tekintik annak, akik külföldre menekültek, illetve akik itthon nem csináltak semmit. **Az utókor azonban be fogja látni, hogy a lágerbe zárt nemzetért azok képesek a legtöbbet tenni, akik belül maradtak a kerítésen.**

A szívem és az eszem közötti ellentét már nagyon hamar figyelmeztetett: 1945-ben megfogadtam, hogy addig nem lépem át a szovjet határt, amíg itt szovjet katonák állomásoznak. Nem mondom, hogy bölcs döntés volt, de megtartottam.

A Rákosi-években csak azok pozitív hatását érezhettem, akik a bolsevikok között a jók közé számítottak. A ma is történelmi alaknak tekintett Nagy Imre és köre nélkül soha nem lehetett volna 1956 októbere. Csapatából rajta kívül elsősorban Donáth Ferencet említeném meg, aki meggyőződéses kommunista múltja és jelene ellenére többet volt börtönben, mint szabadrábon – mind Horthy, mind a szocializmus évei alatt. Csak két nevet említek azok közül, akiket közelről ismerhettem: Vas Zoltán és Péter György. Mindketten sok tehetséges és értékes embert vettek maguk mellé, és 56-ban egyértelműen a forradalom oldalán álltak. Ezek az emberek többet tettek annak érdekében, hogy mi lehessünk a legvidámabb barakk, s hogy

56-ban nagyobb lett a becsületünk a világ előtt, mint ezer éve bármikor, hogy élenjárók voltunk a rendszerváltásban, és az békésen zajlott le.

Közvetlen közlőrel éltem meg a Nemzeti Parasztpárton belül dúló politikai harcot: milyen legyen a Kommunista Párttal való viszony. Akkor és ott a megalkudni nem hajlandó Kovács Imréhez álltam a legközelebb, de nem mentem ki vele, hanem csak a pártpolitikától vonultam vissza. Alig öt évvel később már láttam, hogy nem nekünk volt igazunk, hanem Erdei Ferencéknek, hiszen csak nekik maradt hatáskörük, csak ők tehettek valamit. Nekik adtam igazat, de példájukat mégsem tudtam követni, megértettem, de nem tudtam magamévá tenni. Nem tudtam azt tenni, amit az eszem jobbnak tartott. Mai véleményem szerint az eszemnek volt igaza, de azért élek boldogan, mert a szívemre hallgattam. De erre azért sem lehetek büszke, mert születési hibám.

Az eszem és szívem közötti harc 1956. november 4.-én volt a leghevesebb. Én is azok közé tartoztam, aki ekkor már a fehér ellenforradalom győzelmétől féltek, de ennek szovjet csapatokkal való leküzdését példátlan nemzeti szégyennek tekintettem. Ha egy nép nem tud megbirkózni az ellenforradalommal, akkor megérdemli. Nincs az a politikai helyzet, mely ellen megengedhető egy másik nép hadseregével való leveretés, mi több: részvállalás. **Kádárt ezért megvettem, pedig akkor is tudtam, amit előbb-utóbb a történelem is tanítani fog: hozzá képest mindenki más sokkal rosszabb lett volna, és őt az utókor a század legjelentősebb magyar politikusaként fogja számon tartani, akinek minden eredeti 56-os belpolitikai célját a valóságba is sikerült átültetni.**

Ma a szocialista évtizedek alatt semmit sem csinálók dárídója tart. Egyrészt büszkék azok a fiatalok, akik azért ártatlanok, mert nem volt alkalmuk a kommunistákkal való együttműködésre, másrészt azok, akiket üldöztek annak ellenére, hogy nem adtak arra okot, harmadrészt azok, akik 56-ban a könnyebb élet reményében és kalandvágyból nyugatra mentek. Ma nem hűtlenség, hanem érdem, ha valaki otthagyja a hazáját, ha ott élete nem elég kényelmes. Nem kell ítéletet mondani azok felett, akik azt választják hazájuknak, ahol könnyebb az élet, de ezért nem is jár tisztelet. Főleg nem akkor, amikor változnak a viszonyok és már érdemes visszajönni. Ma minden nyugatra menekült politikai hősnek érzi magát, pedig még egyetlen százalékuk sem az.

Másokat szeretek szívem szerint, másokat becsülök eszem szerint

Már negyvenöt éves az ötvenhatos forradalom, egyre kevesebben vagyunk, akik felnőtt fejjel az események központjainak közelében élhettük meg ezeket a csodálatos napokat. Lassan elfogynak a tanúk, még sincs rend a megítélés körül. Az átélt élmények és a politika aktuális erőviszonyai sokkal nagyobb súllyal mérik az akkori érzelmeket, mint a tények a következmények tanulságait.

Ez ugyan nem új, hanem régi vonása történelemszemléletünknek, annál inkább ideje volna szakítani ezzel a gyakorlattal, és végre tárgyilagosan ítélni. Ötvenhat sorsa annyiban hasonlít negyvennyolchoz, hogy mindkettő lényege az utókor számára eltolódott a szabadságharc felé, holott mindkettő csúcsa, fénylő csillaga a forradalom volt.

1956. október végén a zsarnokság ellen úgy fogott össze a magyar nép többsége, hogy az nemcsak a magyar, de a nyugati kultúra történetében is példátlan. Mindez pár nap alatt. A már közel tíz éve magát „betonná” szervező zsarnokság ellen összefogott a magyar nép 90–99 százaléka. Ellenfelei olyan kevesen voltak, hogy elő sem mertek bújni, pedig náluk voltak a központi irányítás eszközei és a fegyverek. Sajnos máig sem hangsúlyozzuk eléggé, hogy **ezen a gyönyörű október végen élhettük meg a magyar nép ezerszáz éves történelmének**

legnagyobb egységét. A forradalom eszméinek támogatottsága órák alatt példa nélkülűvé vált. Ezt még az sem csökkentette jelentős mértékben, hogy a forradalom „hátán” fegyverrel és politikai gyors nyüzsgéssel olyan erők kapaszkodtak a hatalom pozíciójába, váltak hangadókká, akik már nem kapták volna meg az első napok mindent elseprő támogattságát. Ha ők is hangot kapnak az első napon, nem lett volna órák alatt győztes a forradalom.

Nem véletlen, hogy máig sem tisztázódott, kik és milyen célokkal készítették elő a forradalmat, vagyis milyen célok kovácsolták példátlan egységbe a magyar népet.

Mindenekelőtt az, hogy a célok között nem szerepelt a szocialista rendszer megdöntése. **A tömegek kezdetben nem a szocializmus ellen, hanem a jobb szocializmusért mentek az utcára, fordultak szembe a zsarnoksággal.** Nem sikerülhetett volna a fegyveres erők, az államapparátus, a politikai vezetés és a munkásszervezetek nagy többségét a forradalom mellé állítani, ha bármiféle tőkés restauráció gondolata felmerült volna. Ez mindmáig nem mondjuk ki, holott ez a lényeg. **A mindenkit, még a későbbi renegátokat is a forradalom mellé állító cél a sztálinista zsarnokság megdöntése volt.**

A nép követelése elsősorban az orosz uralomtól való nagyobb függetlenség, a belső terror elsöprése, a gyárak és hivatalok önigazgatása volt. Az eredeti célok között nem szerepelt a többpártrendszer, a magántulajdon helyreállítása, azaz a tőkés polgári demokrácia bevezetése, még kevésbé a 45 előtti úri világ restaurációja. Ezek a célok elsősorban éppen azokat a társadalmi rétegeket mozgósították, akik a szocialista rendszert megelőzően is az ellenzékhez tartoztak. **A forradalom előkészítői és kirobbantói a szocialisták voltak.** Természetesen a szocializmus nyugati és nem keleti, azaz bolsevik, pravoszláv értelmében. Eszükbe sem jutott a régi rendszer restaurálása. A szocializmust is megdöntő erők soha nem játszhattak volna szerepet, ha a reformszocialisták nem kaparják ki nekik a gesztenyét.

Aki az első éjszakát, ezerszáz éves történelmünk legszebbjét az utcákon, az első tíz napot, a napok legszebbjeit nem a parlamentben, hanem a gyárakban töltötte, nem kételkedhet abban, hogy **ez a forradalom szocialistának, a zsarnokságot megdöntőnek indult.**

Kik készítették elő a forradalmat?

1. Mindenekelőtt a reformkommunisták. Ők is két értékrend köré szerveződtek.

a) A nemzeti érzelműek, akiket a nem moszkovita veteránok, a népi irodalom radikális szárnyához tartozók és a népi kollégiumban nevelődött radikálisok képviseltek. (Az említett nevekkel senkit sem kívánok kirekeszteni, vagy mások elé emelni. Említésük sokkal inkább tendenciákat, áramlatokat fejez ki, mintsem személyek rangsorolását.) Bármennyire moszkovita volt is Nagy Imre, ehhez a csoporthoz tartozott, sőt már évek óta ő volt ennek a sokszínű, sokféle embert egyesítő csoportnak az elismert vezetője. De ide tartozott többek között a kommunista Donáth Ferenc, Fehér Lajos, a náluk óvatosabb Kádár János és a még óvatosabb Lukács György is, a volt parasztpárti Erdei Ferenc, s a volt kispap Bognár József. Bármennyire más és más pályán alakult további sorsuk, a forradalom érlelői között ők játszottak főszerepet.

b) A liberális kommunisták, akiknek nagy többsége zsidó értelmiségi volt. Ide sokan tartoztak, és táborukat nagyon széles politikai spektrum jellemezte. Elsősorban belőlük, illetve környezetükből verbuválódott később a 68-as gazdasági reformot támogatók, majd a 80-as években a rendszerváltást előkészítő antikommunisták többsége. Közöttük igazi forradalmár hősök is voltak. A döntő többségük tudatát az zavarta meg, hogy egyrészt korábban a sztálinizmust maguk is túllihegték, ezért féltek a felelőségre vonástól, másrészt féltek az antiszemitizmus újjáéledésétől, ezért aztán, ahogy a forradalom eltért eredeti céljaitól, és egyre jobban felerősödtek mind az antiszemita, mind a nacionalista, mind a feudális restauráció hangjai és erői, viszonylag gyorsan a baloldali ellenforradalom oldalára álltak át,

és többségük csak 68-ra lett újra reformer, majd a 80-as években Nyugat-barát, liberális antikommunista. Neveket is említve, az előkészítésben, majd a forradalomban szerzett érdemeik sorrendjében: Donáth Ferenc, Gimes Miklós, Lukács György, Aczél György és sokan mások. Az ő műveltségükkel és individualizmusukkal éles ellentétben állt a bolsevik zsarnokság merevsége.

2. A baloldali humán értelmiség. Ez volt a legegységesebb erő. Köztük szinte nem volt olyan, akinek ne lett volna pozitív szerepe, ha nem is a forradalomban, de az előkészítésében és a szabadságharc leverése utáni ellenállásban biztosan. Itt a legtarkább a kép a tekintetben, ki honnan jött és hová ment. E csoportban egyaránt jelen voltak az urbánusok és a népiek. Többségük hű maradt a forradalom minden eredeti céljához. **Ők adták a tüzet a forradalom kirobbantásához.** Nem hangsúlyozható eléggé e fórum, a Petőfi Kör szerepe. Jó harminc év után újjáéledésüket a Demokrata Fórum lakitelki tábora jelentette. Sajnos az ő tüzüket Antall József és csapata kioltotta. Mára teljesen szétszóródtak a politika legkülönbözőbb szektoraiban.

3. A forradalom előkészítéséhez nagy segítséget adtak a lengyel, sőt: a szovjet kommunisták reformerei. A lengyelek hazafias kommunistasága tápláló erő volt nemcsak a nemzeti érzelmű értelmiségiek, de a reformkommunisták körében is. Ismerjük be, hogy a forradalmat előkészítő hazai erők többsége a magyar alkatot egyáltalán nem jellemző módon óvatos volt. Október 23.-án estig el sem tudták képzelni a forradalom kirobbanását és győzelmét. Számukra a lelkesítés a lengyelektől jött, akiknek pedig a mi tárgyilagosságunkra lett volna szükségük.

A szovjet reformkommunisták szerepét a rendszerváltás után nem illik emlegetni. Pedig illene. A szovjet reformpárti kommunisták támogatása nélkül nem lett volna 53-as kormányprogram, s a hazai reformkommunisták sem kaptak volna semmiféle vezető szerepet, nehéz lett volna Nagy Imrét előtérbe állítani, de még nehezebb lett volna megnyerni Rákosiék ellen Kádár Jánost és a felső pártvezetés többségét. A budapesti szovjet nagykövetség is elég nyíltan bátorította Nagy Imre és hívei reformterveit. El kell mondani, hogy a forradalom eredeti követeléseit a SZKP Politikai Bizottságának is számos tagja támogatta. Ezt tanúsította Mikoján és Szuszlov budapesti szerepe a forradalom alatt. Ők soha nem vetették fel a sztálinista restauráció gondolatát. Ideje volna bevallani, hogy a forradalom előkészítésében nem a nyugati nagyhatalmak, még kevésbé a Szabad Európa Rádió, hanem a szovjet táborban éledező reformkívánságok játszottak erősebb és hatékonyabb szerepet.

Ezt azért nem vesszük tudomásul, mert a mai értékelésekben nem a forradalmat kiváltó erőkkel és azok céljaival, hanem a november 4.-ére kialakult helyzettel és annak bukásával foglalkozunk. A tény azonban tény marad: **az 56-os forradalom szocialistának indult, azt a szocialisták készítették elő.** A forradalom céljainak tíz nap alatti 180 fokos megváltozásában azonban már a Szabad Európa Rádió, továbbá annak a farizeus nyugati politikának volt nagyobb szerepe, ami a magyar népet a szocializmus és a Szovjetunió ellen heccelte, ugyanakkor a kulisszák mögött Moszkvának szabad kezét adott.

Aki azt hiszi, hogy a moszkvai és a hazai kommunisták támogatása nélkül sor kerülhetett volna a forradalomra, nem ismeri az akkori viszonyokat. Ideje volna, ha az 56-os érdemeikkel dicsekvők belátnák, hogy számukra a hőssé válás lehetőségei felé az utat azok a reformkommunisták készítették elő, akiket ma közülük a hangosak véres kezűeknek minősítenek. Ez ma konkrétan a Maléter Pállal szemben elhangzott nyilatkozatokra, de lényegében az egész forradalom megítélésére vonatkozik. **Egy forradalom dicsósége nemcsak azoknak jár, akik fegyverrel harcoltak, hanem azoknak is, akik ezt a harcot lehetővé tették.** Pongrácz Gergely soha nem lehetett volna hősünk, ha nincsenek azok a reformkommunisták, akiknek többsége okosan vagy gyávaságból nem tartott ki a szabadságharc, a

fegyveres ellenállás viszonyai között. Valljuk be végre, hogy **az antikommunizmus, a konzervatív és a tőkés restauráció hívei gyakorlatilag semmiféle szerepet nem játszottak a forradalom előkészítésében és kirobbantásában.** Ebből azonban egyeseknek, az 56-os érdemeiket lehangosabban emlegetőknek, azt a következtetést is le kellett volna vonni, hogy az ő fegyveres harcuk, messzemenő politikai követeléseik fel sem merülhettek volna, ha nem alakul ki Moszkvában és itthon, Nagy Imre körül egy erős reformkommunista mozgalom. Ezért botrányozom azokon, akik a forradalom hősei közötti szereplés és az ezért járó tisztelet jogát meg akarják tagadni azoktól, akik végig reformkommunisták maradtak, akiknek nemcsak a sztálinizmus, de mind a liberális kapitalizmus, mind a háború előtti úri Magyarország ellenség maradt. Nekik több ellenség között kellett helyet találniuk. Ki itt talált, ki ott, ki eltévedt.

A reformkommunisták kaparták ki a gesztenyét a fegyveres harcot vállalók és a 45 előtti rendszert fegyverrel is védő hősök számára. Őket a követeléseket az irrealitásba és lényegében a jobboldali ellenforradalomba sodrók kiséprendő kommunistáknak tartották, és sorsuk aligha lehetett volna jobb az ő győzelmük esetén, mint amilyen a baloldali ellenforradalom által lett. **November első napjaiban már nyilvánvalóvá vált, hogy a forradalom eredeti céljai számára nem maradt tér és erő.** Ebben a helyzetben kell megérteni Nagy Imrét és Kádár Jánost. Az első hősként, saját céljai feladásával és a forradalom biztos vereségének tudatában is vállalta az útját tévesztett forradalom ügyét. A második az eredeti célok ellenkezőjére fordulása és a forradalom győzelmének reménytelenné válása után visszaállt a merev bolsevikok oldalára. Az első csoportjához tartozók vezetője és szimbóluma Nagy Imre, a másodikaké Kádár János lett.

Nagy Imre és szűk csoportja viselkedését pozitívan fogadta el az utókor, sőt 1953 előtti múltja ellenére hős maradhatott. De azt mégse feledjük, hogy Nagy Imrere a forradalom győzelme után, ami alatt a november 4.-én már uralomra került erők győzelmét értjük, ugyanaz a sors várt volna, mint ami az ellenforradalom győzelme után, a halál. Nagy Imre tragikus hős, aki számára nem volt kiút abból a győzelemből, amit október 23.-a hozott. Itt is, ott is bűnösnek találták volna.

A következő tisztázásra váró kérdés: **győzhetett volna-e a november első napjaira jellemző forradalom?**

A válaszom egyértelmű: **nem.**

A világhatalmak egy olyan társadalmi, politikai és katonai váltás számára, amit a november első napjaira hatalomra kerülők és főleg a fegyvert fogottak akartak, nem adták meg a győzelem lehetőségét. Egyetlen pillanatig nem volt vitás, hogy a Szovjetunió a nyugati hatalmak részéről a forradalom katonai leveréséhez szabad kezet kap.

Itt meg kell állnunk. Az 56-os forradalommal megismétlődött a 48-as forradalom és szabadságharc hibás értékelése. Az elsővel kapcsolatban mindmáig nem vagyunk hajlandók elismerni: **a szabadságharc győzelme Kossuth politikája, a trónfosztás és a kisebbségekkel szemben vállalt harc általánossá válása után minden realitását elvesztette.** Ez ugyan vitathatatlan, Görgeynek mégis mindmáig nem tudjuk megbocsátani, hogy az utolsó napon végre letette a fegyvert. Ez azért nagy hiba, mert amíg nem értékeljük helyesen Kossuth és Görgey történelmi szerepét, képtelenek leszünk Nagy Imre és Kádár János történelmi szerepét tárgyilagosan elbírálni.

Én azért szeretem a népemet, mert a reménytelen harcot is vállalja, s mert az ilyen harc hőseit hősként tiszteli. Az eszem azonban azt mondja, hogy a nyugati kultúrában nem értékelik a reménytelen harcok vezetőit, szemükre vetik, hogy a magukén kívül ezrek életét kockáztatták, sőt a jövő lehetőségeit játszották el. Nyugaton Kossuthnak sem bocsátanak meg, hogy

külföldre menekült, ugyanakkor ítéletet mondott azok felett, akik a reménytelen helyzetben letették a fegyvert. Ez a nyugat-európai ráció, amit nekünk is meg kell tanulnunk. S ezt történelmünk felülvizsgálatával kell kezdenünk. Én szívem szerint szeretem a szerbeket, akik nem ismernek túlerő előtti meghódolást, de népemet inkább a hollandok racionalitására biztatom.

Tudom, hogy 1848 és 1956 ilyen összevetése nem minden részletében jogos, de a lényegét illetően indokolt. Azt a tényt kell csak elismerni, hogy november első négy napjában viharos sebességgel az történt, ami a debreceni trónfosztás utáni hónapokban. A világ sorsát eldöntő erők ellenünk, azaz céljaink ellen fordultak.

November 3-án a forradalom vezetőjévé vált erők és azok programja egyetlen ezreléknyi győzelmi eséllyel nem rendelkezett.

Ezek után marad a kérdés: **egy reménytelen helyzetben mi a politikai vezető feladata?**

Véleményem szerint: **a megalkuvás, a kompromisszum keresése.**

Mondom ezt annak ellenére, hogy vezetőként magam sem lettem volna képes a forradalom feladását vállalni, a baloldali ellenforradalommal való kompromisszumot megkötni. Én nemcsak november 4-én, sőt nagyobb rálátással mindmáig, nem kételkedtem abban, hogy csak Nagy Imre szerepét vállaltam volna.

Emberileg végtelenül becsülni tudom azokat a hősokeket, akik reménytelen helyzetben sem adják fel elveiket. De az ilyen vezetőktől óvnám a népemet.

Maradjunk abban, hogy **a történelem Nagy Imrét tisztelni fogja, de igazat és nagyobb történelmi hatást Kádár Jánosnak fog adni.**

Az utókor abban a tekintetben is módosítani fogja 56-tal kapcsolatos ítéletét, hogy nem a fegyveres harcot, **nem a szabadságharcot, hanem a társadalmi reformok forradalmi szolgálatát fogja hangsúlyozni.**

Ahogy el fog halványulni történelmünk romantikus felfogása, úgy kap egyre nagyobb szerepet Kossuth Lajossal szemben Széchenyi István, Nagy Imrével szemben Kádár János. Bármennyire botránkoznak az érintettek, az októberi célokat nem Nagy Imre és hívei, még kevésbé a fegyveres ellenállók, hanem Kádár János és hívei valósították meg eredményesebben, hiszen a 80-as évek végére az eredeti októberi célok szinte mindegyike megvalósult. **1. Boldogok lettünk volna 56 nyarán, ha annyi szabadságot élvezhetünk, amennyit a 80-as években elértünk.** Különösen szabad volt a kulturális élet, ha a szabadságon nem a totálist, a minden elképzelhető nézet számára szabad fórumot értjük, hanem egy civilizált állam diktatúrájában is gyakoroltat. **Ma már sokan belátják, hogy a művészetek szabadságát nemcsak a diktátorok cenzúrája, hanem a tőke uralma is gúzsba kötheti.**

Az oroszok katonai jelenléte már nem jelentett gyarmati alárendeltséget, legfeljebb nemzeti szégyent. Az ő megszálló katonái sokkal inkább rabszolgák voltak, mint a mi megszállott népünk. Ráadásul már nem a Szovjetunió zsákmányolta ki a magyar gazdaságot, hanem mi az övékét. Évente mintegy hárommilliárd dollárt kerestünk a köztünk folyó külkereskedelemben.

a) A magyar gazdaság, a vállalatok és szövetkezetek sokkal inkább magyarok és sokkal inkább a dolgozóké voltak, mint ma a rendszerváltás óta folytatott féktelen privatizálásunk után. Azóta megtapasztalhattuk, hogy a jelen században már nem az elmaradt hatalom fegyveres megszállása jelenti az igazi gyarmati sorsot, hanem sokkal inkább egy gazdag és okos hatalom pénzügyi uralma.

b) A lakosság szegényebb fele ma is, azaz tíz évvel a rendszerváltás után is, visszasírja a 80-as évek létbiztonságát.

– **Akkor nem kellett a munkanélküliségtől félni.** Márpedig attól a szegények és az elesettek jobban félnek, mint a titkosrendőrségtől, vagy a cenzúrától.

– **Akkor könnyebb volt úgy vállalkozni, hogy az kiegészítse a kicsi, de biztos bérjövödelmet.** Az egész ország gyermekkorom bakterkarrierjét élvezhette.

– **Sokkal jobb volt a közbiztonság.** A tolvajoktól, betörőktől jobban félnek az öregek, mint a cenzúrától.

Mindez nem jelenti azt, hogy az jobb világ volt, mint a jelenlegi. Az a jövő felé sokkal kevesebbet ígérhetett. Közben a történelemben soha nem tapasztalt mértékben távolodtunk attól, amit a nyugati civilizáció és kultúra jelent. **A 80-as évtized nem volt távlatos, de biztonságos.** Márpedig az ország szegényebb fele nem sokra értékeli a távlatokat, amíg a jelenben félnie kell.

Egy évvel ezelőtt már az 56-os ünnep alkalmából leírtam: **az október 23.-án kitört forradalmat két ellenforradalom fogta közre.**

A jobboldali ellenforradalom mindmáig nem hajlandó elismerni, hogy november 1.-je után sok célja, indulata nagyon hasonlított a Horthy vezette 19-es ellenforradalomhoz.

– **Társadalmi céljai nem előre, hanem visszafelé mutattak, idejétmúltak, konzervatívok voltak.** Eszközei napok alatt durvultak el.

– **Véres bosszút akart állni.** A jog uralmát a fegyveres forradalmárok nem akarták tudomásul venni. Engedték elszabadulni egyébként érthető bosszúvágyukat.

– **Irreálisan nacionalista volt.** A nemzeti érzelmek lábbal tiprása után a hangulat az ellenkező végletbe csapott át. Nem a hangadók érdeme, hogy ez nem mehetett messze. Nem volt ideje rá.

– **Leplezetlen volt az antiszemitizmus.** Ez sem ment messze, mert ehhez is kevés ideje volt. (Természetesen nem a náci antiszemitizmus éledt velük újjá, hanem csak az a zsidóellenesség, ami azonban kiséperte volna az országból a még megmaradt zsidóságot.)

A jobboldali ellenforradalom vezetőivel szemben felhozott minden vádamra elismerem a magyarázatot is. Viselkedésük szubjektíven megbocsátható, de mégis történelmi hibák sorát követték el. A Rákosi-rendszer állati kegyetlensége a volt úri és a nagypolgár osztály tagjaival, a kuláksággal, a klérussal és a nemzeti középosztállyal szemben érhetővé és megbocsáthatóvá teszi a bosszú elszabadulását. **A megbocsátás mégsem jelenti a történelmi felelősség alóli felmentést.** Emberileg érthető a kivégzettek, az internáltak, az ártatlanul meghurcoltak indulata, de a történelem a tragédiákért velük szemben mégis fel fogja vetni a felelősséget.

Akkor is, ma is meg vagyok győződve arról, hogy **az 56-os forradalom eredeti céljai reálisak és megvalósíthatók voltak.** A bukást, az orosz fegyveres beavatkozást el lehetett volna kerülni, ha sikerült volna a céloknál maradni. **Az, hogy a forradalom napok alatt irreális célokat tűzött maga elé, nem a túlhajtók szubjektív hibája, hanem sokkal inkább a Rákosi-rendszeré.** Az okozott annyi sérelmet, aminek a megtorlását követelő indulat elszabadulását, ha nem is bölcsnek, célravezetőnek, de természetesnek kell elfogadni. Ötvenhat szükségszerű bukásáért nem a jobboldali ellenforradalom elindítói, hanem végső soron a Rákosi-garnitúra a felelős.

Külön elemzést igényel az 56-os szereplők érdemeinek rangsorolása, s hogy milyen súlyt kapjanak a forradalomban, illetve a szabadságharcban szerzett érdemek.

Itt is történelmi folytonossággal állunk szemben. **Történelmünk túlértékeli a fegyverrel szerzett érdemeket, és alulértékeli a munkával szerzetteket.** Erre magyarázatot ad múltunk, hiszen a magyarság korábbi szerepe elsősorban államszervező volt, melyben a katonai feladatok mellett eltörpültek a gazdaságiak. Akkor a gazdaságban elérhető szűkös eredmények szinte semmiféle fontos szerepet nem játszottak az állami sikerekben. Mára azonban fordult a helyzet. **A népek sikerei nem a harctereken, hanem a gazdasági életben dőlnek el.** A mi történészeink sem vették tudomásul, hogy ebben a században a harctereken már nem lehet sikereket elérni, illetve az ott elért sikerek kudarcot hoznak. Egy nép szempontjából az a legjobb, ha kimarad a háborúból, s ha már ez nem sikerült, akkor is jobban jár, ha elveszti. **E században a hadszíntereken győztesek sorsa mindig visszafelé fordult.** Jellemző módon a világháborúk nyertesei ma hátrább állnak a világ népeinek gazdasági rangsorában, mint a vesztesek, a leggyorsabb sikereket pedig a kimaradtak könyvelhetik el.

– A század két háborúját megnyerő Anglia a világ éléről az élen állók sereghajtójává és nagyon harmadrangú politikai és gazdasági hatalommá süllyedt.

– A második világháború fő nyertesének számító Szovjetunió ma kisebb politikai hatalommá és relatíve sokkal szegényebb Oroszországgá süllyedt, mint amilyen a század elei cári Oroszország volt.

– A mindkét háborút elvesztő Németország Európa vitathatatlanul első országává emelkedett.

– A háborút elvesztő Japán a század legnagyobb csodáját hajtotta végre. Nemcsak demokratikus, de nagyon gazdag is lett.

Ideje volna tehát a jelenkor követelményeinek megfelelően átértékelni a haza érdekében végzett szolgálatokat. Tegyük majd meg ezt 56-tal kapcsolatban is. Ebből ki fog derülni, hogy kinek hol van a rangsorban a helye.

A rendszerváltás eleve túlértékelt az 56 után kivándoroltak érdemeit. Ma vitathatatlan, hogy a kimentek óriási többsége kalandvágyból, a könnyebb és a jobban élés reményében hagyta el hazáját. Ma ez a többség 56 hősenek tartja magát, azok közé sorolódik, akik a forradalomban valóban élen jártak, akikre itthon halál, internálás várt volna. **Az 56-os forradalom hőseinek óriási többsége itthon maradt, itt ment akasztófa alá, börtönbe, internálótáborba, vállalta a visszaminősítést, az évtizedes mellőzést, nem adta fel a harcot akkor sem, amikor ezt nem a barikádokon, nem fegyverrel, hanem csak jobb munkával, jobb szóval lehetett, de kellett folytatni.**

Nekik járna a legnagyobb tisztelet.

1956-nak három világraszóló dicsősége van:

I. A forradalom előkészítése a még nagyon kemény sztálinista diktatúra viszonyai között. A diktatúrát már a forradalom előtt is megpróbálták „a deformált marxizmus” korrigálását célzó kísérletekkel elfogadhatóvá tenni, de ezek inkább vezetésen belüli konspirációk, mintsem széles alapokra épülő, mindent elseperni képes szerveződések voltak. Ezért aztán ezeket mindig sikerült sztálinista hatalmi eszközökkel megsemmisíteni. Az utókor a jelenkornál jobban fogja értékelni Trockij és Bucharin munkásságát. Ők váltak a későbbi reformkommunisták példaképeivé, még akkor is, ha sem céljaikat, sem eszközeiket nem fogadták el. Hozzájuk képest **Nagy Imre munkássága azért jelentett minőségi fejlődést, mert felismerte a nemzeti érzelmek szerepét.** Ő volt az első nagy reformkommunista, aki számára nem volt megkérdőjelezhető a nemzeti hovatartozása. Ebben a tekintetben ugyan Tito előtte járt, de Nagy Imréből hiányzott a beteges hatalomvágy.

Bárhogy is alakuljon a kommunista mozgalmak további sorsa, azt az utókor nem fogja kétségbe vonni, hogy a XX. század alakulásában alapvető szerepe volt, s talán a kínai kommunista mozgalom rugalmasságának köszönhetően a következő században is az marad. Ennek a mozgalomnak három történelmi alakja volt: Lenin, Mao és Teng. Nagy Imre is az lett volna, ha nem egy kis nép fia. De így is a század nagyjai közé kerülő néhány magyar egyike. Ő volt az élesztő, és a mindenki által elfogadott vezető abban a reformkommunista mozgalomban, ami megfertőzte az egész sztálinizmust, ami annak bukását okozta.

1956. október 23.-ára nem kerülhetett volna sor, ha Nagy Imre mögé nem szerveződik a reformkommunisták népes csapata, mondhatnám tisztikara. Ennek derékhadát az alsó néposztályokból egyetemre került, ezer év után az első népi értelmiség adta. Őket illeti meg a forradalom megszülethetésének dicsősége. Tegyük hozzá: hiába van ilyen tisztikar, ha nem gyúl lángra a nép. A forradalom évfordulóin ne feledjük: **az 56-os forradalom kirobbanásában a szabadságért tette kész népé a legnagyobb dicsőség.**

II. Az 56-os forradalomnak világtörténelmi jelentőséget a munkástanácsok adtak. A mienk volt az első olyan forradalom, amelyben napok alatt, spontán önkormányzati rendszer jött létre, és – működött. A forradalom szülte, s bár ezer oka lett volna az erőszakra, mégsem nem adott helyet annak, annyira bízott erejében, hogy nem volt szüksége fegyverekre. Máig nem kap hangsúlyt, hogy **erőszak, bosszú és antiszemitizmus csak az utcán volt, vagyis ott, ahova nem terjedt ki a munkástanácsok hatalma.** Sajnos az utókor csak azzal foglalkozik, mi történt ezekben a napokban a Parlamentben és az utcákon, de megfeleldeznek arról, mi történt a gyárak, a hivatalok kapuin belül. Pedig a forradalom igazán csak ott győzött.

III. Az orosz katonai erővel, majd a mögójük bújt pufajkásokkal vívott szabadságharc igazi hősei a pesti srácok voltak. Vezetőik azonban nagyrészt a jobboldali ellenforradalom, a háború előtti viszonyok restaurálását akarók, illetve a realitásokkal nem számoló nacionalizmus képviselői voltak. Akkor is, ma is felelőtlennek tartom azokat az értelmiségieket, különösen azokat, akiknek katonai képzettségük is volt, mégsem mérték fel a fegyveres harc reménytelenségét, nemzetközi támogatottságának teljes hiányát. A fiatalok vére nagyban növelte nemzetünk tekintélyét külföldön, a zsarnok legyőzhetőségének reményét itthon, de nem menti fel azokat a vezetőket, akik a szinte biztos halálba vitték a tapasztalatlanokat. Különösen akkor nem adok felmentést, ha ők élve megúszták, és az ifjú hősök halálából kovácsoltak maguknak politikai tőkét. Ezért tartom nagyobb hősnek, kevesebb ember halálát okozónak a bitó alatt végző kommunista Maléter Pált, mint Pongrácz Gergelyt, aki az érdemek szempontjából csak azt a vért méri, amit közvetlenül nem az ő golyói okoztak. Azon is érdemes volna elgondolkodni, hogy az 56-os napok cselekedeteiben kit mi motivált.

– A reformkommunistákat a sztálinista rendszer taníttatta, s emelte hatalomra, mégis ellene fordultak. Többségük szocializmus nélkül továbbra is a társadalom szegényeinek sorsára lett volna ítélve.

– A jobboldali ellenforradalom híveinek többsége az előző rendszer kegyeltje volt. Őket embertelenül megkínózták, a társadalomból kivasztották, másodrangú állampolgárokként kezelték, ezért ők már a forradalomban, és főleg a szabadságharcban nemcsak bosszúra éhesek voltak, de az életükért is harcoltak.

– A baloldali ellenforradalom pufajkásainak többségét az önérdek szólította fegyverbe. Az ő fegyverfogásuk nem dicsőség, mert kevés akadt közöttük, aki a szovjet katonai erő vitathatatlan fölényének megjelenése előtt előbújt volna.

– **A halottak nagy többségét adó srácokat nem vezette más, mint a szabadság szeretete.** Talán meg kell várnunk, amíg az aktív szereplők elhalnak, mire a megérdemelt dicsőség a pesti srácokat fogja övezni.

A két tűz között elbukott forradalom

A forradalmak jellemző sorsa

A forradalmak sorában ritka kivételnek számít az, amelyik nem lép túl a realitás határain és ennek következtében nem bukik el. Jellemző módon Európa forradalmai között csak kettő győzött közvetlenül, ezek nevezhetők dicsőségesnek: az angol és a németalföldi polgári forradalom.

E forradalmak rövid magyarázata: mindkét esetben a polgárság már előzőleg megerősödött, a forradalomnak csak a ténylegessé vált hatalmi viszonyokat kellett szentesítenie. Az angol és a németalföldi polgárok nem a társadalmi fejlődésben előttük járók példáját akarták követni, hanem a maguk élenjáró gyakorlatát tették alkotmányossá. Ott már olyan erős volt a polgárság, hogy egyik oldalon ellent tudott állni a konzervatív erők restaurációs kísérleteinek éppen úgy, mint a másik oldalon a forradalomtól megrészegült „romantikus túlbuzgók” türelmetlenségének.

Minden további forradalmat mások, az előttük járók példájának követése, illetve azok utolérésének szándéka robbantotta ki. Ezekben a forradalmárok vagy az angolok és a németalföldiek példáján okulva polgári társadalmat akartak létrehozni, vagy utópisztikus ideológiák jegyében még azokat is megelőzni. Ezen forradalmak mögött nem állt a már korábban megerősödött polgárság. Marx definíciójával élve azért robbantak ki, mert a társadalom többsége ráébredt arra, hogy nem tud, vagy nem akar a régi módon élni. A reális célokért forradalmat akaró polgárság gyenge volt ahhoz, hogy mind a konzervatív restaurációnak, mind a forradalmat irreálisba hajszolóknak ellent tudott volna állni. Ráadásul a két ellenforradalmi erő egymás malmára hajtotta a vizet. A konzervatív ellenforradalmi erők fellépése a szélsőségeseket, a szélsőséges jelenségek a konzervatívok táborát erősítette. Végül a forradalom előkészítői egyre jobban lemorzsolódtak, erőtlenné és tehetetlennek bizonyultak.

Szinte egységes forгатókönyv szerint zajlottak le az utóbbi háromszáz esztendő európai forradalmai. Az előkészítők viszonylag mértéktartók voltak, reálisan megvalósítható, megérett célokat tűztek maguk elé. Ezek ellen a célok ellen nem mozgósította erőit a fennálló, de már sok tekintetben idejétmúlt hatalom, sőt annak haladóbb része tudomásul vette a mérsékelt reformok időszerűségét. A forradalmat később irreálisba kergető szélsőséges erők kezdetben nem jelentettek veszélyt. Őket a forradalom kezdeti sikerei részegítették meg. A forradalomba bevont tömegek aztán egyre inkább a szélsőségesek mellé álltak, s a forradalomtól a korábbi nehéz helyzet azonnali és gyökeres megjavítását várták. A szélsőségektől megijedt, korábban a forradalmat még jó szemmel néző konzervatív erők, amelyek a társadalom fő erejét jelentették, a konzervatív ellenforradalom erői mellé álltak. Ezért általában a reakciós ellenforradalom, néha a túlhajtott szélsőség győzött.

A fenti logikából törvényszerűen következik, hogy **a forradalom bukásáért nemcsak a forradalom előtti állapotot restaurálók, hanem az azt túlzásokba hajszolók is felelősek.**

Az elbukott forradalmak azonban soha nem jelentették az ügy bukását. A társadalmi haladás hívei számára örök lelkesítők maradtak. Ezt az sem kisebbítette, hogy minden későbbi

tényleges hatalom, az ellenforradalmiak is, igyekeztek a forradalmakat a maguk igényeinek megfelelően magyarázni.

A 48-as és a 18-as forradalom rövid értékelése

A magyar történelem tragédiája, hogy a két előző forradalmát, mind a 48-ast, mind a 18-ast a túlbuzgók és a történelemformáló szerepre vágyó karrieristák irrealitásba vitték, illetve hamis vágányra terelték. Ezzel annak eredeti szép és reális céljait megbuktatták, az utódok pedig politikájuktól, pártállásuktól függetlenül kisajátították.

Miért 1848 vált a legnagyobb magyar forradalommmá?

Az is gyönyörűnek indult, de **csak a pesti fiatalok kis csoportjának a polgári forradalma volt.** Azután kisajátította a magyar nacionalizmus, mindenekelőtt Kossuth. **A magyar szabadságharc már nem az emberi szabadság, nem a polgári társadalom kialakítását, hanem a magyar etnikum nemesi társadalmának az érdekeit szolgálta.**

A szabadságharc formailag ugyan az osztrákoktól való magyar függetlenséget tekintette céljának, de a későbbi száz év tanulsága szerint a Kárpát-medencében megvalósítandó magyar uralom volt a fő célja. Azért volt osztrákellenes, hogy a magyar nemesi osztály az államában élő nagyszámú kisebbséggel szemben szabadabb kezet kapjon.

Kossuth és a kiegyezés előkészítői között csak abban volt különbség, hogy ez előbbi az osztrákokban látta a magyar nemzeti célok megvalósításának fő akadályát, Deákék viszont okosan felismerték, hogy az osztrákokkal meg lehet állapodni abban, hogy a trón támogatása ellenében szabad kezet kapjunk a magyar államon belül élő kisebbségekkel szemben. Ebben a tekintetben vált a 67-es kiegyezés – a kossuthi politika stratégiájának korrekciója révén – annak logikus folytatásává. Ezen az sem változtat, hogy Kossuth az emigrációból a kiegyezést ellenezte, és onnan a kisebbségekkel való összefogást hirdette. Ő ugyanis nem látta be azt, amit az idő gyorsan bebizonyított, hogy a magyar nacionalizmus kétfrontos harca reménytelen. Csak az egyikkel kiegyezve lehetett volna a másik ellen szabadabban fellépni. Az a magyar nemesi réteg, amely Kossuth mögött a tényleges társadalmi bázist jelentette, sokkal inkább nacionalista volt, mint a társadalmi haladás híve, azaz forradalmár.

1848-ban is két front közé került a forradalom ügye. Az arisztokrácia és a katolikus klérus vezetőinek többsége, azaz a legnagyobb gazdasági és ideológiai erő, egyre inkább a restauráció, vagyis a bécsi udvar mellé állt. A köznemesség és a közvélemény pedig a polgári célokat nem értette meg, Kossuthék romantikus nemzeti buzgalmát annál inkább.

A szabadságharc már nem a forradalom folytatása volt, hanem – a térség népei között először – a magyarságban felerősödött nacionalizmus háborúja. Ezt két tény bizonyítja:

a) A szabadságharc vezetői a hazai kisebbségeket nem megnyerni, hanem háttérbe szorítani igyekeztek. A kisebbségeknek az osztrákok 1848 előtt és után több jogot biztosítottak, mint Kossuthék a szabadságharc, azaz a kisebbségekre való katonai rászorultság idején.

– Utólag arra hivatkozunk, hogy Kossuth Torinóból milyen konföderációs elveket és terveket hirdetett az osztrákokkal való kiegyezéssel szemben. Arra azonban nem találunk forrást, hogy Kossuthnak ugyanez a szabadságharc alatt akárcsak eszébe is jutott volna.

– Erdély sorsát a szabadságharc végén, vagyis akkor, amikor már mindenkinek látnia kellett az elbukást, örökre és végzetesen elrontottuk, a megoldások lehetőségét felégettük azzal, hogy Bem fegyvereinek árnyékában a magyar uralkodó osztály az erdélyi nemzetek megkérdezése nélkül kimondta az uniót. Nemcsak azokat a szászokat tekintette

ezen alkalmi gyülekezet politikai nullának, sőt tehetetlenségnek, akiknek államalkotó szerepét Erdélyben soha egyetlen erdélyi fejedelem nem kérdőjelezte meg, hanem azokat a románokat is nullának tekintette, akik akkorra már a lakosság felét tették ki, azaz a legnagyobb erdélyi nemzetiség voltak.

b) A kiegyezést ugyanaz a magyar úri réteg kötötte, amely a szabadságharcban is vezető szerephez jutott. A kiegyezésben azután kiderült, hogy az osztrákokkal, ha nem szólnak bele a magyar kisebbségi politikába, és nem követelnek már régen megérett társadalmi reformokat, békésen megférnek, sőt a kiegyezést a konzervatív erők joggal a maguk győzelmének tekinthetik. Ezt az állítást legfeljebb csak tompítja az a tény, hogy a kiegyezés megkötésekor annak előkészítői még liberálisak voltak, és elfogadható kisebbségi politikát hirdettek és folytattak. Egy generációval később azonban már a kiegyezésben biztosított pozícióknál fogva a kisebbségekkel szemben tombolhatott a magyar nacionalizmus.

Jó volna, ha történelmünk eseményeit elsősorban a belőlük fakadó következmények, és nem romantikus történelemszemléletünk alapján ítélnénk meg. Ebben az esetben azt kellene mondani: **Trianon és az ország megcsonkítása, tényleges magyar nemzetiségű területénél is kisebbre való zsugorítása az 1848–49-es szabadságharccal került kényszerpályára, és az 1867-es kiegyezéssel pecsételődt meg.**

Az 1918-as polgári forradalom még inkább bukásra volt ítélve, mert egyrészt nem lehetett ideje és módja a kisebbségekkel való megegyezésre, másrészt a háború elvesztése és a gazdasági összeomlás olyan társadalmi türelmetlenséget gerjesztett, amit nem lehetett a forradalom reális céljaival lecsillapítani.

Az előző két generációban a kisebbségek a velük való együttműködésre hajlandóságot nem tapasztalhattak, nemcsak a magyar hatalmi elit, de a nacionalizmussal megfertőzött közvélemény részéről sem. Valljuk be, hogy a nemzetiségi kérdésnek európai stílusú kezelését valló Jászi mögött nemcsak tömegek nem álltak, de hangadó értelmiség sem. E szép eszmékkel induló forradalom kezdettől fogva két tűz közé került:

– A magyar úri réteg továbbra is a kossuthi logikát követte, mindenáron az osztrákoktól akart megszabadulni, de az idejétmúlt társadalmi struktúrán és főleg a kisebbségekkel való viszonyokon nem akart változtatni. A kisebbségi kérdés polgári stílusú kezeléséről nem akart hallani. **Ők voltak a jobboldali ellenforradalom képviselői.**

Károlyi ugyanazt a hibát követte el, mint hetven évvel korábban Kossuth. Első feladatának az osztrákokkal való szakítást, a Monarchia felrúgását tekintette. Ez 1918-ban még végzetesebb hibának bizonyult, mint 1848-ban, mert **a Monarchia felszámolása nem a magyarság, hanem az érintett kisebbségek alapvető nemzeti érdeke volt.** Önálló nemzeti államiságuk, a magyar államtestből való kiszakadásuk csak a Monarchia megszűnése árán történhetett meg. A történelem fintora, hogy a Monarchiát formailag az a magyar nemesi állam szüntette meg, amely ezáltal saját szétdarabolását tette könnyebbé.

Joggal állíthatjuk, hogy a Monarchia a magyarok kilépése nélkül is megszűnt volna, de azt nem, hogy ez senkinek az érdekeivel nem ellenkezett jobban, mint azokéval, akik a történelmi Magyarország megtartását a szívükön viselték. A magyar uralkodó rétegnek a végsőkéig támogatnia kellett volna a Monarchia fennmaradását. Ezt a kézenfekvő tényt mindmáig nem ismerik el, történetírásunk nem tanítja.

– A polgári forradalom lelkes tömegtámogatásától megrészegült kommunisták pedig elérkezettnek látták az időt, hogy magukhoz ragadják a hatalmat. Vezetőiknek nem volt annyi történelmi ítélőképességük, hogy céljaik irrealitását fel tudták volna mérni, s világmegváltó buzgalmukat mérsékeljék. A forradalmat annyira szélsőségekbe kergették, hogy bukása, a

fehér ellenforradalom győzelme elsősorban nekik volt köszönhető. **Ők voltak a baloldali ellenforradalom.**

A két forradalom látványos bukása azonban egyáltalán nem jelentette az eredeti célok végleges bukását. Mindkettő eltörölhetetlen nyomot hagyott a magyar társadalomban. Nélkülük sem 56 októberének gyönyörű forradalmi napjaira, a szovjet megszállást követő dicső szabadságharcra, sem a 80-as évek elviselhető szocializmusára nem kerülhetett volna sor.

Az 56-os forradalom sírásói

Az ellenforradalmak kétoldalú támadása lett a sorsa a legszebbnek, a legnagyobbak, 56 októberének is.

Miért volt a legszebb forradalmunk?

a) A nép forradalma volt. Nem ismerek olyan forradalmat, amelyik napok alatt a lakosság szinte egészét – pártállásától, osztályhelyzetétől függetlenül – ilyen gyorsan magával ragadta volna. Nem ismer Európa még egy olyan forradalmat, amelyik szinte napok alatt ilyen széles körű belső és külső tömegtámogatásban részesült volna.

b) Céljai és eszközei reálisak, ugyanakkor költőiek voltak. Első napjaiban sem a kezdeményezői, sem a tömegek nem akartak olyan belpolitikai és világpolitikai változást, amely irreális lett volna. **Előkészítői és első zászlóvivői csak emberarcú szocializmust akartak.**

Nem ismerek forradalmat, amely a romantikus lelkesedés és a kegyetlen terror ellenére megmaradt volna a reális célkitűzéseknél. Egy zsarnoki és imperialista szuperhatalom módszereivel szemben akart lényeges módosításokat, annak eddigi ideológiájában és gyakorlatában jelentős változtatásokat elérni, ugyanakkor nem lépett túl a realitások határain.

c) Az egész világ haladó közvéleménye, még inkább értelmisége, amelyik a bolsevik politikának sokat megbocsátott, végre elfordult Moszkvától, vele szemben mellénk állt, és évtizedekre velünk maradt. Nem ismerek forradalmat, amelyiket a nyugati népek közvéleménye kormányaik tényleges, de tapintatból hivatalosan nem megfogalmazott politikája ellenére lelkesebben támogatott volna. Ideje volna elismerni, hogy a nyugati hatalmak kormányai nemcsak ekkor, de 1968-ban is meg voltak elégedve a Jaltában rögzített hatalmi viszonyokkal, nem akartak azokon változtatni.

d) Bebizonyította, hogy a forradalmi idealizmus nem a bolsevikok, hanem a szocialisták jellemvonása. Azzal, hogy a magyar 56-os forradalom lényegében a marxisták műve volt, példát mutatott arra, hogy **lehet valami ideálisan forradalmi anélkül, hogy elszakadna akár a valóságtól, akár a nyugati kultúra erkölcsi normáitól.** Ennek volt köszönhető, hogy a nyugat-európai értelmiségi elit eddig bolsevik marxistákkal együtt dolgozó, vagy legalábbis velük szimpatizáló többsége véglegesen szembefordult a marxizmus bolsevik formájával.

Miért volt a világ egészére olyan nagy hatású az 56-os magyar forradalom?

Mert az egész világ politikai erőviszonyaira hatással volt. Ennek a forradalomnak köszönhető, hogy a nyugati szocialista tömegek és az értelmiségi elit azon része, amely évtizedeken keresztül megalkudott a sztálinizmussal, egyszerre véglegesen szembefordult vele.

Az 56-os forradalom hazai és nemzetközi fénye annak köszönhető, hogy **a forradalmárai emberarcú és nemzeti függetlenséget jelentő szocializmust akartak.**

Ez az akkor már reális cél került egy hét után két tűz közé. Az elmúlt évtizedek során ennek elismerése maradt el és deformálódott a leginkább.

Először nézzük, kik sajátítják ki maguknak 56-ot:

1. A bukás napjaitól fogva 56 hőseinek érzik magukat azok, akik akkor is, ma is a forradalom ellenfelei, jobboldali ellenforradalmárok voltak. Ők a forradalmiságot a szovjet katonai megszállással és a sztálinista ellenforradalommal szembeni harccal azonosítják. Számukra a forradalmár az volt, aki fegyverrel állt ellen az oroszoknak és a pufajkásoknak. Ebből fakadóan utólag a forradalom hangadó hősei az úri középosztály képviselői lettek, akik a Rákosi-időkből velük szemben alkalmazott brutalitások, anyagi sérelmek és az idő közelsége miatt, hallani sem akartak emberarcú szocializmusról, ugyanakkor éveken keresztül annyira el voltak szigetelődve, hogy sem a belföldi, sem a világpolitikai realitásokat nem tudták felmérni. Nem csak azért, mert nem hittek az emberarcú szocializmus lehetőségében, hanem elsősorban azért, mert az ilyen sem lett volna számukra a régi, az elvesztett társadalmi paradicsom.

Forradalmárnak érezhették magukat azért is, mert ők lettek a bevonuló, megszálló szovjet csapatok és az őket kiszolgáló baloldali ellenforradalmárok elleni szabadságharc hősieken harcot vállaló vezetői. Ez is kiegészítésre szorul: **a szabadságharc hősei a kapitalizmusról hallani sem akaró fiatal munkások voltak, és a baloldali ellenforradalom is elsősorban rajtuk állt bosszút.**

2. Forradalmárrá minősítette magát mindenki, aki élve az alkalommal, elhagyta az országot, és elsősorban anyagi okokból a „nyugati paradicsomba” menekült. Én továbbra is disszidensnek hívom mindazokat, akik nem vettek részt a forradalomban, és nem a baloldali ellenforradalom büntetésétől félve mentek Nyugatra, hanem csak azért, mert ott könnyebb és jobb életben reménykedhettek. A hazát elhagyni csak annak szabad, akinek maradása esetén az élete forog veszélyben, vagy – nincs mit ennie. **Ideje volna tiltakozni az ellen, hogy a hősök szerepében tetszelegjenek azok a kivándorlók nagy többségét jelentők, akik csak a könnyebb élet reményében cseréltek hazát.**

3. Mára forradalmárrá minősítette át magát az is, aki akkor a baloldali ellenforradalom szolgálatába szegődött. Ők azok, akik mindig azon az oldalon állnak, ahol a hatalom. Ennek megfelelően a múltjukat is a politikai széljáráshoz igazítva újra és újra átírják.

Meddig tartott a forradalom?

Lényegében egy hétig. Addig, amíg a kezdeményező forradalmárok irányították. **Egy hét után a jobboldali ellenforradalom ereje annyira felerősödött, olyan mértékben előtérbe kerültek a régi rendszer megsértett politikusai, és annyira a magukénak érezték azt, ami az ölükbe hullott, hogy már ők diktáltak.** A forradalom igazi előkészítőit ugyan még nem deklarálták ellenségüknek, ezt későbbre halasztották. Amikor már Tildy Zoltán diktált a parlamentben, amikor már Mindszenty József nyilatkozott a rádióban, a forradalmárok félreszorítása fent nemcsak elindult, de lényegében is megtörtént.

A forradalom azonban töretlenül, sőt egyre szebben élt tovább a munkások között, a gyárakban. Ez a forradalom még hónapokkal a szovjet katonai megszállás után is eredeti céljait szolgálta, tiszta és szép maradt.

Miért lendült át a forradalom tényleges hatalma egy hét alatt a jobboldali ellenforradalom erőinek a kezébe?

a) A régi uralkodó osztály sebei még frissen véreztek. Tagjainak többsége most jött ki a börtönökből, az internálótáborokból, családjuk most tért haza a kitelepítésből. Ők voltak a politikai vezetésben tapasztaltabbak, és számszerűen is többen voltak, mint a reform-szocialisták. Ezt az úri réteget soha nem jellemezte az, hogy reális képe van a világpolitikai

erőviszonyokról. Ők még a magyar közvéleménynél is jobban hittek az amerikai propagandának. Fogalmuk sem volt a tényleges amerikai politikai szándékokról.

Sokuk jól értett a nép nyelvén. Politikai erejük és befolyásuk nagy részét a sztálinista hibák és túlzások miatti országos elkeseredés, majd a szovjet fegyveres bevonulás adta.

b) Az embertelen kollektivizálás a parasztság nagy többségét olyan brutálisan, önérzetét olyan sértő módon érintette, hogy ők is a két rossz közül inkább a régi rendet választották. Egyáltalán nem lehettek meggyőződve arról, hogy nem térnek vissza Rákosiék. Ennek a félelemnek valóban sok reális alapja volt. A baloldali ellenforradalom erőit, nem ok nélkül, erősebbnek ítélték meg, mint a tisztességes Nagy Imrét és maroknyi csapatát. A sztálinisták kezében volt a fegyver, a szovjet támogatás, és ők is mindenre elszántak voltak.

A baloldali, vagyis sztálinista ellenforradalom is két erőből tevődött össze:

a) A magot a sztálinizmus haszonélvezői jelentették. Köztük kevesen voltak már a hívő kommunisták. Azokat Rákosiék kijózanították. Annál többen voltak a haszonélvezők és kompromittáltak. A sztálinisták nagyon sok ostoba, képzetlen embert tettek vezető pozícióba. (Ha az elmúlt ötven év állandósult politikai jellemzőit keressük, egyet könnyen találunk: mind Rákosi, mind Kádár, mind Antall, mind Horn vigyázott arra, hogy hatalma fénykörében csak olyanok sütkérezzenek, akik erkölcsük, képességük alapján nem lehetnek rájuk veszélyesek. Ezzel magyarázható, hogy a vezetésben a rendszerváltozások során a középszernél is gyengébbeknek csak a személye, de még az se nagyon, változott.) **Ezzel a két ellenforradalmi erővel szemben az emberarcú szocializmus híveinek uralma, a Nagy Imre-kormány csak egyetlen hetet jelentett.**

b) A baloldali ellenforradalom erejét gyorsan fokozta az a tény, hogy sok reformkommunista, főleg zsidó, megijedt a rohamos tempóban megjelenő jobboldali ellenforradalomtól, mindenekelőtt az antiszemitizmustól. Ezt az állásukat ma igyekeznek elfelejteni.

Az október 23.-át jellemző nemzeti egység egy hét alatt elolvadt, ereje nem nőtt, hanem napról napra csökkent. Egyedüli bástyája, amelyre a szovjet ellenforradalmi beavatkozás elmaradása esetén számítani lehetett volna, a nagyüzemi munkásság volt. **Sajnos Nagy Imre nem a munkástanácsokban, hanem a sztálinizmus által okkal, ok nélkül megsértett politikusokban kereste a szövetségeseket.** Ebbe a hibába nem is annyira maga Nagy Imre, hanem sokkal inkább a szűk tanácsadói köréhez tartozók estek (Jánossy, Donáth, Losonczy...).

A kormány a gyorsan ébredő középjobb nyomására olyan követeléseket fogalmazott meg, amelyek a *jaltai egyezmény* lényegét érintették, elfogadásukról szovjet részről szó sem lehetett. A szovjet beavatkozás azért vált elkerülhetetlenné, mert a jobboldal olyan helyzetet teremtett, olyan célokat fogalmazott meg, amelyekért a sikerektől ittas közvélemény lelkesedett, amelyeket viszont a szovjetek nem fogadhattak el. Nemcsak a Szovjetunió, de az Egyesült Államok sem örült egy olyan politikai restaurációnak, amely Nagy Imre és kormánya sorozatos engedményeiből szükségszerűen következett, amelyet Tildy, még inkább a fegyveres jobboldal biztatására az utca közvéleménye is akart. Itt kell megjegyezni, hogy az is ellenforradalmár, aki a közvéleményt irreális célok kitűzésére biztatja. Ma már aligha akadhat olyan történész, aki kétségbe vonná, hogy a forradalom túllépett a világpolitikai realitás határain.

A forradalom eredeti követelései eleve a maximális lehetőségek kimerítését jelentették. Elsősorban a szovjet katonai erők kivonása volt olyan cél, aminek megvalósítására reálpolitikus nem számíthatott. Ezeket az eleve kemény követeléseket aztán az újra politikai

szerepet kapott politikusok napról napra túlcitálták. Ebben még az olyan tekintélyes szociáldemokrata, mint Kéthly Anna is hibáztatható.

Pedig nem sok politikai tájékozottság kellett volna ahhoz, hogy felmérjék, mi az a határ, aminek átlépése esetén a moszkvai vezetésben a reformok támogatói és Tito is ellenünk fordulnak, a nyugati hatalmak pedig szabad kezét adnak a szovjet katonai beavatkozásnak.

Egy hét alatt a reformszocialisták kezéből teljesen kicsúszott a hatalom, az a bosszúra éhes, betegesen szovjetellenes középjebb erők kezébe ment át. Ezzel a forradalom sorsa nemcsak belülről, hanem kívülről, a világpolitikában döntő szerepet játszó hatalmak részéről is megpecsételődött.

Személyes beszámoló

A történeti elemzés folytatása helyett inkább azt mondom el, én hogyan éltem át a forradalmat és az ellenforradalmat.

1953 óta a gazdasági reformok előkészítőinek csapatába tartoztam. Az nem lehetett előttünk kétséges, hogy minden érdemi gazdasági reformot meg kell előznie a politikai reformnak, Rákosiék félreállításának. Magam mégsem vettem részt semmiféle politikai szervezkedésben. Ugyanakkor hittem a politikai változásban. Először még annak békés lehetőségében is, hiszen magam is tapasztalhattam, hogy ebben a Szovjetunió bizonyos befolyásos politikai köreinek támogatását is el lehet nyerni. Ez a hitem csak 1954 decemberében ingott meg, amikor Nagy Imrét félreállították. A félreállítás hatását azonban a változást követelő erők erősödésében érezhettem. 1956 tavaszán már megjósoltam a fegyveres forradalom kirobbanását. Csurgón voltam érettségi elnök. Az erdei banketten a tanárok legnagyobb megdöbbenésére jelenttem ki, hogy ősze fegyveres forradalom várható. Talán még élnek a tanári karból olyanok, akik jelen voltak.

Így a forradalom egyáltalán nem ért bennünket, barátaimmal együtt, meglepetésként.

A forradalomnak is ott lehettem a centrumában. Előbb a Tervhivatal Forradalmi Bizottságának elnökévé, majd pár nap múlva a Minisztériumok Forradalmi Bizottságainak elnökévé választottak. Mint ilyen váltottam-váltottuk le egyhangúan a Gerő által a Tervhivatalba küldött vezetőket, többek között Kossa Istvánt, Vályi Pétert, Szita Jánost, Révész Gézát.

Mindezt annak a tudatában tettem, hogy a szovjet megszállástól nem lehet egyhamar megszabadulni. Ezt a legkevésbé az Egyesült Államok akarja. Hamarosan ki is derült a Szezi-válság során, hogy **az Amerikai Egyesült Államok nemcsak velünk, de az angolokkal és a franciákkal szemben is a Szovjetunióval szövetkezik.** A nyugati segítségre tehát nem számíthattunk. **Ezért számomra a forradalom céljai soha nem mentek túl azon, amit a forradalmat eláruló Kádár János a 80-as évekre megvalósított: a sztálinizmussal szemben egy emberarcú szocializmus követelésén.** Ebből a meggyőződésemből fakadt furcsa kettősségem e történelmi napok során. Mint az antisztálinista forradalmi bizottság elnöke szerveztem a reformkommunistákból egy megújított MSZMP-t, ugyanakkor az orosz beavatkozás után részt vettem a munkástanácsok támogatásában, és sportcsarnokbeli nagygyűlésük egyik szónoka lettem volna, ha le nem tartóztatnak. Így lettem novemberben az MSZMP tervhivatali pártszervezetének első titkára is.

Talán semmire nem vagyok olyan büszke, mint az MSZMP első vezetőségválasztó taggyűlésére a Tervhivatalban. Közel 150 fővel alakult meg a pártszervezet, ami akkor példa nélküli nagyságot jelentett. A vezetőségbe jelölt mintegy húsz név között én több szavazatot kaptam, mint az utánam következő három együttesen. Tehát a reformkommunista forra-

dalmárok, a szektások és az antiszemita jelenségtől megijedt zsidók mind bennem látták a biztosítékot. Én 97 százalékot kaptam, senki nem érte el az 50 százalékot.

Két jellemző epizód a forradalom napjaiból:

– A Tervhivatalba bejött egy fegyveres kis csoport a Kisgazda Párt nevében, és Tildyre hivatkozva a katonai iratokat kérték. Ezt azzal tagadtam meg, hogy hozzanak írásos utasítást Nagy Imrétől. Csak 34 év után tudtam meg, hogy az iratokban szerepelt Antall József és néhány későbbi tanácsadója. Ha kiadom az iratokat, engem is, őket is kivégeztek volna. Ki gondolta, hogy Antall József életét én mentem meg...

– A munkástanácsok tiltakozó nagygyűlést terveztek a Sportcsarnokban. A forradalmi bizottságok nevében Pulai Miklóson keresztül engem kértek fel szónoklatra. Elvállaltam, és életemben először és utoljára, le is írtam az elmondandó szöveget. Éjjel azonban letartóztattak. Vagy egy tucat fiatal rendőrtiszt kísért be, s közölték, hogy nem vagyok letartóztatva, csak kihallgatásra kísérnek be. Az új rendőrfőkapitány szobájába vezettek, de az ajtóra még elődjének, Kopácsi Sándornak a neve volt kiírva. Gondoltam: otthon vagyunk. Az új főkapitány udvariasan kérte a résztvevő vezetők címét és telefonszámát. Közöltem, hogy rendőri célra nem vallok. Az elmondandó beszédem szövegét azonban odaadtam. Azzal lényegében egyetértett, mert a munkás-önigazgatást méltattam volna. Közben elmondta, hogy az ő fia is a forradalmárok oldalán áll. Majd bejelentette, hogy délelőtt 11 óráig nem hagyhatom el a rendőrséget, vagyis amíg a nagygyűlés meg nem hiúsul. Ő hazament aludni, én meg a szobájában, azaz Kopácsi Sándor volt szobájában maradhattam. A pamlagon aludni is sikerült. Közben kiderült, hogy a helyettese pedig Pulai Miklóst hozatta be, és faggatta, ugyancsak eredménytelenül. Azt is közölték, hogy telefonon megnyugtathatom a feleségemet, hogy délelőtt otthon leszek. Ha nem velem történik, hihetetlennek tűnik. (Mellékesen jegyzem meg, hogy pár évvel később a Fővárosi Tanács VB-ülésein a rendőrfőkapitány úrral egymás mellett ültünk.) Sokért nem adnám, ha visszakerülne hozzám meghíúsított felszólalásom kézzel írott szövege.

A október 23.-át követő néhány nap után világossá vált számomra, hogy a forradalom ügye két tűz közé került. Két ellenforradalommal álltunk szemben:

– Az egyiket Tildy Zoltán és Mindszenty bíboros jelképezte. Ők ketten semmit nem értettek meg abból, hogy a nyugati hatalmak, mindenekelőtt az Egyesült Államok, szigorúan tartják magukat a jaltai szerződéshez. Jogos személyes sértettségükben **olyan méretű restaurációt akartak, melynek semmi realitása nem volt.**

Sajnos még Nagy Imre is túlságosan a hatásuk alá került, és pár nap alatt túlment azon a határon, amely már a biztos szovjet katonai beavatkozást jelentette. Ezt akkor is világosan láttam, de a rendszerváltás utáni Antall-politika is megerősített abban, hogy ők még 1990 után is többet akartak restaurálni a régi, úri világból, mint amit a magyar nép még hajlandó elfogadni. Ennek az ellenforradalmi erőnek a középkádereit az a régi úri középosztály jelentette, amely számára az őket a sztálinizmusban ért kegyetlenség az ellenállást még életük kockáztatása árán is indokoltta és érthetővé tette.

Ez a jobboldali ellenforradalom a kollektivizálással vérig sértett parasztságban nem keltett félelmet, sőt sokan bíztak benne. A parasztok számára kíváncsnak látszott minden olyan változás, ami a 45 utáni – nem előtti – viszonyok restaurációjának ígérkezett.

– **A másik ellenforradalmat a szektás baloldaliság jelentette.** Kezükben volt az erőszakszervezetek vezetése. Őket részben a korábban élvezett hatalom elvesztése, részben a fordulat utáni felelősségre vonástól való félelem vezérelte. **A jobboldali ellenforradalmi erők között jelentkező antiszemita reformkommunista zsidók közül is sokakat a**

sztálinista restauráció mellé állított. Ezzel nagyon meggyengült Nagy Imre táborának jelentős, részben zsidókból álló vezérkara.

A két ellenforradalmi erő között Nagy Imre egyre közelebb sodródott az elsőhöz, Kádár János pedig a másodikhoz.

Számomra ezek a frontok november első napjaira világossá váltak. Szinte egyedül álltam a kíváncsú és reális középén. Érzelmileg azonban annyira elbűvölt a forradalom, hogy csak Nagy Imre útját választhattam. **A forradalom Kádár János által történő elárulását annak ellenére elfogadhatatlannak tartottam, hogy világosan láttam, nem volt más kiút.**

Igazi és megbízható forradalmi erőt csak a munkásosztály jelentett. Ők nem akartak kapitalizmust, még kevésbé úri vagy klerikális Magyarországot. De a forradalom elárulását ők sem fogadták el. Ezért lett belőlük a megszállókkal és Kádárral szemben az igazi ellenállást jelentő erő. Az igazi szabadsághősök a nagyüzemi munkások voltak, akik a saját érdekük fölé emelték a nemzeti becsületet. Számomra a hős az, aki olyan célért harcol, amelynek nem akar haszonélvezője lenni.

Nagy Imre is azért igazi hős, mert akkor is védte a forradalmat, amikor már semmi esélye nem volt arra, hogy eredeti céljait megvalósítsa.

November első napjaiban ő már csak ment az események után. A visszakerült régi politikusok tanácsait hallgatva szem elől tévesztette saját céljait és elvesztette politikai reálérzékét. Nem a parlament épületén kívül, elsősorban a nagyüzemi munkások között kereste a szövetségeseket, hanem a Rákosiék által félreállított politikai karrieristák között. Az ő követeléseiket teljesítette, abban a reményben, hogy nem marad magára. Ezek a követelések azonban nemcsak a szovjet beavatkozást tették a nyugati szövetségesek számára is indokoltá, hanem magának Nagy Imrének a sorsát is megpecsételték. Ha nincs szovjet beavatkozás, Nagy Imre egy éven belül bitóra, illetve börtönbe került volna. Ő annyira kompromittált résztvevője volt – a legfelső szinten – a régi urak és híveik elleni törvénytelenéseknek, hogy tőlük nem számíthatott volna kegyelemre. Legfeljebb az amerikaiak neki is menedéket nyújtottak volna, mint később Mindszentynek.

1956-ot ötven év után úgy ünnepeljük, hogy szemet hunyunk a kor realitásai felett. Nem merjük megmondani, hogy Nagy Imre már a tényleges beavatkozás előtt elvesztette politikai ítélőképességét.

– Semmi realitása nem volt annak, hogy a szovjet csapatok kivonulását követelje. A kérés indokolt volt, a követelés gyerekes.

– Semmi realitása nem volt egy olyan politikai restaurációnak, melyikben a kommunista párt kisebbségbe kerül. Ebben a kérdésben Kádár is nyuszi volt. Az a moszkvai vezetés, amelynek szabad keze volt a Jaltában számára biztosított térségben, arra még rávehető volt, hogy itt egy olyan kísérlet folyjon, melyik az egypártrendszer keretét nem lépve túl viszonylagos szabadságot enged. Az „enged” szót hangsúlyozom. Nem arról lehetett szó, hogy az eseményeknek szabad folyást engednek, hanem csupán arról, hogy tágabb keretek között, de általuk szabályozottan folyhatnak az események.

Ezt nem értjük meg ma, amikor már nyoma sincs Jaltának, de szó sem lehet arról, hogy egy ország ahhoz a katonai tömbhöz csatlakozzon, amelyikhez akar. Pedig nincs már Szovjetunió, nincs Varsói Szerződés. Nagy Imre tehát nagyon naiv volt, sokkal inkább, mint korábban, pedig akkor is az volt. Ez azért megdöbbentő, mert csapatában ő volt az, aki sokat ette Sztálin kenyerét. A többiek naiv hazai veteránok voltak. Az ő naivságuk is érthetetlen, mert a bolsevik párt soha nem tűrte meg a naivságot, még ott sem, ahol csak pár tucat tagja volt. Ez a párt mindig a szovjet érdekek kérdőjelek nélküli kiszolgálója volt. Tagjainak ugyan meg-

engedte, hogy hívők legyenek, de a Moszkvából küldött parancsokat kétkedés nélkül teljesíteni kellett. A nemzeti érdekeknek sem jutott hely. Nagy Imre mindig kiváló és engedelmes tagja volt ennek a szovjet szektának. Mégis, amikor egy hétre függetlennek érezte magát, elhitte, hogy kiléphet az évtizedes múltú fegyelemből.

Nagy Imrével szaporodott azoknak a nagy hősöknek a sora, akiknek útját a naivságuk kövezte – a bitófáig.

Tételezzünk fel egy képzeletbeli jelenetet:

Nagy Imre felismeri, hogy kicsúszott a kezükből a hatalom. Nem Tildyvel, hanem Kádárral, pártja első titkárával osztja meg a gondjait. Vele akar tanácskozni. Kádár szívesen jön, hiszen őt is hasonló kétségek gyötrik. Rövid tanácskozás után megegyeznek abban, hogy egyikük a parlamentben marad és megpróbálja a realitásokkal meggyőzni jobboldali partnereit, hogy ne követeljenek lehetetlent. A másik átmegy a szovjetek oldalára, és őket próbálja türelemre bírni.

Sok szerencsét kívánva megölelik egymást, és ki-ki elindul a közösen magállapodott irányba.

Arról is kevés szó esik, hogy **Kádár mögött sokáig nem állt jelentős belső politikai erő.** Őt nem kevésbé tartották a sztálinisták árulónak, mint Nagy Imrét. **Kádár azonban fokozatosan legyőzte a kezdetben saját pártján belül is többséget jelentő ellenzékét, és a szocialista országokban példátlan népszerűséggel a 80-as évekre megvalósította az 56-os reformkommunisták minden célját.**

A magyar történelem fintora, hogy a rendszerváltás utáni két miniszterelnökünk hol állt 1956-ban:

– Antall József a forradalom napjaiban egyértelműen a jobboldali ellenforradalmi erőhöz tartozott, és messze Nagy Imrétől jobbra állt.

– Horn Gyula 56-ban, és még sokáig utána, a szektás baloldalon munkásörként Kádár Jánostól is messze baloldalon ragadt fegyvert.

Az már a magyar történelem fintora, hogy az utóbbi hét évben ez a két ember valósította meg országunkban a liberális, lényegében latin-amerikai típusú kapitalizmust.

Bizonyos magyarázatra szorul az a tény, hogy 56-os szereplésem számomra nem járt semmiféle tragikus következménnyel. Ezt elsősorban annak köszönhetem, hogy az intézkedéseim által érintettek sem vonhatták kétségbe, hogy én is a szocializmus oldalán álltam, csak az a szocializmus egészen más volt, mint az övék.

Példák:

– Révész Gézával leváltásakor fél éjszakát beszélgettünk, amiből kiderült, hogy a lényeg tekintve egyetértünk, hogy ő is jobban szeretne olyan szociális viszonyokat, amelyekért én harcolok, csak őt determinálja moszkvai múltja és helyzete. Akkor ott Moszkvában nem lehetett reformkommunistának lenni. Neki köszönhetem, hogy megvédett az ellenem habzó szektásokkal szemben.

– Vályi Pétert leváltásakor azzal nyugtattam meg, hogy lesz külön szobája, és soha nem lesz kisebb a fizetése, mint az enyém. Változzon meg, akkor mindent előről kezdhet. El is vitte a helyettes miniszterelnökségig. Látszólag jó barátságban maradtunk akkor is, amikor pénzügyminiszterem lett. Az igaz, hogy Faluvégi Lajos az ő tudtával minősített vissza a Pénzügykutató Intézetben helyettesnek, és odahozta azt a Wilcsek Jenőt, akinek tisztességét ugyan nem vontam kétségbe, de az ötvenes években mindig vele írárták meg, hogy én veszélyes revizionista vagyok.

– Akiken a forradalom alatt segítetttem, szégyellték megköszönni. Lapítottak.

– Nágai Lajos ijedten telefonált, hogy a lakásuk bejáratí ajtájára kítettek egy cédulát, hogy itt egy zsidó kommunista lakik. Személyesen mentem el, levettem a cédulát, és felraktam a Tervhivatali Forradalmi Bizottság határozatát arról, hogy igazoltuk ottani működését. Abban is szerepem volt, hogy a felülről létesített első KB-ben Kiss Árpád és Ajtai Miklós mellett ő is tag legyen. Mindezt egy szó köszönetet nem kaptam tőle, pedig volt idő, amikor jól esett volna.

– A pártapparátus néhány tagja a forradalom alatt munka nélkül maradt. Közülük néhányat, akikkel nem volt bajunk, átvettünk a Tervhivatal állományába, ezt bevezettettem a személyi igazolványukba, mert féltek a „munkahelye a pártközpont” beírástól. Később mindegyikük politikai karriert csinált, de megköszönni a segítségemet mindnyájan elfelejtették.

– Néhány ÁVH-státusban lévő jámbor tervhivatali dolgozót is átvittünk a mi civil állományunkba. Ők szegényünkben még évek múlva is elfordultak tőlem az utcán, mert nem mertek köszönni.

Amikor ezeket a sorokat írom, 56 tudományos értékelését végzi egy testület, melynek tagjai közül alig valakinek a forradalmi tevékenységére emlékszem.

Ez a magyar forradalmak sorsa: mások csinálják, mások írják meg, és mások élnek jól a gyümölcséből.

Ötven évünk a történelem mérlegén (1947–1997)

Az ilyen történelmi mérlegeket kerek évekkel szokták kezdeni és végezni. Most e téma esetében okom volt a kezdeti időpont megválasztására. **1947-ben vált világossá, hogy nemcsak szovjet befolyási övezet, hanem önállóságától nemcsak a külpolitikájában, de a belpolitikájában is megfosztott gyarmat vagyunk.** Ebben az évben ugyanis már sorra történtek azok az események, melyek a későn eszmélők számára is megmutatták, hogy Sztálin a térség országaitól szolgai elkötelezettséget követel meg, és ezt az igényét a nyugati hatalmak tudomásul vették.

Nem vagyok történész, ezért nem is kutatom azt, hogy Sztálin mikor és miért változtatta meg a véleményét, mikor tért rá arra a hidegháborús, imperialista politikára, amelyből fakadóan már teljes szolgai alázatot követelt a neki ajándékozott befolyási övezetéhez tartozó országoktól.

Annak részleteit sem ismerem, hogy a nyugati hatalmak mikor és miért döntöttek úgy, hogy Sztálinnak a Jaltában ígértől többet, teljesen szabad kezét adnak.

Ezért csak e folyamat törvényszerűségét, annak mély okait keresem.

A szovjet vezetés ekkorra már világosan látta, hogy a szövetségesekkel csak a német imperializmus legyőzése kötötte össze, egyébként semmiben sem értenek egyet, a céljaik ellentétesek. Ugyanakkor azt is felismerte, hogy ezt az ellentétet a nyugatiak nem vették olyan komolyan, hogy a hadseregüket a háborúba beleunt közvélemény nyomására ne szereljék le. Ennek következtében a hadseregét nagyrészt fegyverben tartó Szovjetunió a nyugati demokráciákhoz viszonyított katonai ereje megsokszorozódott. Sztálin tehát meglátta, hogy a nyugati hatalmakkal szemben sokkal jobban feszíthető a húr, most már egyre keményebb követelményeket támaszthat, mint annak idején a háború végét követő rendezések során.

Mindezek az okok vezettek oda, hogy **1947-re a háborúban megtámadott, és a nácik ellen egyedül védekezni képtelen Szovjetunió átalakult világhódító terveket szövő imperialista hatalommá.** Ezen célok érdekében alapvető érdekévé vált, hogy az eredetileg német

terjeszkedés megismétlődése esetén védőfalat jelentő, befolyási övezetként kapott országokat egyrészt engedelmes szolgájává, másrészt katonai szövetségesévé nyomorítsa.

Jaltában még annyira a német imperializmustól való félelem és Japán minél kevesebb áldozattal járó legyőzése kötötte le a nyugati hatalmak figyelmét, hogy ők is indokoltnak ismerték el Sztálin félelmét a német imperializmus újraéledésétől. Náluk is ez volt a fő rendezési motiváció. Abban egységesek voltak, hogy az egységes és erős Németországgal szemben egy erős Szovjetunió a kisebbik rossz. Ehhez járult az, hogy Rooseveltt, az akkor már a szövetségeseinél nagyságrendekkel nagyobb hatalom szinte teljhatalmú képviselője, jobban elítélte a nyugat-európai gyarmattartó demokráciákat, és jobban félt azok gazdasági hatalmától, mint a primitív és elmaradott Oroszországtól.

Jaltában tehát mindenki úgy érezte, hogy céljainak megfelelő rendezést ért el:

a) Az Egyesült Államok egyrészt Európa közepéig, ezzel Németország keleti harmadáig befolyási övezetet biztosított a szerinte a gyarmattartó imperializmust ideológiájából fakadóan ellenző szövetségesének, a Szovjetuniónak; másrészt azt ezen ajándékok ellenében Ázsiában háborús szövetségesévé tette Japán ellen. **Roosevelt mindkét célját elérve láthatta Jaltában.**

b) Anglia és a mellette csak asszisztáló Franciaország alig látott mást, mint a német imperializmus újraéledésének rémét. Ők örültek, hogy Berlinben az oroszok fogják diktálni a külpolitikát. Az oroszok megerősödését a kisebbik veszélynek látták – az Egyesült Államok fölélük tornyosuló katonai és gazdasági fölényével szemben is. A történészek mindmáig nem merik megfogalmazni, hogy Anglia már Pearl Harbour megtámadását is önmaga számára pozitív eseménynek tekintette. **Churchill úgy akarta megnyerni a háborút, hogy abból ne az Egyesült Államok kerüljön ki erősen,** hiszen számára ő jelentette a legnagyobb konkurenst, a legnagyobb tengeri és gazdasági hatalmat. Ez talán nincs is dokumentálva, de a kelet-ázsiai japán térfoglalással szembeni gyermeteg angol védekezés ezt tanúsítja.

Jaltában még nyoma sem volt annak, hogy Anglia és Franciaország számára nem előnyös egy erős Szovjetunió léte.

c) A Szovjetunió Jaltában ugyan már joggal érezte a németekkel szembeni győzelmét, de még nagyon elégedett volt azzal, ha a németek elleni védelmi célokra megkapja a felhatalmazást ahhoz, hogy akár erőszakkal is megakadályozza nyugati szomszédainak a németekkel való szövetségét. Ráadásul Németország keleti harmadát is megszállhatta. Ugyanakkor a megvert Japánnal való békekötés alkalmával is a győztesek között ülhetett.

Sztálinnak Jaltában több hullott az ölébe, mint amit remélhetett.

1947-re azonban alapvetően megváltozott a helyzet:

a) Az Egyesült Államok rájött arra, hogy számára előnytelen volt a Szovjetuniót bevonni a Japán elleni háborúba. Az a háború kimenetele szempontjából már alig játszott szerepet, ugyanakkor a számára elsőrendűen fontos Csendes-óceáni térségben jelentősen felértékelődött a katonai erejét megőrző Szovjetunió.

Az USA politikusai Anglia, Franciaország, és a fokozatosan saját lábára álló Németország esetében azt tapasztalhatták, hogy ezek, minél erősebb a Szovjetunió, annál inkább az ő szófogadó szövetségesei.

Az USA számára legfontosabb nyugat-európai fejlemények:

- Az angol és francia gyarmatbirodalom gyors megszűnése.
- A francia–német szövetség.
- A vezetése alatti katonai szövetség, a NATO létrejötte.

– A nyugat-európai térség fokozatos gazdasági és politikai integrálódása.

Ezek csak a Szovjetuniótól való félelem árnyékában születhettek meg.

Roosevelt alaposan tévedett, amikor azt hitte, hogy a Szovjetunió nem lesz imperialista, s katonai téren veszélytelen marad.

Ugyanakkor nem mérte fel annak jelentőségét, hogy a japánok a Szovjetunióban a meg-nemtámadási szerződést galádul megszegő, és a már vesztest hátba támadó hatalmat láttak. Ezzel szemben, ha Sztálin nem támadta volna meg a japánokat, hanem az Egyesült Államokkal szembeni háborúban a vele kötött meg-nemtámadási szerződésnek megfelelően jóindulatú semleges hatalom marad, az amerikaiaknak sokkal nehezebb dolguk lett volna Japánban. Valójában a Szovjetunió hadba lépése nagymértékben megkönnyítette az Egyesült Államok akarátának érvényesülését Japánban.

b) Azt, hogy Nyugat-Európa az észak-amerikai és a távol-keleti térséghez képest nem süllyedt jelentéktelen szerepre, közvetve és hosszabb távon Jaltának köszönheti. Jalta nélkül ugyanis nem történik meg a térség gazdasági, majd politikai integrációja, e nélkül pedig az érintett országok külön-külön mind politikai, mind gazdasági tekintetben jelentéktelenek maradtak volna.

Jalta szerepe a német egység szempontjából külön vizsgálendő. Ha nem kerül sor Németország felosztására, ennek keretén belül a keleti rész szovjet megszállására, az angolok, a franciák és a kisebb nyugati országok nem lettek volna hajlandók az egységes és erős Németországgal szövetkezni. A kétharmados, megosztott Németországtól nem féltek annyira, különösen nem féltek a németektől a Jaltának köszönhető szovjet katonai fenyegetés árnyékában.

Még kevesebb szó esik arról, hogy a nyugat-európai jóléti államok kialakulására is kevésbé és sokkal lassabban került volna sor, ha nincs hidegháború és szovjet katonai veszély. A gyenge és távoli Szovjetunió esetén a nyugat-európai politikai vezetés számára nem lett volna olyan fontos a tömegek szociális igényeinek kielégítése.

A nyugat-európai értelmiség és a baloldali munkásság rokonszenvét a szocialista Szovjetunió iránt semmi sem ásta jobban alá, mint annak kegyetlen, imperialista elnyomása a csatlós országokban.

c) Hosszú távon Jaltában a Szovjetunió veszített a legtöbbet.

A számára biztosított nagyvonalú engedmények, európai térnyerése, a nála fejlettebb országok vazallusi helyzetbe taszítása Sztálint és generálisait imperialista szerepbe sodorták bele. Ez a szerep eleve megoldhatatlan volt, és bukásra ítélte a Szovjetuniót. Elkésve, akkor lett imperialista, amikor az már a legerősebbeknek és a leggazdagabbaknak is elviselhetetlen terhet jelentett.

A Szovjetunió akkor lett gyarmattartó, amikor az már kései és elviselhetetlenül drága volt, de ez a szerep azért is bukást hozott, mert az egyetlen olyan gyarmattartó lett, amelyik nem tartozott a világgazdaság legfejlettebbjei közé. Európai gyarmatai kulturális és gazdasági tekintetben felette álltak.

Minden, a sztálinizmus ortodox, kelet-európai jellegét bomlasztó mozgalom az európai csatlós országokban született, onnan táplálkozott.

Nagyon leegyszerűsítve: minél nagyobb hatalom szerepébe került a Szovjetunió, annál kisebb lett a vele szemben megnyilvánuló szimpátia.

d) Külön kell szólni arról, hogy mit jelentett Jalta az európai áldozatoknak.

Ők három csoportba oszthatók:

I. Akiknek káros volt a szovjet megszállás és befolyás.

II. Akik sokat vesztek és sokat nyertek, de ennek egyenlege kicsi és bizonytalan előjelű.

III. Akik sokkal többet nyertek, mint vesztek.

1. A Jaltában sokat veszett népek csoportjába tartoznak a kelet-németek, a csehek, a szlovének és az észtek.

– A keletnémeteket gazdasági téren nagyon visszavetette a rájuk kényszerített szovjet rendszer. Jó ötven évre sokat vesztek, de hosszú távon mégis egészen másként alakult a helyzetük. A németiség korábban azért nem lehetett soha szerves része a Nyugatnak, mert a politikai és katonai hatalom mindig a poroszok, mai szóhasználatnál a keletnémetek kezében volt. A második világháború végéig a német nép gazdasági téren nyugat-európai, politikai és katonai téren félig kelet-európai volt.

Az egységes és civilizációjában teljesen nyugat-európai Németország létrejöttének az ötvenéves szovjet megszállás is feltétele volt. Ennek köszönhető az is, hogy a németiség, mely a Nyugattal szemben mindig kelet felé kacsingatott, mára Nyugat-Európa legerősebb bástyája lett.

A német megosztottság nélkül nem kerülhetett volna sor a németiségnek a történelemben még soha nem tapasztalt önkritikájára, a második világháború után történtek tudomásul vételére.

– **A csehek** Jalta előtt a franciákkal azonos gazdasági és nyugat-európai civilizációs szinten voltak. A szovjet megszállást elkerülve azon is maradhattak volna. Eredeti gazdasági rangjuk visszaszerzésére még legalább két évtized szükséges. Ők voltak a háború első áldozatai, és végül a legtöbbet fizetők is.

– **A szlovének** a szerb uralom és a kommunizmus nélkül hamar a tiroliak szintjére emelkedtek volna. Most sem kell már sok ehhez.

– **Az észtek** még a finneknél is többre vihették volna, ha a nyugati hatalmak nem veszik figyelembe a szégyenteljes Molotov–Ribbentrop paktumot. Ők szervesen tartoznak a skandináv népek már gazdag családjába.

2. Akik szinte egyforma mértékben jól is, rosszul is jártak. Ide tartoznak a lettek, a litvánok, a lengyelek, a szlovákok és a magyarok.

– **A két balti ország kultúrájában, társadalmi fejlettségében az ortodox és a nyugati kultúra között található.** Saját erőből, politikailag függetlenül, aligha lettek volna képesek idejétmúlt társadalmi struktúrájuktól megszabadulni. Ezt mutatta a két háború közötti tapasztalatuk is. Még most is, már a politikai függetlenség birtokában is sok nehézséggel kell majd megküzdeniük ahhoz, hogy képesek legyenek a felzárkózásra. Nem volt hiábavaló a bolsevik rendszer társadalmi múltjukat összetörő keménysége.

– **A lengyelek esetében is kétséges, hogy függetlenül, önerőből a demokratikus útra tértek volna.** Erre bizonyíték, hogy az első világháború utáni függetlenségük mámorában a térségben ők hozták létre az első fasiszta diktatúrát. Ahogyan az első világháború után nem volt érett a lengyel társadalom a demokráciára, éppen úgy nem volt érett a második után sem.

Magának a demokráciának a megítélése azért is nehéz, mert a bolsevik rendszerrel szemben demokráciának tekintik Indiát, holott még Görögország és Dél-Itália sem az. Kína máig az úgynevezett szocializmus útját járja, és mégis sokkal nagyobb társadalmi fejlődést és sokkal gyorsabb gazdasági növekedést ért el, mint a demokráciának deklarált India. A bolgárok bolsevik diktatúrában éltek, mégsem romlott ötven év alatt a társadalmi-gazdasági helyzetük

Görögországhoz, vagy Dél-Itáliához képest. **Csak az a társadalom érett a demokratikus fejlődésre, amelyik érett a felzárkózásra is.**

– **Ami bennünket, magyarokat illet:** az a meggyőződésem már annak idején kialakult, hogy **1945 és 47 között a mi társadalmi fejlődésünk számára sok területen hasznos volt a szovjet megszállás.** Az utána eltelt negyvenkét évben, főleg annak az elején, ugyan romlott a hibák és előnyök mérlege, de az egyenleg, sőt még annak előjele is, csak évtizedek múlva lesz reálisan eldönthető.

Ma az **1945–47-es** időszakra, mint sikeresre nézünk vissza. Joggal. De nem tesszük hozzá, hogy a szovjet politikai nyomás is hozzájárult a sikerességhez.

– **Az ezeréves távlatban is legnagyobb társadalmi sikerünk, a földreform, csupán a belső erők eredményeként közel sem lett volna ilyen következetes.** A dicséretesen következetes formában megvalósított földreform csak szovjet nyomásra, és a baloldali pártok támogatásával történhetett meg.

– **Másik nagy, évszázados vívmányunk a népi származású értelmiség megteremtése is csak halvány töredéke lett volna annak, ami megtörtént.** A népi kollégiumok támogatásában, a nép fiainak egyetemre kerülésében sem dicsekedhetnek azok a pártok, amelyek ma a dicső múltjukról zengedeznek.

– **1945 után a magyar politikai életben a vezető szerepet többségben a régi úri osztályok képviselték.** A választásokon még az egyre durvább nyomás ellenére is azok a pártok értek el jobb eredményeket, amelyek nem voltak hajlandók tudomásul venni azt, hogy minket a szovjet érdeklődésbe soroltak. Ezek győzelme pedig még az átéltnél is nagyobb áldozattal járt volna. (Ennek bizonyítását majd a 47 utáni időszak elemzésénél kísérem meg.)

Itt egy félreértést kell eloszlatnom: nem értek egyet azzal, hogy a politikai erőszakot, erkölcstelenséget elkövetőket igazolná az, hogy az ilyen tettek esetleg később jóra fordulnak, sőt akár a lehető legjobb megoldást is hozzák. Az ilyeneket elkövető politikus akkor is becstelen, ha tetteit az idő végül mégis igazolja. A magyar történelem tele van olyan fejezetekkel, ahol a szereplőket el kell ítélni tetteikért, annak ellenére, hogy azok végül több jóval, mint rosszal jártak. Ehhez hasonló kérdés lesz majd később Kádár János szerepe is. A történésznek nem erkölcsbírónak, hanem a tények tárgyilagos elemzőjének kell lennie.

– **Külön kell foglalkoznunk az egyházak szerepével is.** A történelmi egyházak, élén a római katolikussal, a nagy reformok ellenzői, jobb esetben passzív szemlélői voltak. A magyar római katolikus püspöki kar, élén Mindszenty Józseffel, még a polgári demokráciát is fanyalogva nyelte le, ahhoz képest is öskonzervatív volt, nemhogy a földreformot, a népi kollégiumok mozgalmát támogatta volna, s a társadalmi elmaradásunkat csökkentő reformok élére állt volna.

A szocialista diktatúra és a rendszerváltás utáni demokrácia egyaránt alapvetően hibásan ítéli meg a vizsgált három évet. Az első túlságosan negatívnak, a második túlságosan feldicsőítve mutatja be. **A Szovjetunió szerepének megítélése még ezen belül is eltorzított.** Én alapvetően pozitívnak láttam, és látom ma is.

Az államosítások megítélése is hamis, bárcsak a mai „mindent visszaprivatizálni” jelszóval folyó mániától el tudnánk szakadni.

– **A nagybirtokok következetes kisajátítására, az államosított földnek az egész parasztság közötti szétosztására, azaz a már akkor is racionális birtoknagyságnál is kisebb birtokok létesítésére büszkék lehetünk.** Ezzel egy évszázadnál is többel késtünk. A földreform nyílt, és még inkább csendes ellensége a legnagyobb magyarországi nagybirtokos, a katolikus egyház volt. Ezért máig sem gyakorol önkritikát, pedig a később őt ért durva

sérelmekért és egyházüldözésért való jogos felháborodásához hozzátartozna a jórészt ezt kiváltó reformellenes politikája is.

– **Történelmi vívmány volt az iskolák államosítása.** Ez esetben is évszázados késedelmünket kellett behoznunk. Az egyházak azonban ebben sem tanúsítottak semmiféle megértést, holott azt sem csak a nyugat-európai tapasztalatok indokolták, hanem mindennél inkább az, hogy az egyházak jelentették annak a jobb és középjobb politikának a fő erejét, amely nem vette tudomásul, hogy minket Jaltában a Szovjetunióknak adtak, hogy ebből következően csak annak a politikának maradhat mozgástere, amelyik ezt a tényt tudomásul véve igyekszik annak torzító hatásait mérsékelni.

A keresztény egyházak üldözése, főleg 1947 után, ízléstelen, indokolatlan és brutális volt. Ennek azonban kettős oka volt:

– Következett az akkor csúcspontján diadalt ülő, betegesen antiklerikális sztálinizmusból, az ortodox egyháztól is örökölt vallási türelmetlenségéből.

– Szükségszerűen következett a magyar keresztény egyházak, mindenekelőtt a katolikus klérusnak a hazai baloldallal való beteges szembenállásából. Ennek a tényezőnek a jelentőségét nem vitathatja az, aki ismeri a lengyel katolikus klérus politikájának ezen évek alatti útját. Tegyük hozzá, hogy a lengyel katolikus egyház évszázadok óta a lengyel néppel és nem az idegen uralkodókkal fogott össze. Ezt tette mind a hitlerizmussal, mind az oroszokkal szemben. Tehát évszázadokon át szolgált a nép bizalmát. Ezzel szemben a magyar katolikus klérus az idegen uralkodó és a nép közötti harcokban, vitákban, mindig az idegen uralkodó oldalán állt. Nem jeleskedett a nácikkal szembeni ellenállásban, még kevésbé a nemcsak embertelen, de nagyon antikeresztény zsidótörvények elleni fellépésében sem. Ezért aztán **nemcsak a katolikus klérus nem tanúsított megértést a magyar politikai baloldal céljaival szemben, de nem tette ezt a baloldal sem.**

– **A bankok, a bányák, a nagy hadiipari üzemek államosítása indokolt volt.** Ezt tették a nyugat-európai demokráciákban is. Itt is külön kell hangsúlyozni, hogy a magyarországi nagytőke mindig sokkal inkább együttműködött a magyar konzervativizmussal, de még a jobboldallal is, mint a magyar társadalmi haladást képviselő baloldallal. Nem várhatta tehát el, hogy a forradalmi erők eleve ne számoljanak az ellenállásával, a nagytőkésben ne ellenséget, hanem szövetségest lássanak. Márpedig **minden forradalom szent törvénye, hogy a várható ellenállást eleve csökkenteni, gyengíteni kell.**

Ezeket a már nagyon is megkésett, illetve Nyugaton ekkor időszerűvé vált és végrehajtott államosítási reformokat a kor magyar politikusaiknak többsége ellenezte, illetve csak azért nem állt vele nyíltan szemben, mert a szovjet politikai nyomással nem mert szembefordulni.

Nem ismerik ezeknek az éveknek a politikai viszonyait azok, akik ezt kétségbe vonják.

1945-ben Magyarországon minden tekintetben megérett a forradalmi változás ideje. Megérett az már 1918-ban is, de akkor még vissza lehetett fordítani. A belső politikai erők visszafordították volna 1945 és 47 között is, ha nincsenek itt a szovjet csapatok, ha azok erejére nem támaszkodhatott volna a magyar baloldal. **A magyar baloldalnak tehát a nemzettel, a jövővel szembeni kötelezettsége volt megtenni mindent, akár antidemokratikus lépéseket is, annak érdekében, hogy ne történhessen meg ismét a forradalom jobboldali restaurációja.**

Azt kell eldönteni, hogy 1945 után mely politikai erők szolgálták a magyar társadalom, illetve a magyar nemzet érdekeit. Én meggyőződéssel állítom, hogy a kor baloldala. Aki nem ebből indul ki, az természetesen velem ellentétes következtetésekre jut. Tehát, aki ezzel nem ért egyet, annak kár is fejtegetéseimet tovább olvasnia. Nem nekik írok, hanem az utókornak,

amely már mentes lesz a régi korok politikai divatjaitól, és képes lesz felülemelkedni a régi sérelmeken és érdekeken.

1945-ben a baloldal, a régen megérett reformok hívei kisebbségben voltak. Győzelmüket csak szovjet segítséggel tudták elérni és megszilárdítani. Ez az a döntő érv, ami eldönti, hogy 1945–47 között a szovjet politikai nyomás, beavatkozás pozitív történelmi szerepet játszott-e, vagy negatívot.

Azt, hogy mi volt a helyes politika 1945 és 47 között, csak a következő negyven év tényei alapján lehet eldönteni. Ezek a tények pedig egyértelműen bizonyítják, hogy **már 1945 és 47 között minden politikai erőnek mindenáron egyességre kellett volna jutnia a Szovjetunióval. Azaz minden olyan politika, ami ezzel szemben állt, és a nyugati hatalmak segítségére épített, teljesen eredménytelennek bizonyult.**

Az utókor azt bizonyítja, hogy 1945 és 47 között azok követték a helyes politikát, akik a magyar társadalmi forradalom következetes hívei voltak, ugyanakkor tudomásul vették, hogy a Szovjetunióval két okból mindenáron kompromisszumra kell jutni:

– Abban az övezetben, melyhez országunk is tartozott, a Szovjetunió a nyugati hatalmaktól szabad kezet kapott, hogy a kül- és belpolitikai eseményeket akár erőszak árán is alakítsa. Azt a tényt, hogy szovjet gyarmattá válunk, szomorúan, de tudomásul kellett venni. Ezt a gyarmati státust csak olyan politika késleltethette volna, melyben a nemzet középjobb politikai erői is aktívan részt vesznek. Ez történt Finnországban, de nem történhetett meg Magyarországon – a korábban már tárgyalt okokból.

Nem árt egy kis történelmi kitérő:

Nagyon leegyszerűsítve, 1945-ben azt a politikát kellett volna követnünk, melyet a török időkben Erdély, klasszikus formájában Bethlen Gábor folytatott. Bethlen belátta, hogy a török hatalom térségünkben tény, amit a kis Erdély képtelen megváltoztatni. A törökkel tehát mindenáron kompromisszumot kell kötni. Ebben egy hajszálnyival sem szabad több engedményt adni, mint kell, de nem lehet olyan helyzet, hogy Erdély törökellenes legyen. **A török térségünkben való erős katonai jelenlétét a nyugat-európai hatalmak, a katolikus Franciaország, és még sokkal inkább az északnyugat-európai protestáns államok és városok érdeke követelte meg.** A franciák azért támogatták a török terjeszkedést, mert az jól ellensúlyozta a kor legnagyobb és számukra konkurens hatalmát, a Spanyol–Osztrák Habsburg Monarchiát. A egyenként jóval kisebb protestáns hatalmak pedig a törökben látták az eszközeiben nem válogató Habsburg ellenreformáció hatékony keleti ellensúlyát. Erdély számára az európai erőviszonyok alapján ránk nehezedő török befolyást az ellensúlyozta, hogy ezen keresztül nyerhette el a kor legprogresszívabb vívmányát, a vallásszabadságot. A török ugyan elvette, illetve nagyon szűkre korlátozta Erdély politikai szabadságát, de ott garantálta a vallásszabadságot. Jó volna, sok más között, ezt is végre kimondani és tanítani a magyar iskolákban.

A régen megérett társadalmi változások megvalósítására a belső erők nem voltak elégségesek, ezért minden olyan szovjet nyomást, ami a reformok ügyét szolgálja, pozitívnak kell elfogadni.

Aki 1947-ben nem vette tudomásul, hogy évtizedekre befellegzett a Szovjetuniótól való függetlenségnek, az csak hibásan dönthetett.

Ez után az a kérdés várt választ: Mi a célszerűbb politikai megoldás? Megkötni itthon a kompromisszumokat, megkísérelni a moszkovita keretek csekély és fokozatos bővítését, vagy külső, illetve belső emigrációba vonulni? A rendszerváltás utáni politikai inga azt a feleletet adta, hogy az itthon megalkuvók árulók, negyven évre az emigrációba vonulók

hősök. Ezt a választ meg fogja cáfolni a történelem. Azok fogják kapni a legjobb bizonyítványt, akik itthon álltak helyt.

El lesznek marasztalva:

- Akik a könnyebbet, a kalandosabbat választva magára hagyták az országot.
- Akik 1945 után a forradalmi változásokkal szemben állva vakon bíztak a Nyugatban.
- Akik stréber és karrierista célokból túllihegték nemcsak a moszkvai parancsok teljesítését, de a még csak általuk hitt elvárásokat is.
- Akik itthon passzívan szemlélték az eseményeket.

Felmentő ítéletet fogak kapni:

- Akik nemzeti függetlenségünk feladásában nem tudtak kompromisszumot kötni.
- Akik kivándoroltak, kiszöktek, mert a hősi cselekedeteik, túl bátor politikai kiállásuk miatt itthon életveszélybe kerültek.

Dicséretet fognak kapni:

- **Akik itthon a politikai életben aktívak maradtak, és nem tettek a szükségesnél több engedményt.**
- **Akik az emigrációban politikai vezető szerepre tettek szert, ugyanakkor nem tagadták meg a magyar társadalom reformálásának ügyét.**
- **Akik az emigrációban olyan jelentős tudományos, illetve művészeti eredményeket értek el, amire itthon nem lett volna lehetőségük.**

A rendszerváltást megelőző negyven évben a magyar nép szolgálatában azok tettek a legtöbbet, akik a rendszert puhították.

Ez négy területen volt a legeredményesebb:

1. Falupolitika – agrárpolitika

Az 1945 előtti magyar falu nemcsak a termelésében volt nagyon elmaradott, de még inkább társadalmi szerkezetében. Nagyok, szinte áthághatatlanok voltak a társadalmi korlátok. A falvakat nemcsak a vagyoni különbségek osztották meg, hanem a felekezeti és a nemzetiségi is. Ezek a korlátok mára leomlottak. **Jelenleg a falvaink társadalmi korszerűbb, mint nyugat-európai társaiké.**

A 80-as években a falusi lakosság a városiakhoz képest jobban élt, mint bárhol a világon. Igaz, hogy a ledolgozott órák tekintetében is megelőzött minden európai társadalmat, de ezt jó kedvvel tette. Több ház épült, mint bárhol a világon. Ehhez képest a falusi infrastruktúra kiépítése elmaradt. Ennek lassú javulása csak a rendszerváltás után indult meg.

Az agrárszektor érdekeinek védelmében élen jártak a volt népi kollégisták, a volt parasztpártiak, ezek közül is döntően azok, akik közben párttagok lettek.

Nem is annyira a mezőgazdasági termelésben közvetlenül elért eredményeket hangsúlyoznám, hanem a magyar falu felemelését.

A 80-as évekre a magyar mezőgazdaság nemcsak a szocialista országok között volt kiemelkedő, de sok tekintetben a fejlett nyugat-európai országokéhoz viszonyítva is. Még inkább elmondható ez a magyar falvak társadalmának egészéről is.

- A tőkés demokráciáké fölé emelkedtek a magyar falusi iskolák eredményei. Talán még jobban álltunk a falusi fiatalok továbbtanulásában.

– A lakosságszámhoz viszonyítva az egész világon nálunk épült a legtöbb falusi kertes ház. Ezek nagysága, felszereltsége messze meghaladta az ország általános gazdasági fejlettségének a színvonalát. Ami ennél is szebb és üdvösebb, hogy ezek többsége a kor nemzetközi gyakorlatában szinte példátlan családi, baráti, falusi összefogással épült.

Paraszt- és falupárti politika a század során sehol nem valósult meg. Ebben sem a nyugati hatalmak, sem az ottani magyar emigráció nem játszott szerepet. **A dicsőség a hatalommal kompromisszumot kötött, itthon maradt baloldali értelmiségé.** Ez az értelmiség 1953-tól kezdve hallatta a szavát. Közülük kerültek ki Nagy Imre első támogatói. Kevés szó esik arról, hogy ebben a magyar értelmiségben kerestek támaszt a moszkvai reformszárnyhoz tartozók is. Ez a szárny nemcsak Nagy Imrével igyekezett a kozmopolita Rákosit, hanem annak vezérkarát is lecserélni. Ennek köszönhetően emelték a hatalomba a volt Győrffi- és népi kollégista fiatalokat.

Annak a ténynek, hogy az alapvetően parasztellenes bolsevik szocializmust mi fordítottuk először és leginkább a falu és a parasztságot pártoló gyakorlattá, világpolitikai jelentősége van. A 21. század példátlan sikerei azon a felismerésen fognak alapulni, hogy a mezőgazdaság ugyan elvesztette korábbi fontosságát, de a falu mint az erkölcs bölcsője, éppen ekkor nyerte vissza döntő szerepét.

Minél fejlettebbek a termelőerők, annál fontosabb gazdasági tényezővé válik az erkölcs, illetve annál költségesebb lesz az erkölcstelenség. Márpedig **a rákosan növekvő urbanizáció az erkölcsök szükségszerű romlásával jár.** Ez ellen védekezni kell, és a védekezés hatékonyságától függ a gazdaság hatékonysága. Védekezni pedig csak azzal lehet, hogy az embereket a nagyvárosok embertelen, erkölcstelen világából a kis, családi házas lakóközösségekbe vezetjük vissza. Ebbe az irányba fejlődött a század utolsó felében minden gazdag társadalom, viszont ezzel ellentétesen urbanizálódtak a kevésbé fejlettek, azaz az utolérni akarók. **A felzárkózók között a falvakra építő egyetlen társadalom a magyar volt.** Az utókor ezt a felismerésünket is világtörténelmi jelentőségűnek fogja minősíteni.

2. A gazdasági mechanizmus korszerűsítése

A magyar baloldalnak köszönhető a szocialista tervgazdálkodáson belül az első és máig tartó gazdasági reformmozgalom elindítása, első megfogalmazása és első gyakorlati megvalósítása. Ennek a jelentőségét sem mértük fel mindmáig. Pedig ennek világpolitikai jelentősége volt és lesz, még több évtizedes távlatban is.

Arra, hogy a szocialista társadalom nemcsak sztálinista formájában működtethető, számos kezdeményezés történt már korábban a bolsevik párt keretein belül is. Kezdte Lenin, folytatta Bucharin. Ezeknek ugyan Sztálin még a csiráit is igyekezett megsemmisíteni, de azért a hamu alatt tovább élt. Újjáéledése Sztálin halála után azonnal elindult. Ennek köszönhattuk, hogy Moszkvából, a legfelsőbb körökből is egyesek jó szemmel nézték a magyar reformmozgalmakat és lépéseket tettek a leggyalázatosabb, a legkevésbé nemzeti sztálinista Rákosi leváltására. (Erre még vissza kívánok térni az 56-os forradalom méltatásakor.)

A sztálinista tervgazdálkodás megreformálásában a döntő szerepet a magyar zsidóság játszotta. Ők ismerték fel a leggyorsabban, hogy Nagy Imre reális baloldali, Moszkvában is elfogadható alternatívát kínál. **Ezzel a magyar történelemben először valósult meg az urbánusok és a népiek szövetsége.** Ez önmagában is fontos történelmi eseményünk.

A gazdasági reformok megvalósításában többségben voltak azok, akik a zsidó polgári rétegből jöttek. A tömegbázist mögéjük azonban a népiek és a befolyásuk alatti tömegek jelentették. **A száz éve izzó urbánus–népi ellentétéről most derült ki, hogy szövetséggé való feloldása milyen történelemformáló erő lehetett volna.** Ez a szövetség a politikában csak

1953 és 56 között tartott, de e rövid idő alatt is nagy szolgálatot tett a szocialista tervgazdálkodás nemcsak hazai, de nemzetközi fellazításában is.

Ebben is ott voltak, sőt jelentős szerepet játszottak a volt parasztpártiak. Elsősorban az Erdei Ferenc köré csoportosultak.

Meggyőződésem szerint a szocialista tervgazdálkodás magyar fellazítása világtörténelmi jelentőségű szerepet játszott a szocialista tervgazdálkodás csődjének leleplezésében, az 1989-es európai összeomlásában. Még inkább világtörténelmi jelentőségűvé vált azáltal, hogy Kína lényegében ezen az úton jár. Kína lakossága ugyanis nagyobb, mint a jelenlegi egész fejlett nyugati világé együttvéve.

Mi jelenleg nagyon el vagyunk foglalva az európai bolsevik szocializmusok összeomlásával, mivel ez érintett minket. Ezt egyben a szocializmus teljes megsemmisülésével tekintjük egyenlőnek. A kelet-európai, pravoszláv marxizmus valóban megbukott, de éppen ezzel azonos időben ennek a kelet-ázsiai, kínai formája soha nem látott sikereket ér el. **A kínai sikerek világtörténelmi jelentősége minden bizonnyal nagyobb lesz, mint amekkora imperialista formájának bukása Európában.**

Mi magyarok – mint az első szocialista gazdasági reformok kitalálói és megvalósítói – joggal lehetnénk büszkéek arra, hogy a mi kis országunkban született meg a nyugati civilizációnak az a szocialista formája, amely alkalmassá vált arra, hogy a világ negyedén a világtörténelemben még nem tapasztalt méretű társadalmi és gazdasági fejlődés alapja legyen. **Földünk lakosságának ekkora hányada ilyen gyors fejlődésen még soha nem ment keresztül.** Ezt azzal elhallgatni, hogy Kína népességének negyedét érintő területen megbukott a marxizmus pravoszláv formája, azt is jelenti, hogy mi magyarok elhallgatjuk azt, amire talán minden tettünkönél büszkébbek lehetnénk.

Ennek szűkebb értelmezése: **nálunk többet egyetlen nép sem tett annak bizonyítására, hogy a moszkovita, azaz a pravoszláv marxizmus Európa keleti felében alkalmatlan a gazdasági felzárkózásra.**

Az 56-os forradalom

A század legjelentősebb politikai forradalma a magyar 56-os volt. Ez a jelentőségét elsősorban a szépségének köszönheti. Én a jelen tanulmányban mindig a politikai realitások figyelembevételének szükségességét hangsúlyoztam, most mégis azt állítom, hogy e forradalmunk azért volt gyönyörű, mert erejét meghaladó feladatra vállalkozott: **a világ fő politikai erői által determinált sorsunkkal való szembefordulás volt!**

Ennek a forradalomnak az első biztatója a moszkvai pártvezetés haladó szárnya volt. Ők a közép-európai gyarmataikat önállóbbá, nemzetközileg elfogadhatóbbá, esetleg kísérleti terepükké akarták tenni. Ez volt a későbbi Andropov–Gorbacsov vonal első nagy kísérlete.

Ennek hazai előkészítői a reformkommunisták voltak. Ezt a szárnyat az internacionalista, reformkommunista zsidók és a nemzeti, népi elkötelezettségű kommunisták szövetsége alkotta. Vagyis **56-ot az urbánus és a népi baloldal szövetsége készítette elő, robbantotta ki és próbálta levelezni.** Ez a sikereket ígérő szövetség azonban napok alatt a forradalom pecsenyéjére áhítozók, illetve az attól megrettenők kétoldalú támadásának esett áldozatául.

Ahogy a 18-as forradalom, ez is azonnal két tűz közé került. Az internacionalista szélsőbal és a konzervatív jobboldal egyaránt a forradalom ellen fordult. Az egyik túllícitálta, irreálisba kergette, a másik éppen ezekből a túlzásokból gyűjtött erőt maga mögé.

1956-ban az alapvetően reformkommunista, elsősorban a dolgozó osztályok érdekeit szolgáló forradalomból a régi uralkodó osztály brutálisan megsértett, meghurcolt, ugyanakkor politikai

tapasztalatokkal rendelkező rétegei a régi rend restaurálásába kezdtek, és a bosszúállással foglalkoztak. Olyan változásokat akartak, amelynek a tudomásulvételére józan ember eleve nem számíthatott, ami után elkerülhetetlenné vált a szovjetek katonai beavatkozása. Azok, akik ma 56 hőseinek a szerepében tetszelegnek, valójában és lényegében a jobboldali ellenforradalom hangadói voltak. **Ellenforradalmárok azok is, akik olyan forradalmi követelményeket támasztanak, amelyek túllépik a realitás határait, és szükségszerűen a forradalom bukásához vezetnek.** Az ilyenek ellenforradalmárok akkor is, ha meg vannak győződve, hogy forradalmárok. Aki 56-ban azt hitte, hogy létre lehet hozni valamiféle antikommunista, anti-szovjet konzervatív rendszert Magyarországon, lehetett jó szándékú, de nagyon naiv volt. Ennek a világpolitikai feltételei ugyanis 56-ban teljesen hiányoztak. Ezzel egyszer szembe kell nézni, és a bekövetkezett tények logikáját el kell fogadni. Erkölcsi tisztaságukat nem kétségbe vonva, mert nagy többségük őszinte híve volt a restaurációnak, politikai bűnük nem lesz sokáig takargatható.

A realitás határait tisztelő reformkommunistákat nemcsak a jobboldali ellenforradalom támadta, hanem a baloldali is. A dogmatikus kommunisták és még inkább a súlyosan kompromittáltak okkal ijedtek meg a forradalom esetleges győzelmétől, és nem teljesen jogtalanul bíztak moszkvai elvbarátaikban is. Ők adták az ellenforradalom baloldali szárnyát.

1956-ban ugyanaz volt a helyzet, mint 1945-ben. Nem jött még el az ideje annak, hogy szovjetellenes politika kapjon teret hazánkban. Aki ezt nem tartotta szigorúan szem előtt, az lehetett jó szándékú, de politikailag többet ártott, mint használt.

1956 mégis 1848 óta az első olyan magyar forradalom volt, amely a nyugati világ együtt érző lelkesedését váltotta ki.

Történelmi szerepe:

a) A szovjet imperializmus embertelenségére ráébresztette azt a nyugati értelmiséget, amely 1917 óta a szovjet rendszerben látta a nyugati társadalmak negatív jelenségére adandó helyes választ, amely a sztálinizmus hatékony ötödik hadoszlopának a szerepét játszotta.

b) Felébresztette a térségünket önértékből kiárusító hatalmaknak, mindenekelőtt az amerikaiaknak a lelkiismeretét. 1956 előtt a nyugati hatalmakban fel sem merült a felelősség azért, mert féltucatnyi kisebb országot Sztálin kényének szolgáltattak ki.

Összefoglalva: **1956 forradalmának előkészítői és kirobbantói a reformkommunisták voltak.** Ők ekkor is az urbánus és a népi baloldal képviselőinek szövetségét jelentették. **Csak ezeknek a baloldali erőknél a céljai voltak reálisak, egyúttal forradalmiak.** Ők valóban progresszív társadalmi változásokat, ösztönözték a demokráciát, munkás-önigazgatást, nagyobb, de reális nemzeti függetlenséget akartak.

A forradalom jobboldali szárnya azért volt ellenforradalmi, mert konzervatív társadalmi visszarendeződést és irreális nemzeti függetlenséget akart. Valójában a korábbi és a nyugat-európai viszonyokhoz képest elmaradt társadalmi struktúra restaurálását tekintette azonnali céljának. Ráadásul ezért türelmetlenül, a forradalom eredeti erőit gyorsan kirekesztendő céllal küzdött. Az igaz, hogy nemzeti függetlenséget akartak, de nem vették figyelembe, hogy ez egy bizonyos fokon túl irreális, mert a nyugati hatalmak tényleges támogatására nem számíthatnak, ugyanakkor az övéknél sokkal reálisabb forradalmi célokat is elsöprő szovjet katonai beavatkozást provokálják, amit a Nyugat tétlenül fog nézni.

Alapvető történelmi hiba hallgatni arról, hogy meddig voltak reálisak a forradalom céljai, melyek voltak azok a követelések és tények, amelyek az orosz katonai beavatkozást kiváltották. Bármilyen szépek legyenek is valamely politika céljai, mindenképpen ellenforradalmi, ha szükségszerűen a forradalom eltiprásához, bukásához vezet.

Például nagyon anakronisztikus Mindszenty József érseket, a század második felének legkonzervatívabb magyar politikusát, a korábban erősen antiszemitát, forradalmárnak tekinteni. Ha nem is fiatalon, de a börtönévek után már lehetett szent, de forradalmár semmiképpen, még reálpolitikus sem. Őt még Róma is inkább a túlhaladott múlt képviselőjének, mintsem a saját vonalát képviselő egyházpolitikusnak tekintette. Elég, ha Mindszentyt a lengyelek akkori érsekével, Wyszyńskivel, illetve utódjával, Wojtylával állítjuk szembe.

Az oktatás és a kulturális élet viszonylagos szabadsága és bőséges pénzügyi támogatása

A jelen, és még sokkal inkább a jövő eredményei elsősorban a szellemi tőke nagyságán fognak alapulni. Már nem a pénztőke, nem a gyárak és az azokban lévő gépek, hanem a tudás lett a társadalmi fejlődés, azon belül a gazdasági növekedés alapja. Ha a jövő század történésze, politikusa, gazdaságpolitikusa vissza fog tekinteni az előző századra, mindenekelőtt az oktatási rendszert fogja tőlünk számon kérni.

Márpedig az oktatásban a szocializmus negyven éve kitűnőre vizsgázott. E kor pedagógusa az utókortól szobrot fog érdemelni. Társadalmi és gazdasági fejlettségünket messze megelőzve képezték az ifjúságot. Minden nemzetközi felmérés azt bizonyítja, hogy ezen a téren nemcsak felzárkóztunk, de meg is előztük a gazdag nyugati világot.

A fanyalgók erre mondhatják, hogy siralmas volt az oktatott, ideológiától deformált történelem. Igazuk van, de tegyék hozzá, hogy a történelemnél is fontosabb matematika, fizika és a természettudományi ismeretek területén kiválóak voltak az eredmények. Hiába teszi helyére a rendszerváltás utáni oktatási rendszer a történelem oktatását, ha gyengébbek lesznek a matematikai, fizikai és természettudományos eredmények. Márpedig ez látszik kibontakozóban.

A szocializmus negyven évének egyik nagy történelmi vívmánya, hogy ezer év után először emelte be arányuknak közel megfelelően a dolgozó rétegek tehetséges gyermekeit az értelmiségiek, a diplomások sorába. Abban, hogy a továbbtanulás nem a szülők társadalmi és gazdasági helyzetétől, hanem a gyerekek képességétől függ, szegényen is megelőztük a gazdag demokráciákat.

Tagadhatatlan, hogy a korábbi úri osztály gyermekei elé otromba adminisztratív akadályokat állítottak. Ez maximálisan a fiatalok öt százalékát érintette, de kedvezett a 95 százaléknak. Jobb lett volna, ha az öt százalék is képességének megfelelő elbírálásban részesül? Sokkal kisebb sérelem volt ez, mint ami előtte generációkon keresztül a 95 százalékot sújtotta, és most jelenleg a lakosság kétharmadát sújtja.

A rendszerváltás óta ebben a vonatkozásban is rohamosan dél-amerikanizálódunk, zuhanunk visszafelé. Újra a szülők pénztárcája és társadalmi összeköttetése a továbbtanulási lehetőség fő feltétele.

A magyar kultúrából is jól vizsgáztunk

Jobban, mint a többi szocializmusba kényszerített ország.

Ez is az a terület, ahol a baloldali urbánusok és a baloldali népiek együttműködése valósult meg. Aczél Györgyben olyan vezetőt kapott a kulturális életünk, aki munkásmozgalmi múltja szerint a bolsevikhez, származás szerint az urbánusokhoz tartozott, de akinek imponált Kodály Zoltán, Németh László, Illyés Gyula és a népiesek körülöttük kialakult tábora, ezért őket is nagyvonalúan támogatta.

Tegyük hozzá, hogy a magyar kulturális életre ráülő sztálinizmus a 80-as évekre már nagyon felpuhult. Még mindig sok egészséges és értékes elemet nyomott el, ítélt hallgatásra, de

összességében lényegesen több levegőt, azaz anyagi feltételt biztosított a kultúra képviselői, főleg pedig jobb hozzájutást a kultúrához a tömegek számára, mint a rendszerváltást követő pénztelenség.

A rendszerváltás után

A rendszerváltás óta még kevés idő telt el. Kevés a történelmi mérleg megvonására. Mégis megteszem.

A nemzeti és a politikai szabadság elnyerése nem járt a várt eredményekkel. A keleti politikai elnyomásból a nyugati gazdasági kizsákmányolásba lendültünk át. Ez okot adna annak a vizsgálatára, hogy napjainkban **egy kis nép számára mi a fontosabb, a politikai vagy a gazdasági szabadság?**

A kérdés mindmáig azért nem vetődött fel, mert ezer évig, legalábbis hivatalos történelmi felfogásunk szerint, a nemzet, az ország politikai szabadsága kapott feltétlen elsőbbséget. Meggyőződésem szerint ez ugyan soha nem volt fenntartás nélkül indokolt, de nem okozott problémát, hiszen a lakosság lényegében önellátó volt, ezért az országos politika nem igen érintette. Az a nép számára gyakorlatilag lényegtelen, ezért közömbös maradt.

A jelenkorra azonban megváltozott a helyzet. A népjólét sokkal jobban függ a gazdasági, mint a politikai függetlenségtől. Ennek tanúsága az, ami a rendszerváltás óta történik. A lakosság nagyobbik fele a 80-as években jobban, főleg sokkal nagyobb létbiztonságban élt, mint azóta.

A többség helyzetének rosszabbodása az átállással járó elengedhetetlen áldozat, vagy politikai úttévesztés? Én az utóbbira szavazok.

Miért romlott a lakosság közérzete és anyagi helyzete a rendszerváltás után? **Mert a baloldali urbánusoknak és a népieknek a szocializmus utolsó évtizedeiben hatékonyan működő szövetsége szembeállássá változott.**

A rendszerváltás után a baloldali urbánusok megijedtek a baloldali népiektől és betegesen internacionalisták, kozmopoliták lettek. **Baloldali múltjuk ellenére belőlük lettek az első négy év legelszántabb antikommunistái, ugyanakkor ellenségei mindannak, ami mögött népiséget sejtettek.** Ez a folyamat már a lakitelki találkozások idején elindult. A népiektől való ijedelmük akkora volt, hogy maguk álltak az élére azoknak az erőfeszítéseknek, melyeknek következtében a radikális lakitelki népiek mozgalmából az úri középosztály jobbközép, konzervatív pártja lett. Ez elindult azzal, hogy Antall József lett az MDF teljhatalmú elnöke. Az ő miniszterelnökké emelkedése után az első dolguk az volt, hogy megkössék a nacionalista dzsentrík és a kozmopolita liberálisok közötti paktumot – a reformkommunisták ellen. Ez az Antall–Tölgyessy paktum társadalmi lényege.

Ez a paktum nemcsak a népi és radikális lakitelki mozgalmat ölte meg, hanem magát az MDF-et is. Ugyanakkor a progresszív, baloddallal is szövetséget kötő liberalizmust is lejáratta. A legnagyobb hatása azonban az volt, hogy a 80-as éveket visszasíró többség számára minden más politikai lehetőséget bezárt, kivéve az MSZP-t.

A 94-es szocialista választási győzelem az Antall–Tölgyessy paktum logikus következménye volt. A politikai pártok többségénél radikálisabb, nagyobb szociális igényeket támasztó lakosságnak nem maradt más választása, mint az utódpart hatalomra segítése.

Az Antallal kötött paktum bukása után az SZDSZ Hornnal kötött érdekházasságot. 1994-ben a liberális SZDSZ, látva a fölényes szocialista győzelmet, irányt változtatott és szövetségre lépett a megelőző néhány évben legnagyobb ellenségének kikiáltott szocialistákkal. Ennek azonban ők szabtak feltételt, ultraliberális gazdaságpolitikájuk támogatását. Az abszolút

többségre jutó MSZP érthetetlen módon el is fogadta ezt a feltételt, és lebonyolította az ország gazdasági gyarmatosítását.

A magyar politikai élet a harmadik választás küszöbén is a szocialisták malmára hajtja a vizet, és újabb választási elsőségükhöz már ma sem férhet kétség. A szocialistáknak ebben a megismétlődő győzelmében a legkevesebb szerepet – saját politikájuk játszotta. 1994 után, abszolút többségük ellenére, olyan gyámoltalanul viselkedtek, hogy a közvélemény meg van győződve, hogy ők alapjában jót, egészen mást akartak, de a sokkal okosabb szabad-demokraták az orruknál fogva vezették őket. A választási ciklus alatt történekeért, illetve a meg nem történekeért nem őket, hanem kisebb partnerüket hibáztatják. Történelmi illusztrációját látjuk annak, hogy **egy erős párt gyenge vezetése is lehet hasznos, ha el tudja hitetni magáról, hogy jót akart, de nem volt képes rá.** Azt, hogy egy gyenge vezetés nem tudott élni a hatalmával, el is hiszik, sőt tudják, hogy ahhoz kicsinek találtattak. Kisebb baj, ha egy vezetés túl gyenge, mint az, ha túl ügyes és okos. A politikusokkal és a politológusokkal szemben **a nép ösztönösen érzi, hogy gyenge vezetés mellett sokkal nagyobb a mozgásszabadsága, önállósága, mint egy karizmatikus és tehetséges vezetés esetén.**

Az MSZP várható újabb győzelmét nemcsak a szabaddemokratáknak köszönheti, hanem még inkább az ellenzéki pártoknak. Ezek már a harmadik választás előtt követik el azt a végzetes hibát, hogy elhatárolják magukat a szocialista múlttól. Ezzel eleve vesztesre vannak ítélve. A lakosság többsége nemcsak kompromittálódott a szocializmus évtizedei alatt, hanem annak a rendszernek a haszonélvezője is volt. **A negyven éven keresztül a rossz rendszer szűk keretei között is igen jól vizsgáló magyar társadalmat nem lehet rábírni arra, hogy múltját megtagadja, magát ostorozza.**

A náciizmustól megszabadult német középjobb pártok, döntően a kereszténydemokrata Adenauer személyes súlyának köszönhetően, igen jól megértették, hogy a németiség óriási többsége a náci mögött állt. Ezért mindenkit szövetségesüknek tekintettek, aki nem túlságosan kompromittálta magát az előző rendszerben. Tették ezt annak ellenére, hogy a náci rendszer sokkal embertelenebb volt, mint a mi kádárizmusunk.

Kádár is tudomásul vette, hogy a magyar nép 99 százalékban a forradalom oldalán állt, tehát kiadta a jelszót: Aki nincs ellenünk, az velünk van.

A rendszerváltás utáni pártok mindegyike ellenkező álláspontra helyezkedett: aki a Kádárékkal volt, az ellenség, azzal nincs tárgyalni való.

Először a legtöbb reménnyel induló szociáldemokraták semmisítették meg magukat kommunistaellenes hisztériájukkal. Ahelyett, hogy a reformkommunistákra támaszkodtak volna, még régi pártbeli elvtársaiktól is betegesen irtóztak. Ők azt hitték, hogy a magyar dolgozók nagy többsége nem kapott semmi jót a korábbi rendszertől.

A régi rendszerhez való személyi és szociálpolitikai kapcsolódások elvágásának tarthatatlanságát először a szabaddemokraták ismerték fel. E politikának csak azért lettek soványak a gyümölcsei, mert visszaéltek a szocialista vezetéssel szembeni szellemi fölényükkel, és túlságosan népszerűtlen, a magyar nép karakterével ellentétes politikát, mindenekelőtt gazdaságpolitikát kényszerítettek a kormányra. A kevesebb több lett volna.

A középjobb pártok továbbra is üzik a maguk szocialistaellenes politikáját. Ezért aztán csak a szűk konzervatív és nacionalista bázisra támaszkodhatnak, ami eleve kizárja a győzelmüket.

A fentiek sokak számára a magam igazolásának tűnhetnek. Annyiban talán az, hogy igazolva érzem magam, mégis nincsen egyetlen állításom sem, amit viselkedésem és tetteim igazolására fogalmaztam volna meg. Sokkal inkább jellemzett ennek az ellenkezője: azt fogadtam el nehezebben, több óvatossággal, ami igazolásnak látszott.

Ezért röviden egyéni sorsom alakulásáról:

Lelkes parasztpárti voltam. **A két háború közötti társadalmat elseprendőnek tartottam, de megalázott, hogy forradalmunkat csak az oroszok segítségével vihetjük véghez, hogy nemzeti függetlenségünkről ismét le kell mondanunk, hogy a tényleges hatalom kint és bent színvonalatlanok kezében van.**

Mégsem mentem ki Kovács Imrével, de Erdei Ferenctől is elvált az utam. Felismertem, hogy a politikai lehetőségek számomra bezárultak, legalábbis azok, melyekben még elfogadható kompromisszumok mellett ezek lehetségesek lettek volna. Erdei csapata elment katonának, Kovács Imréé vagy kiment, vagy teljesen visszavonult. Mi néhányan gazdasági, illetve oktatási pályára váltottunk át. Itt is egyre erősödött a politikai nyomás, így vagy szürke kisemberek igyekeztünk lenni, vagy párttaggá kellett válni.

Én is rosszul kezdtem, mert pártonkívüliként kimondtam a politikai véleményemet. Két év után kirúgtak, és fizikai munkára köteleztek.

Ebből is kimásztam. 1951-ben, sok tekintetben a volt parasztpárti barátoknak is köszönhetően, már a Tervhivatalban voltam Vas Zoltán mellett. Ott újra kezdtem a pártonkívüli politizálást. Nem is sikertelenül. Büszkén mondhatom, hogy az elsők között voltam, akik írásban is kiálltak a gazdasági reformok szükségessége és a kevésbé rossz módszerek mellett. Azt, hogy ennek a céloknak a szolgálata is párttagsággal jár, csak Nagy Imre hatására láttam be. Nyolc évvel azután, hogy számomra megszűnt a Nemzeti Parasztpárt, **a Kommunista Párt tagja lettem. Amire a következő közel negyed század során büszke lehetek, azt nagyrészt ennek a lépésemnek köszönhetem.**

Részt vehettem, méghozzá nem is jelentéktelen szereplőként, minden gazdasági reformban. Többet publikálhattam, mint az emigránsok bármelyike. Ezt a szerepet úgy játszhattam, hogy ma sincs visszavonni valóm.